

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

TÓTH PÉTER

KÁRPÁTALJAI MAGYAR DIALEKTOLÓGIAI VIZSGÁLATOK

ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola

Doktori iskola vezetője: Dr. Bańcerowski Janusz DSc., egyetemi tanár

Magyar Nyelvtudományi Doktori Program

Doktori Program vezetője: Dr. Kiss Jenő MHAS., egyetemi tanár

A bizottság tagjai:

Elnök: Dr. Juhász Dezső CSc., egyetemi tanár

Opponensek: Dr. Zelliger Erzsébet CSc., egyetemi docens

Dr. Bokor József CSc., egyetemi tanár

Titkár: Dr. Fodor János PhD., egyetemi adjunktus

Tagok: Dr. Posgay Ildikó PhD., egyetemi docens

Dr. Hajdú Mihály DSc., professor emeritus

Dr. Szabó József DSc., egyetemi tanár

Témavezető: Dr. Kiss Jenő MHAS., egyetemi tanár

Budapest, 2010

Tartalom

I. Bevezetés	5
1. Előzmények és célok	5
2. Mi a nyelvjárás?	6
3. A kárpátjai magyar nyelvjárások	8
 II. Változásvizsgálatok kárpátjai magyar nyelvjárásokban	9
1. A NYELVJÁRÁSOK VÁLTOZÁSÁRÓL	9
1.1. A nyelvi változás	9
1.2. Miért és hogyan változnak a nyelvjárások?	10
1.3. A változások társadalmi (külső nyelvi) okai	13
1.3.1. A nyelvjárásokat használó (éltető) társadalmi csoportok változása	13
1.3.2. A nyelvjárás-terület és a nyelvjárási beszélők számának változása	15
1.3.3. Pragmatikai változások	16
1.3.4. A magyarországi és a határon túli régiók	17
1.3.5. A nyelvjárási attitűdök változása	17
1.3.6. A beszédtempó változása	18
1.3.7. Környezetnyelvi és azon nyelvi nyelvváltozatok hatása	19
1.4. A változások nyelvrendszertani (belső nyelvi) okai	21
2. A VÁLTOZÁSVIZSGÁLAT	22
2.1. Mi a változásvizsgálat?	22
2.2. A változásvizsgálatok típusai	23
2.3. Változásvizsgálatok itthon	23
2.4. Néhány külföldi változásvizsgálatról	26
3. A KUTATÁS MÓDSZERE	29
3.1. A kutatás története	29
3.2. A kutatópontok	30
3.3. A gyűjtők. A kérdőív. Felhasznált gyűjtések	30

3.4. A gyűjtés módszere	31
3.5. Az adatközlők kiválasztása	32
3.6. Az adatközlők típusai	34
3.7. Az adatok feldolgozása	35
3.8. Megjegyzések a nyelvi adatok érvényéről	35
3.9. A kutatópontok és az adatközlők bemutatása	37
 4. VÁLTOZÁSVIZSGÁLAT <i>A MAGYAR NYELVJÁRÁSOK ATLASZÁNAK KÁRPÁTALJAI</i> KUTATÓPONTJAIN	40
4.1. Hangtani jelenségek	40
4.1.1. A fonémaállomány és a fonémák hangszíne	40
4.1.2. Magánhangzó-jelenségek	40
4.1.3. Mássalhangzó-jelenségek	46
4.2. Változások a hangtani jelenségek körében	47
4.3. Alaktani jelenségek	54
4.4. Változások az alaktani jelenségek körében	57
4.5. Táji lexikai jelenségek és változásuk	60
 5. KÖVETKEZTETÉSEK	70
 6. A TOVÁBLÉPÉS LEHETŐSÉGEI	72
 III. Vizsgálatok a kárpátaljai magyar nyelv- és nyelvjárásszigetek körében	73
1. Kárpátaljai magyar nyelv- és nyelvjárásszigetek a változó nyelvi környezetben	73
2. Felekezetek közötti nyelvjárási különbségek Viskén	78
3. A viski reformátusok mezősegi gyökereiről	82
4. Hangzórövidülések és -nyúlások az aknaszlatinai nyelvjárásban	86
 IV. A magyar nyelvjáráskutatások története a mai Kárpátalja területén	90
1. Történeti áttekintés	90
2. Tájszógyűjtések, tájszójegyzékek	95
3. Nyelvöldrajzi gyűjtések	96

4. Nyelvjárási szövegek, hangfelvételek	99
5. A nyelvjárások belső tagolódása, tipológiája a szakirodalomban	100
6. Hangtani vizsgálatok	102
7. Alaktani vizsgálatok	105
8. Lexikai vizsgálatok	106
9. Szemantikai vizsgálatok	108
10. Mondattani vizsgálatok	108
11. Állandósult szókapcsolatok	109
12. A nyelvjárási vizsgálatok településtörténeti vonatkozásai	110
13. Nyelvjárástörténeti vizsgálatok	111
14. Szótörténeti vizsgálatok	112
15. Változásvizsgálatok	113
16. Attitűdvizsgálatok	113
17. Nyelvi identitás	114
18. Társadalmi szempontok	115
19. A nyelvjárások és az iskola	115
V. A felhasznált irodalom jegyzéke	117
VI. Melléklet	142

I. Bevezetés

1. Előzmények és célok

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar nyelvtudományi Doktori Programjára 2003-ban nyertem felvételt. Az intézmény a határon túli dialektológiai vizsgálatokat szívügyének tekinti, s támogatja azokat a doktoranduszait, akik szülőföldjük nyelvjárását vizsgálják.

A doktori iskola évei során végzett kutatásaim főképp a magyar nyelvi kultúra táji értékeinek változását érintik. A jelentős nyelvi és kultúrtörténeti értéket őrző dialektusok vizsgálata a nyelvjárások életében zajló változások folytán a nyelvtudomány számára időszerű, különösen igaz ez azokra a határon túli falvakra, tájakra, ahol a magyarság lélekszáma folyamatosan csökken.

Kutatásom célja, hogy anyanyelvünk táji sajátosságainak változásáról, mai életéről meglévő ismereteinket megbízható adatokkal, elemzésekkel és következtetésekkel bővítsem. Disszertációm a doktori iskolában eltöltött évek nyelvjárási vonatkozású kutatásait tartalmazza: a kárpátaljai magyar nyelvjárások változását, valamint a kárpátaljai magyar nyelv- és nyelvjárásszigetek sajátosságait és gyökereit érintő adatokat és elemzéseket. Feldolgozom továbbá a helyi nyelvjáráskutatások történetét is.

Gyűjtéseim szorosan kapcsolódnak az MTA-ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoportja által irányított *Új magyar nyelvjárási atlasz* munkálataihoz. Köszönettel tartozom kutatásaim során mindvégig támogató családomnak, valamint vezetőtanáromnak, Kiss Jenőnek. Gyűjtéseim során nagy segítségemre voltak homoki, csongori, vári, salánki, viski és aknaszlatinai segítőkész vendéglátóim és adatközlőim. Disszertációm nélkülük nem készülhetett volna el.

A doktori iskola évei alatt költségeimet jórészt magam fedeztem. A kenyérkereset miatt azonban gyűjtéseim és a disszertáció munkálatai egyre inkább kitolódtak, így értekezésemet csak 2010 őszén sikerült befejeznem.

2. Mi a nyelvjárás?

A nyelvjárás röviden a nyelv területi alapú nyelvváltozataként határozható meg. Bővebben jellemezve elmondható, hogy „egy adott nyelv többi nyelvváltozatától rendszerszerűen, azaz meghatározott szabályok szerint többé-kevésbé s valamennyi szinten eltérő nyelvváltozat, amely területileg kötött, elsősorban szóbeli közlésre szánt és mindenekelőtt a mindennapi életterületeket átfogó beszédmód, amelyet általában a falvakban felnőtt és ott lakó, a hozzá legalábbis semlegesen viszonyuló emberek elsődleges nyelvváltozatuként, spontán módon használnak a számukra természetes, mindennapos, informális-familiáris beszédhelyzetekben, s elsősorban az egymás közötti kommunikációban” (Kiss J. 2001a: 36). Nyelvjárásban az beszél, aki a nyelvnek helyi színezetű, a nyelvterületnek csupán valamelyik részére jellemző változatát használja (Benkő 1957: 7). A nyelvjárás mellett elterjedt a latin eredetű *dialektus*, a *tájszólás* és a *tájn nyelv* kifejezés is.

A nyelvjárások a természetes nyelvek elsődleges létezési formái, hozzájuk képest mindegyik többi nyelvváltozat történetileg másodlagos, tehát a nyelvjárásokból eredeztethető (Kiss J. 2001a: 35). A nyelvjárások számos archaikus nyelvi sajátosságot őriznek. Ezért is nevezte Révai Miklós a nyelvjárásokat „vivum linguae archivum”-nak, azaz a nyelv élő archívumának.

A nyelvjárások osztályozása során kezdetben földrajzi szempontokat vettek figyelembe, de ez nem bizonyult megfelelőnek, mivel a nyelvjárási változatok terjedésére, a nyelvjárási tagolódásra a földrajzi határok mellett más tényezők is befolyással vannak. A nyelvjárások osztályozásakor történeti szempontokra is építettek, „azonban éppen a történelem folyamán a nyelvjárások sokat változtak. A gazdasági, települési, politikai és nem utolsósorban művelődési viszonyok alakulása nagy mértékben módosította a nyelvjárások egykori képét és területi elterjedését” (Márton 1970: 46).

A mai osztályozások elsősorban nyelvjárástipológiai szempontokat vesznek figyelembe. Márton Gyula szerint az osztályozás során három fő szempontot kell figyelembe venni: a fonémák állományát, megterheltségét és realizációját (i. h. 49). „Fontos az is, hogy az osztályozás alapjául szolgáló jelenségsorozat viszonylag szilárd legyen. A hangtani jelenségek ennek a követelménynek is megfelelnek. A hangok változnak ugyan, azonban törvényszerűen, lépésről-lépésre nyomon követhető módon. Lényeges tényező az is, hogy a

hangtani jelenségek meglehetősen lassan, és nem ugrásszerűen terjednek, rendszerint a nyelvjárásterületen belül maradnak” (i. h. 50).

A mai magyar nyelvjárásoknak háromféle alakulatát különböztetjük meg:

a) Helyi nyelvjárásnak az egymással rendszeres kommunikációs kapcsolatban lévő beszélők, vagyis a kistelepülések és falvak nyelvhasználatát nevezzük. „Jellemzőjük, hogy a beszélők az ún. primér csoportok tagjai közötti társaskapcsolat-hálózat erős (gondoljunk James Milroy kutatásaira), a csoport közötti kommunikációs kapcsolat közvetlen és rendszeres” (Kiss J. 2001b: 11). A helyi nyelvjárás megvan a kollektív tudatban.

b) A nyelvjárás csoport több, egymással gazdasági, művelődési, történeti kapcsolatok, valamint földrajzi adottságok folytán szoros kapcsolatban lévő település nyelvjárásának összefoglaló megnevezése, amelyben a nyelvjárási különbségek csekélyek. Nincs meg a kollektív tudatban.

c) A nyelvjárási régió a „nyelvjárás csoportok azon együttese, amelyet meghatározott, nem nagy számú nyelvjárási jelenség közös, csak az adott nyelvjárás csoportra jellemző együttes előfordulása tesz elkülöníthetővé” (Kiss J. 2001a: 75). Szintén nincs meg a kollektív tudatban.

A legújabb egyetemi dialektológiai tankönyv tíz nyelvjárási régiót különít el, éspedig a következőket: 1. nyugat-dunántúli, 2. közép-dunántúli-kisalföldi, 3. dél-dunántúli, 4. dél-alföldi, 5. palóc, 6. Tisza-Körös vidéki, 7. északkeleti, 8. mezőségi, 9. székely, 10. moldvai régió (Kiss J. szerk. 2001). Három (a mezőségi, a székely és a moldvai) Magyarországon kívül (Romániában) van. Viszont egy sincs, amely csak Magyarország mai területén lenne. Az északkeleti nyelvjárási régió négy ország területét érinti: Magyarországot, Szlovákiát, Ukrajnát és Romániát.

3. A kárpátaljai magyar nyelvjárások

A kárpátaljai magyar nyelvjárások az északkeleti nyelvjárástípushoz tartoznak. A magyar irodalmi nyelv és a köznyelv e nyelvjárástípushoz áll a legközelebb, mivelhogy azon alapul. A kárpátaljai magyar nyelvjárások a szomszédos országok nyelvjárásainak szerves folytatásai (vö. Beregszászi–Csernicskó 2007a: 6). Az ungvári- és munkácsi járási *i*-ző nyelvjárások a kelet-szlovákiai, a beregi *'é*-ző nyelvjárások a kelet-magyarországi dialektusokkal rokoníthatók, a felső-Tisza-vidéki Aknaszlatina, Rahó, Kőrösmező stb. pedig az erdélyi Máramaroszigettel, Aknasugataggal, Rónaszékkel stb. mutat a főbb nyelvjárásai sajátosságok tekintetében egyezést.

A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a következő hat magánhangzórendszer-típus lelhető fel (l. Horváth 1976):

a) 7 rövid – 7 hosszú. Ez a típus megegyezik a köznyelvvél (*a, e, i, o, ö, u, ü* ill. *á, é, í, ó, ő, ú, ű*). Az ungvári járási és a vele szomszédos *i*-ző nyelvjárások sorolhatók ide, valamint a beregszászi járási Gát és a huszti járási Visk.

b) 7 rövid – 8 hosszú. Többlet az *'é* (é2). A beregszászi- és a nagyszőlősi járási falvak többsége tartozik ide, valamint az ungvári járási Korláthelmece és a felső-Tisza-vidéki Técső.

c) 7 rövid – 10 hosszú. Többlet az *'é* (é2), *"ó* (ó2) és *"ő* (ő2). E típus a munkácsi járási Dercenben és a beregszászi járási Badalóban lelhető fel.

d) 8 rövid – 7 hosszú. Többlet a zárt *ē*. A nagyszőlősi járási Salánkra jellemző.

e) 8 rövid – 8 hosszú. Többlet a zárt *ē* és az *'é*. A beregszászi járási Beregújfalura jellemző.

f) E típusból hiányoznak a hosszú magánhangzók. Az *á* és *é* rövidülése többnyire nem teljes. A felső-Tisza-vidéki nyelvszigetekre és szórványokra jellemző: Aknaszlatinára, Kerekhegyre, Rahóra, Kőrösmezőre stb.

A mássalhangzórendszer-típus megegyezik a köznyelvvél. Az *ly*-nek minden esetben *j* felel meg (ahogy a köznyelvben is).

II. Változásvizsgálatok kárpátaljai magyar nyelvjárásokban

1. A nyelvjárások változásáról

1.1. A nyelvi változás.

A nyelvi változás „Mint folyamat konkrét nyelveknek a társadalom, illetőleg a beszélők folyton változó nyelvi kifejezési igényei szerinti, a nyelvrendszertani adottságok által meghatározott s a nyelvhasználatban megvalósuló módosulása” (Kiss J. 2008: 261). A nyelvi változások „kénytelenek a nyelvi rendszer rendjéhez igazodni, [...] bár a változás módosítja (előbb csak) a részrendszert, rendszerjellege azonban mindvégig megőrződik. Ebből viszont az is következik, hogy a nyelvi innovációk – mivel egy soktagú hálózat veszi körül őket – nem lehetnek teljesen elszigeteltek, árvák, s mint ilyenek, maguk is szükségszerűen hatással vannak rendszerbeli környezetükre.” (i. h. 265). A változások lehetnek spontánok és tudatosak.

A változások a szinkroniában összességében a nyelv állományának viszonylag kis részét érintik. A visszaszoruló és terjedő változatok egy ideig általában egyaránt használatosak, ennek folytán nem adódhatnak kommunikációs nehézségek.

A nyelvi változásoknak vannak univerzális jegyei. „A »változás« semleges összefoglaló megjelölés, ugyanis minden élő nyelvben állandóan s egyidejűleg van jelen a gyarapodás és a fogyatkozás. [...] Ennek megfelelően a nyelvi változást két ellentett előjelű folyamat, a kiépülés/differenciálódás és a leépülés/redukálódás teszi ki. Hogy melyik jut nagyobb szerephez, azt nyelven kívüli tényezők határozzák meg” (Kiss J. 2008: 261).

A nyelvi változatosság a változások egyik forrása. Herman József és Imre Samu szerint „egy-egy nyelvben a szerkezeti módosulások zöme ún. változatok egymás melletti használatán, »együttélésén« keresztül zajlik le. Ezért a diakrón átalakulás bizonyos folyamatait a nyelvközösség számára mint szinkrón síkon adott változatok közti választási lehetőségek jelennek meg” (1987: 515). „*Változás és változatosság* [...] összefügg a nyelvben – írja Péntek János – *A változatosságban* benne vannak azok a nyelvi elemek, amelyek időbeli megjelenésüket és általánosabb használatukat tekintve régebbiek, újabbak, vagy éppen a jövőt képviselik, a *változást* pedig folyamatosan végigkíséri a *változatosság*” (2008: 86). Péntek

János szerint „a nyelvi változók elemeinek használatát közvetlenül meghatározza valamely régió nyelvi hagyománya, a nyelvi környezet, a kétnyelvűség vagy éppen az országhatár, amelynek közel egy évszázadon át nyelviileg is elkülönítő, elszigetelő szerepe volt” (i. h. 89). Azonban „a nyelv mozgásában az egyes variánsok státusa is változik. Van, ami regionálisból köznyelvi lesz, és annak korábbi irodalmi nyelvi elemek, szerkezetek, amelyek csak nyelvjárásokban élnek tovább” (i. h. 90).

A nyelvtudományban korábban elterjedt nézet szerint a nyelvi változás nem figyelhető meg, legfeljebb csak a változás következményei (Wardhaugh 1995: 169). A nyelvi változások vizsgálatában az 1960-as évektől a külföldi szociolingvisztikai kutatások hoztak új eredményeket. William Labov korai, a Martha's Vinyardon és New York Citynek az alsó East Side-nak nevezett negyedében végzett vizsgálatai cáfolták meg azt a korábban elterjedt nézetet, hogy a nyelvi változatosság kaotikus, s ezért elméletileg érdektelen (Labov 1963, 1966). Labov szerint nem minden nyelvi különbség van kapcsolatban a folyamatban lévő változásokkal. A sokféleség ugyanis a nyelv egyik alapvető tulajdonsága.

Peter Trudgill az angliai Norwichban végzett vizsgálatai során állapította meg, hogy minél alacsonyabb a társadalmi osztály, annál valószínűbb a nem standard változatok előfordulása (1974, 1983). Mint ahogy Labov, ő is arra a következtetésre jut, hogy a standard és a nem standard változatok használata összefüggésben van a beszédhelyzet formalitásával is. Trudgill vizsgálatait 1983-ban megismételte Norwichben, amelyek azt igazolták, hogy felerősödtek azok a változások, amelyeket korábban megfigyelt. Lesley Milroy szerint a szociális háló jellege, a csoportidentitás lehetővé teszi a nem standard változatok terjedését a standard változatok rovására (1980). Jenny Cheshire az angliai Readingben iskoláskorú fiúkat és lányokat vizsgált, s azt állapította meg, hogy a szolidaritás, a közösséghez való tartozás kifejezése is motiválhatja a változást (1978).

1.2. Miért és hogyan változnak a nyelvjárások?

Az élő nyelvek és nyelvváltozatok alapvető tulajdonsága a változás. Történetüket annak a közösségnek a sorsa határozza meg, amelyik élteti, használja. A magyar nyelvjárások elsősorban a falusi, kisvárosi közösségekhez köthetők, így mindazok a társadalmi változások, amelyek a kistelepüléseket érintik, a nyelvjárásokban is tükröződnek. A változásoknak társadalmi (külső nyelvi) és nyelvrendszeri (belső nyelvi) okait különböztetjük meg (Kiss J. 2001c: 245–6). Napjainkban a nyelvjárások változásának főképp társadalmi okai vannak. Ennek következtében a standardizált nyelvekben nő a köznyelv hatása, s csökken a nyelvjárások közötti érintkezés.

A nyelvjárásokat azért azonosítják a paraszti társadalom nyelvével, mert az őrizte meg. Használata az irodalmi nyelv kialakulásának kezdetéig nemcsak a parasztsághoz és a kistelepülésekhez kötődött, hanem az írástudókat is általánosan jellemezte. Nem véletlenül jegyezte meg 1485-ben Galeotto Marzio, hogy a magyar nemesek és parasztok beszéde között nincs különbség. A helyzet később megváltozott. A XVI. századtól ugyanis a magyar írásbeliség, az irodalmi nyelv fejlődésével párhuzamosan a magyar írástudók szélesebb rétege alakult ki, amely már távolságtartóbb volt a nyelvjárásokkal szemben. Ettől kezdve a nyelvjárásokhoz a „póriasság”, az „elmaradottság” fogalmát társították. Azonban „A nyelvjárási beszélők számára mindez évszázadokon át nem jelentett gondot. Ők ugyanis az irodalmi nyelvet, majd a köznyelvet is bizonyos, általuk nem üzőtt foglalkozásokhoz tartozó, s persze iskolázottságot feltételező nyelvhasználati formának tekintették, amely – hogy úgy mondjuk – az ő köreiket nem zavarta” (Kiss J. 2006a: 538). Benkő Loránd szerint „A magyar nemzeti nyelv megjelenése, majd fokozatos megerősödése is sokáig, évszázadokon keresztül alig befolyásolta valamit a nyelvjárások alakulását: a magyar nyelvjárások szinte a legújabb időkig meglehetősen zavartalanul éltek, fejlődtek tovább, a nemzeti nyelvtől teljesen függetlenül avultak el bennük régi sajátságok és keletkeztek újak” (1957: 8).

A magyar nyelvjárások életében alapos változásokat hozott a törökdúlás, amely azt eredményezte, hogy „a magyar nyelvjárástípusoknak csak mintegy a fele vitte, fejlesztette tovább a középkor végi nyelvallapot területileg változatlan helyzetben. [...] a hódoltsági terület jelentős részén [...] a területi folytonosság lehetősége megszűnt” (Benkő 1957: 85). A hódoltsági területekről a lakosság egy része a védettebb területek irányába mozgott, ez pedig helyenként az egymástól korábban földrajzilag távol eső nyelvjárások érintkezését vagy keveredését eredményezte. Benkő szerint „A XVIII. századdal természetesen nem zárultak le a magyarországi belső népmozgalmak, de az előző időszakhoz képest igen lényegesen csökkentek. Így a XIX. században viszonylagos állandóság következett be a magyar nyelvjárások helyzetében, s ez időben alakul ki véglegesen nyelvjárásaink mai képe. A XIX. század vége egyben az az időszak is, amikor – a nyelvjárási tagolódású jelenségek számát és hatóerejét tekintve – az egyes magyar nyelvjárástípusok viszonylag a legjobban eltávolodtak egymástól” (i. h. 87). A helyzet a XX. század közepétől változóban van. A csak nyelvjárási szinten élő nyelvi változatok visszaszorulásával ugyanis csökkennek a nyelvjárások közötti különbségek.

A magyar nyelvjárások változásáról először a XIX. század eleji források adnak hírt. Plándér Ferenc 1832-ben a következőket írja: „a’ Göcsei [...] szóejtés [...] mióta a’ nemzeti kisebb iskolák megszorodtak, és az olvasás a’ köznép között is inkább elterjedt, tellyes

elenyészéséhez közelget” (idézi: Végh 1954: 426). E korai megfigyeléseket azonban a vonatkozó vizsgálatok nem igazolták. Épp Plánder megfigyeléséről jegyezte meg Gönczi 1914-ben, hogy „Hát az ő idejében bizony még nagyon keveset kophatott meg a göcseji nyelvjárás, mert az általa közlött szójárás szerint beszélnek még máig is az öregek” (i. h. 427).

Imre Samu szerint „lényegében még az 1930-as években is – a falu paraszti társadalmában lényegében csak egyetlen társadalmi érvénnyel használt változat élt: a helyi nyelvjárás. Ez már akkor sem volt mentes, főképpen a köznyelv hatására bizonyos belső mozgástól, de az a mozgás akkor még eléggé esetleges volt erősen kötődött bizonyos sajátos szituációkhoz, esetleg egyes egyénekhez” (1988: 55).

A magyar nyelvjárások gyorsuló és egyre látványosabb változására *A magyar nyelvjárások atlaszá*nak (= MNyA.) gyűjtései során lettek figyelmesek: „A nyelvjárások belső mozgásának folyamata, a köznyelvi hatás jellege és jelentősége azonban részletesebben csak a nyelvatlasz-munkálatok során tudatosodott a kutatókban. A még viszonylag »tisztá« nyelvjárást beszélő adatközlők kiválasztásakor jelentkező számos nehézség egyértelművé tette számukra, hogy a falu nyelve és nyelvjárása már nem azonos, illetőleg, hogy a nyelvjárás már csupán egyik beszélt nyelvi változat a falu társadalmában – mégpedig eléggé szituációhoz kötött, meglehetősen »belterjes« jelleggel” (i. h. 58).

A felgyorsuló változások ellenére a nagyatlasz gyűjtésekor a magyar nyelvjárásokról még mindig elmondható, hogy jellemzője „Elsősorban az egység. A korszak elején a helyi nyelvjárás mint egységes nyelvi rendszer és mint – relatíve egységes nyelvhasználat fogható fel. S ebben a relatíve egységes nyelvhasználatban a helyi nyelvjárási norma érvényesül, a normának Benkő Loránd által megfogalmazott mindhárom szerepében, vagyis működik a szabályozó, a követendő eszményi és az összetartó szerep is” (Hegedűs 2005: 9–10).

Az 1960–70-es évektől ez az egység fokozatosan megbomlik. „Ez a megbomlás először a nyelvhasználatban jelentkezik, s [...] két fázisa van: az első fázisban a helyi nyelvjárás beszélő csak az idegennel szemben adja fel bizonyos mértékig nyelvjárását. Az egység megbomlásának második lépcsője az, amikor a nyelvhasználat a helyi nyelvjárást beszélő közösségen belül is megváltozik” (i. h. 11).

A változások folytán a dialektológusok körében az a vélekedést élt, hogy a nyelvjárások el fognak tűnni. Végh József 1954-ben azt írja, hogy „A régi és az új alak harcában kétségkívül az új fog győzni, de azt nem tudjuk megjósolni, hogy mikor” (1954: 427). A későbbi kutatások azonban azt állapították meg, hogy „A nyelvjárások visszaszorulása, főként a nyelvjárási jelenségek eltűnése azonban korántsem zajlik olyan gyorsan, ahogyan azt a szakemberek is jövendölték” (Kiss J. 1991: 380). Ennek következtében „egyetlen olyan

nyelvjárási jelenségnek a kihalását sem tudjuk minden kétséget kizáróan bizonyítani, amelyről az utóbbi 150 évben tudásunk van (a hangszínáryalatokat nem tekintve). Igaz viszont, hogy számos regionális jelenség visszaszorulása igazolható” (Kiss J. 2001a: 66). A tapasztalatok tehát óvatosságra intenek minket attól, hogy a nyelvjárások végleges eltűnéséről beszéljünk. De ezt természetesen korábban még nem tudhatták.

A nyelvjárások változása, visszaszorulása között helyenként jelentős különbségek vannak. Ennek okai között említhető a települések mobilitása, az országhatárok archaizáló és a különfejlődésnek kedvező jellege, valamint az, hogy egyik közösség befogadóbb az újítások iránt, a másik konzervatívabb.

Kiss Jenő a mai magyar nyelvjárások változásának okait így foglalja össze: „1. A nyelvjárási beszélők biológiai fogyása: jóval többen halnak meg, mint amennyien gyermekként nyelvjárásban szocializálódnak. 2. A nyelvjárások általános használati funkcionális térvesztése: ez közvetlenül a beszélők nyelvválozat-választási szokásai (nyelvjárás vagy köznyelv), illetőleg kisebbségi körülmények között nyelvválasztási (például magyar és román agy csak román, mondjuk a moldvai magyar-román kétnyelvű csángók körében) szokásai megváltozásának a következménye. [...] 3. A nyelvjárások strukturális értelemben vett kiegyenlítődése: ez a helyi közösségek legújabb kori társadalmi átrétegződésének, valamint a köznyelvi hatásnak a következménye” (Kiss J. 2007a: 8).

1.3. A változások társadalmi (külső nyelvi) okai.

1.3.1. A nyelvjárásokat használó (éltető) társadalmi csoportok változása.

A falu nyelvének életében zajló – s a XX. században felgyorsult – változások összefüggésben vannak a hagyományos gazdálkodás és életmód átalakulásával, a parasztság társadalmi szerepének és megítélésének módosulásával. A modernizáció a kistelepüléseket, falvakat sem kerülte el, ami a hagyományos népi kultúra egyes formáinak eltűnését eredményezte. A falusi társadalom változása, az iskolázottság szintjének, valamint a falu és város között ingázók arányának növekedése az elmúlt évtizedekben egyre szembetűnőbb. Egyre nagyobb befolyásra tettek szert a tömegtájékoztatási eszközök: a sajtó, a rádió, később a televízió, ma pedig a világháló.

Kósa László néprajzkutató már 1984-ben úgy fogalmaz, hogy „ma a hagyományos népi kultúra majdnem teljes egészében emléktárgy, mögötte már nem állnak elő, azt szervesen magukénak tudó társadalmi osztályok és rétegek. Az idősebb nemzedékek tagjai, akik még gyermekkorukban hagyományos módon sajátították el, ma már nem élnek a népi kultúrát évszázadokon át fenntartó, tradicionális viszonyok között. Napjaink parasztsága már nem

abban az értelemben parasztság, ahogyan azt akár a polgári szociológia, akár a marxizmus klasszikusai leírták. Átalakultak a tulajdonviszonyai, ezzel együtt életmódja, tudata, melyben a régi paraszti gondolkodásnak, tájékozódásnak, ismereteknek csupán maradványai lelhetők fel” (idézi: Kiss J. 2005: 398–9).

A falusi közösség változását érzékelteti Szabó József megfigyelése is: „napjainkban, kb. 10–15 év óta ritkábban érintkezik a szomszédos falvak lakossága, mint korábban. A falusi búcsúk némileg még ma is alkalmat jelentenek az érintkezésre, de nincsenek meg az egykori népes vásárok, [...] megszűnőben vannak a hagyományos szomszédolások, a hagyományt és nyelvjárást is jobban őrző téli esti összejövetelek” (1976: 100).

Gerhard Baumgartner megfigyelése szerint „Egészen a hatvanas évek közepéig a dél-burgenlandi falvak zárt közösségeket alkottak, és csak ezután kezdtek ingázni a környező kisvárosokba és a nagyobb központokba, Bécsbe és Grazba. Ez azt jelenti, hogy a mindennapi élet minden mozzanata az adott faluhoz kötődött. A falusi élet adta a tájszólások alapját és kereteit, a különböző dialektusok jelentették a természetes kommunikáció eszközét. Például a hatvanas évek végéig természetesnek számított, hogy ha valaki átköltözött egy beházasodott egy magyar nyelvű faluba, meg kellett tanulnia az ottani dialektust és rendszerint meg is tanulta. Minden burgenlandi faluban akadtak tehát olyanok, akik beköltözvén saját nyelvük mellé a helyi nyelvet is elsajátították. Ez persze nem az irodalmi magyart jelentette, hanem az adott közösségben beszélt nyelvjárást.

[...] A hatvanas évek közepe után a társadalmi modernizáció következtében e hagyományos világ bomlani kezd: az ingázó munkások naponta elhagyják a falut és csak este térnek haza, vagy egész héten másutt dolgoznak és csak a hétvégéket töltik otthonukban. Ezzel párhuzamosan felbomlott a nagycsaládos struktúra is, már nem laknak egy háztartásban a különböző nemzedékek. Míg három generáció lakott egy fedél alatt, addig az ingázás nem befolyásolta jelentősen a nyelvhasználati szokásokat, hiszen a nagyszülők a hiányzó szülők szerepét a gyereke nevelésben átvállalták, így a faluban használt nyelvjárást is megtanították a gyermekeknek. Mióta a fiatal házaspárok külön háztartásba, vagy más faluba költöznek, a kisebbségi dialektusok átadására nincs mód. Szemben a gyakran hangoztatott tétellel, hogy a vegyes házasságokban vesznek el a dialektusok, itt úgy látszik, hogy a nagycsalád-szerkezet felbomlása sokkal erősebben magyarázza a nyelvjárások háttérbe szorulását” (2008: 259–60).

Magyarországon és a határon túli régiókban a rendszerváltozások azt a reményt ébresztették, hogy a földművelők újra gazdákká válhatnak, ezáltal a régi paraszti kultúrához leginkább közel álló társadalmi réteg presztízse is emelkedni fog. Azonban az önálló gazdaságok a kedvezőtlen gazdasági környezet és körülmények miatt jórészt életképtelennek

bizonyultak. Velez Zoltán és Lakatos Gyula megállapítása szerint Magyarországon „A rendszerváltás vesztese a vidék [...] Alapvető gazdaságpolitikai és politikai hibák sorozata miatt [...] fölborult a vidéki népesség társadalmiréteg-struktúrája, megrendültek gazdasági alapjai, elveszítette aktív és motivált értelmiségének jelentős részét; megkezdődött a népességi viszonyok átalakulása, nemcsak etnikai összetételében, hanem az életkorfa megváltozott struktúrájában is; [...] Környezetünk a XX. században megkezdett funkcióváltás befejező szakaszába kerül. A mezőgazdasági termelés csak a vidék részeleme lesz” (idézi: Kiss J. 2007a: 9). A helyzet 2004 után, az Európai Unióhoz való csatlakozást követően sem változott. „Mindez, miként a falusi közösségek belső összetartásának gyengülése a nyelvjárásokat elsősorban életető közösségek szempontjából nem sok jót ígér. Azt sem tudjuk, hogy a várható átalakulások milyen hatással lesznek a nyelvjárási beszélőkre, illetőleg nyelvi attitűdjükre” – véli Kiss Jenő (2006b: 131).

A nyelvjárások eltűnésének több oka lehet:

a) Kicserélődik a magyar nyelvű lakosság. Ez Magyarországon jellemző. Az őslakosok elköltözésével, szétszóródásával a helyi tájszólás is eltűnik. Kiss Jenő az *Új magyar nyelvjárási atlasz* (= ÚMNyA.) gyűjtése kapcsán azt írja, hogy „Eddigi gyűjtési tapasztalataink szerint már vannak olyan kutatópontok, ahol a demográfiai zsugorodás és a falvakból történő elvándorlás miatt nehéz olyan fiatalokat találnunk, akik alkalmasak a megbízható adatközlő szerepének betöltésére. Azt is figyelembe kell vennünk a kutatópontok kiválasztásakor, hogy több nagyatlazsos kutatópont lakossága oly mértékben kicserélődött az őslakosság elfogyása, elköltözése következtében és a máshonnan (más nyelvjárási háttérrel) betelepülteknek köszönhetően, hogy a fél évszázaddal ezelőtti nyelvjárás folytonossága megszakadt, ily módon pedig követéses vizsgálatra nincs lehetőség” (2009: 200).

b) Az asszimiláció folytán eltűnik a magyar ajkú népesség. Ez a határon túli településekre jellemző.

c) A regionális köznyelviség terjedése. Dauzat francia nyelvész egyik térképe azt szemlélteti, hogy a párizsi nyelv kb. 150–200 km-es körzetben már felszívta a nyelvjárásokat. Dauzat megfigyelése óta eltelt több mint fél évszázad alatt e körzet vélhetőleg kiszélesedett. E jelenségre Budapest és környéke kapcsán is felfigyeltek a hazai nyelvészek.

1.3.2. A nyelvjárasterület és a nyelvjárási beszélők számának változása.

A magyar nyelvjárasterület zsugorodása a peremrészekre jellemző asszimilációval (nyelvcseré), valamint a regionális köznyelviség terjedésével (nyelvváltozat-csere) magyarázható. A legveszélyeztetettebb nyelvjárások a szórványban élők nyelvjárása. A XX.

században számos település esetében mutatható ki a magyarság eltűnése, s e folyamatok a jövőben a ma még egységes tömbben élő közösségeket is veszélyeztetheti. Péntek János egyik utazásával kapcsolatban írja: „Hajnalban indultunk Kolozsvárról Zilah irányába, Kalotaszeg számomra jól ismert északkeleti peremén, a Nádas, majd az Almás mentén. [...] Olyan településeken át, falvak mellett visz az út, mint Magyarsárd, amelynek 1941-ben megszámlált 40 magyar anyanyelvű lakosából már egy sincs, csak a falu református romtemploma és a mai román lakosság magyar személynevei és a falu földrajzi nevei jelzik a múltat. De hiába keressük a szomszéd Nádasszentmihály akkori 26, Magyarszentpál 27, Pusztatopa 42 magyar anyanyelvű beszélőjét. Felszívódott Magyarnádas és a kissé távolabbi Tamásfalva magyarsága is” (2009: 110).

A változások folytán a Budapest környéki nyelvjárások fokozatosan a regionális köznyelviségnek adják át helyüket: „A színesebb nyelvjárástípusok visszaszorulásának nemcsak az átmeneti sávok szélesedése a következménye, hanem az is, hogy körülbelül a Budapest–Szolnok tengely mentén új közép-magyarországi regionális köznyelvi zóna van kialakulóban, amelyben a szóban forgó Budapest környéki nyelvjárás is lassan feloldódik” (Juhász D. 2001a: 266). A regionális köznyelvi beszélők ugyanakkor gyakran őriznek meg nyelvjárási sajátosságokat, például Budapest egyes részein (Rákospalota – Öregfalva) a palóc nyelvjárások néhány sajátossága nyomaiban még ma is fellelhető (Juhász D. 1992).

Hogy mennyien beszélnek napjainkban nyelvjárásban, nem tudjuk pontosan. Az bizonyos, hogy kevesebben, mint *A magyar nyelvjárások atlaszának* gyűjtése idején. A vonatkozó vizsgálatok azt tanúsítják, hogy a határon túli régiókban a nyelvjárási beszélők aránya magasabb, mint Magyarországon.

1.3.3. Pragmatikai változások.

A nyelvjárások nemcsak nyelvjárásiasságukban, hanem használatuk körében is változnak. Kiss Jenő szerint a nyelvjárások „nem nyelvrendszertani síkon változnak elsősorban (alig tudunk kihalt nyelvjárási jelenségeket igazolni a szakirodalom alapján!), hanem használatuk hatókörében, azaz pragmatikai síkon” (1990a: 60). A nyelvjárások használata napjainkban egyre inkább a baráti, ismeretségi körre szűkül, idegenekkel szemben többnyire a köznyelv (vagy annak regionális változata) használatos. Gyűjtésem során gyakran jegyeztem fel adatközlőimtől, hogy egymás között „csak így, parasztosan” (azaz nyelvjárásban), idegenekkel szemben azonban „úriasabban” beszélnek. A nyelvjárások tehát az idegen számára gyakran alig érzékelhetően élik életüket.

1.3.4. A magyarországi és a határon túli régiók.

Általános tapasztalat, hogy a határon túli magyar nyelvjárások archaikusak. Ez azzal magyarázható, hogy „a nyelvterület szélei felé haladva a nyelvjárások is egyre archaikusabbak, a kilométerek éveket, évtizedeket jelenthetnek visszafele a nyelv múltjába” (Péntek 1997: 41). Ezt tovább fokozta a trianoni országhatárok kialakulása. A nyelvjárások archaikus jellege és az idegen nyelvi hatás egyaránt a határon túli régiókban (főképp a nyelvszigeteken és a szórványokban) a legszembevetőbb, ami az idegen nyelvű környezettel, az anyanyelvi kommunikáció szűk lehetőségeivel, az anyanyelvi intézmények hiányával magyarázható. Juhász Dezső megállapítása szerint a „kisebbségi lét + peremhelyzet + nyelvi tömbön kívüliség + szigethelyzet + anyanyelvi média hiánya, ill. korlátozottsága + társadalmi és földrajzi immobilitás stb. – mindezek a nyelvjárások konzerválódásához, archaizálódásához vezetnek (2003a: 257). Kiss Jenő szerint „a kisebbségben élő magyarok körében a nyelvjárásismeret és -használat számottevően nagyobb fokú, mint Magyarországon. Az ok nyilvánvaló: kisebbségi körülmények között az anyanyelvhasználat lehetőségei a nyelvjárási nyelvhasználat kivételével mind beszűkülnek. [...] A nyelvjárások viszont mint a családi, az informális érintkezés lehetőségei kevésbé csorbulnak, így az anyanyelvi nyelvhasználat egészét tekintve a kommunikációból aló részesedésük arány (jóval) nagyobb, mint anyaországi körülmények között” (2004: 233).

1.3.5. A nyelvjárási attitűdök változása.

Mivel „A nyelvi attitűdök nem nyelvi alapúak, hanem társadalmi eredetűek” (Kiss J. 2001c: 224), változásuk a társadalmi viszonyulás módosulásával függ össze. A nyelvek között a nyelvjárások megítélésében eltérések vannak. A nyelviileg leginkább „központosított” nyelvekre a dialektusok negatív megítélése jellemző (i. h.). Ide sorolható a magyar is. Ezt tanúsítja Balogh Edgár megfigyelése, aki a Sarló kör tagjaként az 1930-as években kárpátaljai magyar falvak szociológiai helyzetét kutatta: „A papok és a tanítók nagy része, általában az intelligencia nem tudott vagy nem akart tudni mindarról, ami falujában paraszti eredetű” (1981: 58). A nyelvjárások presztízse például a német nyelvterületen vagy a skandináv országokban lényegesen nagyobb. Egyazon nyelv területi változatainak presztízse között is lehetnek különbségek, miképp a magyar nyelvjárások megítélése között is vannak. Példa erre a székely nyelvjárás, amelyet sokan ma is a legszebb magyar nyelvváltozatnak tartanak.

A nyelvjárások eltűnését már régen megjósolták, mégsem következett be. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a „globalizálódó világban csökken az emberek számára az identifikálási lehetőségek száma, s ennek következtében értékelődött föl a nyelvjárás mint

erre kitűnően alkalmas, állandóan „kéznél levő” eszköz. Mert míg korábban a helyi kultúrák virágoztak, s öltözködési, étkezési, szórakozási stb. szokások sorát, tehát a társadalmi azonosítás/azonosulás lehetőségeit alakították ki, napjainkban a tömegtájékoztatás és a kereskedelem, a szórakoztatóipar és az iskola egységesítő, uniformizáló hatása csökkenti ezeknek a lehetőségeknek a számát” (Kiss J. 2001a: 51). A szakirodalom azt a jelenséget, amikor a beszélők pozitívan ítélik meg stigmatizált, nem-standard változatokat, Labov nyomán rejtett presztízsnak nevezi (covert prestige).

A nyelvjárási környezetben szocializálódott gyerekek az iskolában sajátítják el a köznyelvet. Általában itt érik őket az első pozitív vagy negatív tapasztalatok. Éppen ezért az iskolai oktatásnak nagy szerepe van nyelvjárási attitűdök alakításában. Balassa József már a XIX. század végén megjegyezte: „Ma még nagyobb ellensége a nép nyelvének a tudatlanság, mely benne romlott, elkorcsosodott nyelvet lát, s arra törekszik, hogy a nép nyelvből a »hibákat« kiirtsa. E tudatlanság ellen kell megvédenünk a nép nyelvét; s ez első sorban azoknak a föladata, akik a néppel folyton érintkeznek s szellemi fejlődésükre állandó hatást gyakorolnak: a papoké és a tanítóké” (1898: 259). Azonban gyakori tapasztalat, hogy a köznyelvi ismeretek oktatása nem hozzáadó (additív), hanem felcserélő (szubtraktív) szemléletben történik. Ennek egyik leggyakoribb módja a nyelvjárási nyelvhasználat megbélyegzése. Márton Gyula megfigyelése szerint „gyakori az az eset is, amikor a tanító és a tanár tűzzel-vassal irtja a nyelvjárási jelenségeket. Nem egy tanító el is dicsekszik a nyelvjáráskutatónak, hogy az ő falujában nincs »tájszólás«, sikerült kiirtania és az irodalmi nyelvet meghonosítania” (1970: 13). Ez pedig mind a tanuló nyelvi fejlődését illetően, mind a helyi kulturális, regionális nyelvi értékek szempontjából kedvezőtlen.

1.3.6. A beszédtempó változása.

A beszédtempó változását társadalmi tényezők határozzák meg: az élettempó és az életkörülmények változása, a műveltségváltás. A vonatkozó kutatások szerint „A huszadik század vége felé a beszédtempó jelentősen felgyorsult; ez azonban több mint száz évre visszavezethetően fennáll. Ami például mintegy negyven éve a leggyorsabb beszédprodukciónak számított, az tekinthető ma az átlagnak” (Gósy 1997: 132). A beszédsebességnek az egyes nyelvekre jellemző átlagos tempóértékét beszédhang/másodpercben, szótag/másodpercben vagy a percenként ejtett szavak számában adják meg. A magyar beszéd tempójára vonatkozó kutatások az elmúlt fél évszázadban gyorsulást mutattak. „Az 1965-ben mért 11,35 beszédhang/mp-es érték a kilencvenes évekre 13 beszédhang/mp-re növekedett. Ez pedig azt jelenti, hogy egyetlen perc alatt (átlagosan) 20

szóval ejtünk több szót, mint három évtizeddel korábban” – írja Gósy Mária (1999: 108). Különbségek figyelhetők meg a falusi és nagyvárosi lakosság beszédtempója között, ami arra vezethető vissza, hogy falun lassabb az élettempó, mint a nagyvárosokban (E. Abaffy 2003: 112). A gyors beszédtempó a televízióra és a rádióra (különösen a reklámokra) különösen jellemző.

1.3.7. Környezetnyelvi és azon nyelvi változatok hatása.

a) Környezetnyelvi hatás.

A nyelvjárásokra elsősorban a környezetnyelvi, valamint a környező azonnyelvi nyelvváltozatok hatása jellemző, míg a köznyelvre a világnyelv(ek)é. A környezetnyelvi hatás elsősorban azokra a közösségekre jellemző, amelyek idegen nyelvű népséggel élnek együtt. A környezetnyelvi átvételek a kétnyelvű környezetből terjednek el (bár szórványosan arra is van példa, hogy az átvevő közösség nem volt kétnyelvű, példa erre a németből elterjedő *vígéc* szavunk).

A magyar nyelv esetében a környezetnyelvi hatás elsősorban a határon túli magyar nyelvjárásokra jellemző. Mivel a határon túli területek több államhoz tartoznak, régióként különböznek a hatások is: Erdélyben és Moldvában a román, a Délvidéken a szerb, a horvát és a szlovén, az Őrvidéken az osztrák, a Felvidéken a szlovák, Kárpátalján pedig az orosz és az ukrán nyelvi kölcsönzések a jellemzőek. Az idegen nyelvi hatás a nyelvszigeteken és a szórványokban a legerősebb.

Susan Gal szerint „az iparosodás, az állami központosítás, a tömegkommunikáció kiépülése, tehát mind az a társadalmi változás, ami erősen jellemzi a 20. századot és különösen a II. világháború utáni időszakot, előre viszi a nyelvi kisebbségek asszimilációját. E folyamatok a kisebbséget közelebb hozzák a domináns nyelvet követelő intézményekhez: az iskolához, a munkahelyhez, a hivatalhoz. Az intézmények pedig éppen azért követelik meg az államnyelv használatát, mert az elmúlt két évszázadban a nyelv és nemzet közötti kapcsolat mélyen politizált lett, főleg Európában. Egy másik nyelv használata az államnyelv mellett vagy helyett sokszor politikai veszélynek tűnik a politikailag domináns nép szempontjából” (1991: 67).

b) Nyelvjárások közötti érintkezés.

Az irodalmi nyelv kialakulásának kezdetéig, s még azután is egy ideig az azon nyelvi nyelvváltozatok érintkezése lényegében a különböző nyelvjárások közötti kölcsönhatásokat

fedí le. Az irodalmi nyelv és a köznyelv kialakulása a magyar nyelvközösség életében új helyzetet teremtett. A nyelvjárások közötti érintkezés azonban ma is élő jelenség, bár szerepe csökken.

c) A nyelvjárások és a köznyelv közötti érintkezés.

A nyelvjárások és a köznyelv közötti érintkezés a nyelvváltozatok társadalmi megítéléséből eredően nem kiegyensúlyozott. „A standardizált nyelvek nyelvjárásainak nyelvi-nyelvrendszertani szempontú fő változási tendenciája úgy foglalható össze, hogy növekszik a köznyelvvvel megegyező s csökken a köznyelvtől eltérő nyelvjárás jelenségek száma” (Kiss J. 2001c: 254).

Szórványosan még napjainkra is jellemző, hogy bizonyos nyelvjárás vagy regionális jelenségek a köznyelv beszélt vagy írott változatának elfogadott elemei lesznek: „Napjainkban a nyelvjárások sztenderdre gyakorolt – s nemcsak a szókészletre korlátozódó – hatásának a fő útja nem az irodalmi nyelven keresztül vezet, hanem beszélt nyelvi változatokon, jelesen a regionális köznyelviségen keresztül. [...] Annál is inkább, mert a sztenderd határai érezhetően tágulóban vannak, a norma is rétegzettebbé válik, s nem tudni, hogy a határok hol szilárdulnak meg. Arról azonban – fölmérések hiányában – nincs tudomásunk, hogy a regionális köznyelviségen keresztül mennyi nyelvjárás elem, jelenség nyert köznyelvi polgárjogot (ilyen például a *kell menjek*-féle szerkezet)” – írja Kiss Jenő (1990a: 62).

d) A regionális köznyelviség kialakulása.

A köznyelvi elemek terjedése egy átmeneti, nyelvjárás elemekkel tarkított, de köznyelvi funkcióban használt nyelvhasználati forma létrejöttét eredményezte, amelyet a szakirodalom regionális köznyelvnek vagy regionális köznyelviségnek nevez. A regionális köznyelv „már nem nyelvjárás (hiszen sztenderd funkcióban használják, s benne nincs sok nyelvjárás vonás), de nem is köznyelv (hiszen vannak a köznyelvtől eltérő regionális sajátosságai is)” (Kiss J. 1990a: 60). Terjedésére Magyarországon az 1950–60-as évektől figyeltek fel. A regionális köznyelvi beszélők egy része nyelvjárásban is beszél, a szakirodalomban elterjedt terminussal élve, kettősnyelvű. A kettősnyelvűség elterjedése azt a helyzetet eredményezte, hogy a nyelvjárás beszélt nyelvet nyelvhasználatuk miatt már kevesebb negatív megnyilvánulás éri, hiszen a kettősnyelvűek idegenekkel szemben rendszerint a regionális köznyelvet használják, családi, baráti és ismeretségi körben ezzel szemben tovább él a helyi nyelvjárás.

A regionális köznyelv elterjedése a nyelvi egységesülés irányába hat, hiszen azt a tájnyelvi színek egy része nem jellemzi. Kisebbségi környezetben azonban a különfejlődés jelei is felfedezhetők. Ennek oka a mindenkori államnyelv hatása (Kiss J. 2001c: 241).

1.4. A változások nyelvrodszertani (belső nyelvi) okai.

A nyelvhasználatban bekövetkezett változások igazodnak a nyelv rendszeréhez. Példaként hozható fel a következő két eset. A korai ómagyar kor folyamán mássalhangzó-rendszerünkben hiányzott a *c*, legfeljebb egyes nyelvjárásokban lehetett csak meg. A jövevényszavak *c*-jét hanghelyettesítés pótolta: hangsúlyos helyzetben a *cs* (*cesar*>*császár*, *zapf*>*csap*), szó végén pedig a *t* (*nemec*>*német*). A hangtani rendszer csak később tette lehetővé, hogy a jövevényszavak *c*-je megőrződjék. Másik példám a suksükölés, amely több, főképp peremvidéki nyelvjárásra nem jellemző. Nincs meg az ungvári- és a vele szomszédos munkácsi járási *i*-ző területen sem. Balogh Lajos a magyar nyelvjárások kapcsán több olyan jelenséget említ, amelyek a suksükölés terjedését gátolták. E jelenségek közül több az ungvári- és a vele szomszédos munkácsi járási nyelvjárásokat is jellemzi, itt ugyanis a tárgyaz igeragozás egyes szám 3., és a többes szám 2. személyében veláris hangrendű szavakban is palatális toldalékot használnak: *adi*, *hozi* ill. *adítok*, *hozítok*. „Mivel a suksükölés alapvetően a veláris hangrendű, *t* végű igéket érinti (kivétel a csukcsüközés: *elkészíccsük*) egyes szám 3. és a többes 2. személyt, ugyanis ott az archaikus nyelvjárás szerint nem lehet suksükölő alak, mert a toldalék palatális” (Balogh 1997: 356). Kijelentő módban, többes szám első személyben nem *-juk/-jük*, hanem *-uk/-ük* az igei személyrag: *monduk*, *látuk* stb. „Itt pedig a *j* hang (illetőleg felszólító módban a *j* morféma) hiánya miatt nem következhet be asszimiláció, tehát suksükölés sem” (i. h.). A suksükölés e nyelvjárásokban tehát vélhetőleg rendszertani okok miatt nem terjedt el.

2. A változásvizsgálat

2.1. Mi a változásvizsgálat?

A nyelvi változást a megelőző és a követő nyelvi állapotok közötti eltérésként, a két állapot közötti diakrón jelenségként határozhatjuk meg. Ebből adódóan a nyelvi változások viszonyítási alapon vizsgálhatók (Kiss J. 2003: 23). A változásokat a nyelvhasználat nyelvi és társadalmi beágyazottságától eredően nyelvrodszertani és társadalmi tényezők irányítják, ezért az adekvát történeti leírásnak strukturálisnak és szociopragmatikainak kell lennie (i. h. 58).

A nyelvjárási változások kutatása során a nyelvjárás archaikus változatától a köznyelv irányába való elmozdulás és a nyelvjárások közötti érintkezés egyaránt vizsgálandó. A változásvizsgálatok számára éppen ezért a nyelvjárások alaprétegére, archaikus változatra vonatkozó források szükségesek, hiszen „ahol a nyelvjárási háttér a különböző nyelvváltozat-típusokban viszonylag erős, vagy éppen meghatározó jellegű – a fonológiai-fonetikai, morfológiai és lexikai vizsgálatokban a viszonyítási alap csakis az ősi helyi nyelvjárás lehet. S ez esetben a változásnak az ebből a viszonyítási alából kiinduló leírása lényegében a változás valós történeti folyamatát is mutatja” (Imre 1988: 67). Kiss Jenő megállapítása szerint „A korábban csak nyelvjárást beszélők közösségei, a falak és a kisvárosok lakóinak nyelvhasználatát ma olyan kontinuumként írhatjuk le adekvát módon, amelynek két szélső pólusa a nyelvjárás és a (beszélt) köznyelv” (1999: 423–4). Tehát „a két szélső pólusban, illetőleg az általuk közrefogott változatspektrumban kell elhelyeznünk az élénk kerülő adatokat” (i. h.).

A változásvizsgálatok számára a nyelvjárások sajátosságairól, rendszertani jellemzőiről való ismeretek már csak azért is szükségesek, mert a nyelvjárások részrendszerei között a változásokat illetően gyakran különbségek tapasztalhatók. Nemcsak a változás tényét és mértékét kell rögzítenünk, hanem vizsgálandó az is, hogy pontosan mi változik, s ez nyelvjárások rendszerére milyen hatással van.

A nyelvjárási változások intenzitása a különböző társadalmi rétegekben eltérő, ezért a változásvizsgálatoknak a társadalmi szempontokra figyelemmel kell lennie. Zilahi Lajos szerint „A nyelvjárás hangtani jelenségeiben bekövetkezett változásokat, bomlást sokféle alakváltozatban tetten érhetjük. A bomlás különböző mértéke alakítja az alakváltozatokbeli fonémavariánsokat, és ezek a más-más életkori csoportok nyelvhasználatában is, egyenmő

nyelvjárási adatközlők beszédében is vizsgálhatók. A szavakbeli változás jelzésének egyik formája társadalmi aktivitásuk minősítése” (1998: 125). Kiss Jenő szerint „A szókészleti változásvizsgálat friss iránya az, amikor a szinkron lexikai adatok társadalmi érvény szerint kategorizált csoportjainak, tehát a kihalt, visszaszorult, visszaszoruló és neológ lexémáknak az arányaiból [...], illetőleg a nemzedékek szerinti különbségek statisztikai adataiból [...] következtetünk a változások irányára és ütemére” (1991: 375). Bokor József saját kutatása kapcsán megjegyzi, hogy „A tájszókészlet mozgását, a tájszavak változását úgy kívántam bemutatni, leírni, hogy a mai adatokat egyrészt a régiekhez, másrészt a köznyelvi megfelelőkhöz viszonyítottam” (1980: 97).

2.2. A változásvizsgálatok típusai.

A nyelvi változást vizsgálhatjuk a különböző szinkron metszetek összevetésével és magában a szinkroniában is. Ennek megfelelően a szinkron változásvizsgálatnak két típusát különböztetjük meg: a szinkroniában megtörtént változásokat valóságosidő-vizsgálatnak (az angol real-time studies mintájára), a szinkroniában éppen zajló nyelvi mozgás vizsgálatát pedig látszólagosidő-vizsgálatnak (apparent-time studies) nevezzük (vö. Kiss J. 2001c: 244).

A valóságosidő-vizsgálatoknak a szakirodalom a következő két típusát tartja számon: ha különböző időben ugyanazokat a személyeket vizsgáljuk, akkor panel-vizsgálat történik, ha különböző személyeket, akkor trend-vizsgálat. Kontra Miklós megállapítása szerint „Folyamatban levő nyelvi változást egyértelműen csak olyan trend-vizsgálattal lehet dokumentálni, amelyben életkorilag rétegzett mintát használnak, mivel ez mutathatja meg az egyes életkori szakaszokban levő egymást követő kohorszok különbségeit” (Kontra szerk. 2003: 61).

2.3. Változásvizsgálatok itthon.

A magyar nyelvjáráások változására a XIX. század elejétől egyre több kutató hívta fel a figyelmet. A változások módszeres vizsgálatáról azonban csak a XX. század közepe tájékától beszélhetünk. Ennek oka, hogy a hagyományos népi kultúra és a nyelvjáráások visszaszorulása ekkor gyorsul fel látványosan, s ez tette időszerűvé vizsgálatukat. Kovács István 1953-ban írta: „Keveset foglalkoztak eddig azzal a kérdéssel, hogyan terjednek a nyelvi változások, [...] mennyiben kell számításba vennünk a nemi és a korbeli különbségeket” (1953: 146). Végh József 1941-ben így írt: „A nép nyelve észrevétlenül, lassan változik. Hogy hogyan változik, azt a kortárs csak néhány jegyében tudja megállapítani. Régi és új népnyelvi felvételek összehasonlításából lehet csak a változásokat pontosan megállapítani. Éppen ezért minden 50

vagy legalább minden 100 évben fel kellene venni a tényleges állapotot” (idézi: Kiss J. 1991: 371–2).

Az első változásvizsgálatok között említhetjük Kovács István somoskőújfalui kutatásait, amely során megállapította, hogy „az irodalmi nyelv hatása legjobban a hangállományban és a szókincsben mutatkozik meg, elég erős az alaktanban, de jól követhető a mondatban is” (1953: 147). Gyűjtéseit passzív módszerrel végezte. Végh József az őrségi és hetési nyelvjárásról írott tanulmányában vette számba a visszaszoruló és a már visszaszorult sajátságokat (Végh 1954).

A változásvizsgálatok időszerűsége az MNyA. gyűjtései során egyre nyilvánvalóbbá vált. Deme László 1964-ben azt írja, hogy „Milyen fontos is volna egyszer legalább szűrőpróbákat végezni legalább egy faluban: mi napjainkban a hagyományos nyelvjárási állomány helyzete a falu nyelvi képében” (1964: 69). Az MNyA. gyűjtéseit követően egyre nagyobb figyelem fordult a nyelvjárási változásokra. Kiss Jenő 1991-ben azt írja, hogy „A nyelvjárási változásvizsgálat a 70-es évek elejétől kezdve egyre inkább izmosodóban van. A nyelvatlaszgyűjtésnek köszönhető alapozást ekkor kezdik megtermékenyíteni a külföldi nyelvtudomány hozzánk eljutó eredményei, mindenekelőtt a nyelvészociológiaiak. Ehhez adott lökést a regionális köznyelviség egyre erőteljesebb terjedése falvainkban, s az általa kínált változásvizsgálati lehetőségek, illetőleg feladatok” (1991: 379–80).

Az 1970-es évekbeli vizsgálatok között említhetjük meg Imre Samuét, Kiss Jenőét és Szabó Józsefét. Imre Samu tanulmányai (1971a, 1972) mindarra a gazdag tapasztalatokra épülnek, amelyet a nagyatlász gyűjtései során szerzett. Imre szerint még napjainkban is keletkeznek tájszavak, elsősorban jelentésbeliek, ami a nyelvjárási és a köznyelvi alak között kialakuló jelentéskülönbséggel magyarázható (1972).

Kiss Jenő Zsirai Miklós mihályi tájszógyűjteményét 60 évvel későbbi állapotában vizsgálta meg a következő szempontok szerint: „milyen szavak szociális érvényűek ma is; melyek szorultak perifériára, melyek vannak kihalóban; milyen szavak haltak ki” (1972: 480).

Szabó József Nagykönyiban végzett kutatásokat, „a szokásos fiatalabb nemzedék, középkorú és idősebb generáció megkülönböztetést” alkalmazva (1976: 101). Megállapítja, hogy „Az alak szerinti tájszók esetében jellemző vonása a nyelvjáráson belüli – főként a köznyelv hatásával magyarázható – változásnak, hogy a fonéma értékű és a hangszínbeli alakváltozatok számát egyaránt megnöveli” (i. h. 112).

Bokor József nyugat-dunántúli nyelvjárások tájszavait vizsgálta (1980, 1985). Két Répce melléki faluban, Répcevisen és Répceszentgyörgyön aktív indirekt és direkt módszer

segítségével kérdezte ki azt a száz szót tartalmazó kérdőfüzetét, amelyet 80–100 évvel korábbi Répce melléki tájszóközlések alapján állított össze (1980: 89–90).

Külön ki kell emelnem Kiss Jenőnek a mihályi nyelvjárás változásáról írott munkáját, amely mindmáig az egyetlen, amely monografikus ígénnel, teljességre törekedve mutatja be egy magyar nyelvjárás változásait a XIX. század végétől a XX. század végéig. Kiss Jenő a XIX. század végi forrásokat, az MNyA. mihályi adatait és szövegfelvételeit, továbbá saját, több évtizedet átfogó gyűjtéseit is felhasználta (1990b).

Kiss Jenő 2006-ban Mihályiban végzett kutatásai során azt vizsgálta meg, hogy „mi az, amit az atlaszadatok [az MNyA. adatai, T. P.] (szavak, szóalakok, szójelentések) közül megkérdezett adatközlőim egyáltalán nem ismernek, illetőleg amiről vannak ugyan emlékeik, de sem ők nem használják, sem pedig másoktól nem hallják már környezetükben őket” (2007b: 466).

H. Tóth Tibor Kiskunfélegyházán aktív indirekt és direkt kérdéssel három nemzedéktől kérdezte ki Dongó Orbán 1911-ben megjelent tájszógyűjteménye alapján összeállított kérdőívét. Megállapítása szerint „jól látszik, hogy az idős és a középkorúak közti nyelvtadási folyamatban több régi elem őrződött meg, mint a következő nemzedékváltáskor” (1991: 76).

Jelentős az a gyűjtés is, amely az 1990-es években Hegedűs Attila irányításával az MNyA. teljes kérdőívének újbóli kikérdezésével folyt a nagyatlász több kutatópontján. E gyűjtések elemzéseit részben elvégezték, eredményeit Hegedűs Attila foglalta össze *A változó nyelvjárás* című könyvében (2005, továbbá 1998, 2002).

A nyelv(járás)i változatok érvényének jelzése napjainkban a nyelvföldrajzi vizsgálatok és az atlaszkészítés műhelyében is egyre kíváncsabb szempont. Több hazai vizsgálatot is említhetünk. P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit az északkeleti régióban, a trianoni határ két oldalán végeztek vizsgálatokat. Térképezési módszerük a nyelvi variánsok gyakoriságát, társadalmi érvényét is szemléltetik (1996, 2002a, 2002b, 2006).

Az MTA-ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoportjának irányításával 2008-ban indultak az *Új magyar nyelvjárási atlasz* vizsgálatai. A kutatócsoport tagjai Kiss Jenő vezetésével az MNyA. mintegy kétszáz magyarországi és határon túli kutatópontján végeznek követéses vizsgálatokat. A kutatók azért ismétlik meg a korábbi vizsgálatokat (bár nem a korábbi részletességgel, mivel arra nincs lehetőség), mert arra keresik a választ, hogy a nyelvjárások helyzetében, a tájszavak használatában a korábbi gyűjtések óta milyen változások következtek be (l. Kiss J. 2006b).

Csikány Andrea a középpalóc nyelvjárásterületen az MNyA. teljes kérdőívével a nagyatlasz hat kutatópontján végez kutatást. Eredményeit több tanulmányban adta közre (2006a, 2006b, 2007), amelyeket remélhetőleg újabbak követnek. Az ÚMNyA. felvidéki gyűjtéseinek aktív résztvevője.

Csak felsorolásszerűen említem a következő vizsgálatokat (a teljesség igénye nélkül): Végh József az Őrségben (1987), Guttmann Miklós a nyugat-magyarországi régióban és Muravidéken (1992, 1994, 2002, 2007), Zilahi Lajos Biharugrán (1998, 2004), Király Lajos Csökölyben (2003), Presinszky Károly Nagyhinden végzett kutatásokat (2004). A Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat keretében a kutatók látszólagos idő-vizsgálatot is végeztek (Kontra szerk. 2003: 2007).

2.4. Néhány külföldi változásvizsgálatról.

A külföldi változásvizsgálatok a múlt század közepe tájékától eredeztethetők. Közülük csak néhány vizsgálat rövid megemlítésére szorítkozom. Az első külföldi változásvizsgálatok között említhetjük William Labov sokat idézett korai, a Martha's Vineyardon végzett kutatásait. Labov a 30–40 évvel korábban gyűjtött *Linguistic Atlas of New England* adatait vetette egybe saját vizsgálataival, habár gyűjtési módszere különbözött (1963). A németországi Westmünsterlandban végzett kutatások során 1936-ban, 1964-ben, 1981-ben és 2001-ben végzett fölméréseket vetettek egybe a nyelvjárási kompetencia és a nyelvjárási nyelvhasználat változásának vizsgálata céljából. Egy japán kutatás során, 1966 és 1994 között, nagyjából tízévenként ugyanazon a területen vizsgáldtak. Előfordul, hogy a vizsgálatok ugyanannak a kutatónak különböző időben végzett gyűjtésein alapulnak, ilyen például Trudgill kutatása Norwich-ban (1988).

Az európai atlaszmunkálatok elsősorban a falusi, kevésbé mobilis társadalmi réteghez kötődnek. Az amerikai atlaszmunkálatok során ezzel szemben nemcsak a vidéki emberek beszédét, hanem a különböző településtípusok és rétegek nyelvhasználatát egyaránt vizsgálták (Kontra 2004: 92–3). Ennek persze az is oka, hogy az Európára jellemző hagyományos nyelvjárásokról az amerikai angol esetében nem beszélhetünk. A későbbiek során e módszerre épült a nyelvatlaszoknak az ún. többdimenziós típusa, amely a változásokat a szinkroniában ábrázolja. Ez az atlasztípus a térképezés során a térbeli szemléltetés mellett társadalmi szempontokat is figyelembe vesz. Japán és amerikai előzmények után Európában a német dialektológusok alkalmazták először. Günter Bellmann közép-rajnai nyelvatlasza anyagának gyűjtésekor két szociológiai csoporttól gyűjtött: egyrészt idős, tősgyökeres, tehát az adott nyelvjárást legarchaikusabb állapotában őrző adatközlőktől, másrészt középkorú, más

településen dolgozó, ingázó emberektől. Ugyanazon módszerrel és kérdőívvel gyűjtve Bellmannak a különböző szociológiai csoportok nyelvjárási kompetenciájának megfigyelése, egybevetése és az új regionális változat alakulásának megfigyelése volt a fő célja.

A legújabb amerikai atlaszok a variánsok érvényére, gyakoriságára helyezik a hangsúlyt. William Kretschmar *Linguistic Atlas of the Middle and South Atlantic States* nevű atlasza Floridától New York államig 1162 kutatóponton vizsgálódik, s arra is figyelemmel van, hogy egy-egy alak milyen valószínűséggel fordul elő egy-egy 200 négyzetmérföldes területen (l. Kontra 2004: 93). Labov, Ash és Boberg atlasza, a *The Atlas of North American English: Phonetics, phonology and sound change* nevű atlasza adatait telefonos interjúkkal gyűjtötték, a magánhangzó-változásokat bemutató térképek a beszédhangok formánsértékeit mutatják (Labov–Ash–Boberg 2006).

A Hamburgi Egyetem Fonetikai Intézetében Hans Goebel 1990-ben mutatta be az új számítógépes dialektológiai munkálatok során megalkotott „beszélő atlasz”-t. A rendszer a fonetikus lejegyzett adatok mellett képes volt a hangzó anyag rögzítésére és lejátszására is (Fazekas 1991). Magyarországon először Balogh Lajos és Kiss Gábor kísérleteztek e módszerrel, akik 1993-ban fogtak hozzá az MNyA. számítógépes rögzítéséhez, de a kutatás torzóban maradt. A munkálatok később Balogh Lajos, majd Bodó Csanád irányításával folytatódtak. A hazai kutatók közül Vékás Domokost említhetem, aki 1996-tól a *Bihalbocs* dialektológiai szoftver folyamatos fejlesztésével jelentős eredményeket mutat fel: „A Bihalbocsban a kezdetektől alapvető fontosságú a hanganyag és lejegyzés kapcsolatának biztosítása, másrészt az olyan térinformatikai eljárások megteremtése, amelyek a papíratlaszoknál összehasonlíthatatlanul hatékonyabban teszik lehetővé nyelvjárási adattárak kutatását, elemzését” (Vékás 2007: 290). A *Bihalbocs* „Fejlesztésével lehetővé vált, hogy az egységes technológia alkalmazásával felvett hangzó moldvai anyagból kialakítsuk az első magyar nyelvi multimédiás (»beszélő«) atlaszt. A beszélő atlasz első nyilvános megszólaltatása az V. Dialektológiai Szimpozionon történt meg” (Bodó 2007: 41). E módszerek segítségével „Szükség szerint új, egyedi módon kivitelezett térképek készíthetők, illetve nyelvatlaszbeli adatokhoz más adatbázisok információi is társíthatók lesznek (pl. hangzó szöveg, fonetikus leírt szöveg, névtár, tájszógyűjtemény, bibliográfia, honismereti tudnivalók stb.)” (Juhász D. 2001b: 128).

A hazai geolingvisztikai kutatásokban egyre nagyobb figyelem fordul a nyelvatlaszok egységesítésére. Juhász Dezső szerint „Az új adatbázisok segítségével egyesített térképlapok készíthetők, amelyekkel a jelenséggócok jól ábrázolhatók és a gócok fokozatosságának

ábrázolásával mind a gócok fejlődésének történeti dinamikája, mind a történeti kapcsolatrendszerük szerkezete és szorossága tovább vizsgálhatók” (2007: 137).

3. A kutatás módszere

3.1. A kutatás története.

A nyelvjáráskutatás irányába az ungvári egyetem magyar nyelv és irodalom szakos hallgatójaként fordult figyelmem. Érdeklődésem ez irányban később – immár a budapesti ELTE nyelvtudományi doktori iskolájában – egyre inkább elmélyült. Ekkor vetődött fel a gondolat, hogy érdemes lenne megvizsgálni, szülőföldem nyelvjárásában milyen változások zajlanak.

Vizsgálatom során az ún. követéses módszert követtem. A különböző időben rögzített nyelvjárási adatok összevetése jó lehetőséget jelent arra, hogy bepillantsunk a nyelvjárások életébe. *A magyar nyelvjárások atlaszának* a magyar nyelvterületet behálózó kutatópont-hálózata, hangtani, alaktani és lexikai jellegű gazdag anyaga a változásvizsgálatok számára is kiválóan hasznosítható. „Ekkora és ilyen értékű forrásanyaggal a mi tudományunk így együttesen, egységes szempontok szerint rendezetten még sohasem rendelkezett!” – írta Benkő Loránd és Lőrincze Lajos (1959: 276). Így esett a választásom az atlasz kárpátaljai kutatópontjaira.

Első gyűjtésemet 2004 decemberében az ungvári járási Homokon végeztem. Ezt követően tűztem ki célul, hogy az atlasz többi kárpátaljai kutatópontján is elvégezzem a vizsgálatot. Először az atlasz teljes kérdőívével dolgoztam. Később ezen több okból kifolyólag kénytelen voltam módosítani. A tájszavak állapotának vizsgálata sok esetben időigényes. 2003 és 2007 között Budapesten éltem, különböző munkákkal fedeztem tanulmányaim költségeit, emiatt néha alig-alig jutott időm, hogy a kutatópontokon gyűjtsek. Célszerűnek tűnt, hogy rövidebb kérdőívet használjak. 2008-ban indultak meg az *Új magyar nyelvjárási atlasz* gyűjtései, ettől fogva az új atlasz kérdőívét használtam.

Munkámban a hangtani, alaktani és lexikai jelenségvizsgálatok mellett közlöm a felhasznált nyelvjárási gyűjtéseket is (l. a Mellékletben). A jelenségvizsgálatok során arra törekedtem, hogy a rendszertani sajátosságokra, az 1962-es kárpátaljai atlaszadatok állapotára, valamint az azóta bekövetkezett változásokra egyaránt tekintettel legyek. A nagyatlasz adatainak vallatása révén az olvasó betekintést nyerhet négy kárpátaljai település XX. század második felének archaikus nyelvi világába, s nyomon követheti táji sajátosságainak a használatban való módosulását egészen napjainkig.

3.2. A kutatópontok.

Követéses vizsgálataimat *A magyar nyelvjárások atlaszának* négy kárpátaljai kutatópontján végeztem: Homokon (Ungvári járás), Csongoron (Munkácsi járás), Váriban (Beregszászi járás) és Salánkon (Nagyszőlősi járás). A nagyatlasz gazdag anyaga hangtani, alaktani és lexikai (változás)vizsgálatokra egyaránt lehetőséget biztosít. Deme László és Imre Samu így írt: „felbecsülhetetlen értékű forrás, különösképpen a hangtörténeti-szótörténeti kutatások és a jövevényszó-kutatás területén” (1962: 541).

A magyar nyelvjárások atlaszának a Tisza legfelső szakaszáról nincsen kutatópontja. Ez azzal magyarázható, hogy a magyarországi nyelvészek számára az 1950–60-as években a szomszédos országokban végzett gyűjtések megszervezése politikai akadályokba ütközött. Romániában a gyűjtések félbeszakadtak, s Kárpátalján is viszonylag rövid időt tölthettek a kutatók. Úgy gondoltam azonban, hogy bár az atlasznak a Tisza legfelső szakaszáról nincs kutatópontja, s ennek folytán követéses vizsgálat sem végezhető, érdemes a máramarosi magyar nyelvszigeteken is vizsgálódnom (e gyűjtések eredményeit a *Vizsgálatok a kárpátaljai magyar nyelv- és nyelvjárásszigetek körében* című fejezetben tárgyalom).

3.3. A gyűjtők. A kérdőív. Felhasznált gyűjtések.

Az MNyA. gyűjtéseire 1949 és 1964 között került sor, Kárpátalján 1962-ben. A gyűjtéseket a magyar dialektológia jeles alakjai végezték, Kárpátalján Lőrincze Lajos és Imre Samu. A gyűjtések során az elsődleges cél a nyelvjárások archaikus változatának feljegyzése volt. A gyűjtők ugyanakkor figyelemmel voltak a nyelvi adatok társadalmi érvényére.

A nagyatlasz anyaga, valamint gyűjtéseim a kérdőíves módszeren alapulnak. Az MNyA. kárpátaljai adatait azokkal a 2004 és 2010 között végzett gyűjtésekkel vetettem egybe, amelyeket saját magam, ill. az ÚMNyA. kárpátaljai gyűjtői végeztek. A megismételt vizsgálatok két időszakra bonthatók. Az elsőben (2004 és 2006 között) az MNyA. teljes kérdőívét használtam (1162 kérdés). Ezek voltak azok a gyűjtések, amelyek a nyelvföldrajz világába bevezettek. 2008-tól az ÚMNyA. kérdőívét használtam, amely az MNyA. kérdőívének rövidített változata, 1162 kérdés helyett 220-at tartalmaz (a köszönésformák, mondattani, szemantikai kérdések nélkül). A rövidebb kérdőív folytán lehetővé vált, hogy több adatközlőt vonjak be a kutatásba, s az adatközlőtől végigkérdeszem. A disszertációmban összesen háromszáz kérdés adatait dolgozom fel, ennek nagy része megegyezik ÚMNyA. kérdéseivel.

A megismételt vizsgálatok során mindegyik kutatópontra eljutottam. Felhasználok továbbá Lakatos Katalin csongori, Máté Andrea vári, Zán Adél salánki felvételeit, melyeket az ÚMNYA. kárpátaljai gyűjtései során készítettek¹.

3.4. A gyűjtés módszere.

A kutatók az MNyA. és az ÚMNYA. gyűjtéseit kérdőív segítségével végezték. A kérdőíves gyűjtés során körülírással, kiegészítéssel, rámutatással, utánzással, rajz segítségével idézték fel, hívták elő a keresett szót (Lőrincze 1975: 182–4). A visszaszoruló nyelvjárási jelenségek, eltűnő tájszavak sokszor megbújva élnek életüket, erre a gyűjtőnek is fel kell készülnie. Deme László a nagyatlász gyűjtéseivel kapcsolatosan így fogalmazott: „Az utókor majd csodálkozhat: hányszor kellett az első válasz után megkérdeznünk: »És régen hogy mondták?« nos, ez a »régen«, ez tegnap volt, meg ma van, meg holnap is lesz, – de akkor, amikor nem vagyunk jelen. A »régen« csak annyit jelent, hogy: egymás között, hétköznapiakon, azaz hagyományosan, parasztosan” (1964: 70). Ha a megismételt gyűjtések során az MNyA. adatai nem kerültek elő, tovább érdeklődtem, hogy az adatközlő környezetében használnak-e vagy régen használtak-e más változatot is. Ha ekkor sem jártam eredménnyel, akkor rákérdeztem a régi adatokra.

A kérdőíves gyűjtés előtt ismerkedésre, beszélgetésre került sor. Igyekeztem arra, hogy a gyűjtésre egy jó hangulatú beszélgetés keretében kerüljön sor. Nagy hasznát vettem nyelvjárási ismereteimnek, mely segített abban is, hogy a kérdések során érdemes-e tovább kutakodni eltűnő vagy ritka tájszavak után. Segítségemre volt továbbá a nagyatlász anyaga is. Csíkány Andrea követései vizsgálati kapcsán azt írja, hogy „Nyelvileg is meg kellett találni a közös hangot. Ezt elősegítendő palócos kiejtéssel kérdeztük ki a nagyatlász kérdéseit. Ha ugyanis nem így tettünk volna, az a köznyelv irányába vitte volna az adatközlők egy részének szóhasználatát, kiejtését” (2006a: 115).

Ha kétségeim voltak, tovább tudakoltam: az adott változatokat az adatközlő vagy szűkebb környezete használja-e, esetleg magyarországiaktól vagy a televízióban hallja? Példa erre a következő eset. A *burgonyára* vonatkozó kérdésekre több változat is elhangzott: *kompír*, *kolompír*, *krumpli*, és egy-két alkalommal a *burgonya*. Tovább tudakolózva azonban kiderült, hogy a *burgonya* szót ismerik ugyan (a televízióból, magyarországiaktól), de nem használják.

¹ Ezúton is köszönetemet fejezem ki Lakatos Katalinnak és Csernicskó Istvánnak, hogy a felvételeket rendelkezésemre bocsátották.

Melyik a legjobb módszer a nyelvjárások változásának vizsgálatára? Az atlaszgyűjtések során alkalmazott aktív indirekt (esetenként pedig direkt) módszerrel végzett gyűjtések során az adatközlők nem a megszokott, szűkebb környezetükkel társalognak, ez pedig nyelvjárásiasságuk fokára is befolyással lehet. Azonban bizonyos jelenségek feljegyzésére a gyűjtő napokat is hiába várna, ha nem írná körül, nem kérdezné rá az adott tárgyra vagy fogalomra. Csűrő Bálint már 1912-ben megírta: „a passzív módszer [...] a legideálisabb módja a gyűjtésnek, ez vezet a legkétségtelenebb, legmegbízhatóbb eredményekhez. [...] Azonban csupán e mellett a módszer mellett maradni nem lehet. Ezt okvetlenül ki kell egészíteni [...] a kérdező, beavatkozó aktív módszernek” (1912: 32–3). Kutatásomhoz az aktív indirekt módszert jó választásnak tartom. Ugyanakkor szerencsésnek vélem, ha más módszerrel végzett vizsgálatokra is lehetőség van, például passzív módszerrel végzett adatok felhasználására vagy szövegfelvételek elemzésére. A szövegfelvételek alapján azonban legfeljebb csak a beszélgetések során gyakran előforduló sajátságok állapotáról kaphatunk képet. Mivel az MNyA. kárpátaljai gyűjtései során nem volt mód szövegfelvételeket készíteni, ezért a gyűjtéseim során készített szövegfelvételeket nem volt lehetőségem korábbiakkal egybevetni. Viszont – akárcsak a passzív megfigyelések – tanulságosak. A passzív gyűjtés kiváló alkalom arra, hogy a sokszor megbúvó vagy ritka jelenségeket megfigyeljük. A kutatópontokon eltöltött idő alatt passzív módszerrel is gyűjtöttem adatokat, amelyek segítségemre voltak abban, hogy a helyi nyelvjárásról meglévő ismereteimet bővítsen. Már az atlasz gyűjtésekor érzékelhető volt, hogy „Sajnos, ennek az aktív módszernek egyre jobban érezzük korlátait. Ahogy a köznyelv ismerete terjed [...], nő a veszélye annak, hogy nem pontosan azt az alakot kapjuk tőle [az adatközlőtől, T. P.], amelyet spontán beszédben használ” (Deme 1964: 69).

3.5. Az adatközlők kiválasztása.

Lőrincze Lajos az atlaszgyűjtések kapcsán írta: „A gyűjtés során megkeresett falukban a köznyelvet többé-kevésbé mindenki ismerte, és szükség esetén beszélt is, tehát elvileg elképzelhető volna, hogy kérdéseinkre csupa köznyelvi választ kapunk, s ez nem ellenkeznék a nyelvi valósággal. Igen, de nyelvatlaszunknak célja úgy rögzíteni egy-egy település nyelvéllapotát, hogy abban a nyelvjárás okvetlenül benne legyen. Már eleve így választottuk ki adatközlőinket, s ezt a szempontot tekintetbe véve kérdeztük újra adatainkat, s ellenőriztük feljegyzéseinket” (1975: 192). Megjegyezi továbbá „Célunk az volt, hogy olyanoktól szerezzük be adatainkat, akik a falu, illetőleg település többségének vagy pedig egy bizonyos réteg átlagának a nyelvét képviselik. Ne legyenek tehát egyéni, csak rá (esetleg

egy-két emberre) jellemző nyelvi (különösen hangképzésbeli) sajátosságai. [...] ne legyen nagyon olvasott, mert az írás természetesen befolyásolja a nyelvtét. Ugyanígy hatással lehet rá más vidékek nyelvjárása is, ezért választottunk lehetőleg olyant, aki minél kevesebbet volt távol falujától” (i. h. 174).

Az MNyA. gyűjtései abban az utolsó pillanatban rögzítették a nyelvjárásokat, amikor a hagyományos paraszti gazdálkodás és életmód még elterjedt volt. A falvak társadalmi azót sokat változott, átalakult, rétegzettebb lett. A nagyatlász gyűjtései során vizsgált paraszti társadalom is radikális változáson ment át.

A vizsgálat követései jellegéből eredően olyan tősgyökeres lakosokat kerestem, akik még a hagyományos paraszti társadalomban szocializálódtak. A közép- és fiatalabb nemzedék közül azokat választottam ki, akiknek szülei lehetőség szerint kötődnek valamilyen formában a gazdálkodáshoz, nem végeztek felsőfokú tanulmányokat. Tehát a tősgyökeres, többnyire a közép- és az idősebb nemzedékhez tartozókat vizsgáltam én is.

Az adatközlők életkorát tekintve is igyekeztem a nagyatlászhoz igazodni. Vagyis az adatközlők főképp az idősebb nemzedékből kerültek ki. Lőrincze Lajos szerint „sikerült megvalósítanunk az elgondolásunkat, hogy főként a középkorúakat (30–50 év között) kérdezzük. De persze igen sok az 50 éven felüli adatközlő is. A felső határ 90 éven felül van. De szinte minden faluban megkérdeztünk iskolás gyerekeket is” (1975: 177). Kiss Jenő az MNyA. kutatópontjain folyó követései vizsgálat kapcsán azt írja, hogy „Bizony a nagyatlász gyűjtői adatközlőinek az unokái a mi nyugdíjas adatközlőink” (2009: 199).

Adatközlőim kiválasztásában helyi értelmiségek, tanítók segítettek, akik jól ismerték „belülről” a települést. Lőrincze Lajos írta: „A megfelelő adatközlők kiválasztásában – minthogy a helyszínen általában nem voltunk ismerősek – igénybe vettük a helyi értelmiségiek, általában az általános iskolai nevelők (a tanárok, tanítók) segítségét” (1975: 175). Adatközlőim több esetben is Lőrincze Lajos és Imre Samu adatközlőinek gyermekei voltak, akik élénken emlékeztek a neves gyűjtőkre. Váriban Lőrincze egyik adatközlőjétől magam is gyűjtöttem.

A megismételt gyűjtései során szem előtt tartottam, hogy:

– a nemzedékek közötti nyelvhasználati különbségek megfigyelései céljából idősebb, középkorú és fiatal adatközlőket egyaránt bevonjak a gyűjtésbe. Az adatközlők életkor szerinti csoportosítása során a következő csoportokat különböztettem meg: 30–45, 45–60, 60–70 közöttieket, és 70 felettieket. A 60 éven felüli nemzedékre helyeztem a hangsúlyt, akárcsak a nagyatlász gyűjtői.

– tősgyökeres lakosokat vonjak be a gyűjtésbe. Szempont volt továbbá, hogy ne legyen ingázó, ez azonban a nagyváros vonzáskörzetébe eső Homok esetében csak részben sikerült, mivelhogy a lakosok jelentős része Ungváron dolgozik, vagy korábban dolgozott ott. Gyakori eset az is, hogy az adatközlők a kevés helyi munkalehetőség miatt korábban Ukrajnában vagy Oroszországban dolgoztak.

– az adatközlők legmagasabb iskolai végzettsége alapfokú vagy általános, a fiatalabb nemzedék esetében legfeljebb középfokú legyen. E tekintetben jelentős nemzedéki különbségek vannak. Az idősebb nemzedék túlnyomó többségének helyben nem volt lehetősége arra, hogy középiskolát végezzen. A középnemzedék esetében már más a helyzet, hiszen az érettségi megszerzését egy időben könnyen elérhetővé tették, s sokan azt a katonai szolgálat alatt vagy esti iskolában szerezték meg.

– mindkét nem képviseltesse magát (lehetőleg vagy közel egyenlő arányban).

3.6. Az adatközlők típusai.

Az adatközlőknek a következő típusait különböztetem meg:

a) A kizárólag vagy jobbra nyelvjárásban beszélő adatközlők. Kiválasztásuk egyre nagyobb körültekintést igényel. Főképp a közép- és az idősebb nemzedékhez tartoznak. *„Ity szoktuk mondani. Na de én ijen parasztoson beszílek és akkò eszt neked így veszi fē? Nem baj? Akkò így érdekes, ugyi? Jó van akkor”* – mondta az egyik salánki adatközlő.

b) A már bővebb köznyelvi ismeretekkel rendelkező adatközlők. Ez a réteg a nyelvjárási alakok mellett már (főképp az alaki tájszók esetében) a köznyelvi változatok nagy részét is ismeri. A kérdőíves gyűjtés során gyakran jegyeztem fel tőlük, hogy „parasztosan így mondjuk”, vagyis egymás között, szűkebb környezetükben. Idegenekkel beszélve azonban már igyekeznek a kirívó nyelvjárási sajátosságokat elkerülni. Ők is szorosan kötődnek a hagyományos paraszti kultúrához.

c) Ebbe a csoportba azokat sorolom, akiket kirívónak tartott sajátosságok csak szórványosan jellemeznek. Gyakran jegyeztem fel tőlük egy-egy nyelvjárási változat kapcsán, hogy ők már nem használják, de a településen főképp az idősek még igen. Ez a csoport az előző kettővel szemben már távolságtartóbb a paraszti kultúrával szemben. Néhány középkorú, illetve fiatalabb adatközlő tartozik ide.

d) Az ún. informátorok. A falu nyelvjárását jól ismerő tanárok, értelmiségiek. Őket magas fokú köznyelvi ismereteik folytán nem vontam be a kérdőíves gyűjtésbe, de hasznos észrevételeikkel láttak el gyűjtéseim során, s segítettek az adatközlők kiválasztásában is.

3.7. Az adatok feldolgozása.

A nagyatlasz gyűjtései során az adatokat a gyűjtők helyben jegyezték fel. Gyűjtéseim első szakaszában így tettem én is. Később, amikor már sikerült diktafont beszereznem, felvettem a kérdőíves gyűjtést. Magam jegyeztem le azokat a felvételeket is, amelyeket Lakatos Katalin és Csernicskó István bocsátott rendelkezésemre. Tehát ha a megismételt gyűjtések során többen gyűjtöttek is, az adatok lejegyzése egységesnek mondható. Különbségek az 1962-es és a mai adatok lejegyzése között van, mivel az adatok lejegyzése során kevesebb karaktert használtam. A nagyatlasz gyűjtőihez hasonlóan jelölöm a kettőshangzókat (\acute{a} , \hat{e} , \neg , ζ = megközelítőleg egyenlő időtartamú tagok; \acute{o}'' , \acute{o}''^i , \acute{e} , \acute{e}^i = nem egyenlő időtartamú tagok), az időtartamot (i,u = ultrarövid; a , e , o = rövid; \acute{o} , \acute{u} , \acute{Y} = félhosszú; \acute{o} , \acute{u} , \acute{a} , \acute{e} = hosszú stb.), a magasabb és alacsonyabb nyelvvállást ($\mathfrak{9}$, \mathfrak{H} , \mathfrak{S} , \mathfrak{A} stb.). Nem jelölöm azonban az illabiálisabb (\mathfrak{X} , \mathfrak{P}) és labiálisabb ajakműködést (\mathfrak{g} , \mathfrak{f}), félzöngés hangokat (\mathfrak{B} , \mathfrak{D} , \mathfrak{G}) stb.

Vizsgálatom során csak a fonematikus jellegű különbségeket érintem. Az 1962-es atlaszadatok és a megismételt gyűjtés közötti különbségeknek csak egy része magyarázható nyelvi változással. Az új gyűjtésben korábban fel nem jegyzett tájszavak, hangszínváltozatok is találhatók, s a nyelvjárási adatok lejegyzéséből is adódhatnak különbségek.

A gyűjtések adatainak áttekinthetőségét és ellenőrizhetőségét táblázat segíti (l. a Mellékletben). A kutatópontokra vonatkozóan a következő rövidítéseket használom: H = Homok, Cs = Csongor, V = Vári, S = Salánk. A nagyatlasz a kárpátaljai kutatópontokat a következőképpen jelölte: Szu-1 (Homok), Szu-2 (Csongor), Szu-3 (Vári) és Szu-4 (Salánk). Ezért a nyelvi adatok után a kutatópontokat ebben a sorrendben közlöm (H Cs V S).

3.8. Megjegyzések a nyelvi adatok érvényéről.

A nyelvet – mint már szó volt róla – egyidejűleg jellemzi az állandóság és a változás. A változások folytán módosul a nyelvi elemek társadalmi érvénye. Egyes szavak visszaszorulnak, kivesznek a használatból, új szavak jelennek meg. A nyelvi változatok társadalmi érvényének megállapítása és jelölése változásvizsgálati szempontból is kiemelt fontosságú. A megismételt gyűjtés adatait érvényük szempontjából a következőképpen osztályoztam: a) általános és gyakori használatú, b) ritka, c) visszaszoruló, d) kihalt változatok és e) neologizmusok. A nagyatlasz módszerétől (négy kategóriát különböztetett meg: általános és gyakori, ritka, archaizmus és neologizmus) egy ízben eltértem: az archaizmusok kategóriáját két típusra tagoltam (kihalt és visszaszoruló). A nyelvi adatok egybevetését és értékelését ez nem befolyásolja. A visszaszoruló táji alakok száma a

nagyatlasz gyűjtése óta nőtt, főképp ez indokolta, hogy e jelenségeket és a már kihalt változatokat külön szimbólummal jelöljem.

a) Általános és gyakori érvényű változatok.

Általános érvényű a nyelvi változat, ha a beszélőközösség egésze használja. E jelenségekkel ellentétben a gyakori változat mellett egy vagy több más (táji vagy köznyelvi) alak jelentkezik. Gyakori érvényű a jelenség, ha a beszélőközösség egy jelentős része használja. Az általános és gyakori érvényű változatokat nem jelölöm szimbólummal.

b) Ritka változatok.

A nyelvi változatok használata sok esetben a beszélőközösségnek csak egy kis részét jellemzi. Ezek a mellékváltozatok a nyelvjárási használati átlaghoz viszonyítva ritkának mondhatók, nem archaikus vagy új jelenségek, illetve nem tudjuk pontosan, hogy azok-e. Lőrincze Lajos így ír: „Némely esetben találkozunk olyan adattal, nyelvi jelenséggel is, amely – tapasztalatunk és az adatközlők véleménye szerint – megvan ugyan az illető nyelvi közösségben de elég ritkán használatos. Azt viszont, hogy elhalóban vagy keletkezőben van-e, nem tudjuk” (1975: 199). E változatokat zárójellel = () jelölöm.

c) Visszaszoruló változatok.

A visszaszoruló változatok közé azokat a jelenségeket sorolom, amelyek gyakoriságában az elmúlt időszakban jelentős visszaesés érzékelhető, s ma már ritkán fordulnak elő. Hogy el fognak-e tűnni, nem tudni (egy részük idővel bizonyosan). E változatokat lefelé mutató ↓ szimbólummal jelölöm.

A nagyatlasz archaizmusainak jelölésére szintén a ↓ szimbólumot használom. Lőrincze Lajos az archaizmusokról írja: „ma már kevésbé használt, elavulóban levő régies nyelvi forma, a nyelvjárás átlagához viszonyítva archaizmus” (1975: 199). A *Magyar értelmező kéziszótár* (= ÉKSz²) az archaizmus fogalmát így határozza meg: „Elavult v. régies szó, kifejezés, alak, szerkezet” (2003: 53). A *Nyelvi fogalmak kieszótára*-ban pedig a következő meghatározás található: „olyan szó vagy nyelvtani forma, amelyet egy kor beszélői csak megelőző korszakok régebbi írásaiból, idős emberek beszédéből ismerhetnek, de már nem használatosak” (Tolcsvai Nagy 2000: 30).

d) Kihalt változatok.

A kihalt változatok közé a spontán beszédben elő már nem forduló, az idős adatközlők némelyikének emlékezetéből direkt rákérdezéssel még előhívható alakokat sorolom. E jelenségeket a ½ szimbólummal jelölöm.

e) Neologizmusok.

Lőrincze Lajos a neologizmusokról írja: „ma még nem általánosan használt, újabb, keletkezőben, terjedőben levő nyelvi forma, a nyelvjárás átlagához viszonyítva neologizmus” (1975: 199). A neologizmusok fogalmát az ÉKSz² így határozza meg: „Újjonnan alkalmazott szó v. más új nyelvi jelenség” (2003: 974). A *Nyelvi fogalmak kisszótára* így ír: „olyan nyelvi elem, amely egy korszakban újdonság a beszélők számára” (Tolcsvai Nagy 2000: 160).

A neologizmusok közé az új, terjedő, de még viszonylag ritkán használt változatokat soroltam. Szimbóluma a felfelé mutató ↑ nyíl. Gyakori, hogy a nagyatlász gyűjtése során még nem jelentkező köznyelvi változat ma már gyakorinak mondható. Ezeket mai társadalmi érvényük miatt nem soroltam e típusba.

3.9. A kutatópontok és az adatközlők bemutatása.

Az alábbiakban a kutatópontok történetét tekintem át röviden, majd az adatközlőket veszem számba. Az adatközlők számbavételénél a név után zárójelben a gyűjtés időpontjában feljegyzett életkor van feltüntetve.

Homok – Az Ungvári járásban, az Ungvár–Csap főútvonal mentén, a megyeszékhelytől mintegy 7 km-re fekszik. Neve a talaj fajtájára utaló *homok* főnéből keletkezett. Hivatalos ukrán neve, a *Холмок* magyarból való átvétel (FNESz⁴. 1: 602). Első említése *Hunky* néven a XIII. század második feléből, a késő Árpád korból való.

A helyi magyarság a II. világháború utáni betelepítések révén szorult kisebbségbe. 1940-ben 601 magyar, 14 rutén, 8 szlovák és 7 egyéb nemzetiségű lakos él a településen. 1969-ben a betelepítések révén már 1083-an lakják a falut. Homok lakossága 2001-ben 1179 fő, ebből 430-an vallották magukat magyar nemzetiségűnek (36.5%). A magyarok nagy része római katolikus vallású, kisebb rész görög katolikus és református.

Adatközlők: Barna Júlia (72), Cmur Margit (36), Csucska Edit (57), Fil Katalin (44), Fizel Ilona (75), Grega Ilona (63), Homoki Frigyes (45), Homoki Hedvig (71), Kenderes Margit (85), Lukács Gyopár (59), Orémus Lajos (71), id. Petro János (77), ifj. Petro János (37), Remecki Anna (75), Remeckzy István (75), Sándor Olivia (52), Tahy Árpád (61), Tárci Sándor (70), Varga Izabella (81).

Csongor – A Munkácsi járásban, Munkáctól délnyugatra 23 km-re fekszik. Egy 1387-ben keletkezett forrás *Chomonía* néven említi. Az elsődleges *Csomonía* névváltozat vagy a *Csoma* személynév *-nya* képzőbokros származékából alakult, vagy pedig egy szláv *Comina* helynév átvétele. Az 1898. évi országos helységnévrendezés során a *Csomonía* nevet a *Csongor* helynévvel cserélték fel (FNESz⁴. 1: 339). Az ukrán *Чомонин* a falu régi magyar nevének, a *Csomonya*-nak képzővel ellátott alakja.

Lakossága: 1910-ben 1495, 1944-ben 1906, 2001-ben 2265 (93.4% magyar) fő. A falu lakosságának nagy része református vallású, rajtuk kívül nagyobb számban jehovisták és adventisták vannak, mintegy 200–250-en.

Adatközlők: Baksa Judit (40), Csákány Ella (61), Hadar Tibor (65), Hadar Tibor (59), id. Hadar Zoltán (66), ifj. Hadar Zoltán (40), Kelemen Gizella, (65), Kopasz Géza (72), Kopasz Gizella (65), Kopasz Ferenc (75), Marton Ella (58), Sándor Jolán (79), Szanyi Amália (79).

Vári – A Beregszászi járásban, Beregszásztól délnyugatra kb. 11 km-re, a Borsova Tiszába ömlő torkolatánál fekszik. Árpád-kori település. Neve a *vár* 'erősség' főnév képzős származéka. A falu a Borsova és a Tisza összefolyásánál, az egykori Borsovavár fölött épült, s róla kapta a nevét. Az ukrán *Bapu* a magyarból való átvétel (FNESz⁴. 2: 735).

A XIV. század közepén a települést városi rangra emelték és szabadságjogokkal ruházták fel. A mai református templom már 1332–37 körül állt, mai formáját az 1795-ös átépítés után nyerte. Érdekes és értékes toronyórája, amelyet az 1500-as években készítettek (gyűjtésem során sajnos arról értesültem, hogy rekonstrukció során az eredeti szerkezet egy részét eltávolították).

Lakossága: 1775-ben 1230, 1862-ben 2160, 1910-ben 2625, 1944-ben 2893, 1969-ben 3114. 2001-ben 3147 lakosából 2552-en, azaz a település 81.1%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek.

Adatközlők: Bródi Kálmán (76), Bródi Júlia (73), Debreceni Jolán (51), Farkas István (61), File Rozália (66), Erdei Erzsébet (73), Filep József (64), Filep Erzsébet (63), Filep Aranka (38), Filep Erzsébet (33), Halász István (75), Halász Rozália (68), Máté Dezső (50), Máté Erzsébet (46), Orbán János (36), Orbán Julianna (34), Orosz József (36), Szarka János (69), Váradi Katalin (72), Varga Rozália (77), Vass Erzsébet (65).

Salánk – A Nagyszőlősi járásban, a járási központtól 18 km-re fekszik, a Borzsa folyó, a Szalva-patak és a Helmec-hegy (népiesen Hömlöc) nyugati dombjai közt lévő területen. Neve személynévből keletkezett magyar névadással, az ukrán *Шаланки* a magyarból való átvétel (FNESz⁴. 2: 735). A települést – a szomszédos Feketepatakkal és Magyarkomjással együtt – feltehetően a Gutkeled nemzetség Szamos-menti birtokairól érkező lakosok alapították. Első említése egy 1332–37 között keletkezett okmányban lelhető fel. A település az Árpád-korban kiváltságos városnak számított.

A Rákóczi-szabadságharc egyik fontos eseménye Salánkhoz kapcsolódik: a település közelében lévő kastélyban – amelyet az 1717-ben betört krími tatárok felégettek – volt az utolsó kuruc országgyűlés 1711. február 17–18-án. A XVIII. században elején alakult meg a salánki görög katolikus egyházközség, amelyet – később elmagyarosodott – ruszin betelepülők alkottak.

Lakossága: 1910-ben 2322, 1944-ben 2773, 1969-ben 3355. A 2001-es népszámlálás során 3110 lelket számoltak össze, közülük 2738-an (88%) vallották magukat magyar nemzetiségűnek. A lakosok nagyrészt reformátusok és görög katolikusok, de szórányosan élnek itt római katolikusok és pravoszlávok is.

Adatközlők: Ádám Ida (44), Adóba Erzsébet (79), Ági Erzsébet (35), Jana Margit (84), Kész Etelka (70), László Lenke (78), Micskó Olga (63), Nagy Endre (68), Nagy Ferenc (59), Zsoldos Etelka (57), Pápai Balázs (62), Pólin Elemér (78), Sipos Endre (43), Sütő Malvin (69), Zán Eleonóra (56).

4. Változásvizsgálat *A magyar nyelvjárások atlaszá*nak kárpátaljai kutatópontjain²

4.1. Hangtani jelenségek

4.1.1. A fonémaállomány és a fonémák hangszíne

A homoki és a csongori nyelvjárásban a rövid és a hosszú magánhangzók aránya a köznyelvvel megegyező, azaz 7:7. Rövidiek: *a, e, i, o, ö, u, ü*. Hosszúak: *á, é, í, ó, ő, ú, ű*. Várban az arány 7:8, többlet az *ⁱé* (é2), Salánkon pedig 8:7, itt pedig a zárt *ē*. A mássalhangzók állománya 25 (a köznyelvvel megegyező, ezért felsorolásuktól eltekintek), az *ly* helyén *j* jelentkezik. A fonémaállomány terén nem tapasztalható változás.

A záródó típusú diftongusok mindegyik kutatópontokra jellemzőek (*½, ê, ɳ, é', ó'', ô''*). A nyitódó típusú diftongusok Várban gyakoriak (az *ⁱé* mellett főképp az *Ç* és az "ó"). A diftongusrendszer bizonyos hangszínnyalatainak visszaszorulása (monoftongizálódás) főképp a nyitódó típusú kettőshangzók körében figyelhető meg.

A kutatópontok egyik jellemzője, hogy az *l, r* és *j* hangok előtt a magánhangzó megnyúlik: *álszik, bivàj, bokòr, fèjfa, lājbi, mekhàlt, ökcr, szedèr, tàlp* stb. Időtartamcsere vagy mássalhangzó-kiesés folytán polifonémikus *ā, ē* jelentkezik: *āra, ēre, bējebb, ējeddzés, mēre* stb. E sajátságok ma is jellemzőek.

4.1.2. Magánhangzó-jelenségek

Nyelvjárási *a*.

A nagyatlasz vonatkozó kárpátaljai adatai között viszonylag kevés változatban lelhető fel. A *g^éga* Cs ~ *géga* H 'gége', *szacsk6* Cs ~ *szacska* Cs V S 'szeeska' és a *talv* H Cs V S 'toll' említhető meg. E változatok a nagyatlasz gyűjtése idején általános vagy gyakori érvényűek voltak.

Nyelvjárási *e*.

² A speciális betűkaraktereket Juhász Dezső bocsátotta rendelkezésemre, akinek ezúton fejezem ki köszönetemet.

A nyelvjárási *e* gyakori hangtani jelenség kutatópontjaimon. Adataim között a köznyelvi *a*, *i*, *o*, *ö* és *ü* helyén jelentkezik. Az atlasz az alábbi adatokat egy-két ritka változat kivételével általános vagy gyakori használatúnak jelöli.

Köznyelvi *a* helyén: *m^ézge* ~ *mézge* Cs 'mézga'.

Köznyelvi *i* helyén: *esmer^és* V ~ *9smerc*s (H), *kélincs* H ~ *kelincs* Cs 'kilincs'.

Köznyelvi *o* helyén: *pějva* V ~ *p<jva* Cs V ~ *pějva* H Cs S ~ *pejva* Cs ~ *apró^upějva* V 'polyva'.

Köznyelvi *ö* helyén: *fireszti* Cs 'fűrösztí', *meg^éi* Cs (V) ~ *megé* H Cs ~ *m9g9* Cs 'mögé', *tep^értó^é* ~ *tep%ortó^é* ~ *tep<rt>* V ~ *tepert>* Cs ~ *tepértó^é* H ~ *tep<rtó^é* ~ *tepertó^é* S 'töpörtütyü'.

Köznyelvi *ü* helyén: *k<rt>ek* ~ *k^ért>ek* V ~ *kért>ek* Cs 'kertjük', *szivHk* Cs ~ *szivek* V 'szívük'.

A zárt *ë*.

A zárt *ë*-zés kutatópontjaim közül Salánkra jellemző. Főképp a nyílt *e* helyén jelentkezik. Imre Samu 1971-ben a településsel kapcsolatosan így írt e jelenségről: „bár eléggé pusztuló formában, de él még az *ë* : *e* fonémaellentét” (365). A salánki zárt *ë*-ző atlaszadatok mindegyike gyakori vagy általános használatú volt az 1962-es gyűjtések idején. Íme:

Köznyelvi *e* helyén: *csëřēsnye* ~ *csHrHsny9* 'cseresznye', *gëřëbje* 'gereblye', *mëgyën* ~ *mHgyHn* 'megyek' (hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben); *dërik* 'derék (ember)', *ëgyenes* 'egyenes', *ënnë* ~ *Hnn9* ~ *Hnnë* 'ennék (ö), enne', *ësztováta* 'szövöszék', *fëcske* 'fecske', *fëll9g* 'felhő', *kënyír* ~ *kHnyír* 'kenyér', *mënyet* ~ *mHnyet* 'menyét', *pëndëj* 'pendely', *pëtél* 'cicerél', *rëggë* 'reggel', *rëggeli* 'reggeli', *sëprü* ~ *sëprü* 'söprü, seprü', *szëm* 'szem (a búzáé)' (hangsúlyos helyzetben); *idëY* ~ *idës* 'édes', *inëkël* 'énekel', *lëlHk* 'lélek', *lëlkëm* 'lelkem', *mekpenyészHdik* 'megpenészedik', *pápaszëm* 'szemüveg', *pintëk* ~ *pintHk* 'péntek', *szë'khHz* 'székhez', *sziszëG* 'sziszeg (a liba)', *tiktëkët* 'titeket', *vakszëm* 'halánték', *vidër* ~ *vidŠr* ~ *vidHr* 'veder vödör', *viszHn* 'visz' (hangsúlytalan helyzetben).

Köznyelvi *é* helyén: *tarëjja* 'taréja'.

Köznyelvi *i* helyén: *rëngeti* 'ringatja'.

Köznyelvi *o* helyén: *pějva* 'polyva'.

Köznyelvi *ü* helyén: *kërt>ek* ~ *kërt>Hk* 'kertjük'.

Nyelvjárási *é*.

A nagyatlasz vonatkozó adatai között a köznyelvi *i* helyén figyelhető meg: *gy?k* H ~ *gyšk* Cs ~ *gyék* ~ *gyék* S 'gyík', *von?i* H Cs 'vonít'. E változatok az atlaszgyűjtések idején gyakori használatúak voltak.

Nyelvjárási *ié*.

A beregi és ugocsai nyelvjárásokat kétféle *é* hang jellemzi (*éⁱ* = *él* és *é^e* = *é2*). E hangszíni sajátosság a kutatópontjaim közül Várira jellemző. A nagyatlasz az *↓évege* és a ritka *↓brész* kivételével a vonatkozó vári *ié*-ző adatokat (bizonyos változatokban *↓ ~ iG ~ iš ~ žH ~ iH ~ i9* vagy *Ö* jelentkezik) általános vagy gyakori használatúnak jelzi. Az *ié* főképp a köznyelvi *é* helyén jelentkezik.

Köznyelvi *e* helyén: *kézzⁱG* 'kézzel', *reggⁱG* 'reggel', *vid^šŠr* 'veder, vödör'.

Köznyelvi *é* helyén: *pžHnzžHr* ~ *pⁱénžér* 'pénzért' (hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben); *bⁱékanyál* 'békanyál', *iHd9Ÿ* 'édes', *iⁱéjžlbe* ~ *iⁱéjžlbe* ~ *iⁱéjžlkor* 'éjfélnél', *iⁱének^éél* ~ *iⁱének<l* 'énekel', *žⁱésű ~ žⁱésű* 'fésű', *illek ~ lⁱél9k* 'lélek', *pi9ntek* ~ *pⁱéntek* 'péntek', *szⁱép* 'szép', *szⁱérű* 'szérű' (hangsúlyos helyzetben); *besžⁱélsz* 'beszélsz', *derⁱék* 'derék (ember)', *ebⁱéD* 'ebéd', *farakenyⁱér* 'szege (a kenyérnek)', *fösvÖny* 'fösvény', *firⁱész* ~ *žbrⁱész* 'fűrész', *göⁱrény* 'görény', *hetenⁱként* 'hetenként', *husviHt* ~ *husvⁱét* 'húsvét', *keⁱés* 'kelés', *kenyⁱér* ~ *kenyⁱ<r* 'kenyér', *kockatészta* 'kockatészta' *mekpenⁱészedik* ~ *mekpenⁱész9dik* 'megpenészedik', *szegiHny* 'szegény', *varangyozsbⁱéka* 'varangyos béka' *veⁱéllö^{ai}* 'vetelő' (hangsúlytalan helyzetben).

Köznyelvi *i* helyén: *lⁱéhoG* 'liheg'.

Köznyelvi *i* helyén: *gyⁱék* 'gyík', *tanlccsa* ~ *tanⁱéttya* 'tanítja', *vonⁱét* 'vonít'.

Köznyelvi *ü* helyén: *↓évege* 'üvege'.

Nyelvjárási *i*.

A nyelvjárási *i* adataim között főképpen a köznyelvi *e*, *é*, *ü* és *ű* helyén jelentkezik. A nagyatlasz a vonatkozó *i*-ző alakok többségét általános vagy gyakori használatúnak jelzi, egy-egy főképp homoki adat ritka vagy archaikus változat. Íme:

Köznyelvi *a* helyén: *csinál* H 'csalán'.

Köznyelvi *e* helyén: *bűri* Cs V S 'bőre', *vid^šŠr* ~ *vid^ér* ~ *vid^ér* V ~ *vid^šr* ~ *vid^ér* ~ *vidHr* S ~ *vid^ér* Cs V ↑S ~ *vider* ↑S 'veder, vödör', *veji* Cs V S 'veje'.

Köznnyelvi é helyén: *gőringy* ~ *gőrin*y ~ *gőrin*y Cs 'gőrény', *heten*kint H Cs 'hetenként', *pintek* Cs ↓H ~ *pint*Hk Cs ~ *pint*ék ~ *pint*9k S 'péntek', *sz*9giny ~ *szeginy* ~ *sz*Hginy Cs ~ *szeginy* S 'szegény', *vetill*ő^{di} H S ~ *vetill*ő^{di} H ~ *vetill* ~ *vetill*□ű Cs 'vetélő'.

Köznnyelvi ő helyén: *firiszti* V S 'fűröszt'.

Köznnyelvi ü helyén: *fil*9 H Cs V ~ *file* H Cs V S 'füle', *fireszti* Cs ~ *firiszti* V S 'fűröszt', *kils*ő^{di} Cs ~ *kils*ő Cs (H) 'külső', *rih*9ss V ~ *rih*Hs Cs ~ *rih*9s H V S ~ *rihes* Cs 'rühes'.

Köznnyelvi í helyén: *fir*Ász S ↓H ~ *firisz* Cs S ~ *firész* H ↑S ~ *ß*r'ész (V) 'fűrész', *ficf*6 Cs ~ *ficfa* Cs V S 'fűzfa', *kűmives* Cs V ~ *kő*thmives Cs V ~ *kőmives* H 'kőműves'.

Nyelvjárási i.

Az *i*-zés három kutatópontra, Homokra, Csongorra és Salánkra jellemző. Imre Samu szerint az *i*-zés az atlaszgyűjtések idején már bomlóban volt (1962: 323). Erről vall, hogy a nagyatlasz a homoki *i*-ző adatok egy részét archaizmusnak vagy ritka változatnak jelöli, s a kutatópontok *i*-ző adatai mellett több neológ köznnyelvi változatot közöl. Az *i*-zés főképpen a köznnyelvi é helyén jellemző. Íme:

Köznnyelvi é helyén: *pínz*ir Cs S ~ *pínz*Ár S 'pénzért' (hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben); *bikanyál* Cs S 'békanyál', *id*<s ~ *id*ès ~ *Ádes* Cs ~ *id*ēŸ ~ *id*ès S 'édes', *if*ē'lbe ~ *if*élbe Cs ~ *if*élkor S 'éjfélkor', *inek*él ~ *inek*9l S ~ *inek*él Cs ~ *inek*él ↓H 'énekel', *fis*ű Cs (S) 'fésű', *lil*Hk Cs S ~ *lilek* S ~ *lÁl*9k (H) 'lélek', *mígy* 'mégy mész', *mih*9csk9 Cs ~ *mi* Cs S 'méh, méhecske', *szíp* Cs S ↓H 'szép', *szír*ő Cs 'szérű' (hangsúlyos helyzetben); *aprótiszta* ~ *kockatiszta* S 'kockatészta', *besz*ísz S ~ *besz*ílsz ~ *besz*ílsz Cs ~ *b*9szÁlsz ↓H 'beszélsz', *d*érík S ~ *d*9rík Cs ~ *derík* ↓H 'derék (ember)', *eb*íD Cs S 'ebéd', *feles*íg9m Cs S ~ *feles*igēm S 'feleségem', *fös*víny S ~ *fös*víny Cs S 'fösvény', *fir*Ász S ↓H ~ *firisz* Cs S ~ *firisz* Cs 'fűrész', *g*örØ ~ *gőrin*y S 'gőrény', *hus*vít Cs S ↓H 'húsvét', *kel*is Cs S ↓H ~ *k*9lís Cs 'kelés', *k*9nyír Cs ~ *k*ényír ~ *k*HnyÁr S 'kenyér', *mekpeny*íz:Hdik S ~ *mekpeny*ízsedik Cs S ↓H 'megpenészedik', *sz*Hginy Cs ~ *szeginy* Cs S 'szegény', *varangy*ÁgbÁka ~ *varangy*ikozsíbika Cs ~ *g*öröngyibika ~ *varancs*osbika ~ *varant*ozsíbika S 'varangyos béka' (hangsúlytalan helyzetben).

Köznnyelvi ü helyén: *ávege* ~ *ívege* Cs, *kis*őth S 'külső'.

Köznnyelvi ő helyén: *kűmives* Cs ~ *kőmives* H Cs 'kőműves'.

Nyelvjárási o.

Adataim között a köznyelvi *a* helyén gyakori: *bogojok* H Cs ~ *bogjok* H Cs S 'bagolyok', *jova* Cs V S ~ *joŰa* (S) 'java', *kokasŰlő*^{ai} V S 'kakasŰlő' (hangsúlyos helyzetben); *jászlok* S 'jászlak', *magos* Cs S ~ *magoss* V 'magas', *okoson* H V ~ *okosoæ* S ~ *okos=n* H 'okosan', *tápot* S ~ *talpot* Cs ~ *tálpot* (H) 'talpat' (hangsúlytalan helyzetben).

Helyenként a köznyelvi *á*, *e* és *u* helyén is jelentkezik: *mongoru*^{ai} ~ *mongorol* S 'mángorol', *liho* G Cs ~ *l'ého* G V ~ *liho* G S 'liheg', *rullok* Cs V S ~ *rúllok* V ~ *rúðok* V S ~ *rúlok* H 'röluk'. Az adatok a salánki *joŰa* kivételével a nagyatlasz gyűjtése idején gyakori vagy általános használatúak voltak.

Nyelvjárási *ó*.

Ritka hangtani sajátosság kutatópontjaimon. A nagyatlasz vonatkozó adatai között a köznyelvi *u* helyén, a *savanyó*^{ai} V S ~ *savanyá* S alakokban figyelhető meg.

Nyelvjárási *ő*.

Az északkeleti nyelvjárásokban az *ő*-zés főképp a toldalékokra jellemző. Adataim között a köznyelvi *a*, *e*, *i* és *ü* helyén figyelhető meg. Gyakori a *-t* tárgyrag előtt, például: *űköt* H Cs V S 'öket'. Kutatópontjaim közül a *szívők* 'szívük', *kértők* 'kertjük' alakok Homokra jellemzőek. A nyelvjárási *ő* szótőben szórványosan jelentkezik, ilyen például az *ösmerő*^{ai} s H Cs V ~ *ösmerős* H S 'ismerős' és a *köviccs* ~ *kövi*□ V 'kavics'.

Nyelvjárási *ő*.

Főképpen a köznyelvi *ű*, ritkábban az *e* és *é* helyén jelentkezik: *cinkő*^{ai} S 'cinke, cinege', *fő*^{ai} sű H 'fésű', *gyűrőűj* H 'gyűrűsujj', *gyűsző* H 'gyűszű', *s9pr*□^{ai} ~ *seprő* H ~ *seprő*^{ai} (V) 'seprű', *sűrő*^{ai} H 'sűrű', *szírő* ~ *szérő*^{ai} Cs 'szérű'. A nagyatlasz e változatokat gyakori érvényűnek jelzi.

Nyelvjárási *u*.

Gyakori hangtani jelenség az északkeleti nyelvjárásokban, különösképp toldalékokban. Adataim között a köznyelvi *o* és *ó* helyén figyelhető meg: *asztaltul* H Cs ~ *asztaltúl* V 'asztaltól', *birétul* Cs ~ *biró*^{ai} tul S 'bírótól', *mongoru*^{ai} ~ *mangurol* S 'mángorol', *rullok* Cs V S ~ *rúðok* S 'röluk'.

Nyelvjárási *ú*.

A nyelvjárási *u*-hoz hasonlóan szintén a köznyelvi *o* és *ó* helyén jelentkeznek: *asztátú* ~ *asztáltú* S ~ *asztátú* ~ *asztáltú* V, *biró^utú* S, *lú* Cs V S ↓H, *mangur^uól* V, *rúlok* H ~ *rú^ook* ~ *rúllók* V.

Nyelvjárási *ü*.

Főképp a köznyelvi *ő* helyén jellemző. A nagyatlász következő adatai egy-két kivételtől eltekintve általános vagy gyakori használatúak voltak a nagyatlász 1962-es gyűjtése idején: *tü^ue* H S ~ *tüll⁹* Cs V ~ *tülle* Cs V S ~ *tÉlle* V 'tőle' (hangsúlyos helyzetben); *gyeplü* ~ *gyeplÉ* S 'gyeplő', *hetfü* H Cs (V S) ~ *h9tfü* Cs ~ *hé^ttfü* H Cs V ~ *hétfü* Cs S 'hétfő', *kərbül* H V ~ *kərbül* Cs ~ *ker^Dbül* H ~ *kerdbül* (Cs) 'kertből', *tejbül* H Cs ~ *tejbái* H ~ *tejbÉl* Cs 'tejből', *tövestül* H Cs 'tövestül, tövestől' (hangsúlytalan helyzetben).

A köznyelvi *é* helyén figyelhető meg a *vetüllő^u* S 'vetélő' alakban.

Nyelvjárási *ű*.

A nyelvjárási *ű*-höz hasonlóan gyakori hangtani jelenség az északkeleti nyelvjárásokban. Szótőben és toldalékban egyaránt jellemző. Adataim között főképp a köznyelvi *ő* helyén figyelhető meg: *bű* Cs V S ↓H 'bő', *bűri* Cs V S ~ *büre* ↓H 'bőre', *csű* H Cs V S ~ *csá* (Cs) 'cső (a kukoricáé)', *fenő^ukű* Cs ~ *fenőkű* Cs V S ~ *kaszakű* S 'kaszakő', *gyeplű* V 'gyeplő', *hetfü* Cs 'hétfő', *kű* Cs V S ↓H 'kő', *kűmives* Cs V ~ *kűmives* Cs ~ *kűmÉves* Cs ~ *kűmives* V ~ *kűműveŸ* S 'kőműves', *lékcsű* (V) ~ *lGkcsű* (S) 'gége', *libabűröss* Cs S ~ *libabűrös* H Cs V S ~ *libabűr□s* S 'libabőrös', *lű* Cs V S ↓H 'lő', *űköt* H Cs V S 'öket' (szótőben); *k^Hèrbű* V ~ *k;rbű* S ~ *kərbű* Cs S 'kertből', *t^éjbű* ~ *t□jbű* ~ *t□jbű^l* V ~ *tējbü* ~ *tejbű* S, *űköt* H Cs V S 'öket', *tövestű* Cs S ~ *töv9stű* ~ *tövestül* V 'tövestül, tövestől'.

Köznyelvi *é* helyén: *fűsű* H Cs ~ *fűsÉ* S ~ *fűsű* Cs S 'fésű'.

Magánhangzó-rövidülés.

A köznyelvi *í*, *ú* és *ű* rövidülése a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban mindenütt fellelhető. Az *á*, *é*, *ó* és *ő* rövidülése – a felső-Tisza-vidéki nyelvjárások kivételével – ritkábbnak mondható. E jelenség körébe tartoznak a nagyatlász következő adatai: *hetfü* H Cs (V S) ~ *h9tfü* ~ *hetfü* Cs 'hétfő', *mangur^uól* V ~ *mangurol* S ~ *mangorol* H Cs V 'mángorol', (hangsúlyos helyzetben); *eger* H Cs S ~ *9gèr* Cs ~ *eg⁹èr* V 'egér', *madar* ~ *madàr* S 'madár', *m9g9* 'mögé', *m9n9tk9* Cs ~ *m9netke* ~ *menetke* H ~ *menyet* V ~ *mënyet* ~ *mHnyet* S

'menyét', *t9h9n* H Cs ~ *t9hen* V ~ *tehen* H Cs V S 'tehén', *vereB* H Cs V S 'veréb' (hangsúlytalan helyzetben).

Magánhangzó-nyúlás.

Az északkeleti nyelvjárásokban az *l*, *r* és *j* hangok előtt gyakori a magánhangzók nyúlása: *lájbi*, *sájt*, *kértyek* stb. E jelenség mássalhangzó-kiesés (*kőccsön*, *szāma*) és időtartamsere (*āra*, *mēre*) folytán is jelentkezik. Valószínűleg az *l*, *r*, *j* hangok nyújtó hatásával függ össze Váriban a köznyelvi *o* helyén jelentkező *ó* (*bok^uór*, *b^uórnyu*, *doromb^uól*, *mangur^uól*), valamint az *é^rrdő^üje* ~ *é^rrdeje*, *szGl*, *visz^él*, továbbá Salánkon a *viszG* 'viszel'. A nyúlás az *ákácfa* Cs V S ~ *ákác^f6* Cs 'akácfa', *üvegje* Cs V S 'üvegje' alakokban az említett sajátságoktól független. E változatok a nagyatlasz gyűjtése idején általános vagy gyakori használatúak voltak.

Magánhangzótöbblet.

Az északkeleti nyelvjárások a mássalhangzó-torlódást magánhangzótöbblettel oldják fel: *kamora* H Cs V S ~ *kam6ra* Cs ~ *kamara* Cs V S 'kamra', *tekenő^ü* Cs V S ~ *tekenő* H ~ *teken*- V 'teknő', *zabola* H Cs V S 'zabla'. E változatok a nagyatlasz gyűjtése idején általános érvényűek voltak a kutatópontokon. Magánhangzótöbblet szótó végén ritkán jelentkezik, kivétel például a *könnyű* H ~ *könnyű* V S 'könny'.

4.1.3. Mássalhangzó-jelenségek

Az északkeleti nyelvjárásokban nincs meg az *ly*, helyén *j* jelentkezik (*fojó*, *gója*, *juk*). A *j* a köznyelvi *l* helyén is gyakran megfigyelhető. A megismételt gyűjtés során került feljegyzésre a *jászòj* H 'jászol', *fejjeg* (H) 'felleg, felhő' *tajicska* (V) 'talicska'.

A nagyatlasz több adatában figyelhető meg palatalizáció. Többségét az atlasz általános használatúnak jelzi: *gereb9ny* H ~ *gerebeny* H Cs, *megny□^ü* ~ *megnyő* H, *mekpenyíszHdik* S ~ *mekpenyíszedik* Cs S ↓H ~ *mekpenyⁱész9dik* ~ *mekpenyⁱészedik* V ~ *mekpenyészedik* H ↑Cs, *vonyít* H.

A nagyatlasz gyűjtése idején szintén általános használatúak voltak kutatópontjaimon a *börnny* H V S ~ *bornny* H Cs ~ *bornyü* H ~ *börnny* Cs ~ *bornnyü* Cs S ~ *börnnyü* ~ *b^uórnyu* V 'borjú' alakok.

Kárpátalján több peremvidéki nyelvjárásra még ma is jellemző, hogy a *-val/-vel* rag a szótőhöz nem hasonul. E jelenség kutatópontjaim közül Salánkra jellemző. A nagyatlasz gyűjtése idején a *kézvė* 'kézzel', *lábvā* 'lábbal' még általános érvényűek voltak.

Szintén nincs hasonulás a többes szám, harmadik személyű *megynek* alakban, amelyet a nagyatlasz gyűjtői a kelet-szlovákiai Deregnyőn és a magyarországi, az ukrán határ mellett fekvő Eperjeskén jegyeztek fel. Mindkét település – ha más országhoz tartozik is – földrajzilag közel esik Homokhoz és Csongorhoz, ahol a megismételt gyűjtések során többször is feljegyeztem. E változat földrajzi határa tehát jóval tágabb, mint az atlasz adataiból kikövetkeztethető.

Hasonulás figyelhető meg a *tall66* Cs V ~ *tallC^u* H ~ *talló^u* H Cs V S ~ *talló* S alakokban. E változatok mellett a nagyatlasz a neológ *tarló*-t Homokról közli.

Kutatópontjaim közül a *bizsālma* 'birsalma' Homokra és Csongorra, a *bisāma* és *bisālma* 'ua.' Várira és Salánkra jellemző. E változatok a nagyatlasz gyűjtése idején általános érvényűek voltak.

A nagyatlasz gyakori érvényűnek jelzi a kutatópontokról a *csērēsnye* S ~ *csHrHsny9* Cs S ~ *cs9r9sny9* ~ *cseresnye* H 'cseresznye' alakokat. A *pijō^uka* ~ *pijāka* 'pióca' alak Homokra és Csongorra, a *pānk* ~ *p·nk* 'fánk' Várira és Salánkra jellemző. A nagyatlasz homoki adatai között ritka változat a *hum* 'hunyt'.

A kutatópontokon mássalhangzónyúlás szótőben (*galambducc* Cs V S, *kocsonnya* H Cs V S, *köviccs* V, *rullo* Cs V S ~ *rüllo* V, *tüll9* Cs V ~ *tülle* Cs V S ~ *tĕlle* V) és toldalékban egyaránt előfordul (*libabűröss*, *puposs* Cs S, *rih9ss* V).

4.2. Változások a hangtani jelenségek körében

Az alábbiakban adataimat aszerint csoportosítom, hogy kihalóban, visszaszorulóban van-e a falu nyelvében, vagy gyakori, esetleg ma is általános használatú. Az alábbiakban összefoglalásképpen e szempontok szerint teszek néhány észrevételt.

a) A megismételt gyűjtések során fel nem jegyzett atlaszadatok. Kihaló jelenségek.

Meglepő – bár több dialektológus is már korábban így tapasztalta –, de kevés olyan nyelvjárási jelenség van, amelynek kihalása igazolható. Annál több viszont az olyan táji sajátság, amely már nem általános, hanem ritka használatú. Néhány esetben mégis

elmondható, hogy az adott jelenség eltűnőben van, vagy már nem használatos. A köznyelvi *i* helyén jelentkező nyelvjárási *é* (gy[?]*k* ~ gy^š*k* ~ gy^é*k* ~ gyék, von[?]), továbbá a köznyelvi *é* és több esetben *ű* helyén jelentkező nyelvjárási *ő* (fő^ű*sü*, gyűrösűj, gyűsző, sürrő^ű) nagyatlazos változatai egy-két kivételtől eltekintve már nem használatosak a kutatópontokon, s az adatközlők emlékezetében sincsenek meg.

Bizonyos hangtani jelenségekre az jellemző, hogy a változatoknak csupán egy része szorult vissza, vagy archaizálódott. Például a szótagzáró *l* köréből néhány atlaszadat (asztātű, birő^űtű) a megismételt gyűjtések során nem került elő, többségük azonban gyakran mondható, ha a legtöbb esetben már nem is általánosnak (āszik, birő^űná, kő^űccsön, lűné stb.).

A nagyatlaz adatai közül a nyelvjárási *e* köréből a mé^ézge ~ mézge Cs és az esmerő^űs V ~ 9smerCs (H), a nyelvjárási *o* köréből a jászlok S, a nyelvjárási *u* köréből a mongoru^ü S, a magánhangzó-nyúlás köréből a bok^üör, é^érdő^űje ~ é^érdeje, pG⁹jva, szGl, viszé⁹l és hetfű alakokat a megismételt gyűjtések során nem jegyeztem fel. A nagyatlaz vári köviccs ~ kövi^ü adatai közül a köviccs Salánkon, a homoki hum Csongoron és Váriban került elő.

A nyelvjárási változatok sokszor „lappangva” élék életüket. Ezzel magyarázható az, hogy a nagyatlaz adatai közül kimaradt néhány olyan táji változat, amelyek a megismételt gyűjtés során bukkant fel. Ilyenek például a homoki varnyu ~ varnyű ’varjú’ alakok, amelyekre két adatközlőm emlékezett, akik gyermekkorukban hallották a faluban. Ma már azonban nem használatosak.

b) Visszaszoruló jelenségek.

A visszaszoruló táji változat száma napjainkban jóval nagyobb, mint az 1962-es gyűjtés idején volt. Egy részük főképp már csak az idősebb nemzedéket jellemzi.

Az archaizálódás egy jelenség köréből ritkán érinti valamennyi változatot. Néhány esetben, például a homoki kertyők, szívők, a vári diftongusos k^Hèrbű, kčrbe, b^Hórnyu, doromb^üól változatokról mégis elmondható. Visszaszoruló változatok a szótagzáró *l* köréből a nagyatlaz kiso^ű, mekhêtt ~ mekhó^űtt adatai, a magánhangzó-rövidülés köréből a madàr, a magánhangzó-nyúlás köréből az ákác ~ ákácfa és az úvege, a magánhangzó-többlet köréből a könnyű ~ könnyű ’könny’, a mássalhangzó-nyúlás köréből a himlőh9jj9s és az ojjan, a nyelvjárási *o* és *ő* köréből a dodva és a szérő^ű, a palatalizáció köréből a megnyő, továbbá a Várra és Salánkra jellemző pánk ~ p·nk ’fánk’ stb. E táji változatok a nagyatlaz gyűjtése idején még általános vagy gyakori használatúak voltak.

Néhány adat visszaszorulása nem az összes, hanem csupán egy-egy kutatópontra jellemző. Például a *bogjok* ↓H ↓Cs, *jova* ↓V, *líhog* ↓Cs ~ *l'éhog* ↓V, *magoss* ↓V, *okoson* ↓H ↓V ↓S alakok visszaszorulása az adatok mellett jelzett kutatópontokon figyelhető meg.

c) Gyakori és általános használatú jelenségek.

Az 1962-es kártyái atlaszadatok nagyobb része ide sorolható. Az általános vagy gyakori változatok között csökkent a táji, növekedett a köznyelvi variánsok száma.

Számos esetben mondható el, hogy ha az 1962-es atlaszadatok gyakoriak is napjainkban, már nem általánosak. A változások leginkább a csak nyelvjárási szinten élő változatokat érintették. Kevés olyan táji hangtani változat van, amely ma is általános használatú a falu nyelvében. A *tepertő*, *pějva*, *kokasülő^{ai}*, *menetke* ~ *menyet* ~ *mënyet*, *bizsálma* ~ *bisăma* ~ *bisălma* stb., vagy a *kamora* ~ *kamara*, *tekenő*, *zabola* alakok még ma is általánosak (ha helyenként egy-egy neológ változat fel is tűnt). Nem is találok olyan vélekedéssel, mely e változatokat „parasztosnak” tartotta volna, mint például az *i*-zés esetében oly gyakran.

A gyakori használatú változatok között említhető a nyelvjárási *a* köréből a *g^ega* ~ *gége*, *szacsk6* ~ *szacska* és a *talu* 'toll', bár a megismételt gyűjtés során a köznyelvi változatok azokon kutatópontokon is jelentkeztek, ahol az atlaszgyűjtések idején még nem: az atlasz *g^ege* H V S adata Csongoron, a *szecska* H szót pedig neológ változatként Csongoron és Váriban is feljegyeztem, s mindegyik kutatóponton jelentkezik a neológ *toll*.

Szintén gyakori, bár már nem általános változat a nyelvjárási *e* köréből a *kelincs*, *kérttyek*, *meg^ei* ~ *megé* és a *szívek*. Új kutatópontokon jelentkezik a nagyatlasz *kérttyük* H, *kilincs* Cs V S, *mög^ei*, *szívük* S adata.

A nyelvjárási *o* körébe tartozó atlaszadatok egy része több kutatóponton visszaszorult, máshol viszont ma is gyakoriak. A *bogjok* S, *jova* Cs S, *líhog* S, *magoss* S ~ *magos* S, *mongorol* S, *okoson* Cs, *rullok* Cs V S, *tăpot* V S ~ *tălpot* V ~ *talpot* Cs ma is gyakoriak az adatok mellett jelzett kutatópontokon.

A nyelvjárási *ó* körébe tartozó *savanyó^u* V S ~ *savanyá* S adatok mellett a nagyatlasz Váriból közli a *savanyu* alakot, amely a megismételt gyűjtések során már Salánkon is jelentkezett.

Gyakoriak, bár már nem általánosak a nyelvjárási *ő* körébe tartozó *űköt*, *ösmerős* atlaszadatok, mivel mind a négy kutatóponton jelentkezik a nagyatlasz homoki és csongori neológ *őket* adata.

A nyelvjárási *ő* köréből a *seprő* Homokon általános használatú volt a nagyatlasz gyűjtése idején. Napjainkban terjed a neológ *seprű* és a *seprű*. A salánki *cinkő^{ai}* atlaszadat használatában nem tapasztalható változás, ma is gyakori.

A nyelvjárási *u* körébe tartozó *asztaltul*, *birő^utul*, *mangurol*, *rullok* stb. alakokat a nagyatlasz általános vagy gyakori használatúnak jelzi. A megismételt gyűjtés adatok között gyakoriak, azonban az atlasz homoki *róluk* és a neológ *birő^utól*, *asztaltól* adata ma már újabb kutatópontokon jelentkezik.

A nyelvjárási *ú* körébe tartozó atlaszadatok közül a *lú* már nem mondható általánosnak, mivel a megismételt gyűjtések során a nagyatlasz homoki *lő^u* adata mindegyik kutatóponton jelentkezett.

A nyelvjárási *ü* körébe tartozó atlaszadatok többsége az 1962-es gyűjtések idején általános vagy gyakori használatú volt. E változatok a megismételt gyűjtés adatok között gyakoriak, azonban a köznyelvi változatok terjedése itt is megfigyelhető. Például a nagyatlasz homoki *tőle* és *tejbcl*, valamint a homoki és csongori *gyeplő^{ai}* adatai ma már új kutatópontokon jelentkeznek. A megismételt gyűjtések során a neológ *kərbő* ~ *kərből* ~ *kərből* ~ *kérdbő* ~ *kérdből*, valamint Homokon és Csongoron a *hétfő^{ai}* ~ *hétfő* alakokat is feljegyezték.

A nyelvjárási *ű* körébe tartozó atlaszadatokat a megismételt gyűjtések során a csongori *hetfü* kivételével mind feljegyeztem. Az 1962-ben általános vagy gyakori használatú változatok ma is jellemzőek a kutatópontokra, azonban az atlasz egy-egy kutatópontról közölt neologizmusai (például: *bő^{ai}*, *bő^{ai}ri*, *cső^{ai}* V, *ő^{ai}ket* Cs stb.) ma már mindegyik településen megfigyelhetők. A nyelvjárási változatok ez esetben sem mondhatók már általános érvényűnek.

A magánhangzó-rövidülés köréből a *hetfü*, *eger*, *tehen*, *vereb* alakok a homoki adatok kivételével ma is gyakoriak. Homokról a nagyatlasz az *eger* ~ *egér*, *hetfü* ~ *hétfü* és a *tehen* ~ *†tehen* adatokat egyaránt közli, a megismételt gyűjtés során azonban csak az *egér*, *hétfü* ~ *hétfü* ~ *hétfü*, *tehen* alakokat jegyeztem fel.

A palatalizáció körébe tartozó *gerebeny*, *megnyő*, *mekpenyészedik* ~ *mekpenyⁱészedik* ~ *mekpenyészedik*, *vonyít* adatok többsége a nagyatlasz gyűjtése idején általános használatú volt. Gyakori változatok a megismételt gyűjtés adatok között, bár helyenként köznyelvi alakok is jelentkeznek, valamint a *mekpenⁱészedik* (V).

A nagyatlasz gyűjtése idején általános használatú *börnnyu* ~ *bornnyu* ~ *b^oörnnyu* alakok mellett a megismételt gyűjtések során már jelentkezett a neológ *börjű*.

A Salánkra jellemző, a nagyatlasz gyűjtése idején még általános érvényű *kézzē, lábva* mellett ma már jelentkeznek a hasonulások *kézzē ~ kézzel, lábba ~ lábbal* alakok. Meglepő azonban, hogy a táji változatok nemcsak az időseket, hanem a fiatalokat is jellemzik.

A hasonulások *talló* alak mellett a nagyatlasz a neológ *tarló*-t Homokról közli. A táji változatok gyakoriak a megismételt gyűjtés adatai között, azonban a köznyelvi változat már mind a négy kutatópontra jelentkezik.

A nagyatlasz gyakori érvényűnek jelzett *csērēsnye ~ cseresnye* adatai ma már főképp csak az idősebbeket jellemzik. Az atlaszgyűjtések idején Homokon és Csongoron általános használatú *pijó^{ca} ~ pijáka* alakok mellett a megismételt gyűjtések során már jelentkezett a *pijó^{ca}*.

A mássalhangzónyúlás körébe tartozó változatok egy része, például a *galambducc* és a *kocsonnya* helyenként ma is általános használatú. E jelenség pozícióját mutatja az is, hogy több neológ „hibrid” változat, például a *kavicc*, *róllok ~ róluk, tölle* alakok e jelenséget megőrizték. Helyenként a *duc* ↑Cs ↑V, *róluk* V ↑Cs ↑S, *tölle* H S ↑Cs terjedése figyelhető meg.

d) A nyelvjárási *ē, ⁱé, i és í* változása.

A nyelvjárási *ē, ⁱé, i és í* körében zajló változások különös figyelmet érdemelnek. Az adott kutatópontok jellegzetes hangtani sajátosságai, amelyeket az adatközlők is általában az első helyen említenek, ha a helyi beszédmód kerül a beszélgetés középpontjába.

E hangtani sajátságok közül elsőként a Salánkra jellemző zárt *ē*-zés változását veszem számba. A nagyatlasz az adatokat gyakori vagy általános érvényűnek jelöli. A követéses vizsgálat arról tanúskodik, hogy a nagyatlasz *ē*-ző adatai helyett több esetben *H, 9* vagy nyílt *e* jelentkezik. A nagyatlasz említett *ē(~H)*-ző adatai közül a megismételt gyűjtések során tíz nem került elő (*ēsztovata, idéŸ ~ idēs, inekēl, pintēk ~ pintHk, rēggeli, szé^lkhH, pápaszēm, terējja, tiktēkēt, vakszēm*), hét csupán néhány alkalommal (*csHrHsznye, gērēbje, kēnyér, kērtyHk, pēlél, sēprū ~ sēprū, viszHn*), tizenkilenc viszont gyakori adataim között (*dērēje ~ derHje, dērēk, ēgyenes, ēnne, fēcske, felesīgēm, fēlleg, lēlkēm, lēlēk, mekpenyiszHdik, mēgy, mēnyet ~ mHnyet, pēndēj, pējva, rēggē, rēngeti, szēm, sziszēg, vidēr*). Az 1962-es gyűjtés idején neológ *9lho^{ai} ~ 9lho* alakoknak a megismételt gyűjtések során *ē*-ző változatai is feljegyzésre kerültek (*fēlhō ~ fHlho^{ai}*).

A nagyatlasz az *ⁱévege* és a *9brⁱ* ész kivételével a vonatkozó vári *ⁱé*-ző adatokat általános vagy gyakori használatúnak jelzi. A megismételt gyűjtések azt mutatják hogy a köznyelvi *é*, valamint *e, i, í, ü* helyén jelentkező *ⁱé*-ző alakok változásában eltérések tapasztalhatók. A

köznyelvi *é* helyén jelentkező *é-ző* változatok a megismételt gyűjtések során a *p₂Hnz₂Hr* ~ *p₁énz₁ér* kivételével mind feljegyzésre kerültek, nagy részük gyakori (*b₁ékanyál*, *besz₁ész* ~ *besz₁élsz*, *der₁ék*, *eb₁éd*, *iHa9Y* ~ *édess*, *ének₁*, *f₁ésű*, *fös₁vény*, *für₁ész* ~ *für₁ész*, *gör₁ény*, *heten₁ként*, *hus₁ét*, *ke₁és*, *keny₁ér*, *mekpeny₁észedik*, *szeg₁ény*, *sz₁ép*, *sz₁erü*, *varangyozsb₁éka*, *vet₁éllő^{di}*), kisebb részük ritka, visszaszoruló változatként (*éjfé₁lkör*, *keny₁ér₁fara*, *kocka₁é₁szta*, *lé₁elek*, *p₁é₁ntek*). Előrehaladottabb a köznyelvi *e*, *i*, *í* és *ü* helyén jelentkező *é-ző* adatok visszaszorulása: a *kézz₁é*, *regg₁é*, *tan₁ccsa* ~ *tan₁ét₁ya*, *vid₁Šr* és a *von₁ét* atlaszadatok a megismételt gyűjtések során nem kerültek elő, a *lé₁é₁hog* ritka változat. A nagyatlasz Váriból a jércére vonatkozóan nem közöl adatot, a megismételt gyűjtések során viszont többször is felbukkant a *jérce*. A nyelvjárási *für₁ész* mellett újabban jelentkezik a *für₁ész*.

A nagyatlasz gyűjtése idején a vonatkozó *i-ző* alakok többsége általános vagy gyakori használatú volt, az atlasz homoki adatai között található egy-egy ritka vagy archaikus változat. Az atlaszadatok többsége a követéses vizsgálat tükrében ma is a gyakori: *csinál*, *bűri*, *ficfa*, *fil9* ~ *file*, *fürisz* ~ *für₁ész*, *füriszti* ~ *fireszti*, *gö₁ringy* ~ *gö₁riny*, *heten₁kint*, *pintek* ~ *pint9k*, *rih9ss* ~ *rih9s*, *szeginy*, *veji*, *vetillő^{di}*, *vid₁er* ~ *vid₁er*. Bár az 1962-es gyűjtés idején általánosnak, illetve a nyelvjárási átlag szerintinek tekintett *i-ző* adatok mellett ma már rendszerint jelentkezik a köznyelvi változat is. Például a nagyatlasz a neológ *fül9* alakot Homokról közli, a köznyelvi változat ma már mindegyik kutatóponton jelentkezik. Az atlasz homoki *fűszfa*, valamint a neológ homoki *fürész* és vári *rüh9s* adata szintén terjedőben van. Az atlasz csongori *vider* adata visszaszorulóban van, a szintén csongori *veder* és homoki *ved₁er* azonban újabb kutatópontokon jelentkezik: előbbi Salánkon, utóbbi Csongoron és Váriban neológ. Az atlasz vonatkozó *i-ző* adatai közül a megismételt gyűjtések során nem került feljegyzésre a *kűmives* ~ *kő^{di}mives* ~ *kőmives*.

Imre Samu szerint az *i-zés* az atlaszgyűjtések idején már bomlóban volt (1962: 323). Erről vall az, hogy a homoki *i-ző* adatok egy része ekkor már archaizmusnak vagy ritka változatnak számított. A nagyatlasz a kutatópontok *i-ző* adatai mellett több neológ köznyelvi változatot is közöl. Az *i-ző* alakok lassú visszaszorulása a nagyatlasz gyűjtése óta is érzékelhető. A kérdőíves gyűjtés során a köznyelvi alak jelentkezése – csakúgy, mint az *é-zés*, *é-zés* vagy *i-zés* esetében – ma már majd minden *i-ző* változatot érinti. A követéses vizsgálat homoki adatai ugyanakkor arról tanúsodnak, hogy a nyelvjárások hangtani rendszerére – gyakorisága révén – leginkább jellemző jelenségek (mint például az *i-zés*) esetében az adatok értékelésekor különösen körültekintőnek kell lenni. Homokon a megismételt gyűjtések során több olyan *i-ző* alak került elő, amely az 1962-es gyűjtés során nem: *ebid*, *ides*, *íjfé₁lkor*, *éltíved*, *felesígem*, *fös₁viny*, *gö₁riny*, *kötiny*, *míhecske*, *bika*. Bár az *i-zés* visszaszorulása

Homokon előrehaladott állapotban van, a lappangó adat nagy száma arról tanúskodik, hogy e jelenség a hangtani rendszerben meglévő pozíciója és területisége folytán erősen tartja magát. Pedig az atlasz *i*-ző homoki adatainak érvénye alapján előzetesen akár azt is feltételezhettük, hogy e jelenség mára teljesen visszaszorult. Csongoron és Salánkon az *i*-zés állapota erősebb, mint Homokon. A nagyatlasz csongori és salánki *i*-ző adatai közül a megismételt gyűjtések során csupán négy nem bukkant fel (*Ávegje* ~ *ívegje*, *szegíny*, *szíró*, *kűmíves* Cs ~ *kőmíves* H Cs), kilenc ritka, visszaszoruló változat (*íjfélbe* Cs ~ *ifélkor* S, *felesíg9m*, *k9nyír*, *lilek*, *mekpenyisedik* Cs, *inekél*, *kockatiszta*, *kíső^{ai}*, *mi* S), huszonegy azonban gyakori a megismételt gyűjtés adatai között (*beszisz* S ~ *beszilsz* Cs S, *bikanyál* Cs S, *d9rik* Cs, *ebid* Cs S, *felesígēm* ~ *felesíg9m* S, *fíríz* Cs S ~ *fűríz* Cs, *fīsű* Cs S, *idess* Cs ~ *ides* Cs S, *inekél* ~ *inekel* Cs, *husvít*, *kelis*, *mígy*, *szíp* Cs S, *mih9csk9*, *pinzír*, *varangyikozsbika* Cs, *fősvíny*, *gőríny*, *husvít*, *lillek*, *mekpenyiszHdik* ~ *mekpenyisedik* S). A megismételt gyűjtések során jegyeztem fel a *pindzér* (H) ~ *péndzír* (Cs) 'pénzért' alakokat. A kérdőíves gyűjtés során rá kell kérdezni az *i*-ző változatokra, ha azok nem kerülnek elő, ezzel együtt fennáll a lehetősége annak, hogy bizonyos lappangó adatok nem bukkannak fel.

Az *ē*-ző, *í*-ző, *i*-ző és *i*-ző adatok között kevés már az általános használatú változat. E jelenségek pozíciója azonban – főképp a nyelvjárás hangtani rendszerében meglévő helyük révén – összességében még ma is erősnek mondható.

A csak nyelvjárási szinten élő atlaszadatok többségének gyakori használata azt mutatja, hogy a táji változatok visszaszorulása nem zajlódott le a nagyatlasz gyűjtése óta. Az ember életében az elsődlegesen elsajátított nyelvváltozat – miképp a nyelv is – egész életre meghatározó.

e) Neologizmusok.

A nagyatlasz vonatkozó adatai között több köznyelvi hatással magyarázható neologizmus található. Nagy részük, például a *birő^utól*, *tarló* H, *husvét*, *kulcsot*, *külső^{ai}*, *ló*, *mekpenyisedik*, *mé* ~ *méⁱ*, *mélⁱhek*, *méh9ji*, *péntek* Cs, *bő^{ai}*, *cső^{ai}*, *jőva*, *mekhált*, *sz9gény* V, *9nnélⁱk*, *husvét*, *kel?s*, *kenyér*, *madár*, *pint9k* ~ *péntek*, *seprű*, *sz9gény*, *szem*, *visz9l* S stb. mára elterjedt. Adatközlőim e változatokat ma is az új átvételek között tartják számon. A tájszavakról gyakran jegyeztem fel, hogy „*parasztosan így mondjuk*”, a neologizmusokról pedig, hogy az „*uriasabb*”.

A nagyatlasz gyűjtései óta a neologizmusok száma jelentősen megnőtt, egy részük ma már gyakori használatú. A nyelvjárási beszélők körében a neologizmusok túlnyomó többségét a köznyelvi átvételek teszik ki. Közlésüktől itt eltekintek (neologizmusok a Mellékletben

található táblázat megismételt gyűjtései anyagának félkövérrel kiemelt változatai között nagy számban találhatók).

A megismételt gyűjtés során több olyan köznyelvi hatással magyarázható alakot jegyeztem fel, amelyek bizonyos táji sajátosságot is megőriztek. E jelenség körébe sorolhatók például a *pindzér* ~ *péndzír*, *röllok* ~ *rólluk*, *tölle* változatok. A nyelvjárási *firⁱész* mellett ritka változatként bukkant fel a *fürⁱész*, vagy az 1962-es gyűjtés idején neológ *ʃ9lhõ^{ai}* ~ *ʃ9lhõ* alakok mellett a *ʃêlhõ* ~ *ʃHlhõ^{ai}*. A nagyatlasz Váriból a jércére vonatkozóan nem közöl adatot, a megismételt gyűjtések során viszont többször is felbukkant az *ʃé-zõ jérce*.

Anyagomban alaki jellegű, azaz a köznyelvi szótól alakjában eltérő tájszó terjedése is kimutatható. A Kárpátalján legújabban felbukkanó *bagjak* a nyelvjárási *bogojok* ~ *bogjok* és a már a nagyatlasz gyűjtése idején jelentkező köznyelvi *bagjok* mellett terjed. Hogy új változat lehet, azt az is jelzi, hogy a 70 év feletti adatközlőimtől nem jegyeztem fel. Feltehető tehát, hogy a *bogojok*, *bogjok* mellett először a *bagjok*, újabban pedig a *bagjak* terjedt el. Tájszavak terjedése tehát – ha szórványos is – még ma is megfigyelhető. Napjainkra azonban elsősorban anyanyelvünk táji értékeinek eltűnése jellemző.

4.3. Alaktani jelenségek

a) Névszótövek.

A -k többesjel a *bagoly* teljes (*bogojok* ~ *bagojok*) és hangzóhiányos tövéhez egyaránt járulhat (*bogjok* ~ *bagjok*). A nagyatlasz gyűjtése idején Homokon és Csongoron mindkét típus, Váriban a *bagojok*, Salánkon pedig a *bogjok* alak volt használatos.

Kutatópontjaimon az atlaszgyűjtések idején a hangzóhiányos v-s változatú névszótövek csoportjába tartozó *tetű* és *falu* Csongor kivételével egyalakú volt (többes számban: *tetűk* ~ *tetűk*, *faluk*). Csongoron ritka változatként a *falvak* is használatos volt.

Az északkeleti nyelvjárásokban a többeseji időtartamot váltakoztató *madár* tő egyalakú: *madár* – *madárt* H Cs V, *madar* – *madarat* S. E jelenség bomlása az atlaszadatok között már érzékelhető.

A kárpátaljai atlaszadatok között a *bornyu* 'borjú' egyes szám harmadik személyű *bornyuja*, valamint a véghangzóhiányos *bornya* személyragos alakjai egyaránt gyakoriak. Az atlasz az ó-t a-val váltakoztató névszótövek közé tartozó *disznó* tőnek egyes szám harmadik személyű *disznó^a* Cs V S ~ *disznója* H ~ *disztó^a*ja ↓S, valamint *diszna* Cs V ~ *disznaja* H Cs V toldalékolt adatait közli, az ő-t e-vel váltakoztató névszótövek közé tartozó *csípő*

névszótónek pedig a *csipeje*, az *erdő*-nek *erdeje*, valamint két kutatóponton az *erdő^{di}*je Cs ~ *é^erdő^{di}*je V alakjait.

b) Igetővek.

Az északkeleti nyelvjárásokra jellemző az *sz-es* és *v-s* változatú *iszik* igei múlt idejű, általános ragozása egyes szám harmadik személyű *itt* Cs V S, helyenként pedig az *ijutt* S változata.

A *hi* igei *j*-vel bővül: *mekhij* ~ *mekhij*. E jelenség a kárpátaljai atlaszadatok között általános. Elterjedt a *hi* alak is, kutatópontjaimra ez azonban nem jellemző.

A beregi és ugcasai nyelvjárásokban, kutatópontjaim közül Váriban és Salánkon gyakori a *nő* igei *nő^{di}*l változata.

c) Névszói jelezés.

Az északkeleti területeken, Palócföld és Erdély egyes részein hiányzik a birtoktöbbsesítő jel. Ilyenkor a szövegösszefüggés alapján következtethetünk arra, hogy az adott helyzetben egy vagy több birtokról van-e szó. E jelenség helyenként a kárpátaljai atlaszadatokra is jellemző: *átjöttek a disznótok* 'disznóitok', *betegek a mi lovunk* 'lovaink', *ökrök* 'ökreik', *mijénk* 'mieink'. Imre Samu 1962-ben így írt e jelenségről: „használatában lényegesebb változást ma sem találtunk, ezek az említett területeken ma is eléggé általánosak, bár kezd már a köznyelvi alak is jelentkezni” (324). Ezt jelzi az atlasz vári *disznó^{di}*itok és *mijejink* adata.

A *mi*, *ti* személyes névmásokhoz *-k* többsesjel járul: *mink*, *tik*. E jelenség figyelhető meg a *tiketek* ~ *tiktékét* ~ *tiktHk* toldalékolt adatok között, amelyek az atlaszgyűjtések idején általánosak voltak, bár már Csongoron és Salánkon jelentkezett a neológ *titeket*.

A birtokos személyjel több esetben elmarad: *szíve* Cs V 'szívük', *ökreji* H V S ~ *ökr⁹ji* Cs 'ökreik'.

A mássalhangzóra végződő névszótóhoz *-ja/-je* birtokos személyjel járul: *napszámja*, *udvarja*, *rokonnya* stb. A nagyatlasz *ívege* ~ *úvege* ~ *üvege* adatai az 1962-es gyűjtések idején általánosak voltak. Az atlasz az *üvege* alakot egy kutatópontról, Váriból közli.

d) Igei jelezés.

A suksükölés és csukcsükölés Kárpátalján a beregszászi és nagyszőlősi járási nyelvjárásokban, valamint helyenként a Munkácsi járásban és a Felső-Tisza-vidéken lelhető

fel. Kutatópontjaim közül Várira és Salánkra jellemző: *ringassa* 'ringatja', *szoptassa* V S 'szoptatja', *tanlccsa* V ~ *taniccsa* V S ~ *taníccsa* S 'tanítja'.

e) Névszórágózás.

Az északkeleti nyelvjárások egyik sajátos jellemzője a köznyelvi *-hoz/-hez/-höz* helyén jelentkező *-ná/-né, -nál/-nél* határozóragos alakok: *megyek Ferencné, Sándoréknál*. A köznyelvi *-nál/nél* és *-éknál/-éknél* helyén szórványosan *-hoz/-hez/-höz* és *-ékhoz/-ékhez/-ékhöz* jelentkezik: *voltam a biréhez* V. Csongoron a köznyelvi *-ékhez/-ékhoz* és *-éknél/-éknál* megfelelője az *-ék, -ék* (pl. *voltam Sándorék vagy megyek Sándorék*).

A köznyelvi *-tól/-től* helyén *-nul/-núl/-nól* határozóragok jelentkeznek. A nagyatlasz adatai között a *-nul/-núl/-nól* és a *-tú, -túl, -tul* ragos alakok egyaránt gyakoriak, a *-tól* neológ változat: *birónul* ~ *birénöl* ~ *birótú* ~ *birótul* ~ *birótól* (az adatok e ragok történeti rétegződését is mutatják).

Gyakori a temporalisi *-kor* helyén jelentkező *-ba/-be*. E jelenség figyelhető meg a csongori és vári *ifélbe* Cs ~ *ifélbe* Cs ~ *éjfélbe* V, *pünkösbe* V ~ *pünkösdb9* S ~ *pünkösdbe* Cs S atlaszadatokban. A köznyelvi *-ban/-ben* helyett helyenként *-kor* jelentkezik: *hajnákor* V S ~ *hajnalkor* S.

A kutatópontokon – csakúgy mint a magyar nyelvterületen általában – az inessivusi *-ban/-ben* helyén *-ba/-be* jelentkezik: *hajnalba, kërbe* ~ *kértbe*. A kárpátaljai atlaszadatok között általános e jelenség.

Az *okosul* 'okosan' névszórágos alak kutatópontjaim közül Csongorra és Várira jellemző.

f) Igeragózás.

Imre Samu szerint „Az eredeti *mën-* igető kijelentő mód jelen idő egyes szám 1. személyének toldalékolása során végbement mássalhangzó-változásoknak – úgy gondolom – a teljes történeti sorát mutatja be az atlasz »megyek« lapja a *mënék, mënnyék, mëngyék, mējgyék, mējék, mék, mők* formákkal; közöttük olyanokat is, amelyekre régi emlékeinkből nem is nagyon van adat, de amelyek ennek a hosszú történeti sornak igen fontos láncszemei. – Hasonlóképpen a 2. személyű nyelvjárási *mécc, mícc* forma eredetére világosan utal a *métysz* alak; amelyet pedig erősen támogat a *métytek* 'mentek' forma” (1971: 137).

Változatos képet mutatnak egyes szám második személyben a kárpátaljai atlaszadatok: *mígy* Cs S ~ *mégy* H ~ *mējgy* ↑S ~ *mész* H ~ *mensz* Cs V. Többes szám második személyben: *mítyr9k* ~ *mítytek* Cs ~ *métyr9k* H ~ *mënték* ~ *mHntHk* S ~ *mentek* V ~ *mészr9k* (H) ~ *m9ntHk*

†S. Az északkeleti-keleti nyelvjárások jellemzője a kijelentő mód jelen idő egyes szám harmadik személyű *-n* személyrag: *megyen, teszen, viszen*. Az atlasz a *megyen ~ mëgyën* adatok mellett három kutatópontról a *megy* alakot is közli.

A kárpátaljai atlaszadatok között általánosak az alanyi ragozású *älszok ~ äszok, aluggyak, iszok* változatok.

Kijelentő mód jelen idő egyes szám második személyben az *-l* jóval gyakoribb, mint a köznyelvben: *adol, fogol, mondol*. Az *l* helyenként kiesik: *mondó*. A nagyatlasz Kárpátaljáról a *mondol ~ mondó* alakok mellett ritka változatként a *monc* (S) alakot közli.

Az ungvári és a munkácsi járási *l-ző* nyelvjárásokat jellemző *adi* 'adja', *mondi* 'mondja', *taníti* 'tanítja' stb. tárgyas ragozású igealakok foltokban lelhetők fel a magyar nyelvterület peremrészein. E jelenség kutatópontjaim közül Homokra és Csongorra jellemző. Imre Samu szerint az atlasz gyűjtésekor „erősen behatolt már melléjük a *várja, várják* típus is” (Imre 1962: 324). Az atlasz három homoki adata az 1962-es gyűjtések idején már archaizmus volt.

4.4. Változások az alaktani jelenségek körében

a) A megismételt gyűjtések során fel nem jegyzett atlaszadatok. Kihaló változatok.

Kutatópontjaimon az atlaszadatok közül három alaktani jelenség archaizálódott: az *sz-es* és *v-s* változatú *iszik* igező múlt idejű, általános ragozású egyes szám harmadik személyű *itt* és *ijutt* S változata, valamint a *hajnálkor ~ hājnalkor* 'hajnalban' névszóragos alakok.

b) Visszaszoruló jelenségek.

A visszaszoruló jelenségek között a névszótövek több táji sajátossága említhető. Bomlóban van az a sajátosság, hogy a *-k* többesjel a *bagoly*, illetve a hangzóhiányos *v-s* változatú névszótövek csoportjába tartozó *tetű* és *falu* teljes tövéhez járul. Az atlasz csongori *falvak* adata – akárcsak a *tetvek* – ma már mindegyik kutatóponton jelentkezik. A többesjei időtartam váltakoztatása folytán az egyalakú *madár* tö (*madár – madárt, madar – madarat*), az *okosul* és *birēn^ul* névszóragos, az *adi, taníti* igeragos, valamint a rövidüléssel *diszna* alak szintén visszaszoruló jelenség.

c) Gyakori és általános használatú jelenségek.

A vizsgált alaktani sajátosságok nagyobb részének életében nem történtek változások, vagy csak kisebb mozgások érzékelhetők. A névszótövek közül *borjú* egyes szám harmadik személyű *bornyuja* ~ *bornya* (s újabban *børja*) személyragos alakjai ma is egyaránt jellemzőek. A *disznaja*, *csipője*, *erdője* személyragos alakok terjedése több olyan településen is megfigyelhető, ahol korábban nem jelentkezett.

Az ige-tövek és igei jelezés körében vizsgált jelenségek közül a beregi és ugoc sai nyelvjárásokat jellemző *nő^{ai}l*, valamint a suksükölés és csukcsükölés használatában nem tapasztalható változás. E jelenségek a fiatalokat, gyakran az értelmiségieket is jellemzik. A *mekhij* ~ *mekhlj* alakok az atlaszadatok között általánosak, ma már jelentkezik a még ritka köznyelvi típus is (*mekhiv* ~ *mekhív*).

A köznyelvi változatok jelentkezése a névszói jelezés körében is tapasztalható. Homokon az *átjöttek* a *disznótok* változat ma már főképp az idősebbeket jellemzi. A *disznó^ujítok* és a *mijejink* alakokat az atlasz Váriból közli, ma már újabb kutatópontokon jelentkeznek. A Csongorra és Salánkra jellemző *betegek* a *mi lovunk* változat mellett ma már mindkét településen jelentkezik a köznyelvi forma. A megismételt gyűjtés során Homokon jegyeztem fel a *mijénke*, *mij⁹nke* alakokat.

Az atlasz a *tikteket* ~ *tiktek* mellett Csongorról és Salánkról a neológ *títeket* alakot is közli. A köznyelvi változat ma már újabb kutatópontokon jeletkezik. A gyakori, de már nem általános jelenségek között említhető az *ívege* ~ *tüvege* is, az atlasz vári *üvege* adata terjedése folytán.

A névszórágok közül a táji határozóragos alakok nagy része ma is gyakori, bár a köznyelvi változatok jelentkezése itt is megfigyelhető. Meglepő, hogy Csongoron *voltam Sándor^ék* vagy *megyek Sándor^ék* a fiatalok körében általános. Szintén általánosak az inessivusi *-ban/-ben* helyén jelentkező *-ba/-be* (*hàjnalba*, *kërbe* ~ *kértbe*) névszórágos alakok. A megismételt gyűjtések során a neológ *kerdben* alakot Homokon jegyeztem fel, a többi kutatóponton egyelőre nem jelentkezik.

Az atlasz a kijelentő mód jelen idő egyes szám harmadik személyű *megyen* ~ *mëgyën* alakok mellett három kutatópontról közli a *mHgy* ~ *m⁹gy* adatokat. Ma már Váriban is jelentkezik a köznyelvi változat.

A köznyelvi *-tól/-től* helyén jelentkező *-nul/-nül/-nól* határozóragos alakok mindegyik nemzedéket jellemzik, bár helyenként érzékelhető visszaszorulásuk. Az atlasz homoki adatai között neológ változatként szereplő *biró^utól* ma már mindegyik kutatóponton jelentkezik. A *birótól* és az *asztaltól* helyi megfelelőinek adatai alapján készítettem a következő táblázatot (amennyiben a kutatópontokon különbségek vannak a két változó adatainak érvénye között,

két szimbólumot használok, ilyenkor az első szimbólum a *birótól*, a második az *asztaltól* érvényét jelzi):

1. ábra

	Homok		Csongor		Vári		Salánk	
	1962	2004– 2008	1962	2004– 2008	1962	2004– 2008	1962	2004– 2008
<i>-nul</i>	+ –	+ –	+ –	+ –	+ –	+ –	–	–
<i>-nó^{ul}l</i>	–	–	–	–	+ –	↓ –	–	–
<i>-tú</i>	–	–	–	–	– +	– ↓	+	– +
<i>-tul/ -tül/-túl</i>	+	+ –	+	+	+	(+) +	+ –	+ –
<i>-tól</i>	–	–	–	– +	–	– ↑	–	–
<i>-től</i>	↑ +	+	–	↑ –	–	+ ↑	–	+ –

A nagyatlasz Váriból közli *voltam a birêhoz* alakot. A megismételt gyűjtések során több településen is felbukkant.

A köznyelvi *-kor* helyén jelentkező *-ba/-be* Csongoron az 1962-es atlaszgyűjtések idején általános volt. A táji változat bár gyakori, ma már jelentkezik a neológ *éjjélkôr* és *pünkôstkor*.

Az igeragok közül az 1962-es kárpátaljai atlaszgyűjtések idején alanyi ragozás esetében az *âlszok* ~ *âszok*, *aluggyak*, *iszok*, valamint kijelentő mód jelen idő egyes szám második személyű *mondol* ~ *mondó* változatok általánosak voltak. Bár ma már helyenként köznyelvi alakok is jelentkeznek, a táji jelenségek a fő változatok.

d) Neologizmusok.

A neologizmusok között köznyelvi és nem köznyelvi változatok egyaránt találhatók. Közülük a következőkben elsősorban a nem-standard jelenségeket érintem. Új változat a kutatópontokon az *innák*. Több nem-standard atlaszadat, a kijelentő mód, jelen idejű, egyes szám második személyű salánki *mon□*, a homoki *mész*, a csongori és vári *mensz* új kutatópontokon jelentkezik. A többes szám, második személyű *mentek* és *métytek* szintén terjedő változat. Az alábbi táblázatot a *mégv* ~ *mész* adatai alapján készítettem:

2. ábra

	Homok		Csongor		Vári		Salánk	
	1962	2004– 2008	1962	2004– 2008	1962	2004– 2008	1962	2004– 2008
<i>mígy</i>	–	(+)	+	+	–	–	+	+
<i>még</i> <i>mé^égy</i>	+	+	–	+	–	↑	↑	–
<i>mé^ész</i>	+	+	–	↑	–	↑	–	+
<i>mensz</i>	–	(+)	+	(+)	+	+	–	–
<i>menc</i>	–	–	–	–	–	(+)	–	+
<i>mécc</i>	–	↑	–	–	–	–	–	+

A megismételt gyűjtések során Csongoron feljegyzett *megyek Sándoréknál* 'Sándorékhoz' az egymással szomszédos nyelvjárások érintkezését mutatja. Többnyire a középnemzedékhez tartozó adatközlőktől jegyeztem fel, feltehetőleg azért, mert a falu és város között ők ingáznak. A neológ köznyelvi változat is jelentkezik (*voltam Sándoréknál, megyek Sándorékhoz*).

A suksükölés és csukcsükölés az ungvári és helyenként a munkácsi járási nyelvjárásokban rendszertani okokból nem terjedt el. A *láti, tudi, mondi, athatuk* stb. alakok visszaszorulása elvileg ezt az akadályt megszüntetheti. Ezt igazolják az adatok is: Csongoron visszaszorulóban van a *mekszoptati*, s újabban jelentkezik a *mekszoptassa*.

4.5. Táji lexikai jelenségek és változások

a) Gyümölcsök, növények.

A kutatópontokon változatlanul általános használatú a *tengeri* H Cs V és a *málé* V S 'kukorica' lexéma. A kukorica részeinek megnevezései a megismételt gyűjtés adatai között helyenként tagoltabb, mint az atlaszadatok között. A kukoricacső borítólevele kárpátaljai atlaszadatai között három alakváltozat található (*haj, csuháj, suska*), a megismételt gyűjtés adatai között kilenc (*haj, suska, csuha, háncs, suska, csuhé, sustya, su, suha*). Homokon az atlasz *sár* (a kukoricáé) adata mellett jegyeztem fel a *góré^é ~ góré ~ góró ~ kóró* alakokat. Ezek az esetek inkább a nyelvjárások változatosságával, mintsem változásával magyarázhatók. Bizonyos esetekben azonban a nyelvjárások érintkezése is fennállhat.

Nem tapasztalható lexikai jellegű változás a kukoricacsutka helyi megnevezései körében. A *csokány* V ~ *csuta* S ~ *csutka* Cs ~ *csokX* (V) ~ *csutkó^u* (Cs) atlaszadatai jellemzőek ma is.

A nagyatlasz a kukorica fattyúhajtásának következő kárpátaljai adatait közli: *fija* H Cs V S ~ *fijamáléⁱ* V ~ *fijamálé* S ~ *sarjutengeri* (H) ~ *sarjútengeri* (Cs) ~ *†fattyu* H. A megismételt gyűjtések során több adatközlő nem ismerte a kukorica e részének nevét (sok esetben bizonytalan *máléhajtás* ~ *ő^udalhajtás* adatok kerültek elő).

A kukorica részeinek atlaszadatai közül a megismételt gyűjtés során nem került elő az *üstök9* ~ *üstöke* Cs 'bajusza (a kukoricáé)', *csutkó^u* ~ *csutka* ~ *csutkagCré* ~ *tövi* 'tuskó (a kukoricáé)'. Vélhetőleg neológ változat Homokon és Csongoron a *virágja* ~ *virága*, amely a *forgó^uja* ~ *forgója* H ~ *bèrkéje* Cs 'címere (a kukoricáé)' atlaszadatok mellett jelentkezett a megismételt gyűjtések során.

A burgonya kárpátaljai *kolompír* Cs S ~ *kolompⁱér* ~ *kolomp⁹r* V ~ *komp?r* ~ *kompér* ~ *kumpér* H ~ *kolompér* †S ~ *krumpli* H Cs †V †S atlaszadatai közül a *kumpér*-t nem jegyeztem fel, a *kompér*, *kolompér* (és a *kompír*) visszaszoruló változatok. A csongori adatok nem mutatnak változást (*kolompír* – *krumpli*).

A nagyatlasz a csalán következő kárpátaljai adatait közli: *csinál* ~ *csanál* H ~ *csoni* Cs ~ *csonár* Cs V S. Az atlaszadatok jellemzőek ma is, valamint a megismételt gyűjtés során feljegyzett *csonyár* S ~ *csonár* (H), s a ritka neológ *csalán* †H †V.

A nagyatlasz *hecse* H ~ *ecsepecs* V ~ *tyuksegvakaró^u* Cs ~ *segvakarcs* V ~ *segvakarcs* S 'csipkebogyó' adatai ma is jellemzőek kutatópontjaimra, bár az új gyűjtések tarkább képet mutatnak. Megismételt gyűjtéses adat a *hecsepecse* H V ~ *tyuksegg* ~ *segvakaró* (Cs) ~ *ecsepecse* (S) ~ *hecsedli* ~ *hecseli* (H), valamint a helyenként jelentkező ritka neológ *csipkebogyó* †Cs ~ *csipkebogyó^u* †V.

A nagyatlasz gyűjtése idején Csongoron, Váriban és Salánkon a *bocfa* általános használatú volt. Ma a *bocfa* és a *boddza* egyaránt jellemző. A homoki *bocfa* atlaszadat archaizálódó, a *boddza* terjedő változat.

A nagyatlasz gyűjtése idején Váriban és Salánkon a *manna*, Csongoron a *manna* és a *málna* egyaránt használatos volt. Ma már a *manna* mellett a *málna* mindhárom kutatópontra jellemző.

A nagyatlasz a mézga következő kárpátaljai adatait közli: *kêduscipa* Cs ~ *kó^uduscipa* V S ~ *kC^uduscipa* S ~ *facsipa* Cs ~ *macskaméz* ~ *csiriz* ~ *gyanta* H ~ *szurok* ~ *méⁱzge* ~ *mézge* Cs ~ *kêdiscipa* ~ *kC^udiscipa* (V). Az atlaszadatok közül a *macskaméz*, *facsipa*, *méⁱzge* ~ *mézge* a megismételt gyűjtések során nem bukkant fel.

Változatlanul általános a *köszméte* ~ *köszméte* 'egres' lexéma, használatában nem történt változás. A gyümölcs lexikai változatai közül a *zagyva* Cs 'gyümölcs' ma is gyakori, a *csēmēge* S 'ua.' ellenben archaizálódott.

b) Állatok, állattartás, madarak.

A nagyatlazs a *szuró^uszdisznó^u* és a *szuró^uskutya* változatokat mind a négy kárpátaljai kutatópontról közli. E jelenségről Deme László és Imre Samu így írt: „a Zagyva–Tisza vonalától keletre pedig a *-disznó* mellett mindenütt megjelenik a *-kutya* utótag is: *sünkutya*, *szürkutya*, *töviseskutya* stb. Az adatközlők magyarázatai szerint itt keleten a két elnevezésváltozat két külön válfajt jelöl, s ezeknek orra, illetőleg körme más és más” (Deme–Imre 1962: 548). E két elnevezéstípus ma is jellemző. Változás abban tapasztalható, hogy az atlasz homoki és salánki *sündisznó^u* adata ma már Csongoron és Váriban is jelentkezik. A *tűskésdisznó^u* Homokon, a *sünkutya* Váriban ritka változat.

A *csúszó^u* lexéma Váriban és Salánkon az atlaszgyűjtések idején általános volt. Homokon és Csongoron a *csúszó^u* mellett a *kigyó^u* H és a neológ *kígyC^u* ↑H ~ *kígyó* ↑Cs alakok is jelentkeztek. A *kigyó^u* a megismételt gyűjtések során már Váriban is jelentkezett.

A *gözzű* ~ *gözü* ~ *gözü* az atlasz vári adatai között általános, a csongori adatok között a *gözzű* ~ *gözzű* és a *vakondok* egyaránt fellelhető. Ma már Váriban is jelentkezik a *vakondok* és *vakond*.

A nagyatlazs a menyét következő kárpátaljai adatait közli: *m9netke* ~ *menetke* H ~ *m9n9tk9* Cs ~ *menyet* V ~ *mēnyet* ~ *mHnyet* S. A megismételt gyűjtés során e változatok mellett Homokon és Váriban a neológ *menyét*, Salánkon a *mēnyét* és *menyét* is jelentkezett.

A nagyatlazs gyűjtése idején a *pocok* 'patkány' lexéma Csongoron, Váriban és Salánkon, a *patkány* Homokon volt általános. A *patkány* a megismételt gyűjtések során ritka neológ változatként újabb kutatópontokon jelentkezett.

Változatosak a varangyos béka táji megnevezései. A nagyatlazs a következő adatokat közli: *göröngyibika* ~ *göröngyibéka* ~ *varancsosbika* ~ *varantyozsika* ~ *varangyozsbéka* S ~ *varangyAgbÁka* ~ *varangyikozsbika* Cs ~ *varangyozsbéka* V ~ *bG'ka* ~ *béka* H. A megismételt gyűjtések során közülük a *varancsosbika* és a *varantyozsika* lexémákat nem jegyeztem fel. A *göröngyibika* ~ *göröngyibéka* ma is élő, de visszaszoruló változatok. Érdekes, hogy ma már Homokra nem a *béka*, hanem a *varangyozsbéka* ~ *varangyékozsika* ~ *varangyékozsika* szó szerkezetek jellemzőek. További megismételt gyűjtési adatok: *göröncsösbéka* (S) ~ *varanyékozsibéka* ~ *varanyozsbéka* (V).

A nagyatlász gyűjtése idején az ebihal helyi megnevezései közül a *pochal* Csongorra, Várira és Salánkra, a *pocok* és *cigányhal* Homokra volt jellemző. Meglepő, hogy a homoki adatok mára archaizálódtak. A *pochal* a szomszédos nyelvjárásokból terjedt el, a ritka neológ *ebihal* pedig a köznyelvből.

A *nadáj* 'pióca' lexéma a kutatópontok közül Várira és Salánkra jellemző. Az atlasz Salánkról közli a *lúnadáj* változatot, elképzelhető, hogy e településen a *nadáj* és a *lúnadáj* között jelentéskülönbség állt fenn. A neológ *pijó^uca* Váriban jelentkezik.

A nagyatlász a denevér következő kárpátaljai változatait közli: *szárnyaseger* V S ~ *szárnyasegér* V ~ *denevé^r* Cs S ~ *denev^šr* H ~ *denevér* H Cs ~ *tündér* ~ *tündenevér* ↓S. A két salánki archaizmus közül a *tündér*-re még emlékeztek adatközlőim, a *tündenevér*-re nem. A megismételt gyűjtések során a *denevé^r* ritka neológ változatként Váriban is jelentkezett.

A *gagó^u* lexéma kutatópontjaim közül Csongorra jellemző. Az atlasz csongori adatai között e táji lexéma a fő változat, a *gó^uja* neologizmus. A *gagó^u* ma is élő, de már visszaszoruló lexéma.

A feketevarjú helyi megnevezései közül a nagyatlász a *varju*-t Homokról és Csongorról, a *cs^uka* H V ~ *csêkka* Cs ~ *csáka* ~ *csó^uka* S változatokat mind a négy kutatópontról közli. Homokon és Csongoron ma már a *varju* a fő változat, a *csêka* ritka, Váriban és Salánkon azonban a táji alak a gyakori.

A nagyatlász gyűjtése idején a *cinke* Csongorra és Várira, a *cinke* ~ *cin⁹ge* Homokra, a *cinkő^u* ~ *cinke* lexéma Salánkra volt jellemző. A *cinke* terjedő változat, ma már mind a négy kutatóponton fellelhető. Ma is gyakori a *cinkő^u*.

A nagyatlász a csimasz következő adatait közli: *féreG* ~ *pondró* H ~ *fehérpondró* ~ *puhér* ~ *kukac* (H) ~ *fejipondró^u* Cs ~ *cserebogárpondró^u* (Cs) ~ *csó^ukaféreG* V ~ *csó^ukafireG* S. Közülük a *cserebogárpondró^u* és a *kukac* lexéma a megismételt gyűjtések során nem került elő. A megnevezések igen változatosak: a megismételt gyűjtés során tizenöt különböző változatot jegyeztem fel.

A pehely (a tyúké, kacsáé) *pihe^l* H ~ *pihe* Cs ~ *pi* V ~ *pihő^uk* ~ *pihők* S kárpátaljai atlaszadatai közül a *pihe* napjainkban már nemcsak Csongoron használatos, hanem a többi kutatóponton is elterjedt. Ritka neológ változat a *pehej* H ~ *pehèj* Cs.

A népi kultúra és a hagyományos paraszti gazdálkodás az idők folyamán sokat változott. A XX. század közepétől e folyamatok felgyorsultak. A hagyományos népi foglalkozások egy része mára eltűnt, ennek folytán feledésbe merül a nyelvjárási szókészlet egy rétege is. Jómagam a bal és jobb oldali ökör megnevezésére vonatkozó kérdések során találkoztam ezzel a jelenséggel. Az adatközlők jobbra csak állatterhelgetőkre emlékeztek.

Olyan lexéma terjedése is megfigyelhető, amely fogalomnak korábban nem volt megnevezése a településen. A nagyatlaszban Csongorról, Váriból és Salánkról a jércére vonatkozóan nincs adat. A megismételt gyűjtések során e hiány már csak az adatközlők egy részénél, Csongoron 40, Váriban 10, Salánkon pedig 64%-ánál volt érzékelhető.

Változatosak a cicerél kárpátaljai adatai. A nagyatlasz és a megismételt gyűjtések adatai: *tojászkodik* ~ *tojószkodik* ~ *tojêzik* ~ *tojêszkodik* ~ *tojó"szkodik* ~ *tojő"zik* ~ *petél* ~ *pétél* ~ *p9tél* ~ *petélkőzik* ~ *petélőzik* ~ *petélkedik* ~ *peterézik* ~ *peterél*. Változások itt nem tapasztalhatók.

A nagyatlasz *fjaddzik* H Cs V S ~ *fjal* Cs 'kölykezik (a kutya)' adatai a megismételt gyűjtések során mindegyik kutatópontra jellemzőek voltak. Új, ritka változat a *kőjkedzik* H Cs ~ *kőjkezik* H V.

Visszaszoruló változat a nagyatlasz *muzsikál* Cs S 'dorombol' adata. A megismételt gyűjtések során bukkantak fel a *hizeleg* S ~ *mórog* (V S) ~ *morrog* ~ *cigánkodik* (Cs) lexémák.

c) A ház és környéke.

Változatlanul általános használatúak a *szarufő* H ~ *szarufa* Cs V S 'ollófa' és a *karám* 'kifutó (a disznóól mellett)' lexémák.

A *férhang* H ↓Cs ~ *firhang* S ↓Cs ↓V ~ *firhang* H S ↓V táji változatok a nagyatlasz gyűjtése idején Homokon és Salánkon gyakoriak, Csongoron és a Váriban már archaizmusok voltak. Mára mindegyik kutatóponton visszaszorultak.

A lóca kárpátaljai atlaszadatai közül *hosszúszék* (H) és a *kucik* ↓S archaizmus a megismételt gyűjtések során nem került elő. A kutatópontokon a *lő^uka* ~ *lác* ~ *lő^uc* ~ *lő^uca* alakok a jellemzőek.

A szuvas atlaszadatai és a megismételt gyűjtés adatai közötti eltérések inkább a nyelvjárások változatosságával, mintsem változásával magyarázhatók. A nagyatlasz és a megismételt gyűjtés adatai: *szu9t9* ~ *szuette* ~ *szurágott* ~ *szurágásos* ~ *szuhos* ~ *szuhoŸ* ~ *szurákta* ~ *szuvas* ~ *szuevíses* ~ *jukacsos*.

d) Szerszámok, eszközök.

A szövés és a kender megmunkálása az atlaszgyűjtések idején még a mindennapok része volt. Ma már a szövőszék vagy a rokka a legtöbb helyen a padláson porosodik, vagy meg sincs. A nagyatlasz e két eszköznek a következő adatait közli: *száva* H ~ *szátyiva* Cs ~ *esztováta* ~ *9sztováta* S ~ *esztováta* V 'szövőszék', *kerekezsugsoj* ~ *kerekezsugsz6j* H ~

kerek9zsguzsaj S ~ *kerekezsguzsaj* Cs S ~ *guzs^oáj* ~ *guzsáj* V. Lexikai jellegű változás nem tapasztalható.

Változatosság a gereben helyi megnevezése. Homokra és Csongorra a *gerebeny*, Várira és Salánkra a *vasecset* jellemző. A megismételt gyűjtés során jegyeztem fel a *fě'sű* ~ *fě'sü* H ~ *fě'sű* ~ *vastű* V alakokat.

A nagyatlasz *furik* H S ~ *furikk* Cs V 'talicska' adatainak érvényében Homokon nem történt változás (általános), a többi kutatóponton azonban igen. Csongoron a *talicska*, Salánkon a *talicska* ~ *tàrgonca* ~ *tàrgoja*, Váriban pedig a *talicska* ~ *tajicska* ~ *taliga* terjedése figyelhető meg.

A nagyatlasz *lápító^u* H Cs ~ *lápító* H ~ *r'ětoja* V ~ *rítója* S adatai mellett újabban terjed a köznyelvi *lětra*.

A favágó tuskó *dücskő^u* ~ *t□^uke* H ~ *tő^ukke* ~ *tő^uke* Cs ~ *tő^dke* V ~ *favágató^u* *tönkő* ~ *tönkő^u* S kárpátaljai atlaszadatainak életében lexikai szintű változások nem tapasztalhatók. A megismételt gyűjtés során feljegyzett *fahasgató* *tő^uke* ~ *favágó* *tő^uke* (H) ~ *ducskő^u* (Cs) adatok vélhetőleg azért nem bukkantak fel a nagyatlasz gyűjtése idején, mert ritka változatok.

A *fodró^uc* Cs V S alakot az atlasz általános használatúnak jelzi. A megismételt gyűjtés során Csongoron jelentkezett a *gyaluforgács* változata.

A *fejő^uroccka* 'fejőedény' az atlasz csongori adatai között archaizmus. A megismételt gyűjtések során Váriban bukkant fel a *roccka*.

e) Testrészek.

Az atlaszgyűjtések idején a köznyelvi halánték helyi megfelelői Csongoron és Váriban a *sz^aólit^C* ~ *szólit^o* Cs ~ *sz^aólit^á* V, Salánkon a *sz^Clit^C* ~ *szólitó^u*, *vakszēm* ~ *vakszem*, Homokon pedig a *szálit^C* és a *halánt?k* alakok voltak. Az adatok közül a *vakszēm* ~ *vakszem* archaizálódó, a *halánt?k* terjedő változat.

Ugyancsak változatosság az ádámcsutka atlaszadatai: *ádámducskó* ~ *ádámcsokány* ~ *ádámcsueska* ~ *ádámcsutka* stb. Az *ádámducskó^u* ~ *ducskó^u* Cs archaizálódó változat. Homokon az atlaszgyűjtések óta terjedt el az *ádámcsutka* ~ *csutka*. Az *álmacsutka* (H V S) ~ *torokcsutka* (H) ~ *ádámcsutkó* (S) alakokat a megismételt gyűjtés során jegyeztem fel.

A nagyatlasz *nevetlenúj* Cs V ~ *nevetlenuj* S 'gyűrűsujj' adatai archaizálódtak, a *gyűrűsuj* ~ *gyűrűsüj* ~ *gyűrűsuj* ~ *gyűrűsüj* gyakorisága pedig nőtt az atlaszgyűjtések ideje óta. A comb *sád^uór* ~ *sádor* V ~ *só^udor* S ~ *s^aódar* Cs ~ *lápszár* ~ *comb* H atlaszadatai közül a *lápszár* visszaszoruló, a *comb* terjedő változat. Az atlasz *gümő^u* Cs ~ *bütykő^u* H ~ *bütyk*□ Cs

~ *bötyök* V S 'bütyök' adatai közül a *gümö^{di}*-t a megismételt gyűjtések során nem jegyeztem fel. Terjedő változat a *bütyök*.

f) Ételek, étkezések.

A krumplinudli atlaszadatainak többsége ma is gyakori használatú: *angyalbügyörö^{di}* H ~ *angyalbügyörö^{di}* S ~ *poc* ~ *pochaluska* Cs ~ *pucuka* ~ *pucutésza* V ~ *nugli* ~ *nudli* H. Lexikai szintű változás abban tapasztalható, hogy az atlasz homoki adatai között fellelhető *nudli* Salánkon terjedőben van: „*ugy mongyák most, hogy nudli*” – említette az egyik adatközlő. Az atlaszadatok és a megismételt gyűjtések adatai közötti többi különbség inkább a nyelvjárások változatosságával magyarázhatók.

A nagyatlasz a sonka következő kárpátaljai adatait közli: *só^udór* S ~ *só^udòr* V ~ *só^udor* S ~ *só^udàr* H ~ *só^udar* Cs ~ *sódar* H ~ *sonka* V. A köznyelvi *sonka* lexéma a nagyatlasz gyűjtése idején csak Váirán volt jellemző, mára mindegyik kutatóponton elterjedt.

Az atlasz csongori gyűjtései idején általános használatú *zsirbasült* és *lesi* lexémák mellett újabban jelentkezik a neológ *f-nk* és a *kó^ustoló^u*. A homoki és salánki atlaszadatok és megismételt gyűjtés adatok között a *lesi* és a *kó^ustoló^u* egyaránt gyakori, használatukban a településeken nem tapasztalható változás.

A nagyatlasz kárpátaljai adatai között a *sàjtan* ~ *sajtan* általános, bár a csongori neológ *s=«atan* már köznyelvi hatást mutatja. A megismételt gyűjtések során az atlasz neologizmusát nem jegyeztem fel, napjainkban a *sêtan* ~ *só^utan* ~ *sótan* alakok terjedése figyelhető meg.

A nagyatlasz Kárpátaljáról a reggeli *früstök* Cs V S ↓H ~ *reggeli* H S ~ *reggeli* H V S adatait közli. A *früstök* archaizálódása az atlaszgyűjtések idején Homokon volt érzékelhető, ma már Csongoron is megfigyelhető.

g) Ruházat.

Az atlaszgyűjtések idején a Csongoron, Váriban és Salánkon általános használatú *lajbi* lexéma mellett ma már jelentkezik a *mellény*.

Egyre kevesebben emlékeznek a régi pendelyre, s annak nevére. A megismételt gyűjtések során Homokon az adatközlők 46, Csongoron 30, Váriban 27, Salánkon pedig 45%-a nem ismerte a denotátum nevét.

h) Természeti jelenségek.

A északkeleti nyelvjárásokra jellemző *fëll9g* ~ *fëlleg* ~ *felle*g alakok mellett az atlaszgyűjtések idején már jelentkezett a neológ *felhő*, amely ma már gyakori használatú. A *felle*g archaizálódásáról azonban nincs szó.

Kutatópontjaim közül a *hadak uttya* 'tejút' szó szerkezet Csongorra jellemző. Az atlaszgyűjtések idején általános használatú volt, mára azonban visszaszorult.

i) Emberi tulajdonság, állapot.

A falánk *bélpoklos* H S ~ *bGlpoklos* ~ *telh9tetlen* Cs ~ *bélipoklos* V atlaszadatai mellett a megismételt gyűjtések során a következő (többnyire mellék)változatok kerültek elő: *éhenkórász* ~ *haspók* ~ *nagyétkű* ~ *eléktelen* ~ *falánk* H ~ *évelhēt* ~ *ébeteg* ~ *farkasétvágyú* Cs. Közülük talán a *haspók* és a *falánk* neológ.

Az állapotos *viselő^{ai}* H S ~ *vastaG* S ~ *várandó^u* V ~ *álapotos* H V ~ *tērhes* Cs ~ *állapotos* Cs S kárpátjai atlaszadatai közül *vastaG* és a *viselő^{ai}* archaizálódó, a *terhes* és a *várandós* terjedő változat.

A fösvény *fösvény* ~ *fösvény* ~ *fukar* stb. kárpátjai atlaszadatai mellett a megismételt gyűjtések során néhány mellékváltozat és neologizmus is jelentkezett: a *zsugori* és a *fukori* ritka változatok, a *skēt* ~ *skō^ut* a magyar köznyelvből került át, a *szkupi* és a *skupi* pedig az orosz nyelvből (скунѣ).

Változatosság a himlőhelyes kárpátjai atlaszadatai: *ragyás* H Cs ~ *fótos* H ~ *fC^{ai}tos* ~ *ripacsos* ~ *himlőhejes* V ~ *himlőh9jj9s* S. A *himlőhejes* a megismételt gyűjtések során újabb kutatópontokon jelentkezett. A *sephējes* H V (Cs S) ~ *rücskös* S ~ *h9g9s* (H) ~ *heges* (Cs) ~ *jukacsos* (H V) ~ *sebess* (V) ~ *sebes* V alakokat a megismételt gyűjtések során jegyeztem fel.

A köznyelvi lúdtalpúnak ugyancsak sokféle változata él. A nagyatlasz a következő adatokat közli: *telitalpu* H ~ *telitalpū* ~ *kacsatalpu* Cs ~ *kacsat^oāpu* ~ *kacsat^od^upū* V ~ *kacsatāpu* S ~ *luttalpu* H Cs. Az atlaszadatok közül Csongoron a megismételt gyűjtések során nem jegyeztem fel a *telitalpū* és a *kacsatalpu* alakot.

A *puklis* H Cs 'púpos' lexémát az atlasz gyakori használatúnak jelzi, ma már visszaszorulóban van.

A *kancsli* H és a *kancsi* Cs V S 'kancsal' a nagyatlasz gyűjtése idején általános volt a kutatópontokon. Ma is annak mondható, bár a megismételt gyűjtések során egy-egy ritka új változat jelentkezett: a *kancsal* ↑H ↑V és a *kancsali* ↑V.

j) Földművelés és takarmánykészítés.

A nagyatlasz a morzsol (kukoricát) következő kárpátaljai adatait közli: *mor* H ~ *fçjt* ~ *f9jt* V ~ *fèjt* Cs ~ *fej*t Cs S ~ *morzsol* H (S). A neológ *morzsol* a megismételt gyűjtések során Csongoron és Váriban jelentkezett.

A *kivájjuk* H Cs V S 'kiszedjük (a krumplit)' mellett az atlasz Váriból közli a *kisz9ggyük* alakot. A megismételt gyűjtés adatok között a *kivájjuk* gyakori, a *kisz9ggyük* (V) ~ *kivájuk* (H) ~ *kiszedük* (Cs) mellékváltozat.

A nagyatlasz Kárpátaljáról a göröngy *g^üör* ~ *gcr* V ~ *gör* S ~ *rög* H ~ *göröngy* Cs adatait közli. Lexikai szintű változás abban tapasztalható, hogy a neológ *rög* Csongoron is jelentkezik. A *gör* Váriban és Salánkon, a *rög* Homokon ma is általános használatú.

k) Egyéb.

Változatlanul általános használatú, s regionális színezetű a *sikárkózik*, *sikanyózik* 'csúszkál (a jégen)', s a *hentes*. A *böllér* a megismételt gyűjtés során Váriban jelentkezett néhány alkalommal.

Az atlaszgyűjtések idején általános vagy gyakori használatú *pápaszēm* S ~ *pápasz9m* Cs V S ~ *pápaszem* H S és *ő^ükuláré* lexémák ma már archaikus vagy visszaszoruló változatok. Az atlasz vári és homoki *szemüveG* adata mindegyik kutatóponton elterjedt.

A tüsszög kárpátaljai atlaszadatai közül a vári *prück^üöl* és *tück^üöl* alakokat a megismételt gyűjtések során nem jegyeztem fel. A *prüszköl* ~ *tücköl* ~ *tüszköl* alakok ma is jellemzőek. A megismételt gyűjtés során jegyeztem fel a *trüszköl* S ~ *tüszög* ↑S ~ *tüsszent* ↑Cs ↑S alakokat, utóbbiak neologizmusok.

A csettint (az ujjával) *piccent* atlaszadata Salánkon változatlanul általános, Váriban már jelentkezik a neológ *cs9ttint*. A homoki és csongori atlaszadatok nagyobb tagoltságot mutatnak: *fricskázik* ~ *fittyent* ~ *cs9ttint* H ~ *fitty9nt* ~ *pattant* ~ *p6ttint* ~ *pattint* Cs. E változatosság a megismételt gyűjtés adatait már kevésbé jellemzi: az adatok közül csak a csettint került feljegyzésre. További adatok: *csattint* Cs (H) ~ *bütyköl* (Cs).

5. Következtetések

Az elmúlt fél évszázadban a magyar nyelv táji változatainak életében jelentős változások zajlottak. A változások a nyelvjárások hangtani, alaktani és lexikai rendszerében egyaránt megfigyelhetők.

A *magyar nyelvjárások atlaszának* kárpátaljai kutatópontjain a fonémaállomány terén nem tapasztalható változás. A fonémák gyakoriságában, valamint bizonyos nyelvjárási alaktani és lexikai jelenségek életében azonban már igen.

Az archaizmusok száma napjainkban jóval nagyobb, mint a nagyatlasz gyűjtése idején volt. Adataim között az archaizálódás a csak nyelvjárási szinten élő változatokat érintette. Meglepő azonban, hogy még ma is viszonylag kevés olyan nyelvjárási jelenség van, amely kihalása igazolható. Annál több viszont az olyan táji sajátosság, amely már nem általános, hanem ritka használatú.

A megismételt gyűjtések során nagy számban kerültek elő olyan nyelvi változatok, amelyek a nagyatlasz gyűjtései óta terjedtek el. E változatok a következő csoportokra bonthatók:

a) A magyar köznyelvi eredetű átvételek. A nyelvjárási beszélők körében a neologizmusok túlnyomó többségét e változatok teszik ki.

b) A nyelvjárási eredetű átvételek. A táji nyelvváltozatok közötti érintkezés helyenként ma is megfigyelhető. Anyagomban több tájszó terjedése mutatható ki. Napjainkra azonban anyanyelvünk táji értékeinek eltűnése jellemző.

c) Több regionális nyelvi jelenség (vagy regionalizmus) terjedése is igazolható. E jelenségek sok esetben a városi lakosságot és az értelmiségieket is jellemzik.

d) Több olyan „hibrid”, a kutatópontokon új nyelvi változatot jegyeztem fel, amelyek bár a köznyelvi hatással magyarázhatók, táji sajátyságot is megőriztek.

e) A környezetnyelvi hatás adataim között egy-két új változat esetében figyelhető meg.

Az általános vagy gyakori használatú nyelvi változatok között csökkent a táji, s növekedett a köznyelvi variánsok száma. Egyre kevesebb általános használatú táji változat van a falu nyelvében. A vizsgált táji atlaszadatok nagyobb része bár gyakori használatú, számos esetben jelentkezik a neológ köznyelvi alak. A csak nyelvjárási szinten élő atlaszadatok többségének gyakori használata azonban egyúttal azt is mutatja, hogy az ember életében az elsődlegesen elsajátított nyelvváltozat – miképp a nyelv is – egész életre meghatározó.

Kiss Jenő szerint „Voltak és vannak, akik az eredetiség, a romlatlanság, a tisztaság, a kifejezésbeli gazdagság vagy a szép fogalmát elsősorban a nyelvjárásokhoz, pontosabban valamely nyelvjáráshoz kötik” (Kiss J. 2001d: 224). Péntek János szerint valószínűleg empirikus vizsgálatokkal is igazolni lehet a nyelvjárások nagyobb fokú természetességét, közvetlenségét, képszerűségét és érzelmi telítettségét a köznyelv művibb, uniformizáltabb, távolságtartóbb használatához képest (i. h. 225).

A nyelvjárások bár veszítettek sokszínűségükből és változatosságukból, napjainkban is élnek, és alkalmazkodnak a változó körülményekhez. Megmaradnak-e a jövőben is? A nyelvnek alapvető tulajdonsága a területi variabilitás. Táji különbségek valószínűleg a jövőben is lesznek, hogy azonban milyen nagyok, illetőleg mi lesz a nyelvjárások szerepe a későbbiekben, még nem tudjuk.

6. A továbblépés lehetőségei

Disszertációm munkálatait 2010. októberében fejeztem be. Mindazt, amit előzetesen elterveztem, jórészt meg is valósítottam. Az idő szűke és a terjedelmi előírások miatt azonban a további elemzések lehetőségéről le kellett mondanom.

Természetesen tervezem újabb anyag gyűjtését is, nem csak a korábban gyűjtött anyag további elemzését. Az ÚMNyA. munkálatai folytán pedig lehetőség nyílt a különböző régiók adatainak egybevetésére. Az új nemzeti atlasz munkálatai azt jelzik, hogy a magyar dialektológia a hagyományos értékei, s az európai nyelvjáráskutatásban rangot kivívó eredményei mellett képes megújulásra, új módszerek meghonosítására.

A nyelvjárások változásának vizsgálata mellett a jövőben kutatásaim középpontjában terveim szerint a nyelvföldrajzi vizsgálatok állnak majd. Évek óta foglalkoztat egy új kárpátaljai nyelvföldrajzi gyűjtés gondolata, amelyre a disszertáció munkálatainak befejeztével talán nyílik elég időm és lehetőségem. Jó lenne minden olyan kárpátaljai településre eljutni, ahol magyarok nagyobb számban élnek.

III. Vizsgálatok a kárpátaljai magyar nyelv- és nyelvjárásszigetek körében

1. Kárpátaljai magyar nyelv- és nyelvjárásszigetek a változó nyelvi környezetben

a) A nyelvsszigetek meghatározásánál az idegen nyelvű környezetet tekinthetjük a legfontosabb tényezőnek, vagyis szociolingvisztikai, ökolingvisztikai szempontokat kell figyelembe vennünk. „Annyi csakugyan kétségtelen, hogy a máramarosi magyarság ilyen szigetekeken lakik, a megyét tengerként árasztja el az orosz és az oláh” – írja a XX. század elején Csapodi István (1907: 31). A nyelvsszigetekeken a nyelvi folyamatok hasonlóak lehetnek azokhoz, amelyek a szórványokra jellemzőek. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a nyelvsszigetek konzervatívabbak, a nyelvmegtartás szempontjából erősebbek, mint a szórványok (Péntek János megjegyzése).

A nyelvjárásszigetek meghatározásánál a nyelvjárástipológiai, dialektológiai szempontok a meghatározók. „A fő kritériumnak (esetleg az egyetlennek) véleményem szerint a tipológiainak kell lennie, annak ti., hogy a nyelvjárássziget határán törés, diszkontinuitás van fontos nyelvjárástipológiai jegyek tekintetében. A releváns tipológia azért is fontos a

magyarban, mert ezen az alapon lehet összeilleszteni a történetileg széthullott tömböket” – írja Péntek János (2005: 408). A nyelvjárásszigetek azonnyelvi környezetben bárhol, illetőleg a nyelvterület peremén (ezek az ún. peremszigetek), és idegen nyelvi környezetben egyaránt fellelhetők. Azaz gyakori, hogy a nyelvjárástipológiai jegyek határa egybeesik a nyelv határával, ezek a nyelvjárásszigetek egyben nyelvszigetek is.

b) A nyelvszigetek kialakulásának több oka lehet: az anyanyelvi környezet szórványosodása, a nyelvhatár változása (e folyamatokat az asszimiláció, az elvándorlás, idegen nyelvű lakosok letelepedése, a természetes népszaporulat csökkenése segítheti elő), valamint idegen nyelvi környezetbe történő kirajzás. A szórványosodás szembevető az Ungvár melletti falvakban (Ungtarnócon, Homokon, Minajban, Császócon stb.), és ez végső soron a nyelvhatár változását jelentheti. A fenti tényezők más esetben is összefüggnék egymással: Kárpátalján a csehszlovák és szovjet fennhatóság idején a magyar települések közé ékelődő új ukrán falvak telepítése, szigetek létrehozása az egységes magyar tömb felhígítására, szórványosítására tett kísérletek (ilyen település például Oroszgejőc, Petrivka, Cservona, Somitanya stb.).

Haladjunk végig a magyar–ukrán nyelvhatár mentén, hogy lássuk, mely települések tartoznak peremhez, és melyek vannak már sziget helyzetben. A nyelvhatár Kárpátalja délnyugati részén, párhuzamosan az ukrán–magyar államhatárral, attól mintegy 15–20 km-re húzódik. A nyelvhatár északnyugati részén vegyes lakosságú települések találhatók: Botfalva, Ungtarnóc, Sislóc, Homok, Kincses, Császlóc stb., ezt követően a határ délkelet felé haladva magyar többségű települések, Nagygejőc, Kisdobrony, Nagydobrony, Csongor és Barkaszó mellett húzódik. A vegyes lakosságú Izsnyéte, majd Gát következik, itt a nyelvhatár észak felé fordul, s megkerüli Dercent és Fornost, ezután Beregújfalú, Salánk, Feketepatak és Verbőc mellett haladva vegyes lakosságú települések, Mátyfalva és Fancsika mellett éri el a Tiszát. A nyelvhatár ezt követően a szintén vegyes lakosságú Csepe, Feketeardó mellett húzódik, végül a magyar többségű Szőlősgyula mellett éri el az ukrán–román határt.

A kárpátaljai magyar nyelvszigetek közé sorolható a jelentősebb arányú magyarsággal rendelkező Korláthelme, Beregrákos, Tekeháza és Gödényháza, valamint a felső-Tisza-vidéki városias jellegű települések közül Visk, Técső és Aknaszlatina. A magyar nyelv megőrzése szempontjából azok a települések vannak kedvezőbb helyzetben, ahol a magyarság nagyobb számban és egy tömbben él, a nyelvszigetek közül ilyen Visk. Elkülönülés, a magyarságnak bizonyos részeken való összpontosulása figyelhető meg Aknaszlatinán is, de ez már például Ungvárra vagy Munkácsra a magyar kisebbség nagyobb száma ellenére nem

jellemző. Ungvár magyar–ukrán, Munkács német–ukrán vegyes lakosságú településekkel határos, de nyelvi környezetük ma már nagyrészt ukrán, így a nagyobb szórványtelepülések közé sorolhatók.

Sajátos csoportot alkotnak a felső-Tisza-vidéki nyelvszigetek és szórványok, amelyek Husztól a Tisza vonalát követve a folyó forrásvidékéig találhatók. E területen a régi koronavárosokban (Visken, Tecsőn és Huszton), valamint Aknaszlatinán és Rahón található a legnagyobb lélekszámú magyar közösség, közülük a huszti és a rahói magyarság a településen már szórványban van. A felső-Tisza-vidéki magyarság számának növekedésében jelentős szerepet játszott a főképp a XVIII. században letelepedett svábok asszimilációja. E jelenségre a múlt század elején már Csapodi István is felfigyelt: „A máramarosi magyarság szigetszerű szaggatottsága már egymagában is azt a gyanút kelthetné, hogy nem lehet egységes eredetű, ha nem tudnók is, hogy e magyar nyelvszigetek közül egyik-másik német telepítvény” (1907: 32).

A máramarosi koronavárosok privilégiumai, bizonyos fokú önrendelkezése jelentős szerepet játszott a magyar lakosok polgár-öntudatának fenntartásában, ami voltaképpen elősegítette a magyarságnak „a betelepített ruszinságtól való különállását nemcsak 1834-ig, a kiváltságjogainak elvesztéséig, hanem egészen a 20. század közepéig” (Czébely 2002: 30). E sajátosságok nyelvi hatása ma is érzékelhető. A nyelvjárásszigetek esetében a nyelvhasználatnak lehet szerepe, hiszen a közösség összetartójává válhat a környező nyelvvaltozatoktól különböző nyelvjárás.

c) A nyelvjárásszigetek keletkezése a legtöbb esetben településtörténeti okokkal magyarázható, azaz a lakosok más nyelvjárástípust beszélő vidékről származnak. A magyar nyelvterületen a belső migráció a történelem folyamán változó volt. A török betörések, a hódoltság főként az ország déli és középső részét érintette, ennek következtében a védettebb peremvidékek felé irányultak a népmozgások. A török hódoltság után pedig a korábban elnéptelenedett területeken keletkeztek új nyelvjárásszigetek, itt említhetjük meg például a Duna–Tisza közének palóc szigeteit.

Nagydobrony és Beregrákos a legkeletibb palócos jellegű nyelvjárásszigeteknek tekinthetők. Balogh Lajos megállapítása szerint „A nyelvi sajátosságok arra utalnak, hogy Nagydobrony tájnyelve a borsodi, keletpalóc nyelvjárásokkal mutat közelebbi rokonságot. Valószínűleg viszonylag korai áttelepülésről lehet szó, mert a családnévek és egyéb más jelek bizonyítékokat szolgáltatnak arra, hogy már a 16. századtól föltételezhető a lakosság

kontinuitása” (2001: 318). E vizsgálatokat fontos lesz a beregrákosi nyelvjárás kapcsán is elvégezni.

A huszti járási Visk nyelvhasználatában több magyar nyelvjárástípus jegyei lelhetők fel, azaz a település heterogén nyelvjárásziget. A település református és sváb gyökerű római katolikus vallású rétegének nyelvjárása között különbségek tapasztalhatók. Az eltérések elsősorban a hangtani rendszerben figyelhetők meg, így például a nyílt *a*-zás, az *e*-zés és a zárt *i*-zés csak a reformátusokat jellemzi. A nyelvföldrajzi adatok tanúsága szerint a viski reformátusok valószínűleg a Mezőség északi, *i*-ző részéről származnak.

Azokra a nyelvjárászigetekre, amelyeknek a lakossága más vidékről származik, jellemző, hogy néprajzi szempontból is különbözik környezetétől. A palócos jellegű Nagydobronyot Csomár Zoltán a múlt század közepe táján így jellemzi: „A nagydobronyi nép ruházkodás, beszéd és népszokások tekintetében *mereven konzervatív*, évszázadokon át őrzi népi hagyományait és konokul elzárkózik minden haladás elől. Éppen ezért néprajzi szempontból különálló, zárt egységet alkot” (1940: 112). Ez a jelenség Visken is megfigyelhető, például a ma már eltűnőben lévő csúcsíves tetejű lakóházak az erdélyi építészeti stílussal mutatnak rokonságot.

Valószínűleg szintén településtörténeti okai vannak a felső-Tisza-vidéki Kerekhegy nyelvjárás sajátosságainak. „Az okruglai [= kerekhegyi, T. P.] nyelvjárást a *ruzsza*, *visü*, *dalul* ~ *danul*, *parancsul*-féle alakok érdekes módon az MNK-beli dunántúli nyelvjárásokkal rokonítják” – állapítja meg Horváth Katalin (1976: 55). Kerekhegyen ma a külső nyelvi tényezők hatása az erősebb: az 1989-es népszámlálás adatai szerint 1000 lakosából mindössze 250 vallotta magát magyar nemzetiségűnek, ma már talán ennél is kevesebben vannak, a fogynak az asszimiláció és az elvándorlás a fő oka (sokan Técsőn és Aknaszlatinán telepedtek le).

A munkácsi járási Dercen és a beregszászi járási Badaló nyelvjárását a nyitódó és záródó típusú kettőshangzók fonológiai ellentéte jellemzi a középső nyelvválásfokú hosszú magánhangzók teljes tartományában (*ó^u* – *“ó*, *ő^u* – *“ő*, *éⁱ* – *“é*). E kettőshangzók „az *i* ⇒ *í* váltás ütközőzónájában jelennek meg, mintegy kiteljesítve a diftongusokon keresztül megvalósítható **nyitódó** ⇔ **záródó** fonológiai szembenállást” – írja Juhász Dezső (2001a: 292). E jelenség kialakulása tehát nem településtörténeti okokkal, hanem a nyelvtörténet folyamán végbement változásokkal magyarázható.

A kárpátaljai magyar nyelvjárások közül a zárt *ě*-nek Salánkon és Beregújfaluban van jelentés-megkülönböztető funkciója. „A salánki adatközlők például maguk hívták fel a figyelmet arra, hogy náluk különbség van a *měntek* és a *měntěk* között. A *měntek* kijelentő

módú, jelen idejű, többes számú, 2. személyű alak, a *mēntēk* pedig kijelentő módú, múlt idejű, többes számú 3. személyű igealak” – írja Horváth Katalin (1976: 33). Különbség a két zárt *ē*-zű nyelvjárás között, hogy Salánk *í*-zű, Beregújfalú *í*^é-zű. Salánk a zárt *ē*-zés és *í*-zés folytán a nyelvjárásszigetek közé sorolandó. Beregújfalú nyelvjárása a zárt *ē*-zés révén eltér környezetétől, az *í*^é-zés tekintetében azonban már nem. Új gyűjtések szükségesek ahhoz, hogy a kérdést alaposabban megvizsgáljuk.

d) A munkácsi járási Izsnyéte és a beregszászi járási Gát nyelvjárása zárt *í*-zű, de már az *í*-zű területen kívül található. „A zárt *í*-zés izoglosszáját nem húzhatjuk meg élesen, településtörténeti okokból kifolyólag az Ungvári járásban is vannak falvak, ahol a zárt *í*-zés keveredik az *í*^é-zéssel (Helmec az Ungvári járásban), vagy a munkácsi járási Dercen *í*^é-zű, a beregszászi járási Gát viszont *í*-zű” (Horváth 1998a: 264). Az *í*^é (*é2*) az ungvári járási Korláthelmec és a felső-Tisza-vidéki Técső nyelvjárásában is megtalálható (Horváth 1976: 9), de már korántsem olyan gyakorisággal, mint az *í*^é központi területein. Mivel e két település az *í*^é-zű területtől távolabb található, a jelenség kialakulása mögött településtörténeti okokat vélek. Técső esetében ez annál is inkább valószínűnek látszik, mivel a XVI–XVII. század folyamán a Felső-Tisza-vidéken Ugocsa, Bereg és Szatmár megyéből telepedtek le magyar lakosok, elképzelhető, hogy ennek is szerepe lehetett az *í*^é terjedésében. E nyelvjárások, annak ellenére, hogy az *í*-zű és *í*^é-zű terület határán kívül találhatók, úgy vélem, nem sorolhatók a nyelvjárásszigetek közé, mivel e jelenségek egyébként is megoszlást mutatnak az északkeleti régióban.

e) Összegzésképp elmondható: a nyelvszigetek esetében a környezetnyelv, az államnyelv hatása a domináns. Jól látható ez a legutóbbi kárpátaljai népszámlálási adatokból is, amelyek a nyelvszigetek és szórványok számának visszaesését mutatják. Az is látható, hogy a kulturális és nyelvi örökségnek szerepe lehet az identitás megőrzésében: a régi koronavárosok magyarsága erre jó tanúságot szolgál. „A nyelvterülettől elszakadt nyelvszigetek sorsa inkább a külső tényezőktől függ (nyelvi jogok, nyelvi státus, etnolingvisztikai vitalitás stb.), a nyelvjárásszigeteket a környezet és a standard által befolyásolt belső konvergencia egyenlíti ki, a peremszigetek pedig, amelyek egyszerre nyelvszigetek és nyelvjárásszigetek, egyaránt részesei a lassú nyelvjárásvesztésnek és nyelvcserének” – írja Péntek János (2005: 413). E sajátos helyzetű nyelvjárások kutatása részben még a jövőre vár, de félő, hogy az idő múlásával a mai nyelvszigetek egy részében

már nem lesz módunk vizsgálódni. S eltűnhet az a gazdag anyag is, amely különösen a peremrészekben és szigetekben még fellelhető.

2. Felekezetek közötti nyelvjárási különbségek

Visken

a) Előzmények.

Felekezetek közötti nyelvjárási különbségekre, megoszlásra a magyar nyelvterület különböző pontjain lettek figyelmesek (Deme–Imre 1962: 550; Lőrincze 1975: 200; Rónai 1993: 29; Kiss J. 2001c: 191). E jelenségre figyeltem fel felső-Tisza-vidéki gyűjtéseim során Visken. A felekezetek közötti nyelvjárási megoszlás kialakulásának településtörténeti okai vannak, továbbélése pedig a felekezetek bizonyos mértékű elkülönülésével magyarázható. Ezt erősíti Visken a felekezetek különböző származástudata (a reformátusok között halványan él még az erdélyi származás, a település legrégebb lakosainak tekintik magukat, a római katolikusok ellenben svábok leszármazottai), továbbá az, hogy a letelepülő svábok a település akkor újonnan kiépülő utcáiban települtek le, elkülönülve a reformátusoktól.

A viski reformátusok gyökerei Erdélybe vezethetők vissza (Mokány K. 1975a, B. Gábor 1975: 8, Czébély 2002: 24). Feltehetőleg a XV. század folyamán Erdély területéről érkeznek lakosok Máramaros területére, ennek során Visken is nagyobb számban telepednek le (Czébély 2002: 45–46). E megállapításokat mindenekelőtt a viski reformátusok nyelvjárásiának mezőszégi jellege tanúsítja, így az *a*-zás, az *e*-zés és a Mezőség északi részét

jellemző *i*-zés. De – mint ahogy arra Mokány Katalin és B. Gábor Zsuzsa, a viski családnevek kutatója rámutatott – a népi építészet egyes elemei és a családnevek is erdélyi eredetről vallanak (Mokány K. 1972a: 9, B. Gábor 1975: 8).

Mária Terézia uralkodása alatt, a XVIII. század 60–80-as éveit között fokozatosan ausztriai és szepesi német nemzetiségű római katolikusok telepednek le Visken. „Miután a máramarosi városok eredetileg részben szász népessége egészen megmagyarosodott, csak legújabb időben telepedtek ide ismét német lakosok” – írja a XIX. század közepén Wenzel Gusztáv Máramaros történetét bemutató könyvében (1857: 3). Visken a város ez időben kiépülő részein, a *Rákos utcában* (*Rákas ucca*) és a *Gál-réten* (*Gárit, Gálrit*) telepedett le nagy részük (Czébely 2002: 78). Fényes Elek adatai szerint a XIX. század közepén a viski római katolikus felekezetűek száma 72, a reformátusoké 1347 (Fényes 1851: II. 306). Egy mai forrás szerint a településen ma már körülbelül 1000 római katolikus és 3000 református él (P. Lator 2005: 12).

Gyűjtésemet főképp kérdőív segítségével végeztem. A kérdőív összeállítása során két atlasz, *A magyar nyelvjárások atlasza* és *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* (= RMNyA.) kérdéseinek egy részét használtam fel. A kérdőíves gyűjtést passzív módszerrel gyűjtött adatokkal egészítettem ki, gyakran jegyezve fel így ma már ritkának, archaizmusnak számító alakokat.

A viski római katolikus és református felekezetűek között megfigyelhető nyelvjárási különbségek továbbélését, mai meglétét gyűjtésem eredményeivel igazolom. A következőkben gyűjtésem adatai közül azokat a hangtani és szóképzési jelenségeket veszem számba, amelyek használatában a felekezetek között különbségek figyelhetők meg.

b) Eredmények.

Az alábbiakban először a reformátusok nyelvjárását jellemző főbb sajátosságokat veszem számba, ezt követően a római katolikus felekezetű adatközlőktől feljegyzett adatokat.

Első helyen a nyílt *a*-zást említem. Visken az *a*-zás főképp hangsúlytalan helyzetben jelentkezik: *cukar, koram, malam, ostar, piras, sujak* (szótőben), *álmas, bõrzas, kendõmagas, lapas, pupas, cincag, csipag, dobag, hõrkal, vakal, magak, rokonak, cukrat, magat, tõrkam, szántak, uszak* (toldalékban); hangsúlyos pozícióban csupán néhány alakban figyeltem meg: *harag* (= horog), *magyaru* (= mogyoró) (l. Mokány K. 1975a, Horváth 1976: 13–15). Több alkalommal jegyeztem fel reformátusoktól olyan alakokat (*cukor, konkoroðva, malom, ostar, piro*s), amelyek már a köznyelvi hatást mutatják. E változatok lassú terjedése néhol az idősebb nemzedék nyelvhasználatában is megfigyelhető.

Római katolikus felekezetűektől rendszerint a következő változatokat jegyeztem fel: *cukor, korom, malom, ostor, piros, sujak, álmos, bőrzos, kendérmagos, lapos, pupos, cincog, csipog, dobog, hòrkol, vakol, magok, rokonok, cukrot, magot, tòrkom, szántok, uszok*. Nyílt *a*-zó változatot csak néhány esetben jegyeztem fel katolikusoktól: az *orvasság* alak elterjedt a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, az *asszany*, a *bagjat* és a *cukrat* ezzel szemben nyelvjárás-keveredés útján kerülhetett át.

A következő adatok azért érdemelnek figyelmet, mert református adatközlőimtől rendszerint nyílt *a*-zó változatot jegyeztem fel (*mangaral, mángarló*), római katolikus adatközlőknél ellenben a nyelvjárási *o* jelentkezésére lettem figyelmes (*mongorol, mongorló^u*).

A köznyelvi *ö* helyén jelentkező nyelvjárási *e* gyakoriságában is megoszlás figyelhető meg a két felekezethez tartozók között. Az *e*-zés rendszerint hangsúlytalan pozícióban jelentkezik, s akárcsak az *a*-zás, szintén a reformátusokat jellemzi: *büdes, bünes, fűtyel, kő^uccsen, köttem, öntez, prűszkel* (l. Mokány K. 1972a: 10, Horváth 1976: 19–20). Római katolikus adatközlőimtől rendszerint a következő változatokat jegyeztem fel: *büdös, bűnös, fűtyöl, kölcsön, kötöttem, öntöz, prűszköl*. E jelenséget római katolikusoktól az *ülek* alakban jegyeztem fel.

A viski reformátusok nyelvjárásában a zárt tendencián belül a legtöbb megfelelést a köznyelvi *é* helyén jelentkező nyelvjárási *i* adja. E jelenség szintén a reformátusok nyelvjárásában számít gyakorinak. Tőlük jegyeztem fel a *kímíny* (e változatban az *i*-zés hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egyaránt megfigyelhető), *ides, ílesztő, mireg* (hangsúlyos helyzetben), *ebíd, egíssíges, fűsvíny, fűrész, kémíny* (hangsúlytalan helyzetben) alakokat, a katolikusoktól ellenben rendszerint a következőket: *ebéd, egészséges, fűsvény, fűrész, göncölszekér, éⁱdes, élesztő, kémény, méreg*. Az *i*-zés a római katolikusok nyelvjárásában szórványosan figyelhető meg.

A református felekezetűektől a következő *ö*-zó változatokat jegyeztem fel: *hova lött? mi lött velek? öttek, tötte, vött* (hangsúlyos helyzetben), *ezekhöz, firjához megy, mindenött* (hangsúlytalan helyzetben). A reformátusoknál e jelenség szótőben és toldalékban egyaránt megfigyelhető, római katolikusoktól ezzel szemben csak toldalékban jegyeztem fel: *ehöz, kicsihöz, önököt, ötön, rühös*.

Visken a reformátusok nyelvjárását jellemzi a főként Erdélyben gyakorinak számító *bé* (*bébujtak, bémegy, bémonta, bérakás, bé van írva, béválasztották, jött bé, ne aggya bé* stb.) valamint a *főr, főrás, főró* alakok. A *fő* 'forr (a bor)' változatot a katolikusok valószínűleg a reformátusoktól vették át, hiszen az a Mezőség északi részén, valamint a moldvai Szabófalván

számít gyakorinak (e település gyökerei pedig – akárcsak viski reformátusoké – a Mezőség északi részével hozható kapcsolatba).

A felekezeti hovatarozás a tájszavak használatában is mutat megoszlást. E téren a különbségek megfigyelése jóval nehezebb, mert míg egy-egy jellemző hangtani jelenség megfigyelésére kérdőívemben több kérdés is szolgált, a tájszavakról ez nem mondható el, ezért azok érvényét nehezebben lehet megállapítani. A szókészlet terén tapasztalható különbségekre katolikus adatközlőim hívták fel figyelmemet, például: „*A reformátusok aszt mongyák hogy l-jbi, de mi aszt mongyuk hogy mellény*” – mondta egyik adatközlőm (annak ellenére, hogy a *lajbi* német jövevényszó!). Bár az elmondottak némi kiigazításra szorulnak: a *mellény*-t református adatközlőtől is feljegyeztem, úgy vélem, náluk csak az utóbbi időben terjedhetett el, mégis a helybeliek máig emlékeznek a változatok felekezeti kötöttségére, érvényére. A tájszavak között a megoszlást más adatok is igazolták. Ugyanezt a vélekedést jegyeztem fel a *pucér* lexéma esetében, bár köznyelvi megfelelőjét, a *mesztelen*-t – mint az előbbieken – református adatközlőtől is feljegyeztem. Egy másik alkalommal pedig az *éhenhótt* 'falánk' tájszóról jegyeztem fel azt, hogy ezt a változót csak a református felekezetük mondják, ezt igazolták gyűjtésem adatai is, akárcsak a korábbi példákban. A tájszavak érvénye kapcsán tehát az adatközlők megfigyeléseire is támaszkodtam.

A helyiek elmondása szerint az erdélyi gyökerekkel rendelkező reformátusok főleg földművesek, a német származású római katolikusok kömüvesek voltak. A reformátusok a katolikusokról azt tartják, hogy *uriásul*, *uriásan* beszélnek, a katolikusok szerint a reformátusok jobban ragaszkodnak a hagyományaikhoz. Idősebb katolikus adatközlőim szülei vagy nagyszülei még beszéltek németül, vagy ahogy Visken tréfásan mondják: *cv^mncikoltak*, *^mncig v^mncigoltak* vagy *h^mncig v^mncigoltak*.

c) Összegzés.

Adataim azt mutatják, hogy a viski református és római katolikus felekezetük nyelvjárása között eltérések figyelhetők meg. Ma már lassú kiegyenlítődesi folyamatnak vagyunk tanúi a felekezetek egy-egy sajátos nyelvjárási vonásának visszaszorulásával. E kiegyenlítődesi folyamatnak fontos nemzedéki tapasztalatai vannak, hiszen a különböző nemzedékek nyelvhasználatában a nyelvjárási jelenségek visszaszorulása különböző fázisban van. Visken a nyelvjárás gyors visszaszorulása a fiatal, tanult réteget jellemzi, ezzel szemben az iskola után helyben maradók több jellegzetességet őriznek meg.

Az elmondottak tükrében bizonyosnak látszik a viski reformátusok mezőségi származása. Az adatok egyúttal segítségünkre lehetnek abban, hogy a gyökereket a Mezőség

egy bizonyos részén, tehát egy kisebb tájegységen belül keressük. A felmerülő kérdések vizsgálatában fontos szerep juthat a nyelvföldrajzi gyűjtéseknek, azok közül is elsősorban *A romániai magyar nyelvjárások atlaszának*.

3. A viski reformátusok mezőiségi gyökereiről

a) A viski reformátusok nyelvjárása mezőiségi jellegű. A reformátusok eredetének pontosabb meghatározásában a nyelvföldrajzi gyűjtések lehetnek segítségünkre, *A romániai magyar nyelvjárások atlaszának* megjelenő köteteit már hasznosíthatták ilyen jellegű kutatásban (l. Juhász D. 2004). A viski reformátusok mezőiségi származása a nyelvtudományban köztudott tény (l. Mokány K. 1975a), e dolgozat célja az eredet lehető legpontosabb megállapítása, a nyelvföldrajzi módszerek és gyűjtések hasznosítása. Vizsgálatom alapja gyűjtésem mellett az RMNyA. már megjelent kötetei, illetve Murádin László erdélyi nyelvésznek az atlasz anyagán alapuló osztályozásai.

b) A viski nyelvjárást jellemző jelenségek közül először a nyílt *a*-zást veszem számba. A viski nyelvjárásban egy-két kivételt tekintve hangsúlytalan pozícióban jelentkeznek: *abara, bagaj, cukar, koram, malam, ostâr, piras, sujak, váras* (szótőben), *álmas, fonatt, kopatt, magyarak, papak, csiszal, kapesal, pancsal, âlszak, futak, szántak, tudak, csillag-villag, lakatt, szokatt, tartatt, uszatt* (toldalékban) stb., hangsúlyos helyzetben mindössze néhány változatban jegyeztem fel: *harag* (= horog), *magyaru* (= mogyoró).

E jelenség a Mezőség egész területén megtalálható. A viski adatok számbavétele után lássuk, hogy azok a mezőiségi *a*-zásnak mely típusával mutatnak egyezést. Ennek

vizsgálatában Murádin László osztályozása volt segítségemre (Murádin 1989). Murádin hét típust állapít meg osztályozásában, egyúttal a típusok földrajzi helyzetének megállapításával további következtetéseket tesz lehetővé. Lássuk Murádin osztályozását, és az annak a viski *a*-zásra vonatkozó tanulságait!

a) Az A, B, C és CS csoportban az *a*-zás hangsúlytalan pozícióban rendszeresen jelentkezik, kivéve abban az esetben, ha előtte *á* vagy *o* van. Visken az *a*-zás e típusokkal szemben szórványosan megfigyelhető hangsúlyos pozícióban is, mint a *magvaru*, *harag* alakokban, továbbá megelőző *á* és *o* után is jelentkezik: *mángaral*, *konkarodva*. Tehát a viski *a*-zás nem sorolható e típusok közé.

b) A D típusban minden hangsúlytalan helyzetben találunk *a*-zást, megelőző *á* és *o* után is. Az F típusban feltűnik az *a*-zás hangsúlyos helyzetben is, de a szótagzáró *l*, *r*, *j* előtt csak igen szórványosan. A legtöbb egyezést az utóbbi típussal vélek felfedezni.

c) A G típusban az *a*-zás hangsúlyos pozícióban (is) gyakori, ezért e típustól eltekintek, mivel Visken ritkán hallható ebben a helyzetben.

A legtöbb egyezés tehát az *a*-zás erősségi skáláján a közepesnek mondható F csoporttal állapítható meg. Murádin László az RMNyA. három kutatópontját sorolja ide: Mezőveresegyházát, Mezőbodont és Görgényüvegcsúrt. E települések közül Mezőveresegyháza és Mezőbodon az *a*-zás gyenge és erős fokát képviselő nyelvjárások között elterülő sávban, a Maros és az Nagy-Szamos közötti területen található (ez jól látható Juhász Dezső térképén: Juhász 2004: 170).

c) A köznyelvi *ő* helyén jelentkező nyelvjárási *e* Visken hangsúlytalan pozícióban, rendszeresen *ö*, *ü*, ritkábban *õ* után jelentkezik: *gõmbejü*, *kõ^{ai}ccsen*, *kõszerükü* (szótőben), *büdes*, *bünes*, *früstökel*, *gõges*, *hüves*, *jõjjen*, *kõtettik*, *külenbsig*, *õntez*, *szõres*, *szükeltettek*, *tõ^{ai}tett* (toldalékban) stb.

Az *e*-zés a Mezőséken nagyvonalakban ugyanazt a határvonalat követi, mint az *a*-zás, úgy is mondhatjuk, hogy ahol a Mezőséken *a*-zást, ott *e*-zést is találunk. Abban a Mezőség egész területe közös, hogy az *ö* hangsúlyos helyzetben megtalálható, tehát az *e*-zés hangsúlytalan pozícióban jelentkezik. Murádin László az *ö* gyakoriságát tekintve hangsúlytalan pozícióban a következő típusokat állapította meg (Murádin 1986a: 125):

a) Hiányzik az *ö* fonéma toldalékban és szórványosan az előhangzó helyén.

b) Hiányzik az *õ* fonéma hangsúlytalan pozícióban, csak a hangsúlyos *õ* után nem szótőben (pl. *ördög*, *ökör*, de *ördögek*, *ökrek*).

c) Hiányzik az *ö* minden hangsúlytalan helyzetben.

d) Hiányzik az *ő* fonéma hangsúlytalan pozícióban, csak a hangsúlyos *ő* után nem, ugyanakkor hiányzik az *e* fonéma hangsúlyos *ő* után (pl. *örög, kövőt, össze*).

Minden kétséget kizáróan a viski *e*-zés a C típusba sorolható, hiszen az A és B típussal ellentétben nem csak toldalékban jelentkezik (pl. *öker, zömek*), a D típussal szemben pedig hangsúlyos *ő* után is megfigyelhető (pl. *göder, öntez*). Lássuk a Viskkel rokonítható típus földrajzi fekvését, határait! E terület a Maros jobb partja és az attól északnyugatra található Aranyos-Szamos vonala közé esik (Mezőpanit, Szabéd, Aranyosegerbegy, Magyarszová, Feketelak, Mezőkeszű, Mezőverese gyháza, Zselyk, Tacs, Szásznyíres). E típus határa északon átlépi a Nagy-Szamos vonalát, megtalálható Magyarországon és Domokoson is (Murádin 1986a: 127).

d) A viski nyelvújrásban a legtöbb megfelelést a zárt tendencián belül a köznyelvi *é* helyén jelentkező nyelvújrási *i* adja: *ides, íg, il, illesztő, kímény, nímét, rígen, risz, szíp, vika* (hangsúlyos helyzetben), *ebíd, egíssig, elvittik, felesig, fösivny, fűrisz, közepibe, nevelis, ttermis, töríkeny* (hangsúlytalan helyzetben) stb.

A viski reformátusok eredetének kutatásában a zárt *i*-zés különös figyelmet érdemel. E jelenség nem jelentkezik rendszeresen a Mezőség egészén, éppen ezért számunkra a Mezőségnek az a része lehet érdekes, ahol fellelhető a zárt *i*-zés.

Murádin László *A romániai magyar nyelvújrások atlaszá*nak akkor még csak kéziratban levő anyagának alapján vizsgálta az *i*-zés erdélyi elterjedtségét. Megállapítása szerint az *i*-zés határvonala kelet-nyugati irányba a következőképpen halad: Magyarléta – Komjátszeg – Tordatúr – Nagycsány – Mezőméhes – Szabéd – Mezőcsávás vonalon a Maroson át Sáromberkéig húzódik. Már „Sem az itt említett falvak lakossága sem e vonaltól délre eső Aranyosszék meg a Maros–Küküllők vidékének magyarsága nem *i*-ző” (Murádin 1984: 39). A Mezőség északi része az *i*-zést tekintve nem egységes terület, mind területiségét, mind gyakoriságát tekintve, ez jól látszik az RMNyA. térképlapjain is. Erre figyelt fel Murádin László az atlasz anyagának gyűjtésekor: „a mezősegi részeken ugyanazon helységben, de falvanként is, szeszélyesen váltakozik az *i* és az *i* az *é*-vel” (uo.). Murádin e terület *i*-ző nyelvújrásait három típusba sorolja: 1. A legerősebben *i*-ző nyelvújrások a viszonylag szilárd etnikai tömbben élő falvak, ide sorolható Szék, Magyardécse, Ördöngösfűzes, Feketelak, Tacs, Zselyk, Szásznyíres. 2. Kevésbé erős az *i*-zés Mezőverese gyházán, Mezőkeszűn, Tancson, Mezőköbölkúton és részben Magyarón is. 3. Ebbe a csoportba e területnek az *i*-zés leggyengébb fokát képviselő települései sorolhatók: a fent említett határvonal közelébe eső

Magyarszovát, a borsavölgyi Kide valamint az *i*-zö terület északi szélében élő szórványok (Sófálva, Felsőtők, Kérő, Baca).

Murádin megfigyelései azt mutatják, hogy az *i*-zés leggyengébb fokát képviselő nyelvjárások az *i*-zö terület peremén helyezkednek el. A viski nyelvjárás *i*-zése erősebbnek mondható, ezért én a mezőségi *i*-zö terület középső részével találom a legtöbb azonosságot.

e) Más jelenségek is a Mezőség északi része felé mutatnak. A köznyelvi *ő* helyén jelentkező nyelvjárási *ű* és az *ó* helyén jelentkező *ú* szintén Erdély középső részének *i*-zö területét jellemzi (Murádin 1986b). Murádin e két jelenségről – mint az *i*-zés esetében – megállapítja, hogy gyakran váltakoznak a köznyelvi változatokkal, továbbá a nyelvjárási alakok legtöbbször ott figyelhetők meg, ahol a magyarság nagyobb számban, összefüggő területen, tömbben van. „Ugyanaz a határvonal választja el a mezőségi nyelvjárás *ű*-zö, *ú*-zö északi részét a nem *ű*-zö, *ú*-zö déli résztől, mint amit az *i*-zés esetében is meghúzhatunk” – állapítja meg Murádin László (uo.).

Juhász Dezső az északi csángók eredetét kutatva az RMNyA. térképlapjainak adatai közül mezőségi és szabófalvi tájszavakat vetett egybe (Juhász 2004). Mivel a viskiek ugyanarról a területről származnak, mint az északi csángó nyelvjárások közé sorolható Szabófalva lakossága, egyezések is találhatók. Például a *fő* 'forr (a bor)' jelentésbeli tájszó a Mezőség északi *i*-zö területe mellett Szabófalván található meg. E változót gyűjtésem során Viskén is feljegyeztem, így megállapíthatjuk, hogy a Mezőség északi részéhez köthető két nyelvjárássziget máig megőrizte e jelenséget. A szókészlet terén tapasztalható további egyezések megállapítása még további gyűjtéseket kívánna.

f) A nyelvföldrajzi gyűjtések eredményeit összegezve a viskiek mezőségi, közelebbről annak északi részéről való származása állapítható meg. A különböző jelenségek e terület *i*-zö része felé mutatnak, e vidékről vándorolhattak el a viski reformátusok elődei feltehetően a XV. század során (későbbi mezőségi beköltözés egyelőre nem következtethető ki a XVI. század eleje óta fellelhető névösszeírásokból). Az adatokat összegezve tehát az derül ki, hogy a viskiek eredetének kérdésében a Nagy- és a Kis-Szamos torkolatától délkeletre eső terület (Ördöngösfüzes, Nyíres, Magyardécse, Tacs, Mezőveresegyháza környéke) vehető számításba.

A térképlapokat szemlélve – bár pontos statisztikákat nem készítettem, de ha általánosíthatók – úgy vélem a nyelvjárási szókészlet terén lelhetők fel a legnagyobb különbségek Visk és a Mezőség északi része között, tehát nagyobbak, mint a hangtan vagy az

alaktan területén. Egyezések természetesen itt is vannak, de az látszik, hogy a nyelvjárásnak e részrendszere volt leginkább változékony.

Újabb gondolatokat, közös vonások megállapításának lehetőségét veti fel a különböző mezősegi kirajzások egybevetése. A moldvai magyar közösségnek az északi csángó nyelvjárást beszélő része a legújabb kutatások szerint (Juhász D. 2004) szintén a Mezőség északi részéről származik. Nem egy időben rajzoltak ki természetesen, hiszen az északi csángók már a XIII–XIV. század fordulójától megkezdték a kitelepülést mai lakóhelyükre. Különbség van a tekintetben is, hogy az északi csángók feltehetőleg szervezett telepítés keretében elsősorban védelmi célból kerültek a Kárpátok keleti oldalára (vö. Benkő 1990: 38–40), míg a viskiek esetében az okokat egyelőre homály fedi.

4. Hangzórövidülések és -nyúlások az aknaszlatinai nyelvjárásban³

a) A máramarosi nyelvjárások településtörténeti okokból, valamint sziget- és szórványjellegükből kifolyólag nem alkotnak egységes csoportot (l. Juhász D. 2001a: 292). Aknaszlatinától a Tisza forrásvidékéig található nyelvjárásokat a hosszú magánhangzók és mássalhangzók rövidülése jellemzi (vö. Mokány K. 1972b, Horváth 1976). Vizsgálatom tárgya e sajátos hangtani jelenség, melynek elterjedtségéről, kialakulásáról összefoglalom a fontosabb tudnivalókat, ezt követően pedig a rövidülés és a nyúlás jelentkezésének rendszertani sajátságairól szólok.

A hosszú magánhangzók és mássalhangzók rövidülésére a magyar nyelvterület különböző részein figyeltek fel. A mássalhangzók rövidülését Csapodi István Aknaszlatinán (1907), Horger Antal „Máramarosszigeten, Aknaszlatinán, Kapnikbányán és Szolnok-Doboka megye északibb részén” (1934: 98), Arany A. László pedig a Felvidék több pontján említi (2007). A hosszú magánhangzók és mássalhangzók rövidülése elterjedt a Mezőségen is, ahol „a magyar anyanyelvűek ma már mindenütt többnyire kétnyelvű környezetben élnek, s a magyar nyelvre oly jellemző időtartam-oppozíció szinte teljesen eltűnt hangrendszerükből” (Fodor 2001: 330).

³ Készült az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram támogatásával.

E nyelvjárások közös sajátossága a szórványjelleg, az idegen nyelvi környezet, ebből eredően a kutatók többsége az idegen nyelvi hatásban kereste a jelenség kialakulásának okait. Az aknaszlatinai nyelvjárásról írott tanulmányában így vélekedett erről már Csapodi István is: „A mássalhangzós nyújtás mellőzése orosz vagy oláh hatás lehet” (1907: 33). Csapodihoz hasonlóan Arany A. László is környezetnyelvi hatásnak tartotta: „Ügyszintén hasonló okra [a domináns nyelv hatására, T. P.] vezethető vissza a magánhangzók időtartam-korrelációjának eltűnése a kelet-szlovákiai nyelvjárásokban, valamint a mássalhangzók időtartam korrelációjának eltűnése a néprajzi határhoz közel eső három gömöri magyar településen” (2007: 228).

Horger Antal szerint „arra lehetne talán gondolni, hogy ez a jelenség az eredetileg idegen nyelvű bányászlakosság megmagyarosodásával van kapcsolatban, de Szolnok-Dobokában a magyarság aligha gyarapodott megmagyarosodás útján” (1934: 48). Kleinsek Klára az Erdélyhez tartozó máramarosi falvak hangrendszerét vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a mássalhangzó-rövidülés kialakulására a román nyelvű környezet és legtöbb esetben a kétnyelvűség mellett a nyelvcseré is szerepet játszott (l. Nagy 1962: 230). Nagy Jenő szerint az idegen nyelvi hatás kétféle formában nyilvánulhat meg: „1. Oly módon, hogy az idegen nyelv huzamosabb használata következtében a nyelvérzékben meggyöngyült egyén vagy közösség az idegen nyelv hangtani sajátosságai szerint beszéli anyanyelvét. Ez esetben tehát a kétnyelvűségnek tulajdonítható e sajátos nyelvi állapot. 2. Előidézője lehet az is, hogy a más anyanyelvű népcsoport beolvadás következtében felcseréli anyanyelvét, de megőrzi beszédében az eredeti ejtémód néhány sajátosságát. Ebben az esetben nyelvcserével magyarázható ez a jelenség” (i. h.). Benkő Loránd szerint a Rozsnyó- és Kassa-vidéki nyelvjárásokban a rövid mássalhangzók egy része megőrzött nyelvi régiség lehet (1957: 102), azaz elképzelhető, hogy e peremnyelvjárásokban eredete más tényezőkre vezethető vissza.

b) A felső nyelvválású hosszú magánhangzók rövidülése (*ú, ű, i*) a magyar nyelvterület jelentős részén megtalálható. Az aknaszlatinai nyelvjárásban a rövidülés a középső nyelvválású, labiális, hosszú magánhangzókat (*ó, ő*), valamint az illabiális *é*-t és az alsó nyelvválású *á*-t is, tehát a hosszú magánhangzók teljes állományát jellemzi, bár az *á* és *é* rövidülése többnyire félfokú. Az aknaszlatinai nyelvjárás magánhangzóinak állománya tehát 7 rövid (*a, e, i, o, ő, u, ü*) és 2 félhosszú hangból áll (>, Š). Mivel a felső nyelvválású hosszú magánhangzók rövidülése, valamint az *l, r, j* nyújtó hatása az északkeleti részekén mindenütt jellemző, ezért az alábbiakban e jelenségeket nem tárgyalom.

a) Az *á, é, ó és ő* rövidülése hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egyaránt megfigyelhető gyűjtésem következő adataiban: *ŠpissŠk, kŠmŠny, pŠndzŠr, t·ngvŠr* (félfokú rövidülés), *hodito, kostolo, kōmūves* (teljes fokú rövidülés). Félfokú és teljes fokú rövidülés egyaránt jelentkezik a *h·nto, hŠjfō, hovir·g, sz·lingozik, szo·r·s, vōlegŠny* alakokban.

b) Hangsúlyos helyzetben:

Egytagú szavakban: *f·j, h·nt, j·ny, n·d, fŠl, kŠz, kŠsz, mŠc* (= mégy), *mŠz* (félfokú rövidülés), *lo, so, bō, csō, kō, lō, nō* (teljes fokú rövidülés).

Többtagú szavakban: *h·pog, h·rom, J·nos, k·poszta, m·lna, p·rna, sz·risztanak* (= száritanak), *z·rva, v·ros, Šjszaka, fŠrje, kŠminy, tcke, csōnak, mōkus* (félfokú rövidülés), *b@lpoklos, p@ntek, goja, honap, kocos, loca, mokus, ohaza, ora, oriási, rola, bōre, fōzik, nōvér, ötet, tōle* (teljes fokú rövidülés) stb.

c) Hangsúlytalan helyzetben: *ak·c, csal·ny, kal·sz, katicabog·r, kos·r, fōsvŠny, gyōkŠr, husvŠt, sōtŠt, tarŠja* (félfokú rövidülés), *keny@r, kez@be, szomsz@d, anyosom, biro, diszno, fono, istáló, naprafōrgo, pijoca, tårlo, válo, vasalo, viraszto, befōt, belōle, belsō, előre, èrdō, fēlsō, idō, kendō, külsō, libabōrōs, sūtō, szeplōs, szitakötō* (teljes fokú rövidülés) stb.

A hosszú magánhangzók helyén gyakran polifonémikus hangok jelentkeznek: *csinálōdik, csōka, forgolōdik, hō, rōka* stb.

c) Hangsúlyos helyzetben a magánhangzók nyúlása figyelhető meg abban az esetben, ha az azt követő mássalhangzó megrövidül: „A mássalhangzós nyújtás teljes hiányzása legelőször az Anna néven tűnt föl. [...] Volt módunkban hallani, hogy *Ána!*” – írta az aknaszlatinai nyelvjárásról Csapodi István (1907: 33). A hangsúlyos helyzetben lévő magánhangzó nyúlása lehet teljes és félhosszú: *hālod, ēte, hasznāt vēne*, ill. *āba, āgya, hōzām, bēne, hōlo, lēni, mēl*. Hangsúlytalan helyzetben ez nem jellemző. A magánhangzó-nyúlás mássalhangzó-kiesés esetén is megfigyelhető: *dōgozott, fbd* (= föld), *vōna, vōt, nyōc, nyōc*, szórványosan még hangsúlytalan helyzetben is: *elfbdēte*. Adataim azt mutatják, hogy e jelenség nem általános: *bekötözōtt* (= beköltözött), *gyūtōte* (= gyűjtötte), *kūdik* (= küldik), *fotos* (= foltos), *honap* (= holnap).

Csapodi István megfigyelése szerint: „Az eredeti hosszú magánhangzó is megrövidülhet, ha hangsúlytalan, ellenben a hangsúlyos első szótagot akkor is megnyújtják, ha rövid magánhangzó van benne” (1907: 33). Jól látható ez következő adataimban: *ānya, bōldogan, ēgyetlen, kcrte, mągyarok, mēgy, mōngyad, Ūngvár, útāna*. A hangsúlyviszonyok tehát befolyással vannak a magánhangzók időtartamára. Érdeemes lenne mondattani vizsgálatokat is végezni.

d) A mássalhangzók rövidülése szóvégen és szó belsejében, hasonulás, összeolvadás stb. helyzetben egyaránt megfigyelhető. Hasonulás helyzetben figyelhető meg e jelenség például az *alut, nem atam oda, lutálpu, tutam*, összeolvadás helyzetben *alugyak* alakban. További adatok:

a) Szóvégen: *ad* (= add) *el, it, ot, ked* (egytagú szavakban), *magasab, alat, beföt, halot, hanyat, ivot* (többtagú szavakban).

b) Szó belsejében: *b>ntotak, belöle, bodza, csilagos, dinye, egyes, Šjel-napal, elenör, eloptak, èlveni, enŠk, ad neki eni, fèlvetè, fojtata, fűgöny, fűrötem, halás, hoszu, jötem, ínèk, iten, ketes, ki lehet jöni, lektöben, lötem, meg>lo melet, meletem, menek, meszire, onen, otan, othagya, ozsona, öszel, ösze-visza, ringatya, tanicsa, tanitota, tanitya, tona, töle, üllö, ütöte, vetem, vila, vil>m, vilany* stb. Érdekes, hogy a suksükölő adatokban hosszú mássalhangzók találhatók: *ŠpissŠk, segissen, tanissa*.

e) Aknaszlatinán e jelenség mindegyik nemzedéket jellemzi. Már első aknaszlatinai nyelvi élményem is erre hívta fel a figyelmemet, amikor a helyi magyar iskolába betérve az egyik tanuló így köszönt: „*Csokolom!*” Adatközlőim e jelenséget nem érezték „parasztosnak”, mint azt a nyelvjárási jelenségekről számos esetben tapasztaltam. Semmi jel nem utal arra, hogy e jelenség visszaszorulóban lenne.

A hosszú magánhangzók és mássalhangzók terjedése napjainkban is megfigyelhető több olyan településen, ahol a magyarság elszórványosodott. A hosszú magánhangzók félfokú rövidülésére az ungváriak beszédében többször is felfigyeltem. E jelenségek elterjedtségéről talán nem túlzás azt állítani, hogy a magyar nyelvterület peremrészein lévő szórványok nyelvjárásában helyenként a magánhangzóknak a magyar nyelvre jellemző rövid–hosszú korrelációja bomlóban van, vagy már meg sincs.

IV. A magyar nyelvjárások kutatása a mai Kárpátalja területén⁴

1. Történeti áttekintés.

a) A magyar nyelvjárásokról először Galeotto Marzió tett megfigyeléseket. Mátyás humanista tudósa felfigyelt arra, hogy a magyar nyelvjárások között nincsenek olyan nagy különbségek, mint az Itáliában. Az anyanyelvi művelődés ügye a reformáció terjedésével és az ország háromfelé szakadásával került előtérbe, a népi kultúra, s a nyelvjárások vizsgálatára azonban csak jóval később terelődik a figyelem, amiben szerepe volt a felvilágosodás, főképpen pedig a romantika szellemiségének és a nyelvújításnak. Laziczius Gyula a magyar nyelvjáráskutatás történetének első szakaszát a *Magyar Nyelvőr* című folyóirat megindulásával zárja le (1872): „nagyjából ugyanazokat a jellemző vonásokat fedezhetjük fel, mint az egykorú európai irodalomban. Nálunk is a népköltéssel való foglalkozás váltja ki az érdeklődést a népnyelv iránt, nálunk is a szókészleti adatok gyűjtésével indul meg a munka, amely a régi *Tájszótár*val már jelentős eredményt tud felmutatni. A cél nálunk is – sőt nálunk talán még fokozottabban mint egyebütt – irodalmi, hisz az irodalmi nyelv gazdagításának vágya serkenti a leg több népnyelvi gyűjtőt” (1936: 16).

⁴ Készült az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram támogatásával.

b) A szóban forgó nyelvjárásokra vonatkozó első adatot a XVIII. századból találtam. Bél Mátyás Viskről írja, hogy lakói őrzik még a szász nyelvjárás régi, a magyar nyelvvel kevert maradványait. Majd megjegyzi, hogy Visk szász mezőváros, amelynek lakosai a magyarokkal való kapcsolatuk folytán hibás németiséggel nevetségesen beszélnek. Bélnek e gúnyolódó, egyoldalú jellemzést valószínűleg valamelyik szomszédos városból írhatták (Bélay 1943: 29). A XIX. század közepétől egyre több forrás lelhető fel. E közlések egy része néprajzkutatókhoz kapcsolódik: Uszkay Mihály a tiszaháti népeletről (1846), Viski Krúzselyi Bálint pedig a máramarosi magyarságról (1876) írott tanulmányában vett számba nyelvjárási sajátosságokat.

A *Magyar Nyelvőr* megindulásával a közlések száma megszorodik. A folyóirat pályázataival a nyelvjárások iránt érdeklődők széles rétegét mozgósította, köztük a falusi értelmiséget is. A folyóirat tanulmányok mellett tájszavakat, szólásokat, babonákat, találós kérdéseket, falucsúfolókat, népdalokat, népmeséket, dülöneveket és ragadványneveket egyaránt közölt. Az említett területről jelentős számú közlés jelent meg. E közlések jórészt tájszójegyzékek, a nyelvjárások hangtani vagy alaktani sajátosságait alig érintik. Kivétel Nagy Jánosnak (főképp verbőci gyűjtése nyomán) az ugocsai nyelvjárásról írott rövid tanulmánya (1879). Jogosan észrevételezte Balassa József, hogy „A Felső-Tisza vidékén, Szatmár, Bereg és Ugocsa megyék majdnem teljesen ismeretlen területek” (1898: 306).

c) Az első elemző vizsgálatokra a XX. század elején kerül sor. Elsőként Csapodi István 1907-ben megjelent tanulmányát említhetem, aki Aknaszlatinán az elsőők között figyelt fel a szóránymagyarság nyelvjárására jellemző mássalhangzó-rövidülésre, s bizonyos helyzetekben a magánhangzók nyúlására.

1910-ben jelent meg Törös Béla beregszászi nyelvjárásról írott monográfiája. Törös munkája mindmáig az egyetlen, amely a szóban forgó terület egy nyelvjárásról a teljesség igényével ad leírást. A szerző részletesen tárgyalja a beregszászi nyelvjárás hangtani, alaktani, mondattani sajátosságait, továbbá földrajzi neveket, tulajdonneveket, szólásokat, köszönéseket, káromkodásokat, babonákat, népdalokat, nyelvjárási szövegeket és tájszójegyzéket is közöl.

1908-ban kezdte a Tiszaháton és Ugocsában a Magyar Nyelvtudományi Társaság támogatásával első gyűjtéseit Csűry Bálint. „1908-tól 1915-ig Társaságunk anyagi segítségével gyalog bejártam nemcsak a szatmármegyei szamosháti falukat, hanem a szomszédos nyelvjárásoknak a szamoshátiával érintkező széleit is. További nyelvjárányomozó munkámban a világháború s az utána következő kataklizmás idők nagyban gátoltak” – emlékezett gyűjtéseire (1935–1936: I, 3). Pályájának ez a szakasza kolozsvári egyetemi

éveire, valamint kolozsvári kollégiumi tanári pályájának korai szakaszára esik. Csúry 1915-ben a Társaságtól kapott felkérést a szamosháti nyelvjárás szótárának elkészítésére. További beregi és ugocsai gyűjtéseit azonban, amelyekkel egyebek mellett nyelvjárási jelenséghatárokat kívánt megállapítani, a világháború, valamint a szóban forgó területek elcsatolása megghiúsította: „Hogy e sajátságok északi határa Ugocsában meddig terjed, a közbejött gonosz idők és mostoha körülmények miatt megállapítani nem tudtam” (1929a: 16).

d) Kárpátalja az I. világháborút követő gyökeres politikai változások következtében válik külön földrajzi és közigazgatási egységgé. A magyar kormány 1918-ban az északkeleti hegyvidékeken élő ruszinságra való tekintettel vette tervbe a Ruszka Krajna Autonóm Terület megalakítását, ez azonban a Párizs környéki békeszerződések következtében nem valósulhatott meg. 1919-ben a Saint-Germain-en-Laye-i szerződés a terület autonómiáját a csehszlovák állam keretében helyezte újra kilátásba, erre azonban csak a müncheni egyezmény után került sor. Az 1938. november 2-i első bécsi döntés következtében előbb a terület sík vidéki, magyar többségű részei kerültek vissza Magyarországhoz, majd 1939 márciusában a magyar hadsereg előrenyomulásával a hegyvidéki részek is (l. Fedinec 2002). A *Kárpátalja* név a tájnevek között viszonylag fiatal (amiként a *Burgenland* is például), csak az 1920–30-as években terjedt el a cseh *Podkarpatsko*, ukrán *Підкарпаття* tükörfordításaként (FNESz⁴. 1: 693).

A trianoni békediktátum utáni társadalomlélektani trauma a magyar nyelvtudományra is hatással volt, erősítette „a történelmi, etnikai jogokat alátámasztó részdiszciplínák kialakulását, nem kedvezett viszont a kívülről jövő hatásoknak, és gátolta a nem kifejezetten magyar irányulású nyelvtudományi stúdiumok szélesebb körű meghonosodását” (Benkő 1991: 4). A határon túli nyelvészeti vizsgálatokban e körülmények a lokális jellegű, etnikai tudatot erősítő diszciplínák fejlődésének kedveztek.

Az I. világháborút követően a magyar nyelvjáráskutatás – különösen az elszakított területeken – jelentősen visszaesett. Az 1930-as években a népi kultúra vizsgálatának felélénkülése, a falukutató mozgalom a kutatók széles táborát mozgósította. E gyűjtések Kárpátalját is elérték, táj- és népkutató táborokat szerveztek. Ezek során azonban főképp néprajzi, részben pedig szociológiai vizsgálatokat végeztek. A határon túli területeken Csúry Bálint is tervezett vizsgálatokat: „Népnyelvünk rendszeres búvárlatának megszervezésére üttött a tizenkettedik óra, és féltő, hogy ez a tizenkettedik óra hamarosan elmúlik. [...] Ma még az öregek ajkán sok olyan szót, fogalmat, jelentést, alakot, szerkezetet megtalálunk a nép nyelvében, melyet esetleg tíz év múlva már hiába keresnénk. A másik ok az aggodalomra: a

megszállott területeken levő nyelvjárásainkat fenyegető veszedelem. E téren megszállott területeken levő tudományos és irodalmi társaságainkkal és magyar ifjúsági egyesületekkel [...] karöltve meg kellene szervezni a gyűjtés munkáját” (1936: 20). Csűry terve korai halála miatt nem valósulhatott meg. Mindezek szerepet játszottak abban, hogy Kárpátalján a nyelvjárásgyűjtések a két világháború közötti időszakban szinte teljesen visszaestek.

Kárpátalja Magyarországhoz való visszacsatolása után élenkűlés tapasztalható. A visszacsatolt területek nyelve iránt megnőtt az érdeklődés, ezt bizonyítja Csűry Bálint *A visszatért Felvidék nyelve* (1938), valamint Szabó T. Attila *A visszatért keleti részek népnyelve* (1941) című tanulmánya (mindkettő érinti a tiszaháti és ugocsa részeket). Tamás Lajos Aknaszlatinán (1939), Papp Károly Beregrákoson és környékén gyűjtött adatokat tett közzé (1939), 1943-ban és 1944-ben pedig a Néprajzi Társaság Ugocsában és a vele szomszédos tiszaháti falvakban végzett gyűjtést, amely során a népi életmód tanulmányozása mellett nyelvjárási sajátosságokat is feljegyeztek. A kéziratokat az Ethnológiai Adattárban őrzik (Vári Fábián 1992: 10).

e) A mai Kárpátalja területe – amely az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megye területének nagyobb részét, valamint Szabolcs, Szatmár és Zemplén néhány települését foglalja magába – a II. világháborút követő nagyhatalmi egyezmények következtében alakul ki. Kárpátalját Magyarországtól a Szovjetunióhoz csatolják, ezt követően a magyar nyelvű oktatás alig néhány intézményre korlátozódik, a magyar értelmiség nagy része elmenekül, vagy börtönbe, fogolytáborba kerül. Mindez a tudományos vizsgálatokat is kedvezőtlenül befolyásolja. A levéltári iratok hozzáférhetetlensége a nyelvjárástörténeti, a történeti névtani és a helytörténeti vizsgálatokat különösképp kedvezőtlenül érintette, annak ellenére, hogy például a helytörténeti kutatások főképp Lehoczky Tivadar, Hodinka Antal, Szabó István, Bélay Vilmos stb. révén jelentős eredményeket mutattak fel. A magyar kisebbség körében végzett történeti vizsgálatok háttérbe szorultak, előtérbe került viszont a magyar–szláv kapcsolatok kutatása.

1944-től egészen az 1960-as évek elejéig helyi dialektológiai munkálatokról alig beszélhetünk. Ennek egyik legfőbb oka az intézményi háttér hiánya volt. Az észtországi tartui egyetem azonban rövidesen fontos szerepet vállal a helyi dialektológiai kutatásokban. Az egyetem tanárai – köztük Paul Ariste – szívesen foglalkoztak kárpátaljai diákokkal, többek között Mokány Sándorral, Zékány Imrével, Káposztai Erzsébettel, Mokányné Nagy Katalinnal, Vavra Klárával és Fodó Sándorral (l. S. Benedek 2007: 93). A kárpátaljai

nyelvtudományi publikációk jelentős része ekkor a Tallinnban megjelenő *Советское финно-угроведение* című folyóiratban lát napvilágot (I. Kiss A. 1973).

A kárpátaljai magyarság számára a politikai légkör az 1956-os magyarországi forradalom után lett kedvezőbb. Új magyar iskolák nyíltak, 1963-ban az Ungvári Állami Egyetemen magyar tagozat indult, 1965-ben pedig ugyanitt létrejött a Magyar Filológiai Tanszék. A tanszék meghatározó nyelvészei között említhető Lizanec Péter, Zékány Imre, Kótyuk István, Horváth Katalin, Fodó Sándor, Borbély Edit és Györke Magdolna. Kérdőíveket állítanak össze nyelvjárási gyűjtésekhez (Lizanec 1975, 1976a, 1985), aminek segítségével „a tanárok a hallgatók bevonásával tekintélyes mennyiségű nyelvjárási anyagot gyűjtöttek össze” (Lizanec 1995a: 25). Megkezdődnek *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszának* (Lizanec 1992–2003), és *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótárának* munkálatai (Lizanec–Horváth–Kótyuk 2000–2008).

f) Az 1989-es közép-európai változások a Kárpát-medencei magyar kisebbségek közösségi önszerveződésének új lehetőségeit teremtették meg. Új kulturális, oktatási és tudományos intézmények nyílnak, felerősödnek a magyarországi és a határon túli magyarság kapcsolatai. A Szovjetunió széthullik, s tagállamai – köztük Ukrajna – kivívják függetlenségüket. A kárpátaljai magyar nyelvészeti kutatásokban az ungvári egyetem magyar tanszéke, illetleg az ahhoz kapcsolódó Hungarológiai Központ mellett az 1990-es évek végétől egyre meghatározóbb szerepet játszik a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, ill. a főiskolához kapcsolódó Hodinka Antal Intézet. Jelentős az a segítség, amelyet a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem nyelvtudományi doktori iskolája a kárpátaljai magyar nyelvészek legifjabb nemzedékének képzésében vállal.

A határon túli magyar nyelvészeti kutatásokban az 1990-es évektől előtérbe kerülnek a kétnyelvűséggel, nyelvi tervezéssel és nyelvpolitikával kapcsolatos kérdések. A dialektológiai kutatások, különösen a forrásgyűjtések azonban megtorpannak. Kiss Jenő joggal állapítja meg, hogy „a nyelvjárásokkal való foglalkozás – egy-két kivételt nem tekintve – a szomszédos országok magyar nyelvészei körében mintha lekerülne a napirendről. A szó szoros értelmében csak kivételesen látunk sorompóba állni tette kész fiatal dialektológusjelölteket, s látjuk azt is, hogy a jelenlegi [...] aktív nyelvjáráskutatók túlnyomórészt kevesen vannak az elvégzendő feladatok tömegéhez képest, azonkívül egy részük már nyugatba vonult, más részük pedig közelíti a nyugdíjaskort” (2001: 16).

A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszának utolsó kötete 2003-ban látott napvilágot, s rövidesen befejeződik *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótárának* munkálatai is. Ezzel

a helyi magyar nyelvjáráskutatás egy korszaka zárul le, amelynek kezdete az 1960-as évek végéig nyúlik vissza, amikor az ungvári egyetem magyar tanszékén e jelentős vállalkozások terve megszületett. Mit hoz a jövő? Nem sok jót ígér. Jelenleg nem folyik olyan forrásgyűjtés (tájszógyűjtés, nyelvföldrajzi gyűjtés), amely új kárpátaljai szótár- vagy atlaszmunkákat alapja lehetne. Nagyszabású tervekre ma is szükség volna.

A mai Kárpátalja területén folyó nyelvjáráskutatás történetével kevesen foglalkoztak. Majtyinszkaja Klára 1967-ben vette számba a Szovjetunió területén végzett magyar nyelvészeti kutatásokat. Majtyinszkaja az 1945 utáni korszak eredményeit tekintette át, említést téve a kárpátaljai nyelvjárási vonatkozású kutatásokról is (1967). Lizanec Péter több tanulmányában foglalkozott a kárpátaljai magyar dialektológiai kutatások történetével, főképpen az ungvári egyetem magyar tanszékén folyó munkálatokkal (1989). A helyi nyelvjárástörténeti kutatások szempontjából értékes forrásként említendő a *Magyar nyelvjárási bibliográfia*, amely a XX. század közepéig dolgozza fel a magyar nyelvterületen végzett nyelvjáráskutatások bizonyos adatait és fellelhetőségét (Benkő–Lőrincze szerk. 1951).

2. Tájszógyűjtések, tájszójegyzékek.

Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyéből az első – rendszerint rövid terjedelmű – tájszójegyzékek a XIX. században jelentek meg (például Gecser 1886, Farkas 1897, Trencsény 1898). Törös Béla a beregszászi nyelvjárás tájszavait (1910: 56–67), Tamás Lajos az aknaszlatinai sóbányászok szakkifejezéseit (1939), Zékány Imre a felső-Tisza-vidéki (máramarosi) magyar nyelvjárások román jövevényszavait (1966), Kótyuk István az ungi nyelvjárások ukrán (ruszin) eredetű tájszavait (összesen 247 tájszót vett számba, l. 1973, 2007a: 168–340), valamint Rát (Ungvári járás) növényneveit gyűjtötte (1993a), Horváth Katalin pedig kárpátaljai magyar szőlőneveket (1998b) és gyógynövényneveket közölt (2010). A falumonográfiák közül Móricz Kálmán Nagydobronyról írott könyve közül terjedelmesebb jegyzéket (1993: 282–8). (Kárpátaljai tájszavak természetesen bekerültek az általános magyar tájszótárakba is.)

A legjelentősebb helyi tájszógyűjtés *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótárának* (= KMNySz. Lizanec–Horváth–Kótyuk 2000–2008) az 1960-as évekig visszanyúló munkálataihoz köthető, amely az ungvári *Acta Hungarica* című folyóiratban jelenik meg részenként. „A szótár értelmező jellegű regionális tájszótár, amely tartalmazza a kárpátaljai magyar nyelvjárások teljes szókincsananyagát, tehát nemcsak a tájszavakat, hanem a köznyelvvel egyező lexikai réteget is. A tulajdonképpeni tájszavakon kívül tehát bekerülnek a szótárba köznyelvi szavak (természetesen tájnyelvi alakjukban és tájnyelvi jelentéseikkel), a

hagyományos népi szakmák és mesterségek (földművelés, állattartás, szövés-fonás, népi építkezés stb.) szókincse, az újabban közismertté váló ipar- és tudományágaknak a nem szakmabeliektől is ismert és használt szókincsanyaga [...] közismert és közhasználatú idegen szavak [...], és újabb szlavizmusok [...] is, amelyek nélkül a mai nyelvjárási szókincsről alkotott összképünk nem lenne teljes” – írják a szerzők (Lizanec–Horváth–Kótyuk 2006: 133). A szótár eddig hét folytatásban jelent meg (A-tól P-ig). „A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára a XX. század nyelvi állapotát tükrözné, mivel a gyűjtés megkezdésekor a századelőn született emberek voltak legjobb adatközlőink. A feljegyzett szavak egy része már a gyűjtés idején is archaizmus volt” – írja Horváth Katalin (2000a: 162).

Helyi tájszótár máig nem készült Kárpátalján. Csupán Mokány Sándor és Mokányé Nagy Katalin técsői, Czébely Lajos viski gyűjtéseiről van tudomásom. A tájszógyűjtések a magyar nyelvterület más részeihez viszonyítva így számottevő elmaradást mutatnak, mivelhogy a helyi tájszótárak hiányát a KMNySz. sem pótolhatja.

3. Nyelvfeldrajzi gyűjtések.

A kárpátaljai magyar nyelvjárások nyelvfeldrajzi vizsgálatában az első fontos lépést Csúry Bálint tette meg. Szamosháti, tiszaháti és ugcasai gyűjtései alapján ugyanis ő készítette hangtani és alaktani jelenségek izoglosszáit szemléltető nevezetes térképét. Kutatópontjai között található a mai Kárpátalja területéről Gecse, Csoma, Macsola, Vári, Badaló, Halábor, Csetfalva, Bökény, Péterfalva, Fertőszalmás, Nagypalád és Gödényháza (1929a). Felvidék és Kárpátalja déli részének Magyarországhoz való visszacsatolása után egyik tanulmányához (1938) szintén készített egy térképet.

A magyar nyelvterület egészére kiterjedő első atlaszterv a két világháború között született, a megvalósításig azonban csak az 1941-ben tervezett, később módosított nagyatlaszterv jutott, amelynek anyagát 1949 és 1960/1964 között gyűjtötték a nagy vállalkozás munkatársai. A Magyarországgal szomszédos országok magyar nyelvterületein a kor politikai viszonyai miatt viszonylag kevés településen nyílt lehetőség gyűjtésre: „A határainkon túli magyar ajkú lakosság körében végzendő gyűjtőmunka [...] ütemében meglehetősen elmaradt az idehaza végzettől, s befejezése előreláthatólag még jó néhány évet igényel” – írta Imre Samu 1959-ben (427), megjegyezve, hogy „Eredményesnek ígérkező megbeszélések folynak abban az irányban, hogy a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság területén is elvégezhessek ezt a munkát, s bízunk abban, hogy gyűjtőink a közeli jövőben eljuthatnak Kárpát-Ukrajnába is” (i. h.). A gyűjtések akadályoztatására vonatkozóan később eufemisztikusan így fogalmaz: „Nem sikerült megkezdni a munkát 1959-ben a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság és

Kárpát-Ukrajna területén, de minden reményünk megvan arra, hogy ebben az évben a gyűjtés ezeken a területeken is megindulhat” (1960: 393). Kárpátalján a gyűjtésekre végül 1962-ben került sor (Homokon, Csongoron, Váriban és Salánkon). Az atlasz az ún. adatbeírásos módszert követve 1162 hangtani, alaktani és lexikai jellegű térképet tartalmaz, figyelembe véve a nyelvi változatok társadalmi érvényét (Deme–Imre szerk. 1968–1977).

Egy helyi, regionális atlasz megvalósítását az ungvári egyetem magyar tanszéke tűzte ki célul. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszá*nak (= KMNyA. Lizanec 1992–2003) gyűjtései az 1970-es években kezdődtek. Az atlasznak harminchat kutatópontja van, lexikai és szemantikai jellegű térképlapokat tartalmaz. „Ez az első regionális atlasz, amely egyrészt jelentős mértékben bővíti majd A magyar nyelvjárások atlaszát, másrészt pedig bemutatja egész sor olyan lexéma és szeméma területi elterjedtségét, amely nem kerülhetett be az általános nyelvátlaszba” – írja Lizanec Péter (1988: 629). A változatok elterjedtségét különböző geometriai figurákkal szemlélteti: „A vizsgált területre jellemző törvényszerű hangváltozásokat nem térképezzük” (i. h. 632). A figurákkal való szemléltető ábrázolás során a „térképezés előtt a gyűjtött anyagot osztályozzák, a nyelvileg releváns csoportokhoz szimbólumokat rendelnek, és a térképekre – megfelelő jelmagyarázat kíséretében – csak a szimbólumokat viszik fel; az adatokat külön lapon közlik” (Juhász D. 2001a: 106). Az atlasz III. kötetében érdekes összesítő térképlapok vannak, amelyek a lexikai és szemantikai adatok alapján szemléltetnek nyelvjárási izoglosszákat (1204–1214. sz. térkép).

Az ungvári egyetem magyar tanszékének oktatói részt vettek a *Kárpát Nyelvátlasz* (a szakirodalomban az *Összkárpáti Nyelvátlasz* megnevezés is előfordul) és az *Európai Nyelvátlasz* kárpátaljai magyar kutatópontjain végzett gyűjtéseiben. Mindkét atlasz a nyelvközi (areális) atlaszok típusába tartozik. Az areális atlaszok egymással szomszédos nyelveket, nyelvváltozatokat vizsgálnak, rokonságtól függetlenül, a nyelvi és kulturális hatások bemutatása céljából. A *Kárpát Nyelvátlasz* (*Общекарпатский диалектологический атлас* = OKDA) a Kárpátok és a Balkán nyelveit a következő tíz országban vizsgálja: Lengyelországban, Csehországban, Szlovákiában, Magyarországon, Oroszországban, Ukrajnában, Moldáviában, Jugoszláviában, Bosznia-Hercegovinában és Macedóniában. Az atlasz mintegy 600 lexikai és szemantikai jellegű térképet tartalmaz. A nyelvi adatokat szintén geometriai jelekkel szimbolizálja. A kutatópontok száma 210, ebből kilenc magyarországi. A határon túli magyar régiók közül csak Kárpátalja szerepel, mégpedig öt kutatóponttal. Ezek a következők: Rát, Mezőkaszony, Vári, Szőlősgyula és Visk (l. Posgay 2007). Az *Európai Nyelvátlasz* (*Atlas Linguarum Europae* = ALE) a kontinens 30 országában mintegy száz

nyelvet vizsgál (l. Kálmán 1986). Négy kárpátaljai magyar kutatópontja van: Rát, Vári, Salánk és Visk.

Mokányné Nagy Katalin a felső-Tisza-vidéki állathívogatókat és -terelőket, illetve az állattartás szókincsét vizsgálva nyelvföldrajzi szempontokat is figyelembe vett. Gazdag gyűjtése egy részét táblázatos bemutatásban közölte (1972a).

Az ún. többdimenziós nyelvatlaszt japán és amerikai előzmények után Európában a német dialektológusok valósították meg először. Az atlaszoknak ez a típusa a térbeli szemléltetés mellett társadalmi szempontokat is figyelembe vesz, vagyis „az alapvető feladaton túl állapotrajzra, mozgás- és változásbemutásra is alkalmasnak kell lennie” (P. Lakatos–T. Károlyi 2006: 86). Néhány kísérleti jellegű próbálkozás után P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit alkalmazta sikeresen az északkeleti régióban, a trianoni határ két oldalán. Kutatópontjaik között három kárpátaljai van: Bótrágy, Beregsom és Tiszaújlak. Térképezési módszerük – az ún. mellérendeléses ábrázolási technika – lehetőséget teremt arra, hogy a nyelvi variánsok gyakoriságát, társadalmi érvényét egyaránt szemléltesse. A variánsokat különböző vonalazású, pontozású háromszöggel, a generációs és iskolai rétegződést különböző színű téglalappal szemléltetik. „A variánsok realizációs megterheltségi arányait a háromszög arányos területének sátozásával, vonalazásával, pontozásával stb. szemléltetjük, mindig a háromszög bal oldali szögéből indulván” (i. h. 88). A térképlapon „A nyelvi változók jelei mellett pedig két oszlopban a téglalapok területét színekkel arányosan kitöltve jelezzük a változat társadalmi disztribúcióját. A második oszlopból az adott variáns generációs, a harmadikból pedig az iskolai végzettség szerinti használati gyakorisága olvasható ki” (i. h.).

Az MTA-ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoportjában 2008-ban indultak az *Új magyar nyelvjárási atlasz* gyűjtései. A kutatócsoport tagjai Kiss Jenő vezetésével a nagyatlász mintegy kétszáz magyarországi és határon túli kutatópontján végeznek követéses vizsgálatokat abból a célból, hogy felmérjék a mai állapotot s megállapítsák a nyelvjárások állapotában, a tájszavak használatában az utóbbi fél évszázadban bekövetkezett változásokat. A kutatók a nagyatlász négy kárpátaljai kutatópontján is végeztek gyűjtéseket: Salánkon és Váriban Csernicskó István két tanítványa (Zán Adél és Máté Andrea), Homokon és Csongoron pedig a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem két kárpátaljai doktorandusza (Tóth Péter és Lakatos Katalin).

A magyar nyelvészek közül a környező népek nyelvében fellelhető hungarizmusokkal kevesen foglalkoztak. Kárpátaljáról több vonatkozó kutatás említhető. Mokány Sándor és Lizanec Péter az ukrán (ruszin) nyelvjárások magyar jövevényszavait vizsgálva nyelvföldrajzi

szempontokra is épített. Mokány Sándor kutatásának eredményeit kandidátusi értekezésében közölte, gazdag gyűjtését azonban terjedelmi előírások miatt nem térképezte (1966). Lizanec Péter háromkötetes ukrán nyelvjárási atlasza (1970, 1976b, 1976c) összesen 530 lexikai és szemantikai jellegű, valamint nyelvjárási izoglosszákat szemléltető és összesített térképet tartalmaz. Az atlasz „ugyan csak egyetlen nyelv, az ukrán nyelvjárásaiából merít, de a vizsgálat jellege mégis interlingvális. [...] Anyaga azt is jól szemlélteti, hogy ha az irodalmi nyelvek szintjéről a nyelvjárások színterére lépünk, megsokszorozódik a jövevényszavak száma, bizonyítván a helyi kultúrák összefonódásának nyelvi jelentőségét” (Juhász D. 2001a: 104).

A nyelvföldrajz számára jelentős értékűek a néprajzi jellegű atlaszok is. Mind Paládi-Kovács Attila munkájának (1979), mind a *Magyar néprajzi atlasz*nak (Barabás szerk. 1987–1992) vannak kárpátaljai kutatópontjai. Összevetésképpen: a *Magyar néprajzi atlasz*nak 417, *A magyar nyelvjárások atlasz*ának 395 kutatópontja van, előbbinek hat, utóbbinak négy kárpátaljai. A néprajzi atlasz térképlapjainak egy része nyelvi (lexikai) jellegű, közülük több megegyezik a nyelvatlasz címszávéval. A nyelvatlással ellentétben a fonémák hangszínét nem jelöli, ez pedig az adatok nyelvészeti felhasználhatóságát korlátozza (bővebben: Imre 1989). Paládi-Kovács Attila térképeinek egy részéhez felhasználta a dialektológiai forrásmunkákat is, köztük a *Magyar Nyelvőr* tájszójegyzékeit és az *Új magyar tájszótárt* is.

A nyelvföldrajzi gyűjtésekről összegzőképp elmondható, hogy a kutatók Kárpátalján figyelemre méltó lexikai és szemantikai anyagot gyűjtöttek, azonban a nyelvjárások hangtani és alaktani sajátságait alig érintették.

4. Nyelvjárási szövegek, hangfelvételek.

Székely Sándor 1874-ben az ugoicsai Gödényházáról a *Magyar Nyelvőr*ben tett közzé egy népmesét. Székely közlése nyelvjárási szempontból is forrásértékű, mivelhogy közreadója bizonyos hangtani sajátságokat is jelöl. Törös Béla ugyancsak népmeséket, valamint a nép körében feljegyzett történeteket közölt (1910: 42–5).

A *Magyar nyelvjárási olvasókönyv*ben három kárpátaljai településről található közlés: Homokról (Hajdú-Kázmér 1974: 225–6), Dercenből (i. h. 227–8) és Viskről (i. h. 258–61). Sebestyén Árpád Nagydobronyóból és Beregújfaluból (1980: 196–203), Mokányné Nagy Katalin Técsőről (1980–1981), Juhász Dezső Tivadarfalvából (2001b: 294–5), valamint Oszkó Beatrixszal és Reményi Andreával Dercenből (1988), Nagy Imre Csaba ugyancsak Dercenből (1991), B. Kótyuk Erzsébet Rátból (1996), Jackovics Marianna pedig Szalókáról (2006) közölt szöveget. Lizanec Péter 1990-ben azt írja, hogy „Gazdagnak mondható nyelvjárási szövegtárunk van, amelynek lejegyzésére a közeljövőben kerül sor, s tervezzük a

»Kárpátaljai magyar nyelvjárási olvasókönyv« kiadását” (1990: 261). Ez a terv egyelőre még nem valósult meg.

A határon túli nyelvi korpuszok, hanganyagtárak az ezredfordulót követően kezdtek kiépülni. A beregszászi főiskola magyar tanszékének, valamint a Hodinka Antal Intézet munkatársai Kárpátalja számos településén készítettek szövegfelvételeket. „Az irányított beszélgetésekből összeállt hanganyagot eddig 618 személy megkérdezésével 124 kárpátaljai magyarlakta településen készítettük. 2007 végére gyakorlatilag Kárpátalja valamennyi magyarlakta településéről legalább 3-3 személytől minimum 5-5 órányi hanganyaggal rendelkezünk” – írja Csernicskó István (2008a: 70, továbbá: Csernicskó–Papp–Péntek–Szabó Mihály 2005, Csernicskó 2005, 2007). Az ÚMNyA. gyűjtései során kárpátaljai településeken is készültek szövegfelvételek.

Tanulmányosak a néprajzkutatók szövegközlései is. Márton Gyula erdélyi nyelvész szerint „A folkloristák összegyűjtötte népköltési termékek értékes forrásai a nyelvjárástannak. A folkloristák – sajnos – nem ismerik a fonetikus írást, a szöveget legtöbbször irodalmi helyesírással jegyzik le, s ennek következtében a nyelvjáráskutatók az így lejegyzett anyagot hangtani tanulmányokban nem értékesíthetik; mégis alaktani, mondattani és szókincskutatásokra alkalmas a tőlük lejegyzett anyag” (1970: 11). Kárpátaljáról három kiadványt emelek ki: Penckőferné Punyó Mária Beregújfaluból közölt meséket és mondákat (1995), Kovács Katalin Salánkról a lélekhiedelmekről (2002), P. Lator Ilona Viskről a halállal és temetkezéssel kapcsolatos hiedelmekről, szokásokról közölt szövegeket (2005).

5. A nyelvjárások belső tagolódása, tipológiája a szakirodalomban.

A magyar nyelvterület északkeleti részein a nyelvjárások közötti különbségekről már az első források említést tesznek. Viski Krüzselyi Bálint 1876-ban a máramarosi koronavárosokról megjegyzi, hogy „A beszéd mód minden városban más-más a magyarok közt, s egyik másiktól sokban eltérő” (1876: 270). Törös Béla szerint „A Tiszahátnak a nyelve annyira nem egységes terület, hogy alig akad 2–3 község, amelynek kiejtése megegyezne egymással” (1910: 4).

A magyar nyelvjárási régiókat szemléltető térképet először Balassa József tett közzé a *Magyar Nyelvjárások* című könyvében (1891). Balassa az ungi, beregi, ugocsai és máramarosi nyelvjárásokat az északkeleti nyelvjárási régióhoz sorolja, miképp a későbbi kutatók is (Erdélyi 1905, Horger 1934, Laziczius 1936, Kálmán 1966, Imre 1971a, Juhász D. 2001a). Az északkeleti nyelvjárásokról Erdélyi Lajos azt írja, hogy „általában az irod.

kiejtéshez inkább hasonlít e nyelvjárás, a mint hogy főként ennek az alapján is fejlett amaz” (1905: 343).

Balassa az északkeleti nyelvjárásokat két fő típusra osztja: *felsőtisza*i (valamint az attól különváló *alsószamosi*) és *zeplén-abauji* nyelvjárásra. Balassa Ung megye magyar részét a *zeplén-abauji*, a beregi és ugocsai részeket a *felsőtisza*ihoz sorolja (1891: 65). Balassa térképén Máramaros megyét fehéren hagyja, csupán Máramarosszigetet húzza alá az északkeleti nyelvjárásokat jelölő zöld vonallal. Balassának Simonyi Zsigmond *Magyar Nyelv* (1905) című könyvéhez készített térképén már pontosabb jelölés található: Máramarossziget mellett Visket, Técsőt, Hosszúmezőt, Rónaszéket és Aknasugatagot is az északkeleti nyelvjárásokhoz sorolja (l. Csapodi 1907: 31).

Törös szerint a Tiszahát nyelvjárásai között meglévő különbségek okát „a sok palóc sziget magyarázza” (1910: 4). E szigetek között említi Mezőtarpát, Nagybereget és Nagydobronyt, ahol a „mai napig sok palóc sajátságot megőriztek” (i. h.). A kutatások később csak részben igazolták Törös feltevéseit, a szakirodalom a Törös által is említett Nagydobronyt és Beregrákost tartja számon palócos jellegű nyelvjárásszigetként (Horváth 1976: 11, 55, Balogh 1991: 63, Juhász 2001a: 294). Törös Beregszász nyelvjárását úgy jellemzi, hogy az „átmenetet képez a felsőtiszaiból a palóc nyelvjáráshoz” (1910: 8). Megfigyelése szerint „Beregszász nyelvjárását beszélik a tőle pár percrenyire fekvő Beregardó községben, [...] a Beregszásztól 6–7 km.-re fekvő Kigyóson, azután Nagybéányban, délfelé Bulcsu, Asztély, Nagymuzsaly, Bene községekben” (i. h. 9).

A magyar nyelvjárások újabb, korszerűbb tipológiája *A magyar nyelvjárások atlaszának* gyűjtéseivel vált lehetővé. Imre Samu osztályozása során 37 típust és altípust különböztetett meg. Az északkeleti nyelvjárások közé az abaúji *ő-ző* típustól keletre, kb. a Hernád alsó folyása, a Sajó–Tisza–Csap–Nagyszőlős vonaltól északra fekvő nyelvjárásokat sorolja. Megjegyzi, hogy „Lehetséges, sőt valószínű, hogy sűrűbb kutatópont-hálózat esetén területileg is kirajzolódának bizonyos, viszonylag jól elkülöníthető típusok. Ilyenek megrajzolására azonban anyagom alapján nem vállalkozhattam, s e területnek általam vizsgált pontjait a fentiek előre bocsátása mellett az átmeneti, illetőleg keverék típusú nyelvjárások közé sorolom” (1971a: 365). Imre a kárpátaljai dél-beregi pontokat a szabolcs-szatmári nyelvjárástípushoz sorolja (i. h. 362).

Horváth Katalin szerint „Kárpátontúli magyar nyelvjárásokról beszélünk, de [...] ez a kifejezés inkább földrajzi szempontú, s egyáltalán nem jelenti azt, hogy területünk nyelvjárásai hangtani szempontból teljesen egyformák lennének. Egybefogja nyelvjárásainkat az erős *j*-zés (*gó?ja* 'gója', *jány* 'lány' stb.), a felső nyelvválású hosszú magánhangzók

megrövidülése, a diftongusok ejtése, s több kisebb nagyobb alegységre különítik a magánhangzók megterheltsége terén mutatkozó eltérések” (1976: 54).

Horváth Katalin hangtani alapon a következő típusokat jelöli ki: 1) a felső-Tisza-vidéki (rahói, körösmezői, terebefejérpataki, aknaszlatinai, kerekhegyi) nyelvjárások, amelyekre a hosszú magánhangzók és mássalhangzók rövidülése jellemző; 2) a dunántúli nyelvjárásokkal rokonítható Kerekhegy; 3) a viski nyelvjárás, amelynek legfőbb sajátága a Mezősége jellemző *a*-zás és *e*-zés, valamint részleges hangsúlyos *ő*-zés és zárt *í*-zés; 4) a zárt *ē*-zű Salánk és Beregújfalú; 5) a nagyszőlősi és beregszászi járási nyelvjárások, amelyekre az erős *i*-zés, a polifonémikus értékben jelentkező *ā*-zás, *ē*-zés, illetve *oa*-zás, *ēe*-zés jellemző; 6) az ungvári járási (Korláthelmec kivételével) zárt *i*-zű nyelvjárások; 7) a palócos jellegű Nagydobrony és Beregrákos (1976: 54–5); 8) Dercen és Badaló, ahol az *o*² és *ő*^Y mellett jellemző hangszíni sajátosság az ²*o* és *Ÿ*^ö is (i. h. 11–3, 1998b: 262–3).

Lizanec Péter a kárpátaljai magyar nyelvjárásokat lexikai és szemantikai izoglosszák alapján osztályozta. Három nyelvjáráscsoportot különböztetett meg: 1) dél-ungi-latorcai nyelvjárások; 2) dél-borszai nyelvjárások; 3) dél-máramarosi nyelvjárások. Lizanec szerint a nyelvjárási jelenségek határai gyakran egybeesnek a régi Ung-, Bereg- (Lizanec 2003: 718–9), és Máramaros megye határával (i. h. 728–9).

Juhász Dezső a *Magyar dialektológia* című egyetemi tankönyvben e területen a következő nyelvjáráscsoportokat említi: bereg-ugocsai (a Munkács és Huszt közötti nyelvjárások), ungi (az Ungvári járás és a vele szomszédos kelet-szlovákiai *i*-zű nyelvjárások), valamint „A volt Máramaros megye helyi nyelvjárásai (Huszttól keletre) nem alkotnak egységes csoportot, a települések sem tömbszerűen, hanem nyelvszigetszerűen helyezkednek el” (2001a: 292). Juhász Dezső a nyelvjárásszigetek közé sorolja Dercen, Badalót, Salánkot, Beregújfalut, Nagydobronyt, Beregrákost, Kerekhegyet és Visket (i. h. 292–4).

6. Hangtani vizsgálatok.

Bereg megyéből Uszkay Mihály (1846), Máramarosból Viski Krüzselyi Bálint (1876), Ugocsából pedig Nagy János megfigyelései a legkorábbiak (1879). Uszkay Mihály írta: „Szóejtésök, s beszédjük, ha némi kis eltérést szenvednek is, más vidékek lakóitól, nem egészen rozsz hangzásu. Hosszu *a*-t sohsem mondanak tisztán, s az *a*-betűt a tiszaháti faluk némellyike vastag huzott *a*-nak mondja, más *ao*-nak p. o. alma, néhol *aoma*, néhol vastagon s huzva *ama*. A hosszú *é* helyett éles *e* t mondanak p. o. édes helyett *edes*, röviden meghuzva” (1846: 4, dőlt betűs kiemelés tőlem).

Csapodi István *Máramarosi nyelvjárás* című tanulmányában az aknaszlatinai nyelvjárás egyik jellemző sajátosságát, a mássalhangzó-rövidülést, s a bizonyos helyzetekben jelentkező magánhangzó-nyúlást vizsgálta. Csapodi szerint „A mássalhangzós nyújtást hangsúlyos szótagban mindig magánhangzós nyújtással pótolják” (1907: 32). Felfigyelt arra is, hogy „Az eredeti hosszú magánhangzó is megrövidülhet, ha hangsúlytalan, ellenben a hangsúlyos első szótagot akkor is megnyújtják, ha rövid magánhangzó van benne” (i. h. 33). Csapodi a mássalhangzók rövidülését környezetnyelvi hatással magyarázza: „A mássalhangzós nyújtás mellőzése orosz vagy oláh hatás lehet” (i. h.).

Törös Béla monográfiájában részletesen elemezte a beregszászi nyelvjárás fonémaállományát, a magánhangzók és mássalhangzók minőségi és mennyiségi változásait (1910: 10–7). Megbízhatóan írja le az ⁱH (é2) fonémát (az ⁱH-t a nyomda szűkös betűkészlete miatt kénytelen volt ⁱ9-nek jelölni). Törös e fonémáról így ír: „Az é helyén – kivéve legtöbb esetben a szóvégi é-t s még néhány szó é hangját – emelkedő diphtongus áll, melynek előhangja i kapcsolóhang, melyet a zárt ⁱ és nyílt e között álló zártabb e hang követ. Tehát a diphtongus ⁱ9. Legérezhetőbb a szó kezdetén s az egytagú szavakban: ⁱ9des, ⁱ9g, szⁱ9p, megⁱ9tet, ⁱ9let” (i. h. 10).

A beregi és ugocsai nyelvjárások vonatkozásában a magánhangzók kiesésére már a legelső források utalnak. Uszky Mihály írta: „Ha a magánhangzót magánhangzó követi: egyiket elhagyják p. o. neki adtam helyett, *nekadtam*, Barna István helyett *Barn Estván*” (1846: 4, kiemelés tőlem). E jelenséget Nagy János is említi: „Kieső magánhangzó: *lesett* leesett, *bakartam menni* be akartam m. (Verbőczön)” (1879: 425). Csűry Bálint a tiszaháti és ugocsai nyelvjárás bizonyos sajátosságait (1929a), az ottani magánhangzók kiesését vizsgálta (1929b, 1929c). Gyűjtései idején a magánhangzók kiesése már visszaszorulóban volt: „Az elisio jelensége a szamosháti nyelvjárásban is megvan, de már pusztulófélben. A szamosháti nyelvjárás északi szomszédaiban: a Tiszaháton és Ugocsában azonban ottani tanulmányutaim alkalmával (1909-től 1914-ig) még nagyon jól megfigyelhettem a magánhangzó-kivetés jelenségét” (1929b: 163). Csűry e jelenséget még olyan állapotában vizsgálta meg, amely ma már csak nyomaiban lelhető fel.

A derceni nyelvjárásról 1891-ben Juhász László közölt először adatokat. Juhász a kettőshangzókat nem jelölte, így csak sejteni lehet, hogy a szerző által közölt *elindol* 'elindul', *nyol* 'nyúl' stb. valójában diftongusos alak (Juhász L. 1891). Az 1960-as években Káposztai Erzsébet figyelt fel arra, hogy a településen a nyitódó és záródó típusú diftongusok fonológiai ellentéte a középső nyelvéllátsfokú hosszú magánhangzók teljes tartományában megvan: „Az kétségtelen, hogy jelenleg külön fonémák a nyelvjárásban és a középső sor két lépcsős; az *uó*,

üő, ie sor átmenetet képez a felső és a középső sor között” (1967: 351). Káposztai szerint „azokban a tö- és toldalékmorfémákban, amelyekben a mai nyelvjárásainkban *ó* és *ú*, *ő* és *ü*, *é* és *í* változatok jelentkeznek, pl. *ló* és *lú*, *kő* és *kű*, *szép* és *szíp* – a derceni nyelvjárásban *luó*, *kűő*, *szíép* nyitódó diftongusokat találunk; azokban a tö- és toldalékmorfémákban pedig, melyeknek a többi nyelvjárásban nincs zártabb változatuk – a derceni nyelvjárásban záródó diftongusok jelentkeznek. Természetes, hogy némi ingadozás előfordul a realizációknál, de maga a rendszer elég világosan kirajzolódik” (i. h. 353).

Káposztai tanulmánya felkeltette a dialektológusok érdeklődését. Horváth Katalin közléséből tudom, hogy Imre Samu e jelenség meglétét eleinte alig hitte, mígnem Dercenben személyesen győződött meg arról, hogy Káposztai következtetései helytállóak voltak. Ezt követően Imre *A mai magyar nyelvjárások rendszere* című könyvében az *ó^u* (*ó₁*), *ő^ü* (*ő₁*) mellett már külön fonémaként tartja számon az *“ó* (*ó₂*) és *“ő* (*ő₂*) diftongusokat (1971b: 135, 145). Horváth Katalin 1976-ban e jelenséget a beregszászi járási Badalóból is említi (1976: 11–3). Imre szemléletét követi később a *Magyar dialektológia* című egyetemi tankönyvben Fodor Katalin (2001: 328), és Juhász Dezső (2001a: 292). Sebestyén Árpád a tankönyvről írott ismertetőjében (2001), Balogh Lajos pedig a 12. Élőnyelvi Konferencián tartott előadásában (2004) e kérdésben más véleményt fogalmaz meg. Sebestyén Árpád a következőket írja: „Vitathatónak tartom [...] az *ó-1* és *ó-2*, illetőleg az *ő-1* és *ő-2* megkülönböztetését. Az *ó-2* *uo*, illetőleg *ő-2* *üő* realizációja az esetek túlnyomó többségében a zártszótagi *l*, *r*, *j* nyújtó hatásának (ami egyszersmind zárulással is jár) fonetikai eredménye. Feltevésem szerint a *foarkas*, *Gyoarmat*, *üördög*-féle diftongusokban túlnyomórészt az *a*, *ő* fonémák asszociatív hatására megnyúlt változatainak tovább módosult realizációit láthatjuk, nem egy *ó*, *ő* fonémáét” (2001: 198). Balogh Lajos szerint „az adatok sokfélesége nem teszi lehetővé az egyértelmű állásfoglalást a fonológiai besorolást illetően. [...] talán célszerűbb lenne, ha nem erőltetnénk az *“ő*, *“ó* esetében a funkcionális megkülönböztetést” (2004: 194).

A kárpátaljai magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszerének vizsgálata terén jelentős Horváth Katalin *A kárpátontúli magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszere* című kiadványa, amely átfogó ismereteket ad a magánhangzók fonéma-állományáról és a fonémák gyakoriságáról (1976). Kandidátusi disszertációját a tartui egyetemen védte meg 1977-ben, címe: *Фонетическая система венгерских говоров Потисся Закарпатской области УССР*. Hiánypótló Horváth Katalin *A kettőshangzók rendszere a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban* című tanulmánya is, melyben megállapítja, hogy általános érvényűen (kivétel Aknaszlatinától a Tisza forrásvidékéig) a középső nyelvválású hosszú magánhangzók (*ó*, *ő*, *é*), helyenként az alsó nyelvválású magánhangzók (*a*, *e*), Dercenben és Badalóban a felső

nyelvállású labiális magánhangzók (*u, ú, ü, ű*) diftongizálódnak, Nagydobronyban és Beregrákoson pedig a legalsó nyelvállású *á* (1990: 272). Több tanulmányában foglalkozott a zárt *i*-zéssel (1998a, 2000b). A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusán szülőfaluja, Tiszakeresztúr nyelvjárásának (Nagyszőlősi járás) magánhangzó-rendszeréről (1972a), 2006-ban az ungvári Nemzetközi Hungarológiai Konferencián pedig a salánki zárt *é*-zésről tartott előadást.

Horváth Katalin mellett Kótyuk István is vizsgálta a zárt *i*-zést. *A zárt i-zés az ungi nyelvjárásokban* című tanulmányában e jelenséget „1. szótövekben /hangsúlyos, hangsúlytalan helyzetben, tövégen/; 2. képzőkben; 3. viszonyragokban; birtokos személyjeles szavak továbbtoldalékolt alakjaiban; 5. igei személyragokban; 6. igeekötőkben; 7. egyéb morfémaiban” (1990: 267) egyaránt gazdag adattárral szemlélteti, akárcsak az *ő*-zést egy másik dolgozatában (1993b, 2007b). Kótyuk gyűjtése azt igazolja, hogy „az ungi nyelvjárástól nem idegen az *ő*-ző tendencia, sőt a hangsúlytalan labiális zárt *ő*-zés eléggé jelentős megterheltségű” (2007b: 171, l. még Horváth 1976: 28–31).

A nagydobronyi nyelvjárás palócos sajátosságait Balogh Lajos és Debreceni Anikó (Balogh 1991, Balogh–Debreceni 1995), valamint falumonográfiájában Móricz Kálmán vizsgálta (1993: 278–80).

A viski nyelvjárásról először Viski Krüzselyi Bálint közölt adatokat: „A viskiek már így beszélnek: *Öker, göder, tüker* (ökör, gödör, tükör), *hallad* (hallod), *öttem* (ettem), *Lajas, Káraly, Lingvaj, Szirmaj, Kassaj* stb. (Lajos, Lingvai stb.)” (1876: 270, kiemelés tőlem). E nyelvjárássziget hangtani sajátosságait, különösképp az *a*-zást Mokányiné Nagy Katalin vizsgálta először (1972a: 9–10, 1975a). Megfigyelése szerint az *a*-zás hangsúlytalan helyzetben toldalékokban és szótőben egyaránt jellemző, hangsúlyos helyzetben ritkán jelentkezik. Tóth Péter arra figyelte fel, hogy a nyílt *a*-zás, az *e*-zés és a zárt *i*-zés e településen csak a reformátusokat jellemzi, a római katolikusokat nem (2007a). E jelenség kialakulása településtörténeti okokkal magyarázható.

Összességében elmondható, hogy Törös Béla, Csűry Bálint, Horváth Katalin stb. révén a hangtani vizsgálatok terén jelentős eredmények születtek. Ugyanakkor ma is időszerű és hiánypótló az eddig még kevésbé érintett települések (köztük a nyelvjárásszigetek) hangrendszerének leírása, az *i*é (*é2*) területiségének a vizsgálata stb.

7. Alaktani vizsgálatok.

A legelső adatok Uszkay Mihály beregi, Nagy János ugocsaí és Endrei Gerzson tiszaháti megfigyelései. Uszkay a kijelentő mód egyes szám harmadik személyű *adi, láti, halli*

alakokra (1846), Nagy János a „-nöl, -nól, és kivált nül” használatára figyelt fel: „szatlernöl e h. szatlertől, Janinül kaptunk egy kádat e h. Janitól; nálunknül a. m. tölünk” (1879: 426). A Tiszahátról Endrei közl először suksükölő adatokat (1909: 286). A tiszaháti és ugoccai nyelvjárásról írott tanulmányában Csúry Bálint is foglalkozik a helyi nyelvjárások főbb alakitani jellemzőivel.

Törös Béla monográfiájának alaktannal foglalkozó részében részletesen elemzi a szóalkotás módjait, a szóképzést és ragozást (1910: 18–24). A *megy* és a *van* ige ragozásáról a következő adatokat közli: „1. *mengyek*, 2. *menc* (m'9gy, *mensz*, *méc*), 3. *megyen* és *menygyen*; tb. *megyünk*, *mentek*, *mennek*. – 1. *vagyok*, 2. *vagyol*, *vagy*. 3. *van*, tb. *vagyunk*, *vattok*, *vagynak*” (i. h. 22).

Kótyuk István több tanulmányban foglalkozott az ungi nyelvjárások alaktani sajátágaival. Névszótó- és igető-rendszerét vizsgálva (1995: 101–119, 2007c) megállapítja, hogy „A névszótövek túlnyomó többsége az ungi nyelvjárásban is egyalakú; a köznyelvi egyalakú tövek nyelvjárásunkban is egyalakúak, de egyalakúak olyan tövek, sőt egész altípusok is, amelyek a köznyelvből váltakoztatják a tövüket” (2007c: 176). Megjegyzi, hogy „az igetők egységesülése előrehaladottabb, mint a köznyelvből: a változó tövek minden típusában (az *sz-v* tövűek kivételével) kevesebb ige van, mint a köznyelvből, s a melléktövek használata is jóval korlátozottabb az egyes tőtípusokban” (i. h. 189).

Kótyuk István az ige ragozásrendszerét kutatva írja: „az ungi nyelvjárás igeragozási rendszere csak a kijelentő mód jelen idejében mutat szembevetendő eltéréseket a köznyelvtől az alanyi ragozásban is, a tárgyaz ragozásban is. Ezek az eltérések a személyragok és változataik használatában, kapcsolódásuk módjában és az igető-előfordulás tekintetében mutatkoznak olyan következetességgel, amely a nyelvjárásban a köznyelvihez képest egységesebb igeragozás-rendszert eredményez, jelentősen csökkentve a homonim igealakok számát is” (1998: 305–6, továbbá: Kótyuk 2004).

8. Lexikai vizsgálatok.

A tájszógyűjtések számottevő elmaradást mutatnak, még kevesebb azonban azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyek a helyi tájszavakat vagy a szaknyelvek szókincsét vizsgálatuk tárgyává tennék. Kivételt csak a környezetnyelvi átvételek vizsgálata jelent. Csak remélhető, hogy a kárpátaljai magyar nyelvjárási atlasz és regionális szótár anyagát hasznosítani fogják a jövőben (mint Lizanec 1995b, Jackovics 2004, 2007).

Törös Béla beregszászi nyelvjárásról írott monográfiájában számba vette a szekér és ekerészek megnevezéseit, a csizmadiaák, cipészek, bodnárok és szíjgyártók mesterszavait, a népi játékok közül pedig a diózás és a kuglizás szavait (1910: 31–5).

A helyi lexikai vizsgálatok közül Mokányné Nagy Kataliné emelhető ki, aki kilenc felső-Tisza-vidéki településen végzett kutatást (1972a, 1972b: 61–4, 1972c, 1972–1983, 1975b, 1986–1996). Kandidátusi értekezésében az állathívogatókat és -terelőket (1972a: 17–106), valamint az állattartás szókincsét vizsgálta (i. h. 107–201). Az állathívogatókkal és -terelőkkel, továbbá a háziállatok általános megnevezései mellett közölt, s a leggyakrabban a gyermeknyelvben megjelenő becéző alakokkal a magyar dialektológusok korábban alig foglalkoztak. Meg kell azonban jegyezni, hogy e gazdag gyűjtésre épülő kitűnő munkákra a kárpátaljai nyelvészek alig hivatkoznak.

Györke Magdolna a népi öltözködés szókincsét vizsgálta (1990, 2008). E témából védte meg kandidátusi értekezését 2002-ben. Lizanec Péter (1984, 1995b) és Úr Lajos (2008) a népi táplálkozás szókincsével, Balla Erika Korláthelmec (Ungvári járás) népi növényneveivel foglalkozott (2007a, 2007b).

Noha a magyar nyelvtudományban a magyar–keleti szláv nyelvi érintkezésnek nagy hagyományai vannak, a kárpátaljai magyarok körében használt szláv jövevényszavak és kölcsönzések módszeres vizsgálata csak az 1960-as években kezdődött (vö. Csernicskó–Hires 2003: 125–6). Kniezsa István „A magyar nyelv szláv jövevényszavai” című könyvében így ír: „nem voltam tekintettel az 1918. után csehszlovák, illetve jugoszláv uralom alá került magyarságnak a szlovákból, a kárpátaljai ukránból, illetőleg a szerbből átvett nagyszámú szavaira sem. Itt is először a gyűjtésnek kell a feldolgozást megelőznie” (1955: 5). Az 1960–70-es évek kutatásai közül Kótyuk Istvánét (1969, 1973, 2007a) és Fodó Sándorét (1972a, 1972b, 1973) emelem ki. Kótyuk István kandidátusi disszertációjában (1973, újabb kiadása: 2007a) az ungi nyelvjárások szláv eredetű jövevényszavait osztályozta (2007a: 67–96), részletesen tárgyalva a hangtani és alaktani meghonosodásuk kérdéseit (i. h. 97–141).

Lizanec Péter az ukrán (ruszin) kölcsönzéseket két csoportra osztja. Az első csoportba „a régi ukrán (ruszin) jövevényszavakat” sorolja (1993: 51), vagyis amelyek 1945 előtt kerültek a helyi magyar nyelvjárásokba. A második csoportot „azok az új szavak képezik, amelyek 1945 után kerültek be a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba” (i. h. 54). Lizanec megfigyelése szerint „az új ukrán elemeknek a száma a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban nagyon csekély. Ez azzal magyarázható, hogy az orosz nyelv dominált az ukránnal szemben mind az iskolákban, mind a munkahelyeken” (i. h.).

Borbély Edit több tanulmányában foglalkozott a szókölsönzésekkel (2000, 2003, 2006), érintve az átvételek hangtani sajátosságait és meghonosodásukat (2000: 114). Borbélyhoz hasonlóan Csernicskó István és Hires Kornélia ugyancsak az 1945 után elterjedt szókölsönzéseket érintette (2003).

Zékány Imre a felső-Tisza-vidéki magyar nyelvjárások román jövevényszavait (közel félszáz tájszót vett számba, 1966), valamint a román nyelvjárásokat ért magyar hatást vizsgálta (1964). Dankánics (1974), Ladcsenko és Siskova (1998) az ungvári járási magyar nyelvjárások német jövevényszavait, Melika György a német, magyar és ukrán nyelvjárások kölcsönhatását kutatta (1971, 2000). A helyi magyar nyelvjárások német eredetű tájszavairól újabban Turisz Ingridnek jelennek meg írásai (2008a, 2008b).

A kárpátaljai ukrán (ruszin) nyelvjárások magyar jövevényszavait elsőként Csopey László tanulmányozta. Csopey a mintegy ötszáz magyar eredetű szóból álló jegyzékét saját gyűjtése (közte népdal és népmese-gyűjtése), valamint egy népdalgyűjtemény alapján állította össze. A szerző szerint „a rutén népnyelvben a magyar elemek felvétele még folyvást tart s ilyeneket évről-évre mind többet lehet benne tapasztalni” (1881: 294). Mokány Sándor kandidátusi (1966), Lizanec Péter doktori értekezésében (1972), valamint háromkötetes monográfiájában vizsgálta e kérdést (1970, 1976b, 1976c). Újabban Bárányiné Komári Erzsébet tanulmányai érdemelnek figyelmet (2007, 2010). A kutatások számára hasznos forrásnak számíthatnak az ukrán (ruszin) nyelvföldrajzi- és tájszógyűjtések (például Dzendzelivszkij kétkötetes *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР* című munkája). Történeti vizsgálatok is születtek: Dezső László XVI–XVIII. századi ruszin nyelvmlékekben mintegy ötszáz magyar eredetű szót mutatott ki (1989).

9. Szemantikai vizsgálatok.

A szavak jelentését célzó kérdések a magyar nyelvatlaszokban alig találhatók, „Csupán *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza* fordít külön figyelmet erre a problémára” (Juhász D. 2001a: 118). Az atlasz gyűjtései nyomán Lizanec Péter tett megfigyeléseket (1991, 1998). Lizanec *a megveti (az ágyat)* ígéről ezt írja: „A tanulmányozott nyelvjárásokban ez a szó két, mondhatjuk, ellentétes jelentésben él. Az első jelentése: 'megveti, beveti az ágyat felkelés után'; a második jelentése: 'megveti az ágyat lefekvés előtt'. Mindkét jelentés jól körvonalazható a térképen: az Ungtól a Borzsa folyóig főleg az első jelentés terjedt el, a Borzsától a Tiszáig a második” (1998: 71). A KMNyA. szemantikai jellegű anyaga további részletes vizsgálatokra is lehetőséget biztosít.

10. Mondattani vizsgálatok.

A magyar dialektológiában a mondattani vizsgálatok szembetűnő elmaradást mutatnak. Ennek egyfelől az a magyarázata, hogy a mondattan szintjén a köznyelvhez képest viszonylag kevesebb eltérést találunk, másfelől a mondattani jelenségek vizsgálata a gyűjtés technikai feltételeinek hiánya folytán sokáig megoldatlan probléma volt.

A szóban forgó területről Törös Béla beregszászi kutatásai emelhetők ki (1910: 25–8). Említést érdemel továbbá Endrei Gerzson tiszaháti (1906, 1909), Móricz Kálmán nagydobronyi (1993: 281) és Lakatos Katalin barkaszoí (2004) közlése. Közülük kiemelek néhány sajátágot. Endrei felfigyelt arra, hogy a Tiszaháton elterjedt „A *lesz* ige majd értelmében: öt szobát *kell lesz* takarítani: öt szobát kell majd takarítani” (1906: 44). Törös írja: „Különös s itt általánosságban használt jövő idejű alakja van a *kell* igenek: *kelleszsz*”, megjegyezve, hogy „tanult emberek sem tudják elhagyni” (1910: 21). Endrei megemlíti, hogy jellemző „A *felé* névutó gyakori használata: *elfele ment*; *megfele hót*: meghalt” (1906: 44), ugyanezt Nagydobronyból Móricz is közli: „Ha az igekötős vagy névutós igét folyamatossá akarják tenni, akkor az igekötőhöz vagy a névutóhoz hozzáteszik a *-fele* szócskát: *Á levest ette mekfele*” (1993: 281). Endrei írja: „Többesszámu alany után egyesszámu állítmány: Ma egyéb sok *kiadásaim vót*” (1909: 286). Ezt Törösnél is megvan: „Az állítmány mindig egyes számban áll, ha az alany a többbirtok ragjával van ellátva: *Ojjaⁿ szⁱ „p lábbelije van*” (1910: 25), valamint Móricznál: „Az alany és az állítmány számbeli egyezése nem minden esetben érvényesül: *Á főggyeji jutott eszibe*” (1993: 281). Törös felfigyelt arra is, hogy „Gyakran használt erősítő szócska különösen mutató mondatokban a *la*: *Így la! Úgy la! Al la!*” (i. h.), miképp Móricz is: „A mutató vagy személyes névmással kifejezett határozó, jelző, tárgy vagy alany mellett ott állhat a mutató-nyomósító *lâ* szócska: *Tedd le odâ lâ*” (1993: 281). Törös szerint Beregszászban „Az *összetett mondatok* használatára jellemző, hogy a kötőszókat kerülik. Az *és* kapcsolódó kötőszót csak a legtrikább esetben hallani. Leggyakrabban a *meg* helyettesíti” (1910: 27). Móricz szerint Nagydobronyban „A kapcsolatos mondatok kötőszava *meg* vagy *oszt*” (1993: 281).

11. Állandósult szókapcsolatok.

Az első kisebb jegyzékek a XIX. században jelentek meg (pl. Viski K. 1878). Nagyobb gyűjtést közölt Törös Béla (1910: 35–40). Vizsgálatokra később kerül sor. Papp Károly szülőföldjén, Beregrákoson és környékén élő szólásokat vizsgált, köztük a *Látam én már karón varjút* beregi jelentését, és a helyiektől hallott eredetmagyarázatát (1938, 1939).

Ki kell emelnem Zékány Imre *A kárpátaljai magyar nyelvjárások frazeológiai egységeinek típusai* című tanulmányát. Zékány megállapítása szerint a frazeológiai kapcsolatok nyelvészeti, nyelvtörténeti, kultúrtörténeti szempontból egyaránt érdeklődésre tarthatnak számot, „mivel közülük egyesek nemcsak ősrégi eredetű jelentéstani, hanem mondatszerkezeti egységek is” (1993: 94). Zékány több frazémának finn, észt stb. párhuzamát említi (i. h.). A kárpátaljai magyar nyelvjárások frazeológiai egységeit két fő csoportra osztja: magyar és idegen eredetűekre. Mind a magyar, mind az idegen eredetű frazémák típusait gazdag példatárral szemlélteti. Kultúrtörténeti szempontból is érdekesek a kárpátaljai magyarok körében használt ukrán (ruszin), német, szlovák, román és cigány eredetű frazémák. Móricz Kálmán Nagydobronyról írott falumonográfiájában helyi frazémák kialakulásával kapcsolatos történetekről is ír (1993).

Viski Krüzselyi Bálint 1876-ban írta: „A técsői, viski és hosszúmezei ember mindig élveledik egymással, bárhol és bármikor jönnek össze. Gunynévvvel »técsi dongó«, »viski szász«, »hosszumezei pityeré«-nek czimezik őket” (270). A szerző a falucsúfolók kialakulásának nép körében élő történetét is érinti. A kisebb közléseken túl a falucsúfolók módszeres gyűjtése azonban lényegében csak az elmúlt években kezdődött. Ladányi Krisztina kárpátaljai név- és falucsúfolókat, valamint a falusorolókat vizsgálja, eredményeit több tanulmányban tette közzé (2004, 2007a, 2007b, 2008, 2010), amelyeket remélhetőleg még továbbiak követnek. A szerző gazdag példatárral szemlélteti a vándor- és a helyi csúfolókat, köztük a nyelvjárási sajátosságokra utalókat is.

12. A nyelvjárási vizsgálatok településtörténeti vonatkozásai.

A magyar nyelvterületen a belső népmozgások iránya és erőssége a történelem folyamán változó volt. A honfoglalást követő telepítések, a háborúkat (főképpen a törökdúlást) követő népmozgások a nyelvterület egyes részeit jobban érintették, más részeit kevésbé. Rot Sándor szerint „Az erdélyi és kárpátaljai magyar peremnyelvjárásokban gazdasági és történelmi okok miatt ez a keveredés kisebb volt. Így tehát ezek a nyelvjárások a többi magyar nyelvjárással lényegében csak marginálisan érintkeztek” (1967: 57).

Balogh Lajos *Palócok a Kárpátalján?* című tanulmányában a nagydobronyi nyelvjárás palócos jellegű sajátágaiból, valamint bizonyos palócos sajátosságok hiányából következtetve írja, hogy „nagyon óvatos előrejelzésként megkockáztathatjuk, hogy talán inkább a keleti, borsodi palóccal mutat számottevőbb azonosságot Nagydobrony nyelvjárása” (1991: 66). Balogh szerint valószínűleg viszonylag korai áttelepülésről lehet szó, mert a

családnevek és egyéb más jelek bizonyítékokat szolgáltatnak arra, hogy már a XVI. századtól feltételezhető a lakosság kontinuitása (2001: 318).

A viski nyelvjárás mezőiségi kapcsolataival Mokányné Nagy Katalin és Tóth Péter foglalkozott. Mokányné Nagy Katalin nyelvészeti és néprajzi érvekkel egyaránt igazolta a helyiek mezőiségi gyökereit (1972a: 9–10). *A romániai magyar nyelvjárások atlaszának* megjelenő kötetei, valamint Murádin Lászlónak az atlasz hatalmas anyagán alapuló osztályozásai újra felvetették a vizsgálatok lehetőségét, a viskiek eredetének további pontosítása céljából. Tóth Péter *A viski reformátusok mezőiségi gyökereiről* című tanulmányában saját gyűjtését az RMNyA. adataival, valamint Murádin László osztályozásaival vetette egybe. A vizsgálat eredménye azt mutatja, hogy a viski reformátusok elődei feltehetően a Mezőség északi *i*-ző részéről, a Nagy- és a Kis-Szamos torkolatától délkeletre eső területről (Ördögösfüzes, Nyíres, Magyardéce, Tacs, Mezőveresegyháza környékéről) származnak (2007b). A kárpátaljai magyar nyelvjárászigetek településtörténeti vonatkozásait Mokányné Nagy Katalin az *О переселенческом венгерском языковом острове в восточном Закарпатье* (1972d), Tóth Péter a *Kárpátaljai magyar nyelv- és nyelvjárászigetek a változó nyelvi környezetben* című tanulmányában is érintette (2007c).

A nyelvjárászigetek gyökereinek vizsgálata a dialektológia és a településtörténet számára egyaránt hasznos. További vizsgálatokra volna szükség, különösképp azokon a nyelvjárászigeteken (például Beregrákoson és Kerekhegyen), amelyeket a kutatások még alig érintettek.

13. Nyelvjárástörténeti vizsgálatok.

A kárpátaljai magyar nyelvészek legnagyobb adóssága a helyi nyelvjárástörténeti kutatások hiányára vonatkozik, annak ellenére, hogy a beregszászi levéltár hatalmas anyaga a kutatások számára jó lehetőséget biztosít. Csupán magyarországi nyelvészeket említhetek meg, akik kutatásaik során Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyét is érintették.

Papp László magyarországi levéltárakban gyűjtött jelentős mennyiségű levéltári irat alapján végzett statisztikai számításai segítségével a történelmi Magyarország keleti részsein vizsgálta az *i*-zés XVI. századi területiségét. *Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika* című könyvében négyszáz XVI. századi forrást használt fel. Papp munkája a Magyar Tudományos Akadémia 1961. évi pályázatán első díjat nyert. Megállapítása szerint „feltűnő, hogy a Latorcától északra fekvő terület nem *i*-ző, illetőleg, hogy főként a század vége felé kezdenek feltűnedezni az *i*-ző alakok a terület emlékeiben, amikor pedig az írásbeliségből már kiszorulóban van az *i*-zés” (1963: 148). Azok az iratok, amelyekben feltehető az *í*, Szabolcs,

Szatmár, Bereg, Ung és Zemplén megye területére lokalizálhatók. Papp arra következtet, hogy az *í* Ung déli, Szabolcs északi részéről kiindulva foglalhatta el mai területét (i. h. 149). Papp tervei között volt egy történeti jelenségtasz elkészítése, amely a vizsgált terület *i*-zését mutatta volna be (i. h. 177).

A szóban forgó területre vonatkozóan természetesen történeti nyelvtanaink is tartalmaznak ismereteket. Ezek közül Benkő Loránd *Magyar nyelvjárástörténet* című könyvét említtem meg, amelyben a szerző részletesen tárgyalja a keleti, északkeleti terület vonatkozásában az *ë-e* hangviszony alakulását (1957: 91), a rövid magánhangzók nyúlását az *l*, *r* és *j* hangok előtt (i. h. 95), valamint a diftongusok keletkezésének kérdését is. BENKŐ az *i*□ első adatát 1562-ből közli. Kialakulásáról megjegyzi, hogy „Nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy itt *i* > *i*□ diftongizációról van szó; nemcsak azért, mert a környező nyelvjárástípusokban *i*-zés van ilyen helyzetben, hanem főként azért, mert a nyelvtörténeti adatok tanúsága szerint a későbbi *i*□-zō terület korábban valószínűleg *i*-zō volt” (i. h. 97).

A közelmúltban jelent meg Révay Valéria szerkesztésében a *XVII–XIX. századi levelek Északkelet-Magyarországról* című kiadvány, amelyben nyíregyházi szerzők ötvenhét szatmári, beregi, ugoccai és máramarosi missilist, leltárt és tanúvallomást tettek közzé (Révay szerk. 2003). Az iratokat magyarországi, szatmárnémeti és beregszászi levéltárakban gyűjtötték. A dokumentumok helyesírási, hangtani és alaktani jellemzőit a *Tanulmányok Bereg, Máramaros, Szatmár és Ugocsa XVII–XIX. századi nyelvállapotáról* című könyvben Révay Valéria elemezte (Mizser–Révay 2004: 53–156).

14. Szótörténeti vizsgálatok.

Mokány Sándor szófejtéseit említhetem első helyen, rajta kívül még Mokány Katalin, Kótyuk István és Fodó Sándor emelhető ki, akik ide vonatkozó kutatásaik során jórészt kárpátaljai gyűjtéseiket hasznosították. Mokány Sándor a Nyelvtudományi Értekezések 105. számaként megjelent *Magyar szófejtések* (1980) című könyve fontos információkkal bővíti többek között a *fonák*, a *reng* és a *leng*, a *kapar*, a *szólító* eredetével kapcsolatos ismereteinket. Mokány Sándor történeti és nyelvjárási adatokból következtetve jut arra, hogy „a *reng*, *renget*, *rendül*, *rendit* szócsalád egy töről fakadt a *leng*, *lenget*, *lendül*, *lendít* szócsaláddal, s eredetileg mindannyian a lassú mozgás, ingadozás hang- és mozgásképzetét fejezték ki” (i. h. 28). Mokány Sándor az ukrán etimológiai szótár (*Етимологічний словник української мови*) magyar vonatkozásaival is foglalkozott, több helyen pontosítva a szótár adatait (2000).

Mokányiné Nagy Katalin kandidátusi disszertációjában a felső-Tisza-vidéki nyelvjárások lexikai sajátosságait (1972a), Kótyuk István pedig az ungi nyelvjárások ukrán jövevényszavait kutatva tett szótörténeti észrevételeket (1973, 2007a). Fodó Sándor szófejtései ugyancsak megbízhatóak (1972a, 1972b, 1973, Fodó utóbbi tanulmányában vizsgált tájszavak egy részéhez Sebestyén Árpád fűzött észrevételeket: Sebestyén 1973). Fodó szerint a *mont* 'törkölty' tájszó „Felső-Tisza vidéki közvetlen magyar–délszláv érintkezésnek az eredménye. Ennek az érintkezésnek pedig megvoltak a feltételei”, mivelhogy „A délszláv szigetek Felső-Tisza vidéki előfordulásának lehetőségét sok kutató valószínűnek tartja [...]. A kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban található számos más délszláv elem, illetőleg sajátosság szintén azt bizonyítja, hogy e vidéken az ukránokat megelőző szlávok délszláv jellegűek lehettek” (1973: 49). Mokány Sándor e tájszónak több más jelentését is feljegyezte, új ismeretekkel bővítve eredetének kérdését (2007).

15. Változásvizsgálatok.

A szóban forgó területen a nyelvjárások változásáról Viski Krüzselyi Bálint tett először említést, aki 1876-ban a máramarosi nyelvjárásokat jellemezve megjegyezte, hogy „Szigeten és Huszton az intelligentiától, mely a legszebben és minden modorosság vagy tájszólás nélkül beszél, a nép is eltanulta a helyes kiejtést, s külön beszédmódot nem is jelezhetünk” (1876: 270). A nyelvjárásokban zajló változásokra beregi és ugocsai gyűjtései során Csűry Bálint is felfigyelt. Csűry tanulmányaiban az általa vizsgált tájnyelvi sajátosságok változásáról és állapotáról is említést tett (1929a, 1929b, 1929c).

E megfigyeléseket módszeres (változás)vizsgálatok az ezredforduló tájékán követik. P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit az északkeleti régióban, a trianoni határ két oldalán, öt határon túli és öt magyarországi településen vizsgálódott. Eredményeik szerint már a kárpátaljai és erdélyi kutatópontokon (Bótrágyon, Beregsomban, Tiszaújlakon, Szamosdarán és Börvelyen) is nagyobb arányban használnak standard variáns, mint nyelvjárást, de azok különbsége a standard formák javára csak 7%, míg a magyarországi településeken több mint 60%. Számításuk szerint az I. generáció nyelvjárási adatainak a magyarországi középgeneráció már csak a felét, a fiatal pedig csupán 36%-át adja meg. Ezzel szemben a határon túli kutatópontokon a középgeneráció az idős korosztály nyelvjárási adatainak 83%-át, a fiatal korosztály pedig 59%-át használja (2002a: 236). Tóth Péter „A magyar nyelvjárások atlaszá”-nak kárpátaljai kutatópontjain végzett ún. követéses vizsgálatokat. A szerző a nagyatlász és a megismételt gyűjtések adatainak összevetése alapján a nyelvjárási jelenségek használatában az utóbbi mintegy fél évszázadban bekövetkezett változásokat

vizsgálta. A kutatás a köznyelvi változatok terjedése mellett a nyelvjárások érintkezését is igazolta (2006, 2009).

16. Attitűdvizsgálatok.

Kárpátalján az első attitűdvizsgálatokra az ezredfordulón került sor. Ekkor végeztek vizsgálatokat nyíregyházi kutatók a beregszászi főiskola hallgatóinak körében (T. Károlyi–Szabó 2000, T. Károlyi 2002), valamint Tiszaújlakon (P. Lakatos–T. Károlyi 2003a, 2003b). A vizsgálatokból kitűnik, hogy a főiskolai hallgatók 61%-a a kárpátaljai magyar nyelvhasználatnak nyelvjárásias jellegét emelte ki (T. Károlyi 2002: 143). A tiszaújlaki adatközlők „Valamennyien teljesen egybehangzón elsősorban a »tisza magyar« szószerkezettel jellemezték a helyi beszédet: *»Hát itten eredeti magyarul beszélnek. Irodalmilag beszélnek. Mi beszélünk a legtisztábban. Se tájszólás, se semmi!«*” (P. Lakatos–T. Károlyi 2003a: 510).

A *Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár* a nyelvjárási attitűdökre vonatkozóan is tartalmaz ismereteket. Az egyik viski adatközlő a helyiek beszédét így jellemzi: „*a legcsodálatosabb az, hogy szinte tökéletesen megfelel a magyar irodalmi nyelvnek. Ez a csodálatos, amit nem tapasztal sehol*” (Csernicskó–Márku szerk. 2007: 329). Gyakran jellemző, hogy az adatközlők a környező települések nyelvhasználatát tartják nyelvjárásiasnak. Egy nagydobronyi adatközlő szerint „*Rákoson, igen áá betűsen beszélnek*” (i. h. 230), pedig az illabialis TM Nagydobronyban is jellemző hangszíni sajátosság.

Lakatos Katalin a kárpátaljai magyar iskolások (2006, 2007a, 2009a, 2009b) és pedagógusok körében végzett gyűjtéseket (2007b, 2008). Megállapítása szerint „Mindkét csoportról elmondható, hogy bár nem vallják magukat nyelvjárási beszélőnek, többségüket pozitív érzelmek kötik ehhez a változathoz. Azaz érzik a társadalmi stigmát, igyekeznek elhatárolódni ettől a változattól, ugyanakkor rejtett presztízse van szűkebb közösségük nyelvhasználatának. Míg ez megmarad, bizonyos szintereken tovább élnek a kárpátaljai magyar nyelvjárások s ezáltal a magyar nyelv” (2007b: 162).

17. Nyelvi identitás.

A vonatkozó kutatások tanúsága szerint a határon túli nemzetrészekre erős regionális tudat jellemző, hazaképük elsősorban a szülőföldjükhöz kötődik. Kárpátalján a regionális identitásnak (szemben például erdélyi hagyományokkal) nincsenek régi gyökerei, mivel ez a régió mint önálló földrajzi vagy közigazgatási egység csak a múlt században jött létre. A vizsgálatok (Csernicskó 1998, Gereben 1999) azt igazolják, hogy a Kárpátaljához való

tartozás mára a helyi magyarság identitásának egyik fontos tényezője lett (Hires–Csernicskó 2008: 19).

Csernicskó István kutatásai során jutott arra a következtetésre, hogy „A helyi nyelvváltozatok [...] a lokális, regionális identitás jelzését, a szűk közösséggel szembeni szolidaritást szolgál(hat)ják elsősorban a kettősnyelvű beszélők számára; a magyarországi magyarokkal való érintkezés során viszont nem a helyi (települési) vagy regionális (kárpátaljai) identitás kimutatása, hanem az összetartozás, az alkalmazkodás kifejezése kerülhet előtérbe azzal, hogy a nyelvhasználó igyekszik nyelvi jellemzőit a magyarországi beszédpartneréhez igazítani. [...] Bizonyos körülmények között viszont nem az azonos nyelvéekkel való összetartozás kifejezése a fontos, hanem a regionális azonosságtudat előtérbe helyezése” (2009: 107).

18. Társadalmi szempontok.

A kárpátaljai magyarság nyelvhasználatára vonatkozó beregszászi nyelvészek által végzett kutatások a nem, a kor, az iskolai végzettség, a foglalkozás és a településtípusok közötti különbségekre is figyelemmel vannak. A kutatások közül hármat emelek ki: az 1996-ban végzett *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* nevű (más néven RSS) vizsgálatot, amely a magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről először adott bő tájékoztatást (az eredményekről l. Csernicskó 1998), az *Iskola 2000* nevű kutatást, amelyet kárpátaljai magyar középiskolások körében végeztek (Beregszászi–Csernicskó 2006: 27, 2007a: 43–55), valamint a *Rétegződés 2003* nevű vizsgálatot, amelyben a kárpátaljai magyarság 18 éven felüli reprezentatív mintáját vették figyelembe (Beregszászi–Csernicskó 2006: 71–100, 2007a: 24–43). E kutatások bizonyos nyelvjárási jelenségek és regionalizmusok használatát, illetőleg annak körét is érintik (például a *kell* állítmány jövő idejét, a *-t* végű igék kijelentő módját, az *-e* kérdőszócska szórendi helyét, a *-nál/-nél* *'-hoz/-hez/-höz*’ helyhatározóragokat, a főnevek egyes és többes számban való használatát stb.). A középiskolások körében végzett vizsgálatból kitűnik például, hogy „A nyelvjárási *kell lesz* állítmány a minta nagyobb része számára teljesen normatív: az adatközlők kétharmada hagyta javítatlanul, illetve 85%-a választotta” (Beregszászi–Csernicskó 2007a: 50).

19. A nyelvjárások és az iskola.

David Crystal szerint „A dialektológia napjainkban valószínűleg legfontosabb alkalmazásának az oktatásban lehetünk tanúi” (idézi Csernicskó 2008b: 137). Csernicskó István és Márku Anita szerkesztésében 2007-ben jelent a *Hiába repülsz te akárhová...*

Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához című könyv, amely a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozására és az alkalmazott dialektológiai feladatokra egyaránt hangsúlyt helyez. A kiadványban a szerzők Horger Antal (1934), Lazicius Gyula (1936), Kálmán Béla (1966), Márton Gyula (1972) tankönyvétől, és a legújabb, Kiss Jenő által szerkesztett *Magyar dialektológia* című egyetemi tankönyvtől (2001) eltérően nem tárgyalják a dialektológiai alapgalmakat, a magyar nyelvjáráskutatás eredményeit, hanem a helyi nyelvjárások tanulmányozásához nyújtanak olyan ismereteket, amelyek nem kerülhettek be az általános dialektológiai tankönyvekbe.

A könyvben Beregszászi Anikó és Csernicskó István felhívja a figyelmet az anyanyelvi órákon sok helyen ma is meglévő, előítéleteken alapuló szemléletnek a nyelvjárások, kisebbségi környezetben pedig egyúttal a magyar nyelv jövőjét negatívan befolyásoló hatásaira. A szerzők a megfelelő tudományos szemléletben és alapos szakirodalmi kitekintéssel adnak választ arra a kérdésre, hogy hogyan oktassuk a nyelvjárásokat és a köznyelvet az iskolában. Emellett nyelvtudományi, nyelvpedagógiai és emberi jogi szempontból is helyeselhető módszert találunk, aminek alkalmazása révén lehetőség nyílik arra, hogy a nyelvjárási környezetben élő tanulók pozitívan értékeljék, ezáltal megőrizték nyelvjárásukat.

Csernicskó István *Új szemlélet – régi reflexek. Hogyan tehetjük hatékonyabbá a magyar anyanyelvi nevelést?* című tanulmánya szintén érinti a nyelvjárásoknak az oktatásban való szerepét (2008b). A szerző szerint „Pedagógiaiilag sehogyan sem indokolható, hogy az iskola igyekszik elfeledtetni a tanulókkal a nyelvjárási szókincset, miközben a magyarórák egyik központi feladata (legalábbis a tantervek és a tanári kézikönyvek állítása szerint) a szókincs bővítése, fejlesztése. Vajon mikor gazdagodik a szókincs: ha kigyomláljuk belőle a tájszavakat, vagy ha a tájszavak mellé tanulják meg a gyermekek a köznyelvi megfelelőket?” (i. h. 112–3). Való igaz, „Iskoláinkban olyan tanterveket, tankönyveket kell alkalmazni, amelyek részletesen foglalkoznak a határon túli, a nyelvjárási és a nem-standard nyelvhasználat értékeivel, sajátosságaival, és segítenek használati körük meghatározásában, ám a választást a tanulóra, a nyelvhasználó kommunikatív kompetenciájára bizzák” (i. h. 117).

V. A felhasznált irodalom jegyzéke

- E. Abaffy Erzsébet 2003. A hangváltozások. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 109–14.
- Arany A. László 2007. A kétnyelvűség jelenségeinek pszicholingvisztikai alapjai. In: Tóth Károly – Végh László szerk., *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére*. Somorja, 221–32.
- Árpa Zsuzsanna 2007. Nyelvjárási attitűdvizsgálat határon túli egyetemisták körében. In: Guttmann Miklós–Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8: 32–6.
- Árpa Zsuzsanna 2008. Identitásvizsgálatok kárpátaljai magyar diákok körében (egy próbagyűjtés eredményei és tanulságai). *Acta Hungarica* 18: 49–54.
- Balassa József 1891. *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése*. Budapest, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.
- Balassa József 1898. A nyelvjárások tanulmánya. *Magyar Nyelvőr* 27: 258–64, 300–6.
- Balla Erika 2007a. Lexikai párhuzamok vizsgálata Korláthelmec népi növényneveiben. *Acta Hungarica* 16–17: 26–9.
- Balla Erika 2007b. A növénynevek elemzése az ungvári járási Korláthelmec község nyelvhasználatában. *Acta Hungarica* 16–17: 30–4.
- Balogh Edgár 1981. *Hétpróba*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- Balogh Lajos 1991. Palócok a Kárpátalján? In: Hajdú Mihály – Kiss Jenő szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Budapest, 63–6.

- Balogh Lajos 1993a. A magyar nyelv Kárpátalján. In: Lizanec Péter – Horváth Katalin szerk., *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 107–21.
- Balogh Lajos 1993b. Néhány megjegyzés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. *Magyar Nyelv* 89: 225–9.
- Balogh Lajos 1997. A magyar nyelvjárások és a suksükölés. *Magyar Nyelv* 93: 354–60.
- Balogh Lajos 2001. A nyelvjárásszigetek. In: Kiss Jenő szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 316–23.
- Balogh Lajos 2004. A kettőshangzók fonológiai státusza a kárpátaljai Dercen nyelvjárásában. In: P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit szerk., *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 192–4.
- Balogh Lajos – Debreceni Anikó 1995. Nagydobrony helye a kárpátaljai magyar nyelvjárások rendszerében. In: Kassai Ilona szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. A 6. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztálya, 155–61.
- Barabás Jenő szerk. 1987–1992. *Magyar néprajzi atlasz. I–IX*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Bárányné Komári Erzsébet 2007. Szókincstanítás és nyelvi kontaktusok. *Közügy* 14/3–4: 11–3.
- Bárányné Komári Erzsébet 2010. A magyar jövevényszavak morfológiai adaptációja a ruszinban. *Magyar Nyelv* 106: 182–96.
- Bárcei Géza szerk. 1955. *A magyar nyelvveltség munkamódszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Baumgartner, Gerhard 2008. Az ausztriai magyar népcsoport az államszerződéstől a keleti blokk összeomlásáig (1955–1989). In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László szerk., *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 256–61.
- Bélay Vilmos 1943. *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig*. Budapest.
- S. Benedek András 2007. *Készülődés (A kárpátaljai magyar írás)*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó.
- Benkő Loránd 1957. *Magyar nyelvjárástörténet*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Benkő Loránd 1990. A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből. Budapest, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 188.
- Benkő Loránd 1991. A „budapesti iskolá”-ról. *Magyar Nyelv* 87: 1–14.

- Benkő Loránd – Lőrincze Lajos 1959. A Magyar Nyelvatlasz munkálatai. *Magyar Tudomány* 4: 271–80.
- Benkő Loránd – Lőrincze Lajos szerk. 1951. *Magyar nyelvjárási bibliográfia. 1817–1949.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Beregszászi Anikó 1997. Kárpátaljai szavak a Magyar Értelmező Kéziszótárban? *Pánsíp* 5/2: 24–7.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 1996. A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyarnyelv-tankönyvekben. In: Csernicskó István – Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat.* Budapest, Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., 29–38.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004. ...itt mennyit ér a szó? *Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról.* Ungvár, PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2006. *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése.* Ungvár, PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007a. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk., *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához.* Ungvár, PoliPrint, 7–86.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007b. A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis* 6/1: 44–62.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István szerk. 2004. *Tanulmányok a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról.* Ungvár, PoliPrint.
- Bodó Csanád 2007. Követéses geolingvisztikai vizsgálat Moldvában. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely, A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8: 37–47.
- Bokor József 1980. A tájszókészlet változása két Répce melléki faluban. In: *A Szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei* 2: 87–99.
- Bokor József 1985. A szókészleti archaizmusok és neologizmusok kérdéséhez nyugat-dunántúli tájszóanyag alapján. *Magyar Nyelvőr* 109: 185–90.
- Bokor József 1995. *Regionális lexikológiai vizsgálatok a nyugati magyar nyelvterületen.* Budapest.
- Borbély Edit 2000. Adalék a lexikai kölcsönzés történetéhez. In: Fábíán Miroszláva – Horváth Katalin szerk., *Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця.* Ungvár, 113–9.

- Borbély Edit 2003. „Közös szavak” a kárpátaljai magyar regionális köznyelvben. *Acta Hungarica* 10–11: 22–4.
- Borbély Edit 2006. Orosz–ukrán elemek a kárpátaljai magyar diákifjúság nyelvhasználatában. *Acta Hungarica* 15: 14–7.
- Cheshire, Jenny 1978. Present Tense Verbs in Reading English. In: Trudgill, P. ed., *Sociolinguistic Patterns in British English*. London, Edward Arnold.
- Czébely Lajos 2002. *Visk története*. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.
- Csapodi István 1907. Máramarosi nyelvjárás. *Magyar Nyelvőr* 36: 31–4.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest, Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 2002. A -t végű igék kijelentő módja mint egyetemes változó? *Magyar Nyelv* 98: 313–20.
- Csernicskó István 2004. Valóban különleges-e a (fiatal) nagydobronyai nyelvjárása? In: P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit szerk., *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcscere*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 126–9.
- Csernicskó István 2005. Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár adatbázisából. In: Beregszászi Anikó – Papp Richárd szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest – Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 115–39.
- Csernicskó István 2006. Határon túli magyar élőnyelvi kutatások, támogatáspolitikai és magyar–magyar tudományos együttműködés. In: Berényi Dénes szerk., *Tudományos konferencia az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság megalakulásának 10 éves évfordulója alkalmából*. Budapest, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 123–32.
- Csernicskó István 2007. A készülő kárpátaljai magyar hanganyagtár egy lehetséges alkalmazása: írott és beszélt nyelvi kutatásokból származó eredmények összevetése. In: Zelliger Erzsébet szerk., *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9-11.) előadásai*. Budapest, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 228: 25–32.
- Csernicskó István 2008a. „Nekünk ez a szép, mert ezt beszéljük”. A saját nyelvváltozatokhoz való viszony a kárpátaljai magyar hanganyagtár alapján. *Együtt* 2008/2: 69–79.
- Csernicskó István 2008b. Új szemlélet – régi reflexek. Hogyan tehetjük hatékonyabbá a magyar anyanyelvi nevelést? In: Csernicskó István – Kontra Miklós szerk., *Az*

- Üveghegyen innen. *Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés.* Ungvár – Beregszász, PoliPrint Kft és II. Rákóczi Ferenc KMF, 105–47.
- Csernicskó István 2008c. Lőrincze Lajos emlékezete Kárpátalján. *Magyar Nyelv* 104: 353–4.
- Csernicskó István 2009. „Se felrúgni, se elhagyni”. A magyar nyelv regionális változatai és a kárpátaljai magyarok azonosságadata. *Hitel* 22/2: 105–9.
- Csernicskó István – Hires Kornélia 2003. A kölcsönzés. In: Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* Ungvár, PoliPrint, 125–38.
- Csernicskó István – Papp György – Péntek János – Szabó Mihály Gizella 2005. A szomszédos országok magyarnyelvi kutatóállomásairól. *Magyar Nyelv* 101: 105–13.
- Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* Ungvár, PoliPrint Kft.
- Csernicskó István – Márku Anita szerk. 2007. *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához.* Ungvár, PoliPrint.
- Csikány Andrea 2006a. Az ismételt nyelvjárási szögyűjtések mai nehézségeiről. *Magyar Nyelvjárások* 44: 113–6.
- Csikány Andrea 2006b. Bolyk község nyelvi változásai. In: Zsilinszky Éva – Érsok Nikoletta Ágnes – Slíz Mariann szerk., *Félfő. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája. 2005. június 12.* Budapest, Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, 13–21.
- Csikány Andrea 2007. Változások palóc nyelvjárásokban. Budapest, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 228: 178–84.
- Csomár Zoltán 1940. A nagydobronyi nép megélhetési viszonyai, lakása, ruházódása és népi szokásai. In: Csikvári Antal szerk., *Ungvár és Ung vármegye.* Budapest, 110–2.
- Csopey László 1881. Magyar szók a rutén nyelvben. *Nyelvtudományi Közlemények* 16: 270–94.
- Csűry Bálint 1912. A nyelvjárás-kutatás módszertanához. *Magyar Nyelv* 8: 421–7.
- Csűry Bálint 1929a. A tiszaháti és ugocsai nyelvjárás nevezetesebb sajátosságai. *Magyar Nyelv* 25: 11–6.
- Csűry Bálint 1929b. Magánhangzók elisiója a tiszaháti és ugocsai nyelvjárásban. *Magyar Nyelv* 25: 163–73.
- Csűry Bálint 1929c. Pótló megjegyzések a tiszaháti és ugocsai elisióhoz. *Magyar Nyelv* 25: 343–5.
- Csűry Bálint 1935–1936. *Szamosháti szótár.* Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.

- Csúry Bálint 1936. *A népnyelvi bűvárlat módszere*. Budapest, A Turul-Szövetség népoktatási füzetei 1.
- Csúry Bálint 1938. A visszatért Felvidék nyelve. *Magyar Nyelv* 34: 273–9.
- Dankánics, P. M. 1974. Німецькі запозичення в говірках угорського населення Ужгородського району в сільськогосподарській лексиці: навчальний посібник. In: Timofejeva, K. D. – Bahlaj, J. O. – Bendzar, B. P. és munkatársai szerk., *Особливості розвитку сучасних германських і романських мов*. Uzshorod, 86–7.
- Deme László 1964. Gondolatok nyelvatlasz–ellenőrzés közben. *Nyelvtudományi Értekezések* 40: 66–72.
- Deme László 1975. A magyar nyelvjárások atlaszának kérdőívei. In: Deme László – Imre Samu szerk., *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 67–121.
- Deme László – Imre Samu 1962. A magyar nyelvatlasz viszonya egyéb tudományágakhoz. *Magyar Tudomány* 7: 541–52.
- Deme László – Imre Samu szerk. 1968–1977. *A magyar nyelvjárások atlasza. I–VI*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Deme László – Imre Samu szerk. 1975. *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Dezso László 1989. *A XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvemlékek magyar jövevényszavai*. Budapest.
- Dzendzelivszkij, J. O. 1958. *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. I–II*. Uzshorod.
- Dzendzelivszkij, J. O. 1959. До питання про мадяризми у говорах Закарпатської області. In: *Доповіді та повідомлення. УжДУ. Серія філологічна. № 4*. Uzshorod, 61–4.
- Dzendzelivszkij, J. O. 1966. Ізгласи угорських лексичних нашарувань в українських говорах Закарпатської області УРСР. In: *Українська лінгвістична географія*. Kijev, 45–75.
- ÉKSz². = 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Elspaß, Stephan – König, Werner Hrsg. 2007. *Spracheographie digital – die neue Generation der Sprachatlanten (mit 80 Karten)*. Hildesheim, Zürich, New York, Olms.
- Endrei Gerzson 1906. Tájszók és szólások. *Magyar Nyelvőr* 35: 43–4.
- Endrei Gerzson 1909. Tiszaháti nyelvsajátságok. *Magyar Nyelvőr* 38: 285–6.
- Erdélyi Lajos 1905. Nyelvjárásaink ügye és teendőink. *Magyar Nyelv* 1: 291–305, 337–49.
- Farkas Imre 1897. Tájszók. Máramarosiak. *Magyar Nyelvőr* 26: 140.

- Fazekas Tiborc 1991. A „beszélő nyelvátlasz”. In: Hajdú Mihály – Kiss Jenő szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Budapest, 158–61.
- Fedinec Csilla 2002. *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta – Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Fejes Andrea 2007. Nyelvi normatadat-vizsgálat két kárpátaljai magyar általános iskolában. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8: 69–74.
- Fényes Elek 1851. *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik*. I–IV. Pest.
- FNESZ⁴. = Kiss Lajos 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I–II. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fodó, S. 1972a. Некоторые данные о славянских заимствованиях в двух венгерских говорах Закарпатья (район Верхней Тисы) In: *Карпатская диалектология и ономастика*. Moskva, 258–76.
- Fodó, Sándor 1972b. Прилагательные славянского происхождения в венгерских говорах на Верхней Тисе. *Советское финно-угроведение* 8: 131–5.
- Fodó Sándor 1973. Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelvjárások* 19: 41–52.
- Fodor Katalin 2001. A nyelvjárási hangtani jelenségek. In: Kiss Jenő szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 325–50.
- B. Gábor Zsuzsa 1975. *Visk magyar lakosainak történeti és mai családnevei*. Budapest, Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége.
- Gal, Susan 1991. Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio* 1991/1: 66–76.
- Gecser Béla 1886. Tájszók. Ugocsa megyeiek. *Magyar Nyelvőr* 15: 574.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Műhely – Osiris Kiadó.
- H. Gerendás Ágota 2002. Hangtani jelenségek változásvizsgálati elemzése. In: Szabó Géza – Guttmann Miklós szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 5: 133–41.
- Gósy Mária 1997. A magyar beszéd tempója és a beszédmegértés. *Magyar Nyelvőr* 121: 129–39.
- Gósy Mária 1999. *Pszicholingvisztika*. Budapest, Corvina.

- Guttmann Miklós 1992. Összehasonlító szociolingvisztikai vizsgálat a paraszti gazdálkodás szókincsében. In: Szabó Géza szerk., *Magyar dialektológia. Stilisztika*. A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 1: 19–33.
- Guttmann Miklós 1994. A szóképzlet táji jelegének változása a szlovéniai Szentlászlón. *Magyar Nyelvőr* 118: 422–9.
- Guttmann Miklós 2002. Szókészleti változásvizsgálat Plánder Ferenc szójegyzéke alapján. In: Szabó Géza – Guttmann Miklós szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 5: 100–3.
- Guttmann Miklós 2007. A szóképzlet változása az empirikus kutatások tükrében. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8: 90–4.
- Györke Magdolna 1990. Az öltözködés megnevezései a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban (szerkezeti elemzés). In: Jakab László – Keresztes László – Kiss Antal – Maticsák Sándor szerk., *Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum. 3A. Sessiones sectionum dissertationes. Linguistica*. Debrecen, 257–60.
- Györke Magdolna 2008. Öltözködési tájszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Acta Hungarica* 18: 90–2.
- Hajdú Mihály – Kázmér Miklós 1974. *Magyar nyelvjárási olvasókönyv*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Hegedűs Attila 1998. A szóismeret változása a ceglédi nyelvjárásban. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála szerk., *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, 78–80.
- Hegedűs Attila 2002. Hévízgyörk nyelvjárásának változása (1956–1992). In: Hoffmann István – Juhász Dezső – Péntek János szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*. Debrecen – Jyväskylä, 201–14.
- Hegedűs Attila 2005. *A változó nyelvjárás*. Piliscsaba, A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványa.
- Herman József – Imre Samu 1987. Nyelvi változás – nyelvi tervezés Magyarországon. *Magyar Tudomány* 33: 513–31.
- Hires Kornélia 2004. A badalói magyar közösség nyelvhasználati és nyelvjárási sajátosságainak vizsgálata. In: P. Lakatos Katalin – T. Károlyi Margit szerk., *Nyelvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 130–4.

- Hires László Kornélia – Csernicskó István 2008. A nemzeti és lokális identitást meghatározó tényezők a kárpátaljai magyar közösségben. In: Csernicskó István – Hires László Kornélia – Márku Anita szerk., „*Hogy a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken*”. *A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete mélyinterjúk tükrében*. Ungvár, PoliPrint Kft., 9–28.
- Horger Antal 1934. *A magyar nyelvjárások*. Budapest, Kókai Lajos kiadása.
- Horváth Katalin 1972a. A vinohradovói járási Perehrestya (Tiszakeresztúr) nyelvjárásának magánhangzó-rendszere. In: *A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusa. Előadásvázlatok*. Szeged, 20.
- Horváth Katalin 1972b. Nyelvjárási jelenségek a tanulók beszédében. *Kárpáti Kalendárium*, 95–6.
- Horváth K. I. 1976. *A kárpátontúli magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszere*. Uzshorod.
- Horváth Katalin 1990. A kettőshangzók rendszere a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: Jakab László – Keresztes László – Kiss Antal – Maticsák Sándor szerk., *Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum. 3A. Sessiones sectionum dissertationes. Linguistica*. Debrecen, 272–6.
- Horváth Katalin 1998a. A zárt *i*-zés jelenségéről a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: Szabó Géza – Molnár Zoltán szerk., *III. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 2: 262–5.
- Horváth Katalin 1998b. Szólónevek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Acta Hungarica* 7–8: 26–30.
- Horváth Katalin 1998c. Kárpátaljai tájszók. *A Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaság Közleményei* 3–4: 8–23.
- Horváth Katalin 2000a. A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótárának terve. In: Fábíán Miroszláva – Horváth Katalin szerk., *Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*. Ungvár, 159–63.
- Horváth Katalin 2000b. A zárt *i*-zés jelensége a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. №5. Uzshorod.
- Horváth Katalin 2010. Gyógynövények párhuzamos megnevezései a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: Fábíán Miroszláva – Horváth Katalin szerk., *Ювілейний збірник на честь 80-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*. Ungvár, 177–86.
- Imre Samu 1959. Beszámoló a Magyar Nyelvjárások Atlasza munkálatainak jelenlegi állásáról és problémáiról. *Magyar Nyelv* 55: 426–34.

- Imre Samu 1960. A Magyar Nyelvjárások Atlaszának munkálatai. *Magyar Nyelv* 56: 392–9.
- Imre Samu 1962. Néhány megfigyelés nyelvjárásaink mai változásáról. *Magyar Nyelvőr* 86: 321–5.
- Imre Samu 1968. Az ő-zés típusai nyelvjárásainkban. *Magyar Nyelv* 64: 192–7.
- Imre Samu 1971a. Szinkronia és diakronia a magyar nyelvatlasz anyagában. *Magyar Nyelv* 67: 134–44.
- Imre Samu 1971b. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Imre Samu 1971c. A kárpátontúli magyar nyelvjárások és a magyar nyelvjárások atlasza. *Kárpáti Igaz Szó*, 1971. október 6.
- Imre Samu 1972. Megfigyelések a magyar nyelvjárások változásáról. *Általános nyelvészeti tanulmányok* 8: 85–104.
- Imre Samu 1988. A területi nyelvváltozatok. In: Kiss Jenő – Szűts László szerk., *A magyar nyelv rétegződése. I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 50–69.
- Imre Samu 1989. Magyar Néprajzi Atlasz I–III. *Magyar Nyelv* 85: 106–9.
- Jackovics Marianna 2004. Az *aljakender* és *kerekesguzsaly* lexémák a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban (Lizanec P. A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszának II. kötete alapján). *Acta Hungarica* 12: 86–90.
- Jackovics Marianna 2006. Kendertermesztés és -megmunkálás Szalókán (Nyelvjárási szöveg). *Acta Hungarica* 15: 68–77.
- Jackovics Marianna 2007. Szlávizmusok a szövés-fonás szókincsében a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Acta Hungarica* 16–17: 77–81.
- Juhász Dezső 1992. Felhívás egy palóc témára. In: Balázs Géza – Selmeczi Kovács Attila szerk., *Nép – nyelv. Tanulmányok Fülöp Lajos 60. születésnapjára*. Budapest, Néprajzi Múzeum, 12–4.
- Juhász Dezső 2001a. A nyelvjárási régiók. In: Kiss Jenő szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 262–316.
- Juhász Dezső 2001b. A nyelvföldrajz. A nyelvföldrajz magyar eredményeiből. In: Kiss Jenő szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 92–130.
- Juhász Dezső 2003a. Néhány gondolat a nyelvjárások veszélyeztetettségéről. *Magyar Nyelvjárások* 41: 255–9.
- Juhász Dezső 2003b. A romániai magyar nyelvjárások atlaszáról, különös tekintettel a csángókra. In: Horváthné Kispéter Zsuzsanna szerk., *A magyar nyelv és a magyar nyelvű oktatás helyzete Romániában. Nyelvészeti tanácskozás Jászberényben 2002. augusztus 2*. Budapest, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 218: 41–6.

- Juhász Dezső 2004. Az északi csángók eredetéről „A romániai magyar nyelvjárások atlasza” tükrében. In: P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit szerk., *Nyelvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Juhász Dezső 2007. A nyelvföldrajz történeti tanulságai – egy klasszikus tanulmány negyven év távlatából. In: Guttman Miklós – Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8: 133–8.
- Juhász Dezső – Oszkó Beatrix – Reményi Andrea 1988. Nyelvjárási szöveg Dercenből (Дрисина, Szovjetunió). *Magyar Nyelv* 84: 221–7.
- Juhász László 1891. Tájszók. Beregmegyeiek. *Magyar Nyelvőr* 20: 431–2.
- Kálmán Béla 1966. *Nyelvjárásaink*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Kálmán Béla 1986. Az Európai Nyelvatlasz. *Magyar Nyelvőr* 110: 111–7.
- Káposztai E. 1964. Derceni hüüdnimedest. *Emakeele Seltis Aastaraamat* 10. Tallinn.
- Káposztai Erzsébet 1967. A derceni nyelvjárás diftongusai. *Nyelvtudományi Értekezések* 58: 350–3.
- T. Károlyi Margit 2002. A nyelvi tudatosság és attitűd vizsgálata a beregszászi főiskola hallgatóinak különböző csoportjaiban. In: Lakatos Ilona szerk., *Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásából*. Nyíregyháza, Kiadja a Bessenyei György Könyvkiadó, 135–47.
- T. Károlyi Margit – Szabó Géza 2000. Identitás és nyelvhasználat a beregszászi magyar főiskola hallgatói körében. In: Borbély Anna szerk., *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében. A 10. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest, Készült az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztályán, 105–12.
- Király Lajos 2003. A csökölyi nyelvjárás változásai 1910-től napjainkig. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest, Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság, 523–7.
- Kiss Antal 1973. A »Советское финно-угроведение« magyar tárgyú tanulmányai. *Magyar Nyelvjárások* 19: 139–43.
- Kiss Jenő 1972. A magyar nyelvjárások pusztulásáról. *Magyar Nyelv* 68: 479–82.
- Kiss Jenő 1979. A nyelvjárási szókincs változásáról. *Magyar Nyelvőr* 103: 343–56.
- Kiss Jenő 1990a. A nyelvjárások mai élete, szerepük a köznyelv formálásában. In: Fekete Péter – V. Raisz Rózsa szerk., *Az anyanyelv értékrendje és az iskola*. Budapest, A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 189: 60–2.

- Kiss Jenő 1990b. A mihályi nyelvjárás változásai 1889 és 1989 között. Budapest, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 190.
- Kiss Jenő 1991. Változásvizsgálat a magyar dialektológiában. In: Kiss Jenő – Szűts László szerk., *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 371–81.
- Kiss Jenő 1999. A dialektológia kettős feladata és a nyelvföldrajz. *Magyar Nyelv* 95: 418–25.
- Kiss Jenő 2001a. Bevezetés. Nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvjárások. A dialektológia (1–3). In: Kiss Jenő szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 7–91.
- Kiss Jenő 2001b. *Dialektológia és nyelvtudomány: hagyomány és korszerűség*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.
- Kiss Jenő 2001c. A regionális nyelvhasználat és vizsgálata. In: Kiss Jenő szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 175–256.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kiss Jenő 2003. Általános kérdések. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 11–68.
- Kiss Jenő 2004. Nyelvjárásművelés. In: Balázs Géza szerk., *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője. I–II*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 229–44.
- Kiss Jenő 2005. Népnyelv és népnyelvkutatás. *Magyar Nyelvőr* 129: 397–419.
- Kiss Jenő 2006a. Nyelvjárások, regionális nyelvváltozatok. In: Kiefer Ferenc szerk., *Magyar nyelv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 517–48.
- Kiss Jenő 2006b. Egy új magyar nemzeti nyelvatlasz szükséges voltáról. *Magyar Nyelv* 102: 129–42.
- Kiss Jenő 2007a. Kihívások és lehetőségek előtt a magyar dialektológia. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8: 8–16.
- Kiss Jenő 2007b. A nyelvjárási szókészlet ismeretének változásáról. In: Benő Attila – Fazekas Emese – Szilágyi N. Sándor szerk., *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére*. Kolozsvár, Kiadja az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, 465–70.
- Kiss Jenő 2008. A nyelvi változás – kutatói dilemmák. *Magyar Nyelv* 104: 257–74.
- Kiss Jenő 2009. Készülőben az új magyar nyelvjárási atlasz. Gondolatok, észrevételek. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis* 36: 196–203.
- Kleinsek Klára é. n. *Máramarosi falvak hangrendszeréről*. Kézirat. Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék.

- Kniezsa István 1955. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I/1–2.* Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Kontra Miklós szerk. 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon.* Budapest, Osiris Kiadó.
- Kontra Miklós 2004. Lesley Milroy – Matthew Gordon, Sociolinguistics: Method and Interpretation. *Magyar Nyelv* 100: 91–9.
- B. Kótyuk Erzsébet 1996. Szövegmutatvány egy kárpátaljai magyar falu nyelvjárásából. *Magyar Nyelvjárások* 33: 207–13.
- Kótyuk, Sz. I. 1969. Славянизмы в венгерском говоре с. Ратовцы Ужгородского района. In: *Всесоюзная конференция по финно-угроведению (Тезисы докладов и сообщения).* Joskar-Ola, 40–2.
- Kótyuk, Sz. I. 1973. *Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области Украинской ССР.* Kandidátusi értekezés. Uzshorod, Uzshorodi Állami Egyetem.
- Kótyuk István 1990. A zárt *i*-zés az ungi nyelvjárásban. In: Jakab László – Keresztes László – Kiss Antal – Maticsák Sándor szerk., *Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum. 3A. Sessiones sectionum dissertationes. Linguistica.* Debrecen, 267–71.
- Kótyuk István 1993a. Népi növényismeret és növénytani szókincs Ráton. In: Lizanec Péter – Horváth Katalin szerk., *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye.* Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 75–93.
- Kótyuk István 1993b. Az *ő*-zés esetei az ungi nyelvjárásban. In: *Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon III.* Budapest – Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Sciptrum Kft., 1339–42.
- Kótyuk István 1995. *Anyanyelvünk peremén.* Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó.
- Kótyuk István 1998. Az ungi nyelvjárás igeragozási rendszere. In: Szabó Géza – Molnár Zoltán szerk., *III. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely, A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 2: 301–6.
- Kótyuk István 2004. Az ige ragozásrendszere az ungi nyelvjárásban. In: Beregszászi Anikó – Csemicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Ungvár, PoliPrint, 11–9.
- Kótyuk, István 2007a. *Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре.* Nyíregyháza, Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.

- Kótyuk István 2007b. Az ő-zés esetei az ungi nyelvjárásban. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk., *Hiába repülsze te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, PoliPrint, 168–71.
- Kótyuk István 2007c. Az ungi nyelvjárás névszótó- és igető-rendszere. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk., *Hiába repülsze te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, PoliPrint, 176–189.
- Kovács István 1953. Nemzedéki változások Somoskőújfalui nyelvjárásában. *Magyar Nyelvjárások* 2: 146–53.
- Kovács Katalin 2002. *Ha a lelkek... Lélekhiedelmek Salánkon*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó.
- Labov, William 1963. The Social Motivation of a Sound Change. *Word* 19: 273–309.
- Labov, William 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, Center for Applied Linguistics.
- Labov, William 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Labov, William – Ash, Sharon – Boberg, Charles 2006. *The Atlas of North American English: Phonetics, phonology and sound change*. Berlin, Mouton/de Gruyter.
- Ladányi Krisztina 2004. Név- és falucsúfolók Kisgejőcön és Tiszaágleken. *Acta Hungarica* 12: 44–6.
- Ladányi Krisztina 2007a. Falucsúfolók az Ungvári és Munkácsi járásban. *Acta Hungarica* 16–17: 52–8.
- Ladányi Krisztina 2007b. Név- és falucsúfolók az ungvári járási Eszenyben és Szalókán. *Kárpátika* 1: 37–42.
- Ladányi Krisztina 2008. Falusorolók Kárpátalján. *Acta Hungarica* 18: 155–9.
- Ladányi Krisztina 2010. Kárpátaljai falucsúfoló történetek. In: Fábíán Miroszláva – Horváth Katalin szerk., *Ювілейний збірник на честь 80-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*. Ungvár, 290–7.
- Ladcsenko M. – Siskova V. 1998. Асиміляція німецьких запозичень в угорській говірці Ужгородського району. *Acta Hungarica* 7–8: 31–4.
- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit 2006. A többdimenziós nyelvföldrajzi ábrázolás lehetőségei a hármas határ menti korpuszban. *Magyar Nyelvjárások* 44: 83–95.
- P. Lakatos Ilona szerk. 2002. *Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásából*. Nyíregyháza, Kiadja a Bessenyei György Könyvkiadó.
- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit 1996. Szóföldrajzi és változásvizsgálatok a hagyományos paraszti életmód köréből. *Magyar Nyelvjárások* 33: 19–24.

- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit 2002a. Nyelvi változások az északkeleti régióban a trianoni határ két oldalán. In: Hoffmann István – Juhász Dezső – Péntek János szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*. Debrecen – Jyväskylä, 233–48.
- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit 2002b. Trianon hatása a nyelvi változásokra 1–2. In: Szabó Géza – Guttmann Miklós szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 5: 235–45.
- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit 2003a. „Itt és ott”. Identitástudat és nyelvi összetartozástudat kapcsolatáról. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 509–12.
- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit 2003b. Attitűdvizsgálat kisebbségi beszélőközösségben. *Magyar Nyelvjárások* 41: 383–9.
- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit 2006. A többdimenziós nyelvföldrajzi ábrázolás lehetőségei a hármas határ menti korpuszban. *Magyar Nyelvjárások* 44: 83–95.
- P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit 2007. Társadalmiság a területiségben. Kísérlet a többdimenziós nyelvföldrajzi ábrázolásra. In: Zelliger Erzsébet szerk., *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9-11.) előadásai*. Budapest, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 228: 300–8.
- Lakatos Katalin 2004. Az alárendelő összetett mondatok gyakorisági vizsgálata a munkácsi járási Barkaszo nyelvjárásában. *Acta Hungarica* 12: 52–5.
- Lakatos Katalin 2006. A nyelvjárások megítélése kárpátaljai iskolások körében. *Magyar Nyelvjárások* 44: 97–104.
- Lakatos Katalin 2007a. Iskolások nyelvjárási attitűdje a Munkácsi járásban. In: Zelliger Erzsébet szerk., *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9-11.) előadásai*. Budapest, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 228: 293–9.
- Lakatos Katalin 2007b. Kárpátaljai magyar iskolások és pedagógusok nyelvjárási attitűdjéről. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8: 156–63.
- Lakatos Katalin 2008. Nyelvi attitűd a kisebbségi oktatásban. *Acta Hungarica* 18: 160–8.

- Lakatos Katalin 2009a. „A nyelvjárás szép hagyomány”. Tanítványaink a nyelvjárásokról. In: Karmacs Zoltán – Márku Anita szerk., *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár, PoliPrint, 82–8.
- Lakatos Katalin 2009b. Kárpátaljai magyar iskolások vélekedése környezetük anyanyelvhasználatáról. *Magyar Nyelvjárások* 47: 171–9.
- P. Lator Ilona 2005. „*Kimegy a lelke, marad a test*”. A halállal és a temetkezéssel kapcsolatos szokások, hiedelmek Visken. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó.
- Laziczius Gyula 1936. *A magyar nyelvjárások*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Lizanec, Petro N. 1970. *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok /A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyaga alapján/*. Uzshorod.
- Lizanec, P. N. 1971. *Українсько-венгерские межъязыковые контакты. (Мађьяризми в українском языке)*. Doktori értekezés. Lvov.
- Lizanec P. M. 1975. *Kérdőív a kárpátontúli magyar nyelvjárások életviteli szókincsének gyűjtéséhez*. Uzshorod.
- Lizanec P. M. 1976a. *Anyaggyűjtési program. Kérdőív az USZSZK Kárpátontúli területe magyar nyelvjárásainak dialektológiai atlaszához (Szókincs, I. rész)*. Uzshorod.
- Lizanec, P. N. 1976b. *Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Венгерско-украинские межъязыковые связи*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Lizanec, P. M. 1976c. *Атлас лекичних мађьяризмів та їх відповідиків в українських говорах Закарпатської області УРСР*. Uzshorod.
- Lizanec P. N. 1984. Lexikai párhuzamok a táplálkozás szókincsében a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelv* 80: 147–53.
- Lizanec P. M. 1985. *Anyaggyűjtési program. Kérdőív az USZSZK Kárpátontúli területe magyar nyelvjárásainak dialektológiai atlaszához (Szókincs, II. rész)*. Uzshorod.
- Lizanec Péter 1986. Tájékoztató „A kárpátontúli magyar nyelvjárások atlaszá”-ról. *Magyar Nyelv* 82: 416–31.
- Lizanec, Petro 1988. A kárpátontúli magyar nyelvjárások atlaszának szerkesztési elvei. In: Kiss Jenő – Szuics László szerk., *A magyar nyelv rétegződése. I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 628–37.
- Lizanec, Petro 1989. A kárpátontúli magyar nyelvjárások kutatása. *Magyar Nyelv* 85: 47–58.
- Lizanec Petro M. 1990. A kárpátaljai magyar nyelvjárások osztályozása (előzetes eredmények). In: Jakab László – Keresztes László – Kiss Antal – Maticsák Sándor szerk., *Congressus septimus internationalis Fenno-ugristarum. 3A. Sessiones sectionum dissertationes. Linguistica*. Debrecen, 261–6.

- Lizanec, P. N. 1991. A nyelvjárási atlaszok szemantikai térképeinek problémái. In: Kiss Jenő – Szűts László szerk., *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 440–9.
- Lizanets, P. N. 1992. The main principles of compiling the »Atlas of the Hungarian dialects of Transcarpathia«. *Acta Hungarica* 2: 33–53.
- Lizanec Péter 1992–2003. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza. I–III*. I. Budapest, Akadémiai Kiadó. II. Ungvár, Patent Nyomdaipari Vállalat. III. Ungvár – Debrecen, Ukrajna Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma, Ungvári Nemzeti Egyetem, Hungarológiai Központ.
- Lizanec Péter 1993. Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban („A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszá”-nak I. kötete alapján). In: Lizanec Péter – Horváth Katalin szerk., *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 50–6.
- Lizanec Péter 1995a. Leíró és nyelvföldrajzi aspektus a kárpátaljai magyar nyelvjárások kutatásában. *A Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaság Közleményei* 2: 24–39.
- Lizanec Péter 1995b. Lexikai párhuzamok a táplálkozás szókincsében a kárpátaljai magyar népnyelvben. In: *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. A 6. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest, 147–53.
- Lizanec Péter 1998. Szemantikai térképek „A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszá”-ban (az I–II. kötet anyaga alapján). In: Szabó Géza – Molnár Zoltán szerk., *III. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 2: 69–82.
- Lizanyec P. N. – Horváth K. I. 1982. A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások* 24: 3–18.
- Lizanec Péter – Horváth Katalin – Kótyuk István 2000–2008. A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára. *Acta Hungarica* 9: 97–242, 10–11: 197–261, 12: 135–273, 13–14: 123–233, 15: 131–224, 16–17: 123–299, 18: 389–460.
- Lőrincze Lajos 1975. Az anyaggyűjtés módszere. In: Deme László – Imre Samu szerk., *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 167–203.
- Majtyinszkaja, Klara E. 1967. Magyar nyelvészeti kutatások a Szovjetunióban. *Nyelvtudományi Értekezések* 58: 38–46.

- Márku Anita 2004a. Kölcsönszók használata a kárpátaljai magyar fiatalok körében. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár, PoliPrint, 44–52.
- Márku Anita 2004b. Nyelvjárási eredetű nyelvi változók a kárpátaljai magyar fiatalok nyelvhasználatában. In: P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit szerk., *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 135–45.
- Márton Gyula 1970. *Magyar nyelvjárástan*. Cluj, Babeş–Bolyai Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Kar.
- Melika, G. I. 1971. *Проблемы фонетической и фонологической интерференции в межъязыковом контактировании*. Kandidátusi értekezés. Lvov.
- Melika György 2000. Az interetnikai kölcsönhatások tükröződése a kárpát-ukrajnai német és magyar nyelvjárások jövevényszavaiban. In: Fábíán Miroszláva – Horváth Katalin szerk., *Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*. Ungvár, 340–6.
- Melika, Georges – Schraml, Joseph 1972. Diskrete Lautveränderungen in der ungarischen Umgangssprache von Mukačevo. *Советское финно-угроведение* 8: 283–9.
- Milroy, Lesley 1980. Social Network and Language Maintenance. In: Pugh, A. K. – Lee, V. J. – Swann, J. eds., *Language and Language Use: A Reader*. London, Heinemann.
- Mizser Lajos – Révay Valéria 2004. *Tanulmányok Bereg, Máramaros, Szatmár és Ugocsa XVII–XIX. századi nyelvállapotáról*. Nyíregyháza, Örökségünk Bt.
- Mokány, A. A. 1966. *Венгерские заимствования в Мароморошском украинском диалекте Закарпатской области*. Kandidátusi értekezés. Tartu.
- Mokány, A. A. 1970. Замечания к етимологии восточнословацкого и закарпатско-украинского *каприга* 'ворота'. *Советское финно-угроведение* 6: 281–5.
- Mokány, A. A. 1972. Этимология венгерского *káprázik* 'пестрит, рябит в глазах'. *Советское финно-угроведение* 8: 137–8.
- Mokány, K. A. 1972a. *Лексические особенности венгерских языковых островков Закарпатской области /Восточная часть/*. Kandidátusi értekezés. Tartu.
- Mokány, Katalin 1972b. О венгерских языковых островках в восточном Закарпатье. *Советское финно-угроведение* 8: 59–64.
- Mokány, Katalin 1972c. Из наблюдений над лексическими особенностями венгерских языковых островков восточного Закарпатья. *Советское финно-угроведение* 8: 207–16.

- Mokány, Katalin 1972d. О переселенческом венгерском языковом островке в восточном Закарпатье. *Вопросы советского финно-угроведения. Языкознание*. Szaranszk, 121.
- Mokány, Katalin 1972–1983. Побудительно-волевыражающие слова в венгерских языковых островках восточного Закарпатья. *Советское финно-угроведение* 8: 121–30, 11: 276–80, 19: 52–60, 196–201.
- Mokány, Katalin 1975a. A-lisusest Viski (Vöškovo) küla ungari murrakus. *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 21: 99–103.
- Mokány, Katalin 1975b. Ласкательные названия птенцов и детенышей домашних животных в венгерских языковых островках восточного Закарпатья. *Fennougristica* 1: 213–22.
- Mokány Katalin 1980–1981. Nyelvjárási szöveg Técsőről (SzU). Bájla Mari. *Néprajz és Nyelvtudomány* 24–25: 375–7.
- Mokány, Katalin 1986–1996. Наблюдения над венгерской диалектной терминологией животноводства. I–X. *Советское финно-угроведение* 22: 214–9, 23: 120–6, 24: 43–7, *Linguistica Uralica* 26: 112–5, 27: 99–104, 28: 123–7, 29: 128–31, 30: 108–11, 31: 112–5, 32: 119–23.
- Mokány Sándor 1980. Magyar szófejtések. *Nyelvtudományi Értekezések* 105.
- Mokány Sándor 1980–1981. A nyelvatlaszok felhasználhatósága az etimológiai kutatások forrásanyagaként. *Néprajz és Nyelvtudomány* 24–25: 135–47.
- Mokány Sándor 1984. Néhány ujjevünk eredetéhez. *Néprajz és Nyelvtudomány* 28: 71–81.
- Mokány Sándor 1985–1986. A *romlik*, *ront*, *rongál* és *rombol* szócsalád átagja(i). *Néprajz és Nyelvtudomány* 29–30: 151–4.
- Mokány Sándor 1995. Népetimológia mint szóalkotási/szóalakítási mód. *Hungarológia* 8: 3–108.
- Mokány, Sándor 2000. О венгерских заимствованиях в украинском этимологическом словаре. In: Kolpakova, N. N. szerk., *Материалы международной научно-методической конференции преподавателей и аспирантов, посвященной 75-летию кафедры финно-угорской филологии СПбГУ*. Szentpétervár, 117–22.
- Mokány Sándor 2001a. Áld és átkoz (Etimológia és kinezika). *Néprajz és Nyelvtudomány* 41: 185–8.
- Mokány Sándor 2001b. (Nép)etimológiai szógyűjtemény. *Néprajz és Nyelvtudomány* 41: 373–96.
- Mokány Sándor 2007. Mikor, hol és kiktől kerülhetett nyelvünk szókincsébe a *mont* meg a *konta*? *Magyar Nyelv* 103: 455–9.

- Mokány Sándor 2008. Betekintés az onomasziológiai rokon magyar és (kárpát)ukrán szavak alakulásmódjába. *Magyar Nyelv* 104: 470–8.
- Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, Kiadja a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa.
- Móricz Kálmán 1993. *Nagydobrony*. Ungvár, Hatodik Síp Alapítvány.
- Möller, Robert – Elspaß, Stephan 2007. *Erhebung dialektgeographischer Daten per Internet: ein Atlasprojekt Neue Sprachgeschichte(n). Themenheft der Zeitschrift Der Deutschunterricht*. 59. 3. 115–32.
- Murádin László 1984. A zárt *i* (~ *i*)-zés erdélyi elterjedtsége. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 28: 33–54.
- Murádin László 1986a. Az *e/ö* hangviszony a mezősegi nyelvjárásban. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 30: 121–40.
- Murádin László 1986b. A zárt *ü*-zés és *ú*-zás egytagú szavakban és határozóragokban. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 30: 49–58.
- Murádin László 1989. A mezősegi *a*-zás. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 30: 23–48.
- Murádin László gyűjt. – Juhász Dezső szerk. 1995–2006. *A romániai magyar nyelvjárások atlasza. I–X*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Nagy Imre Csaba 1991. Szövegmutatvány Dercenből. *Magyar Nyelv* 87: 89–93.
- Nagy János 1879. Ugocsei nyelvsajátságok. *Magyar Nyelvőr* 8: 425–6.
- Nagy Jenő 1962. A rónaszéki nyelvjárás mássalhangzóinak időtartamáról. *Magyar Nyelv* 58: 230–5.
- Cs. Nagy Lajos 2000. *Lexikológiai vizsgálatok Medvesalja nyelvjárásában*. Doktori értekezés. Budapest.
- OKDA. = *Общекарпатский диалектологический атлас* 1989–2004. Vipuszk I. 1989, Kisinyov; Vipuszk II. 1994, Moszkva; Vipuszk III. 1991, Warszawa; Vipuszk IV. 1993, Lvov; Vipuszk V. 1998, Bratislava; Vipuszk VI. 2001, Budapest; Vipuszk VII. 2003 Belgrád – Novi Sad.
- Orosz, V. I. 1963. До питання українсько-угорських мовних взаємозв'язків. In: *Тезиси доповідей і повідомлення Всесоюзної конференції по вопросам финно-угорського мовознавства (сентябрь-октябрь 1963 г.)*. Uzshorod, 52–4.
- Paládi-Kovács Attila 1979. *A magyar parasztság régtagzdálkodása*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Papp Károly 1938. Láttam én már karón varjút. *Magyar Nyelv* 34: 251–2.
- Papp Károly 1939. Beregmegyei tájszók és szólásmódok. *Magyar Nyelv* 35: 330–2.
- Papp László 1956. Az északkeleti nyelvjárásterület a XVI. században. In: Bárczi Géza – Benkő Loránd szerk., *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 466–72.
- Papp László 1963. *Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Penckőforné Punyó Mária 1995. *Tűzoltó nagymadár. Beregújfalui népmesék és mondák*. Budapest – Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó.
- Péntek János 1997. Kontaktusjelenségek és folyamatok a magyar nyelv kisebbségi változataiban. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 41: 37–41.
- Péntek János 2004. A külső régiók esélyei az új évszázad magyar nyelvi kommunikációjában. In: Balázs Géza szerk., *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője I–II*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, II, 213–228.
- Péntek János 2005. Magyar nyelv- és nyelvjárásszigetek Romániában. *Magyar Nyelv* 101: 406–13.
- Péntek János 2008. Nyelvi változók, nyelvváltozatok és a hazai magyar nyelvhasználat. *Nyelvünk és Kultúránk* 2008/4: 86–91.
- Péntek János 2009. Nyelvi utazás tájban, időben. *Hitel* 22/2: 110–3.
- Péntek János 2010. Változatok és változások a mai magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* 106: 14–23.
- Pete István 1988. A magyar nyelv állami változatai (Kárpátukrán változat). In: Kiss Jenő – Szűts László szerk., *A magyar nyelv rétegződése. I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 779–89.
- Posgay Ildikó 2007. Egy nyelvközi nyelvatlasz alkalmazása a magyar nyelvjáráskutatásban. In: Zelliger Erzsébet szerk., *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai*. Budapest, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 228: 382–90.
- Presinszky Károly 2004. A nagyhindi illabialitás változásai. *Magyar Nyelvjárások* 42: 41–50.
- Révay Valéria szerk. 2003. *XVII–XIX. századi levelek Északkelet-Magyarországról*. Nyíregyháza, Örökségünk Bt.
- Rónai Béla 1993. *Zselici nyelvatlasz*. Pécs, Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja – Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Rot, A. M. 1969. *Венгерско-восточнославянские языковые контакты*. Doktori értekezés. Moszkva.

- Rot, M. Alekszandr 1967. A magyar–ukrán nyelvi kölcsönhatás a kárpátukrajnai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelvjárások* 13: 57–69.
- Sebestyén Árpád 1969a. Uzshorodi szószeret. *Kárpáti Igaz Szó*, 1969. november 5.
- Sebestyén Árpád 1969b. Kárpátontúli szószeret I. *Kárpáti Igaz Szó*, 1969. december 3.
- Sebestyén Árpád 1969c. Kárpátontúli szószeret II. *Kárpáti Igaz Szó*, 1969. december 21.
- Sebestyén Árpád 1970. Kárpátontúli szószeret. *Kárpáti Igaz Szó*, 1970. január 21.
- Sebestyén Árpád 1973. Jegyzet néhány északkeleti tájszóhoz. *Magyar Nyelvjárások* 19: 53–6.
- Sebestyén Árpád 1980. Nyelvjárású szövegek. X. Szatmár keleti része; Szovjetunió. *Magyar Nyelvjárások* 23: 189–206.
- Sebestyén Árpád 2001. Magyar dialektológia. *Magyar Nyelvjárások* 39: 191–9.
- Sebestyén Árpád évszám nélkül. *A kárpátaljai magyarság nyelvhasználatának kérdései napjainkban: a magyar nyelv helyzete és fejlődésének főbb kérdései a területen*. Budapest, Teleki László Alapítvány Archivuma.
- Sebestyén Zsolt 2008. Kárpátalja történeti helyneveinek nyelvjárástörténeti tanulságai. In: Büky László – Forgács Tamás – Sinkovics Balázs szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei. V*. Szeged, JATE Press Kiadó, 193–202.
- Szabó T. Attila 1941. A visszatért keleti részek népnyelve. *Magyar Nyelv* 37: 1–12.
- Szabó Géza – Molnár Zoltán szerk. 1982. Dialektológiai szimpozium. Veszprém.
- Szabó Géza – Molnár Zoltán szerk. 1998. III. Dialektológiai szimpozium. Szombathely, A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai, 2.
- Szabó József 1976. Megfigyelések a nagykoványi nyelvjárás változásáról, különös tekintettel a köznyelvi hatásra. *Magyar Nyelv* 72: 100–13.
- Szabó József 1986. *A nagykoványi nyelvjárás*. Szekszárd, Béri Balogh Ádám Megyei Múzeum.
- Szabó József 1990. Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárászigetek. *Dél-alföldi Évszázadok* 3.
- Székely Sándor 1874. Népmesék. A hamis menyecske. *Magyar Nyelvőr* 3: 369–72.
- Tánczos Vilmos 2004. A moldvai csángók nyelvészeti kutatása (1945–2004). In: Kiss Jenő szerk., *Nyelv és nyelvhasználat a moldvai csángók körében*. Budapest, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 221: 208–85.
- Tolcsvai Nagy Gábor szerk. 2000. *Nyelvi fogalmak kisszótára*. Budapest, Korona Kiadó.
- Tóth Péter 2003. A népi méhészkedés szakszókincsének vizsgálata Szűrtén és Tégláson. *Acta Hungarica* 10–11: 113–5.
- Tóth Péter 2006. Változásvizsgálat „A magyar nyelvjárások atlaszá”-nak kárpátaljai kutatópontjain. *Magyar Nyelvjárások* 44: 105–12.

- Tóth Péter 2007a. Felekezetek közötti nyelvjárási különbségek Visken. In: Zelliger Erzsébet szerk., *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia* (Bük, 2006. október 9-11.) előadásai. Budapest, *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 228: 424–8.
- Tóth Péter 2007b. A viski reformátusok mezősegi gyökereiről. In: Benő Attila – Fazekas Emese – Szilágyi N. Sándor szerk., *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő könyv Péntek János tiszteletére*. Kolozsvár, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 406–11.
- Tóth Péter 2007c. Kárpátaljai magyar nyelv- és nyelvjárásszigetek a változó nyelvi környezetben. In: Guttman Miklós – Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8: 270–3.
- Tóth Péter 2008. Csúry Bálint nyelvjárásgyűjtésének korai szakaszáról. *Magyar Nyelv* 104: 351–3.
- Tóth Péter 2009. Változásvizsgálatok a magyar nyelvjárások körében. In: Karmacs Zoltán – Márku Anita szerk., *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár, PoliPrint, 176–80.
- Tóth, Szilárd 2001. Юбилей Каталин Мокань. *Linguistica Uralica* 37: 299–300.
- H. Tóth Tibor 1991. *Kiskunfélegyháza nyelvjárásiának összehasonlító és változásvizsgálata*. Budapest, ELTE Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 47.
- Törös Béla 1910. *A beregszászi nyelvjárás*. Budapest.
- Treml [Tamás] Lajos 1939. Az aknaszlatinai bányászok szókincséből. *Magyar Nyelvőr* 68: 265–9.
- Trencsény Lajos 1898. Tájszók. Beregszásziak. *Magyar Nyelvőr* 27: 95–6.
- Trudgill, Peter. 1974. *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Trudgill, Peter. 1983. *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Harmondsworth, Penguin Books.
- Trudgill, Peter. 1988. Norwich Revisited: Recent Linguistic Changes in an English Urban Dialect. *English Word-Wide* 9: 33–49.
- Turisz I. J. 2008a. Німецькі запозичення в угорських говірках Закарпатської області. Uzshorod, Kárpáti.
- Turisz Ingrid 2008b. Німецькі запозичення як предмет наукового дослідження в угорських говірках Закарпатської області. *Acta Hungarica* 18: 179–93.

- Turisz Ingrid 2010. A német jövevényszavak morfológiai adaptációja a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: Fábíán Miroszláva – Horváth Katalin szerk., *Ювілейний збірник на честь 80-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*. Ungvár, 525–32.
- Udvari I. 2001. Данные к истории венгеро-славянских межъязыковых контактов. *Studia Slavica Hungarica* 46: 143–8.
- Űr Lajos 2008. Закарпатські угорські предмет наукового вивчення. *Acta Hungarica* 18: 194–201.
- Uszokay Mihály 1846. Tiszaháti népelet Bereg megyében. *Magyarföld és népei eredeti képekben* 1846/5: 4–8.
- Vári Fábíán László 1992. *Vannak ringó bölcsők. Kárpátaljai magyar népballadák*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó.
- Végh József 1954. Az őrségi és hetési nyelvjárás ismertetése. I–II. *Magyar Nyelv* 50: 249–260, 423–8.
- Végh József 1959. *Őrségi és hetési nyelvatlasz*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Végh József 1987. Észrevételek az őrségi nyelvjárás újabb kori állapotáról. *Magyar Nyelv* 83: 548–55.
- Végh József 1990. A nyelvjárás anyaggyűjtésről. Mit gyűjtünk és hogyan? (Csúry Bálinttól napjainkig). *Magyar Nyelv* 86: 37–45.
- Vékás Domokos 2007. Számítógépes dialektológia. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8: 289–93.
- Viski K. Bálint 1876. A megyét lakó egyes nemzetiségek jellemrajza. A magyarok. In: Szilágyi István szerk., *Máramaros vármegye egyetemes leírása*. Budapest, 262–76.
- Viski K. Bálint 1878. Babonák. *Magyar Nyelvőr* 7: 275–7, 325.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest, Osiris-Századvég.
- Wenzel Gusztáv 1857. *Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez*. Pest, Emich Gusztáv Könyvnyomdája.
- Zékány, I. V. 1964. *Влияние венгерского языка на диалект румынского языка в Закарпатье*. Kandidátusi értekezés. Tartu.
- Zékány I. V. 1966. Румынские заимствования в говоре венгерского языка Тячевского района Закарпатской области. *Советское финно-угроведение* 2: 213–6.
- Zékány Imre 1993. A kárpátaljai magyar nyelvjárások frazeológiai egységeinek típusai. In: Lizanec Péter – Horváth Katalin szerk., *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 94–100.

- Zilahi Lajos 1998. A nyelvjárási szókincs rétegződésének vizsgálatáról. In: Szabó Géza – Molnár Zoltán szerk., *III. Dialektológiai Szimpozion*. A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 2: 100–5.
- Zilahi Lajos 2004. Helyzetkép a biharugrai tájszavak állapotáról. *Magyar Nyelvőr* 128: 166–79.
- Zürcher, Peter 1999. *Sprachinseldialekte. Walserdeutsch im Aostatal (Italien)*. Aarau – Frankfurt am Main – Salzburg: Verlag Sauerländer.

VI. Melléklet

Az MNyA. és a megismételt gyűjtések felhasznált adatainak táblázatos bemutatása

Az alábbi táblázatban a nagyatlasz homoki, csongori, vári és salánki felhasznált adatait, valamint a megismételt gyűjtések anyagát közlöm. A táblázat 300 címszó adatait tartalmazza. Az első oszlopban a sorszám, majd zárójelben a nagyatlasz vonatkozó térképlapjának száma, a másodikban a címszó vagy címszavak írott köznyelvi formája található. A címszavak mellett tüntetem fel, hogy hangtani (rövidítése H), alaktani (A) vagy lexikai (L) jellegű változatok vizsgálatáról van-e szó. Ezt követően közlöm a nyelv(járás)i adatokat: a harmadik oszlopban a nagyatlasz, a negyedik oszlopban pedig a megismételt gyűjtések adatait.

A nagyatlasz adatait tartalmazó oszlopban minden nyelvi változat előtt sorszám található (ez minden címszó esetében újra számolódik). E változatokat a megismételt gyűjtés adatok között ugyanaz a szám jelöli. Mivel a szám megmutatja, hogy melyik változatról van szó, az atlaszadatokat nem írtam le újból, hanem ~ jelet használok. Azokat az atlaszadatokat, amelyek a megismételt gyűjtések során nem kerültek elő, félkövér betűtípussal emeltem ki. Annak okán, hogy a régi és a mai adatok hangszínárnyalata közötti különbségek gyakran a nyelvjárások változatosságával, nem pedig a nyelvi változással kapcsolatosak, továbbá hogy az atlaszadatok és a mai adatok közötti lejegyzésében eltérések tapasztalhatók, csak a fonematikus jellegű különbségek esetében emelem ki félkövérrel a változatokat.

A megismételt gyűjtés adatok között első helyen az atlaszadatok között is meglévő változatok találhatók (sorszámmal ellátva), majd pedig azok a hangváltozatok, amelyek az atlaszadatoktól fonematikus szinten nem különböznek. Ezt követik (félkövér betűtípussal kiemelve) az atlaszadatoktól fonematikus szinten eltérő változatok, az atlaszgyűjtések során fel nem jegyzett tájszavak (többnyire mellékváltozatok), valamint az atlaszgyűjtések óta elterjedt alakok. E változatok mellé nem tettem sorszámot.

Az adatok sorrendiségében a nagyatlaszhoz igazodtam. Első helyen az általános vagy gyakori használatú változatok találhatók (ezeket nem jelöli külön mellékjel). Közülük – a nagyatlaszhoz hasonlóan – a „nyelvjárásiabb” alakokat tettem előre. Az általános vagy gyakori használatú változatok után a ritka, majd a visszaszoruló alakok, ezt követően a már kihalt változatok és végül neologizmusok következnek. A ritka változatokat zárójellel = (), a visszaszoruló változatokat lefelé (↓), a neologizmusokat felfelé (↑) mutató szimbólummal, a kihalt alakokat pedig ½ jellel jelölöm. Utóbbi három szimbólum a kutatópont előtt áll. Az MNyA. archaizmusait ↓ szimbólummal jelölöm.

Az áttekinthetőséget szem előtt tartva minden adatot külön sorban közlök. Az adatok után a kutatópont(ok) található(k). Ezek jelölésére rövidítéseket használok: H = Homok, Cs = Csongor, V = Vári, S = Salánk. A nagyatlasz a kárpátaljai kutatópontokat a következőképpen jelölte: Szu-1 (Homok), Szu-2 (Csongor), Szu-3 (Vári) és Szu-4 (Salánk). Ezért a nyelvi adatok után a kutatópontokat ebben a sorrendben közlöm (H Cs V S).

A táblázat elkészítése során felvetődött, hogy bizonyos hangszínváltozatok egy sorszám alatt szerepeljenek. Ez segíthette volna az atlaszadatok közötti tájékozódást, azonban nem lett volna egyértelmű, hogy melyik atlaszadat egyezik meg a megismételt gyűjtési adattal, ezért végül eltekintettem ettől.

Az 1962-es és a megismételt gyűjtések közötti különbségeknek csak egy része magyarázható nyelvi változással. Az új gyűjtésben korábban fel nem jegyzett tájszavak, hangszínváltozatok is találhatók, s a nyelvjárási adatok lejegyzéséből is adódhatnak különbségek.

sorszám	köznyelvi változat (írott)	1962 (MNyA.)	2004–2008
1. (499)	ádámcsutka L	1. <i>ádámducskó</i> ^u : Cs 2. <i>ducskó</i> ^u : Cs 3. <i>almacsokX</i> : S 4. <i>ádámcsokány</i> : V 5. <i>csokX</i> : S 6. <i>csokány</i> : S 7. <i>ádámcsucska</i> : H 8. <i>csucska</i> : H 9. <i>ádámcsutka</i> : Cs V S 10. <i>csutka</i> : Cs	4. ~: ↓V 7. ~: H ↓Cs 9. ~: H Cs V S 10. ~: H (Cs) <i>álmacsutka</i> : (H V S) <i>torokcsutka</i> : (H) <i>ádámcsutkó</i> : (S)
2. (831)	adja A	1. <i>adi</i> : Cs ↓H 2. <i>aggya</i> : H Cs V S	1. ~: ↓Cs 2. ~: H Cs V S
3. (116)	akác L	1. <i>ákác</i> ^{f6} : Cs 2. <i>ákácfa</i> : Cs V S	2. ~: ↓V ↓S 3. ~: V S

		3. <i>akácfa</i> : V S 4. <i>akác</i> : H	4. ~: H Cs ákác : ↓H ↓Cs
4. (484)	állapotos, terhes L	1. <i>viselő^u</i> s: H S 2. <i>vastaG</i> : S 3. <i>várandó^u</i> s: V 4. <i>álapotos</i> : H V 5. <i>állapotos</i> : Cs S 6. <i>térhes</i> : Cs	1. ~: ↓H 3. ~: V S 4. ~: H Cs V 5. ~: S 6. ~: H Cs V ↑S <i>várandós</i> : H Cs <i>t<rh</i> es: ↑S
5. (790)	alszik A	1. <i>āszik</i> : V S 2. <i>ālszik</i> : H Cs V	1. ~: V S 2. ~: H Cs V
6. (789)	alszom A	1. <i>āszok</i> : V S 2. <i>ālszok</i> : H Cs V	1. ~: V S 2. ~: H Cs V S ālszom : ↑H ↑Cs ↑V ↑S
7. (792)	aludjam A	1. <i>alugyak</i> : Cs (H) 2. <i>alu□ak</i> : Cs 3. <i>aluggyak</i> : H V S	1. ~: (H) ↓Cs 3. ~: H Cs V S
8. (793)	aludjék, aludjon A	1. <i>alu□K</i> : Cs 2. <i>alu□on</i> : Cs 3. <i>aluggyon</i> : H Cs V S 4. <i>alugyon</i> : (H)	3. ~: H Cs V S 4. ~: (Cs)
9. (1074)	asztaltól A	1. <i>asztātú</i> : S 2. <i>asztātú</i> : V 3. <i>asztáltú</i> : S 4. <i>asztaltul</i> : H Cs 5. <i>asztaltúl</i> : V 6. <i>asztáltúl</i> : V 7. <i>asztaltól</i> : H	3. ~: S 4. ~: Cs 6. ~: V 7. ~: H ↑V <i>asztaltú</i> : ↓V <i>asztaltól</i> : Cs ↑V
10. (1013)	baglyok A	1. <i>bogojok</i> : H Cs 2. <i>bagojok</i> : Cs V 3. <i>bogjok</i> : H Cs S 4. <i>bagjok</i> : H Cs	2. ~: V ↓H ↓Cs 3. ~: S ↓H ↓Cs 4. ~: H Cs V S <i>bagjak</i> : ↑H ↑Cs ↑V
11. (42)	bajusza (a kukoricáé) L	1. <i>üstök9</i> : Cs 2. <i>üstöke</i> : Cs 3. <i>sějme</i> : Cs S 4. <i>s<jme</i> : V 5. <i>sejme</i> : V S 6. <i>bajúsza</i> : H 7. <i>baju□a</i> : H 8. <i>bajussza</i> : H S	3. ~: Cs V S (H) 4. ~: V 5. ~: V 8. ~: H Cs S ↑V <i>bajusza</i> : (H)
12. (331)	bal oldali ökör L	1. <i>rudas</i> : H 2. <i>barázdás</i> : H 3. <i>cselő^u</i> : Cs 4. <i>készküő^u</i> : V 5. <i>kétszíső</i> : S	2. ~: ↓H 3. ~: Cs –: V S
13. (25)	barázda H	~: 1–4.	~: 1–4.
14. (640)	békanyál L	1. <i>bíkanyál</i> : Cs S 2. <i>b'ékanyál</i> : V 3. <i>bé^Hkanyál</i> : V	1. ~: Cs S 2. ~: V 4. ~: H Cs S

		4. <i>békanyál</i> : H S	<i>bé'kanyál</i> : V
15. (740)	beljebb A	1. <i>bějebb</i> : H Cs 2. <i>bejjebb</i> : Cs V S 3. <i>běUebb</i> : H 4. <i>bejje!</i> : V	1. ~: H Cs V S 2. ~: V S
16. (857)	beszélsz A	1. <i>beszisz</i> : S 2. <i>beszilsz</i> : Cs 3. <i>beszílshz</i> : Cs 4. <i>besz'élshz</i> : V 5. <i>beszélshz</i> : H 6. <i>b9szÁshz</i> : ↓H 7. <i>beszél'sz</i> : ↑S	1. ~: S 2. ~: Cs S 3. ~: Cs 4. ~: V 5. ~: H Cs S ↑V <i>besz'ész</i> : V
17. (1067)	bíróhoz A	1. <i>biréná</i> : V S 2. <i>birénál</i> : Cs 3. <i>biró'nál</i> : H 4. <i>birónál</i> : H	1. ~: V S 3. ~: H Cs V (S) 4. ~: H <i>biró''hoz</i> : H V S ↑Cs <i>bíróhoz</i> : H
18. (1068)	bíronál A	1. <i>biró''ná</i> : S 2. <i>birénál</i> : H 3. <i>biró'nál</i> : Cs 4. <i>birónál</i> : H 5. <i>biré'hoz</i> : V	1. ~: S 2. ~: V 3. ~: H Cs V (S) 4. ~: (H) <i>biró''hoz</i> : (H Cs V S)
19. (1066)	bírótól A	1. <i>birénul</i> : Cs V 2. <i>biró''mul</i> : H 3. <i>birónul</i> : H 4. <i>birénó''l</i> : V 5. <i>bíró''tú</i> : S 6. <i>biré'tul</i> : Cs 7. <i>biró''tul</i> : S 8. <i>biró''tól</i> : ↑H	1. ~: V 2. ~: H Cs V 3. ~: H 4. ~: ↓V 7. ~: H Cs S (V) 8. ~: H V S ↑Cs
20. (90)	bírsalma L	1. <i>bisāma</i> : V S 2. <i>bizsálma</i> : H Cs 3. <i>bisálma</i> : V S (Cs)	1. ~: V S 2. ~: H Cs 3. ~: V S <i>bírsálma</i> : V S ↑H ↑Cs <i>bírsāma</i> : (V)
21. (118)	bodza L	1. <i>bocfa</i> : H Cs V S 2. <i>bocf6</i> : Cs 3. <i>boddza</i> : H	1. ~: Cs V S 3. ~: H V S ↑Cs <i>bodza</i> : (H)
22. (945)	bokor H	1. <i>bo'k'ór</i> : V 2. <i>b=kòr</i> : H 3. <i>bokòr</i> : H Cs V S 4. <i>bokor</i> : Cs S	3. ~: H Cs V S 4. ~: Cs S
23. (43)	borítólevél (a kukoricacsőé) L	1. <i>haj</i> : H Cs V S 2. <i>csuhāj</i> : V 3. <i>suska</i> : S (V)	1. ~: H Cs 3. ~: S (H) <i>hāj</i> : H Cs <i>csuha</i> : V (H Cs) <i>suha</i> : V (Cs) <i>csuhé</i> : H V <i>hāncs</i> : H <i>sustya</i> : Cs

			su: Cs
24. (992)	borjú H	1. <i>b^uórnyu:</i> V 2. <i>bòrnyu:</i> H V S 3. <i>bornyu:</i> H Cs 4. <i>bornyù:</i> H 5. <i>bòrnyù:</i> Cs 6. <i>bornyù:</i> Cs S 7. <i>bòrnyù:</i> V	1. ~: ↓V 2. ~: V S (H) 6. ~: Cs S 7. ~: H Cs V bòrjú: ↑H ↑Cs ↑V ↑S
25. (996)	borjúja, borja (a tehéné) A	1. <i>b^uórnyuja:</i> V 2. <i>bòrnyuja:</i> H 3. <i>bornyuja:</i> S 4. <i>bòrnyúja:</i> H V S 5. <i>bornyúja:</i> H Cs 6. <i>b⁶órnya:</i> V 7. <i>bòrnya:</i> H Cs S	1. ~: ↓V 2. ~: H ↓V 4. ~: (H) 7. ~: H Cs V S bòrja: H Cs S ↑V
26. (995)	borjúja, borja (a gazdáé) A	1. <i>b^uórnyuja:</i> V 2. <i>bòrnyuja:</i> H S 3. <i>bornyuja:</i> H 4. <i>bòrnyúja:</i> Cs V S 5. <i>bornyúja:</i> H Cs S 6. <i>bornya:</i> Cs V	1. ~: ↓V 2. ~: H S ↓Cs 4. ~: S ↓Cs ↓V 6. ~: H Cs V bòrja: H S ↑Cs ↑V
27. (724)	bő H	1. <i>bű:</i> Cs V S ↓H 2. <i>b□□:</i> H 3. <i>bő:</i> H 4. <i>bő^{di}:</i> ↑V	1. ~: H Cs V S 3. ~: H ↑Cs 4. ~: H V S ↑Cs
28. (251)	bögre L	<i>bádoG:</i> H Cs V S	<i>bádog:</i> H Cs V S csupor: H csájnik: (S)
29. (425)	böllér L	1. <i>h9nt9s:</i> H Cs S 2. <i>hent9s:</i> H 3. <i>hentes:</i> V	1. ~: H Cs V S 3. ~: V böllér: ↑V
30. (1149)	bőre H	1. <i>bűri:</i> Cs V S 2. <i>bőre:</i> H 3. <i>bűre:</i> ↓H 4. <i>bő^{di}ri:</i> ↑V	1. ~: Cs V S ↓H 2. ~: H V S ↑Cs 3. ~: H S ↑Cs ↑V 4. ~: S ↑Cs
31. (692)	bűnös H	1. <i>bűnös:</i> H Cs V S 2. <i>bĚnös:</i> S	1. ~: H Cs V 2. ~: (V) <i>bűnőŸ:</i> S <i>bűnös:</i> (H Cs)
32. (525)	bütyök L	1. <i>gümő^{di}:</i> Cs 2. <i>bütykő^{di}:</i> H 3. <i>bütyk□^P:</i> Cs 4. <i>bötyök:</i> V S	2. ~: H Cs 4. ~: V S bütyök: H V ↑Cs
33. (364)	cicerél L	1. <i>tojászkodik:</i> H 2. <i>tojó^uszkodik:</i> Cs 3. <i>pétél:</i> S 4. <i>p9tél:</i> S 5. <i>petél:</i> H V S 6. <i>petélkedik:</i> Cs 7. <i>peterézik:</i> V	1. ~: H 2. ~: H Cs 3. ~: (S) 4. ~: S 5. ~: V S (H Cs) 6. ~: (Cs) 7. ~: (V)

			<i>tojézik:</i> H <i>tojózik:</i> (S) <i>petélközik:</i> (H) <i>petélőzik:</i> (Cs) <i>peterél:</i> (V)
34. (35)	címere (a kukoricáé) L	1. <i>forgó^uja:</i> H 2. <i>forgója:</i> H 3. <i>b^érkéje:</i> V 4. <i>b□rkéje:</i> S 5. <i>bHrkéje:</i> S 6. <i>b<rkéje:</i> V 7. <i>bèrkéje:</i> Cs 8. <i>berkéje:</i> S	1. ~: (H) 2. ~: (H) 3. ~: (V) 4. ~: S 7. ~: Cs <i>bèrkéje:</i> (V) <i>b<rke:</i> V S <i>b□rke:</i> S <i>virágja:</i> H (Cs) <i>virága:</i> (H Cs) <i>bèrkéje:</i> (Cs)
35. (629)	cinke, cinege L	1. <i>cinkó^u:</i> S 2. <i>cinke:</i> H Cs V S 3. <i>cin9ge:</i> H	1. ~: S 2. ~: H Cs V S <i>cinege:</i> H S ↑Cs ↑V
36. (517)	comb L	1. <i>sád^uór:</i> V 2. <i>sádor:</i> V 3. <i>só^udor:</i> S 4. <i>s^uódar:</i> Cs 5. <i>lápészár:</i> H 6. <i>comB:</i> H	2. ~: V 3. ~: V S 4. ~: Cs 5. ~: ↓H 6. ~: H ↑Cs ↑V ↑S <i>só^udar:</i> Cs V
37. (1015)	cukrot A	~: 1–4.	~: 1–4.
38. (50)	csalamádé L	1. <i>csalamáléⁱ:</i> V 2. <i>csalamálGⁱ:</i> V 3. <i>csalamálé:</i> S 4. <i>csalamádé:</i> H 5. <i>csalamádéⁱ:</i> Cs 6. <i>csalamádGⁱ:</i> Cs 7. <i>csalamáPé:</i> (V)	1. ~: V S 3. ~: S 4. ~: H Cs ↑V <i>sűrümálé:</i> V <i>sűrümálé:</i> (V) <i>silló^umálé:</i> (S) <i>silló^u:</i> (H Cs S) <i>takarmánytHngeri:</i> (H)
39. (77)	csalán L	1. <i>csinál:</i> H 2. <i>csanál:</i> H 3. <i>csoni:</i> Cs 4. <i>csonár:</i> Cs V S	1. ~: H 2. ~: H 3. ~: ↓Cs 4. ~: Cs V S (H) <i>csonyár:</i> S <i>csalán:</i> ↑H ↑V
40. (95)	cseresznye L	1. <i>csērēsnye:</i> S 2. <i>csHrHsny9:</i> Cs S 3. <i>cs9r9sny9:</i> H 4. <i>cseresznye:</i> H 5. <i>cs9r9sny9:</i> Cs V 6. <i>csereszny9:</i> Cs V 7. <i>cseresznye:</i> H V S	2. ~: ↓S 4. ~: H Cs 5. ~: (S) 7. ~: H Cs V S
41.	csettint (az	1. <i>piccent:</i> V S	1. ~: V S

(567)	ujjával) L	2. <i>fricskázik</i> : H 3. <i>fittyent</i> : H 4. <i>fitty9nt</i> : Cs 5. <i>pattant</i> : Cs 6. <i>p6ttint</i> : Cs 7. <i>pattint</i> : Cs 8. <i>cs9ttint</i> : H	8. ~: H Cs ↑V <i>csattint</i> : Cs (H) <i>bütyköl</i> : (Cs)
42. (651)	csimasz L	1. <i>csó^ukaféreg</i> : V 2. <i>csó^ukafireG</i> : S 3. <i>fejírpondró^u</i> : Cs 4. <i>féreG</i> : H 5. <i>pondró</i> : H 6. <i>fehérpondró</i> : (H) 7. <i>puhér</i> : (H) 8. <i>kukac</i> : (H) 9. <i>cserebogárpondró^u</i> : (Cs)	1. ~: ↓V 4. ~: (Cs) 5. ~: H Cs 6. ~: (H) <i>lúféreg</i> : V <i>lúféreg</i> : S <i>ló^uféreg</i> : V <i>ló^uféreg</i> : S (V) <i>lófíreg</i> : (S) <i>puhír</i> : (H Cs) <i>drótpondrê</i> : (H) <i>fehírpondró^u</i> : (Cs) <i>puhírpondró^u</i> : (Cs) <i>csó^ukaféreg</i> : (S) <i>dró^utfíreg</i> : (S)
43. (123)	csipkebogyó L	1. <i>h9cs9</i> : H 2. <i>h9cse</i> : H 3. <i>ecsepecs</i> : V 4. <i>tyuksegyvakaró^u</i> : Cs 5. <i>segyvakarcs</i> : V 6. <i>segyvakârcs</i> : S	1. ~: H (Cs S) 3. ~: V (S) 4. ~: Cs 5. ~: V 6. ~: S <i>hecsepecse</i> : H V <i>tyuksegg</i> : (Cs) <i>segyvakaró</i> : (Cs) <i>ecsepecse</i> : (S) <i>hecsedli</i> : (H) <i>hecseli</i> : (H) <i>csipkebogyó</i> : ↑Cs <i>csipkebogyó^u</i> : ↑V
44. (516)	csípője A	1. <i>csip9j9</i> : Cs 2. <i>csipecje</i> : H Cs V S	1. ~: H Cs 2. ~: H V S <i>csípője</i> : H V S ↑Cs
45. (40)	csó (a kukoricáé) L	1. <i>csú</i> : Cs V S (H) 2. <i>csó^u</i> : H ↑V 3. <i>csó</i> : H 4. <i>csâ</i> : (Cs)	1. ~: H Cs V S 2. ~: H Cs V S 3. ~: H
46. (1157)	csúszkál (a jégen) L	1. <i>sikârkôzik</i> : H Cs 2. <i>sikanyôzik</i> : V S	1. ~: H Cs 2. ~: V S
47. (44)	csutka (a kukoricacsőé) L	1. <i>csokány</i> : V 2. <i>csuta</i> : S 3. <i>csutka</i> : Cs 4. <i>csokX</i> : (V) 5. <i>csutkó^u</i> : (Cs)	1. ~: V 2. ~: S 3. ~: H Cs V 5. ~: (H)
48.	denevér L	1. <i>szârnysager</i> : V S	1. ~: S (Cs)

(635)		2. szárnyasegér: V 3. denev ^{ér} : Cs S 4. denev ^{sr} : H 5. denev ^{ér} : H Cs 6. tündér: ↓S 7. tündenev ^{ér} : ↓S	2. ~: V S (H) 3. ~: H Cs S ↑V 5. ~: H Cs 7. ~: ½S bőregér: (Cs)
49. (722)	derék (ember) H	1. dérík: S 2. d9rík: Cs 3. der ^é k: V 4. dHr [?] k: H 5. der [?] k: H 6. derík: ↓H	2. ~: Cs 3. ~: V 6. ~: ↓H der ^é k: Cs derék: H Cs ↑V dérék: S
50. (406)	derelye L	1. déréjje: S 2. derHjje: S 3. der9je: S 4. dereje: H Cs V	2. ~: S 3. ~: S 4. ~: H Cs V déréje: S
51. (985)	disznó H	1. diszn ⁶⁶ : H V 2. disznó ^u : H Cs V S 3. diszt ⁶⁶ : ↓Cs 4. disztó ^u : ↓S	1. ~: H Cs V 2. ~: H Cs V S 4. ~: (S) diszn ^é : Cs
52. (989)	disznóitok A	1. diszn ⁶⁶ tok: V S 2. disznó ^u tok: H Cs S 3. diszn ^{C6} tok: Cs 4. disznótok: H 5. disznó ^u jitok: (V) 6. diszt^{Cu}tok: ↓S	1. ~: V 2. ~: H Cs S 4. ~: H 5. ~: (V) disznójitok: H ↑Cs
53. (987)	disznója, disznaja A	1. diszna: Cs V 2. disznaja: H Cs V 3. disznó ^u ja: Cs V S 4. disznója: H 5. disztó^uja: ↓S	1. ~: (S) ↓Cs 2. ~: H Cs V S 3. ~: H V S 4. ~: H (Cs)
54. (434)	disznósajt L	1. s ^o ajt: V 2. sajít: V 3. sajt: H Cs S	2. ~: H Cs V S 3. ~: H Cs S gömböc: V (Cs)
55. (383)	dorombol L	1. muzsikál: Cs S 2. doromb ^u ól: V 3. doromból: S 4. dorombol: H Cs V	1. ~: S 2. ~: ↓V 3. ~: H Cs V S 4. ~: H Cs V S hízeleg: S mórog: (V S) morrog: (Cs) cigánykodik: (Cs)
56. (390)	ebéd L	1. ebíD: Cs S 2. eb ^é D: H V 3. ebé ⁱ D: S 4. ebéD: H V S	1. ~: Cs S (H) 2. ~: V 4. ~: H Cs V S
57. (637)	ebihal L	1. pochal: Cs V S 2. pocok: H 3. cigányhal: H	1. ~: H Cs V S ebihal: V ↑H ↑Cs ↑S
58.	édes H	1. ídēY: S	5. ~: Cs

(694)		2. <i>idēs</i> : S 3. <i>id<s</i> : Cs 4. <i>idēs</i> : Cs 5. <i>Ādes</i> : Cs 6. <i>iHd9Y</i> : V 7. <i>é'des</i> : H 8. <i>?d9s</i> : H 9. <i>Gd9s</i> : H 10. <i>éd9s</i> : H 11. <i>édeY</i> : V	6. ~: V 11. ~: V S <i>idess</i> : Cs <i>ides</i> : Cs S (H) <i>iédess</i> : V <i>édes</i> : H Cs S <i>édess</i> : Cs V
59. (617)	egér L	1. <i>eger</i> : H Cs S 2. <i>9gèr</i> : Cs 3. <i>eg'èr</i> : V 4. <i>egé'r</i> : V 5. <i>egGr</i> : V 6. <i>egér</i> : H	1. ~: Cs S 6. ~: H Cs V S
60. (107)	egres, köszméte L	1. <i>köszmé't9</i> : Cs 2. <i>köszmé'te</i> : H V S 3. <i>köszméte</i> : H S	2. ~: H Cs V S 3. ~: H Cs V S
61. (708)	egyenes H	1. <i>egyenes</i> : S 2. <i>9gy9n9s</i> : Cs 3. <i>9gyenes</i> : Cs 4. <i>egyen9s</i> : Cs 5. <i>egyenes</i> : H V	1. ~: S 3. ~: S 5. ~: H Cs V S <i>egyeness</i> : Cs V
62. (1132)	éjféلكor A	1. <i>if'élbe</i> : Cs 2. <i>ifélbe</i> : Cs 3. <i>iéjfé'lbe</i> : V 4. <i>ifélkor</i> : S 5. <i>iéjféلكor</i> : V 6. <i>éféلكor</i> : H S 7. <i>éjféلكór</i> : H	4. ~: ↓S 5. ~: ↓V 6. ~: ↓S 7. ~: V ↑Cs <i>éjféلكor</i> : H V S <i>éjfélbe</i> : Cs (H V) <i>ifjélbe</i> : (Cs) <i>ifjélkor</i> : (H)
63. (1162)	eltéved L	~: H Cs V S	~: H Cs V S
64. (879)	énekel H	1. <i>ínekèl</i> : S 2. <i>ínekèl</i> : Cs 3. <i>ínek9l</i> : S 4. <i>iének'èl</i> : V 5. <i>iének<l</i> : V 6. <i>énekèl</i> : H V 7. <i>énekel</i> : H 8. <i>ének9l</i> : V 9. <i>ínekèl</i> : ↓H	2. ~: Cs ↓S 5. ~: V 6. ~: H Cs V S 7. ~: H Cs <i>ínekel</i> : Cs
65. (807)	ennék (ő), enne A	1. <i>énne</i> : S 2. <i>Hnn9</i> : S 3. <i>Hnne</i> : S 4. <i>9nn9</i> : H Cs 5. <i>enne</i> : V	1. ~: S 4. ~: H Cs 5. ~: V S <i>9nne</i> : S
66. (805)	enném (alanyi) A	1. <i>énnék</i> : S 2. <i>enné'k</i> : Cs V	1. ~: ↓S 2. ~: Cs V S

		3. <i>ennék</i> : H Cs 4. <i>9nnék</i> : ↑S	3. ~: H Cs V 4. ~: S
67. (991)	erdője, erdeje A	1. <i>ērdeje</i> : V 2. < <i>rdeje</i> : V S 3. <i>ērdeje</i> : H Cs V S 4. <i>erdeje</i> : H 5. <i>ērdő^{di}je</i> : V 6. <i>ērdő^{di}je</i> : Cs	2. ~: S 3. ~: H Cs V S 6. ~: (Cs V) ↑H □ <i>rdeje</i> : S □ <i>rdője</i> : S
68. (1063)	estétől reggelig – reggeltől estig A	1. <i>est-tű reggelig</i> : V 2. <i>estétű reggelig</i> : S 3. <i>estétű rHggelig</i> : S 4. <i>estétű reggelig</i> : V 5. <i>est?tűl reggelig</i> : Cs 6. <i>estétűl reggelig</i> : H Cs V 7. <i>esté?cl reggelig</i> : H	1. <i>rēggētűl estig</i> : S 2. <i>reggētűl estig</i> : V 3. <i>reggeltűl estig</i> : H Cs V 4. <i>rēggeltől estig</i> : S 5. <i>reggeltcl estig</i> : H 6. <i>reggeltől estig</i> : H Cs V S 7. <i>reggeltű estig</i> : (Cs)
69. (540)	falánk L	1. <i>bélpoklos</i> : H S 2. <i>bGlpoklos</i> : Cs 3. <i>bé?lpoklos</i> : V 4. <i>telh9tetlen</i> : Cs	1. ~: H V S 2. ~: Cs 3. ~: V 4. ~: (H Cs V S) <i>éhenkórász</i> : (H) <i>haspók</i> : (H) <i>nagyétkü</i> : (H) <i>eléktelen</i> : (H) <i>falánk</i> : (H) <i>évelhêtt</i> : (Cs) <i>ébeteg</i> : (Cs) <i>farkasétvágyú</i> : (Cs) <i>nagyétkü</i> : (S) <i>tátos</i> : (S)
70. (982)	faluk, falvak A	1. <i>faluk</i> : H Cs V S 2. <i>fal□ak</i> : (Cs) 3. <i>falvak</i> : (Cs)	1. ~: H Cs V S 3. ~: H Cs ↑V ↑S
71. (408)	fánk L	1. <i>zsirbasült</i> : Cs 2. <i>pánk</i> : V 3. <i>p?nk</i> : S 4. <i>f?nk</i> : H	1. ~: Cs 2. ~: ↓V 4. ~: H ↑Cs ↑S <i>fánk</i> : V S ↑H <i>puffancs</i> : (Cs)
72. (39)	fattyúhajtás (a kukoricáé) L	1. <i>fija</i> : H Cs V S 2. <i>fijamálé</i> : V 3. <i>fijamálé</i> : S 4. <i>sarjutengeri</i> : (H) 5. <i>sarjútengeri</i> : (Cs) 6. <i>fattyu</i> : ↑H	1. ~: H Cs V 5. ~: (Cs) 6. ~: (H) <i>fattyúhajtás</i> : (H Cs V) <i>fijalássa</i> : (H) <i>vadhajtás</i> : (H) <i>ő^{di}dalhajtás</i> : (S) <i>meddő^{di}</i> : (S)
73. (272)	favágó tuskó L	1. <i>dücskő^{di}</i> : H 2. <i>tő^{di}kke</i> : Cs 3. <i>t□^uke</i> : H 4. <i>tő^áke</i> : V 5. <i>tő^uke</i> : Cs	1. ~: ↓H 5. ~: H Cs V 7. ~: S <i>fahasgató tő^{di}ke</i> : (H) <i>favágó tő^{di}ke</i> : (H)

		6. favágató^u tönkő: S 7. tönkő ^u : S	ducskó^u: (Cs)
74. (633)	fecske L	1. f ^{cs} cske: S 2. f ⁹ cske: S 3. fecske: H Cs V	1. ~: S 2. ~: S 3. ~: H Cs V
75. (261)	fejőedény L	1. zsojtár: H Cs 2. zs ^o ajtár: V 3. zsajt>r: V 4. zsajtár: S 5. fejő ^u rocska: ↓Cs	1. ~: H Cs (V S) 2. ~: ↓V 4. ~: V S zsòjtár: H Cs rocska: (V) sàjtár: ½H
76. (624)	feketevarjú L	1. cs ^é kka: Cs 2. csáka: S 3. csC [~] ka: H V 4. csó [~] ka: S 5. varju: H Cs	2. ~: ↓S 4. ~: V S 5. ~: Cs (H) cs ^é ka: V (H Cs) várju: ↑V ↑S várjú: H Cs ↑V varnyu: ½H vårnyú: ½H
77. (606)	felhő, felleg L	1. f ^{èl} 9g: S 2. f ^{èl} leg: Cs 3. f ^{èl} leg: H Cs V 4. f□lh ^u : ↑V 5. f%olh ^u : ↑V 6. felh~: ↑Cs 7. f9lh ^u : ↑S 8. f9lh ^o : ↑S 9. felh ^o : ↑H	1. ~: S 2. ~: (Cs) 3. ~: H Cs V 4. ~: (V) 6. ~: (H) 7. ~: S 8. ~: S 9. ~: H Cs V f9lleg: S f<lh ^u : (V) fèlh ^o : (S) fHlh ^u : (S) fejjeg: (H)
78. (1127)	Ferenchez A	1. Ferencné: V S 2. Ferencné ^l : Cs 3. Ferencnél: H V 4. Ferenchez: ↑V	1. ~: S ↓V 3. ~: H Cs V S 4. ~: H Cs S (V)
79. (225)	fészü H	1. f ^ö sü: H 2. f ^{üs} sü: H Cs 3. füs ^É : S 4. f ^{üs} sü: Cs S 5. fisü: Cs (S) 6. f ^{és} sü: V 7. f ^{és} sü: V 8. f ^{és} sü: H 9. f ^{és} sü: V	4. ~: S 5. ~: Cs S 7. ~: V 8. ~: H Cs V 9. ~: V f ^é sü: H f ^{ös} sü: (V)
80. (531)	fösvény L	1. fösvény: Cs S 2. fösvény: S 3. fösvÖny: V 4. fösvGny: V S 5. fösvény: H Cs	1. ~: Cs S (H) 5. ~: H V S (Cs) 6. ~: Cs (V) fösviny: (H S) fösvSny: (Cs)

		6. <i>fukar</i> : H Cs	<i>fös</i> ¹ <i>ény</i> : V <i>zsugori</i> : (H Cs V S) <i>fukori</i> : (V) <i>szkupi</i> : ↑H <i>skupi</i> : ↑H <i>skó</i> ^u <i>t</i> : ↑Cs ↑V <i>skát</i> : ↑S
81. (212)	függöny L	1. <i>férhanG</i> : H ↓Cs 2. <i>firhanG</i> : H S ↓V 3. <i>firhanG</i> : S ↓Cs ↓V 4. <i>függöny</i> : H Cs V	3. ~: ↓H ↓Cs ↓V ↓S 4. ~: H Cs V S
82. (1148)	füle A	1. <i>fül9</i> : H Cs V 2. <i>fíle</i> : H Cs V S 3. <i>fül9</i> : ↑H	1. ~: H V 2. ~: Cs V S <i>füle</i> : H Cs V S
83. (271)	fűrés H	1. <i>fírAsz</i> : S ↓H 2. <i>fíríz</i> : Cs S 3. <i>fír</i> ¹ <i>ész</i> : V 4. <i>fírész</i> : H ↑S 5. <i>fűríz</i> : Cs 6. <i>fír</i> ¹ <i>ész</i> : (V) 7. <i>fűrész</i> : ↑H	2. ~: Cs S 3. ~: V 5. ~: Cs (H) 7. ~: H Cs V S <i>fűrész</i> : V
84. (845)	fürödtem A	1. <i>fír9t9m</i> : Cs 2. <i>fíritt9m</i> : V 3. <i>fírittem</i> : V S 4. <i>fürött9m</i> : H 5. <i>fűröttem</i> : ↑Cs	1. ~: Cs 3. ~: V S 4. ~: H Cs 5. ~: H V ↑S
85. (847)	fürösztí, fürdeti A	1. <i>fíresztí</i> : Cs 2. <i>fírízstí</i> : V S 3. <i>fürösztí</i> : H Cs 4. <i>fürössze</i> : (Cs)	1. ~: Cs 2. ~: V S 3. ~: H Cs V S 4. ~: (Cs) <i>fürdeti</i> : H S ↑Cs ↑V <i>füresztí</i> : (H)
86. (117)	fűzfa H	1. <i>fícf6</i> : Cs 2. <i>fícfá</i> : Cs V S 3. <i>fücfá</i> : H 4. <i>fűszfa</i> : H 5. <i>fűszf6</i> : H	2. ~: Cs V S (H) 3. ~: ↓H 4. ~: H Cs V S
87. (305)	galambduc L	1. <i>galambducc</i> : Cs V S 2. <i>galambduc</i> : H	1. ~: Cs S 2. ~: H <i>ducc</i> : Cs V <i>duc</i> : H ↑Cs ↑V
88. (78)	gaz L	1. <i>dudva</i> : H Cs 2. <i>dodva</i> : Cs 3. <i>dudv6</i> : Cs 4. <i>gaz</i> : V S	1. ~: H Cs 2. ~: ↓Cs 4. ~: H Cs V S <i>gyom</i> : H V S (Cs) <i>bürján</i> : (H)
89. (498)	gége L	1. <i>gélga</i> : Cs 2. <i>géga</i> : H 3. <i>gG</i> ¹ <i>ge</i> : H S 4. <i>gélge</i> : V S	1. ~: Cs 2. ~: H Cs 4. ~: Cs V S (H) 6. ~: S (H Cs V)

		5. <i>lGkcsű</i> : (S) 6. <i>lékcsű</i> : (V)	<i>gége</i> : H <i>gégacsű</i> : (Cs) <i>lékcső^{di}</i> : H ↑V ↑S
90. (573)	gereben L	1. <i>gereb9ny</i> : H 2. <i>gerebeny</i> : H Cs 3. <i>gerebQ</i> : Cs 4. <i>vasecset</i> : V S	2. ~: H Cs V 4. ~: V S <i>vazsgereben</i> : V <i>gereben</i> : V ↑Cs <i>fěsű</i> : H <i>fěsü</i> : (H) <i>fěsű</i> : (V) <i>vastű</i> : (V)
91. (276)	gereblye L	1. <i>gěrebje</i> : S 2. <i>g9r9bje</i> : S 3. <i>gerebje</i> : H Cs V	1. ~: ↓S 2. ~: S 3. ~: H Cs V ↑S
92. (623)	gólya L	1. <i>gagó^u</i> : Cs 2. <i>gája</i> : V S 3. <i>g^uója</i> : V 4. <i>gC^uja</i> : H 5. <i>gója</i> : S 6. <i>gó^uja</i> : ↑Cs	1. ~: ↓Cs 3. ~: V S 5. ~: H S 6. ~: H Cs V
93. (619)	görény L	1. <i>göringy</i> : Cs 2. <i>görØ</i> : S 3. <i>göríny</i> : S 4. <i>göriny</i> : Cs 5. <i>göríny</i> : Cs 6. <i>gör^eény</i> : V 7. <i>gör@ny</i> : H 8. <i>görény</i> : H	1. ~: Cs 3. ~: S ½H 4. ~: ↓Cs ½H 6. ~: V <i>görény</i> : H Cs S ↑V <i>görGny</i> : (Cs) <i>gerény</i> : ½H
94. (137)	göröngy, rög L	1. <i>g^hör</i> : V 2. <i>gcr</i> : V 3. <i>gör</i> : S 4. <i>rög</i> : H 5. <i>göröngy</i> : Cs	2. ~: V S 3. ~: V S 4. ~: H ↑Cs 5. ~: Cs
95. (274)	gyaluforgács L	1. <i>fodrő^uc</i> : Cs V S 2. <i>gyaluforgács</i> : H 3. <i>förgács</i> : H 4. <i>forgács</i> : H	1. ~: Cs V S 2. ~: H Cs 4. ~: H <i>faforgács</i> : H
96. (172)	gyeplő L	1. <i>gyeplű</i> : V 2. <i>gyeplĚ</i> : S 3. <i>gyeplü</i> : S 4. <i>gyeplő^u</i> : H Cs	1. ~: V S (Cs) ½H 2. ~: S 3. ~: S (V) ½H 4. ~: H Cs V <i>gyeplő</i> : H Cs ↑S
97. (616)	gyík L	1. <i>gyⁱék</i> : V 2. <i>gy?k</i> : H 3. <i>gyŠk</i> : Cs 4. <i>gyĚk</i> : S 5. <i>gyék</i> : S 6. <i>gyík</i> : H Cs V 7. <i>gyík</i> : Cs 8. <i>gyAk</i> : H	6. ~: Cs V 7. ~: (Cs) 8. ~: H 9. ~: H S

		9. <i>gyík</i> : H S	
98. (594)	gyón, gyónik L	1. <i>gy^oón</i> : V 2. <i>gyón</i> : H S 3. -: Cs	1. ~: H Cs V (S) 2. ~: S gyovon : (H) gy^oónik : (H V) gy^oón : (H) gyónik : (H)
99. (87)	gyümölcs L	1. <i>zagyva</i> : Cs 2. <i>csémége</i> : S 3. <i>gyüm</i> □ <i>úcs</i> : Cs 4. <i>gyüm</i> - <i>cs</i> : V 5. <i>gyüm^o</i> - <i>cs</i> : S 6. <i>gyümclcs</i> : H V 7. <i>gyümölcs</i> : H Cs 8. gyöm^o - <i>cs</i> : (S)	1. ~: Cs 2. ~: ½S 4. ~: Cs V 5. ~: S 6. ~: H V 7. ~: H Cs S
100. (512)	gyűrűsujj L	1. <i>nevetlenűj</i> : Cs V 2. <i>nevetlenuj</i> : S 3. gyűrűsúj : H 4. <i>gyűrűsuj</i> : H 5. <i>gyűrűsúj</i> : Cs 6. <i>gyűrűsuj</i> : S 7. <i>gyűrűsúj</i> : Cs V	4. ~: H (Cs) 5. ~: V S 6. ~: H Cs S 7. ~: S (H V) <i>nevetlen</i> : ↓V
101. (924)	gyűszű H	1. gyűsző : H 2. <i>gyűszű</i> : H Cs V 3. <i>gyűszű</i> : Cs V S 4. <i>gyűszű</i> : S (Cs V)	2. ~: H V S 4. ~: Cs S <i>gyűszű</i> : H gyűszű : H ↑Cs ↑V
102. (1131)	hajnalban A	1. <i>hajnalkor</i> : V S 2. <i>hajnalkor</i> : S 3. <i>hőjn9lba</i> : V 4. <i>hajn6lba</i> : V 5. <i>hajnálba</i> : Cs S 6. <i>hajnalba</i> : H	5. ~: Cs V S 6. ~: H
103. (488)	halánték L	1. <i>sz^oólitá</i> : V 2. <i>szálitC^o</i> : H 3. <i>sz^oólitC^o</i> : Cs 4. <i>szólit^o</i> : Cs 5. <i>szC^olitC^o</i> : S 6. <i>szólitó^u</i> : S 7. <i>vakszēm</i> : S 8. <i>vakszem</i> : S 9. <i>halánt?k</i> : H	1. ~: V 2. ~: H 3. ~: Cs 4. ~: Cs 5. ~: S 6. ~: S 9. ~: H V ↑Cs ↑S <i>szélitē</i> : H
104. (908)	hallja (felszólító) A	1. <i>hajja</i> : H V S 2. <i>hàja</i> : Cs 3. <i>hàU6</i> : H	1. ~: S (Cs V) <i>hāja</i> : H Cs (V) hāja : H V ↑Cs halja : V
105. (562)	hány L	1. <i>hány</i> : H Cs V S 2. <i>ró^ukázik</i> : (H)	1. ~: H Cs V S 2. ~: H S ↑Cs ↑V hányik : V okádik : (Cs)
106.	hétfő L	1. <i>hetfű</i> : H Cs (V S)	1. ~: Cs S (V)

(653)		2. <i>h9tfü</i> : Cs 3. <i>hetfü</i> : Cs 4. <i>hé'tfü</i> : H Cs V 5. <i>hétfü</i> : Cs S	4. ~: H Cs V <i>hétfö^u</i> : H <i>hétfü</i> : H ↑Cs
107. (532)	himlőhelyes L	1. <i>ragvás</i> : H Cs 2. <i>fótos</i> : H 3. <i>ſC^utos</i> : V 4. <i>ripacos</i> : V 5. <i>himlőh9jj9s</i> : S 6. <i>himlőhejes</i> : V	1. ~: H Cs 4. ~: H (Cs V) 5. ~: ↓S 6. ~: H Cs ↑V <i>fó^utos</i> : (Cs V S) <i>sephêjes</i> : H V (Cs S) <i>rücskös</i> : S <i>sebes</i> : V <i>jukacos</i> : (H V) <i>föltos</i> : (H) <i>h9g9s</i> : (H) <i>heges</i> : (Cs) <i>sebess</i> : (V)
108. (690)	hosszú H	1. <i>hosszu</i> : H Cs 2. <i>hosszü</i> : H Cs 3. <i>hosszü</i> : V S	1. ~: H V S (Cs) 2. ~: H Cs 3. ~: H Cs V S
109. (755)	hozzám A	1. <i>nálam</i> : H Cs V S 2. <i>nâ^uam</i> : V (Cs)	1. ~: H Cs V S 2. ~: (Cs V) <i>hozzám</i> : H Cs V S
110. (756)	hozzánk A	1. <i>nálunk</i> : H Cs V S 2. <i>nâ^uunk</i> : V S (Cs) 3. <i>hozzánk</i> : ↑S	1. ~: H Cs V S 2. ~: (S) 3. ~: H Cs V S
111. (1159)	huný L	1. <i>huný</i> : H Cs V S 2. <i>hum</i> : (H)	1. ~: H Cs V S 2. ~: (Cs V)
112. (1090)	húsvét H	1. <i>husvít</i> : Cs S ↓H 2. <i>husviHr</i> : V 3. <i>husv^uét</i> : V 4. <i>husvé^ut</i> : ↑Cs 5. <i>husvét</i> : H ↑S	1. ~: H Cs S 3. ~: V 4. ~: Cs 5. ~: H V S
113. (1082)	ing H	<i>inG</i> : H Cs V S	<i>ing</i> : H Cs V S
114. (798)	innám (alanyi) A	1. <i>innêjk</i> : H 2. <i>inn?k</i> : Cs 3. <i>innê^uk</i> : V S 4. <i>innék</i> : H Cs	3. ~: V S 4. ~: H Cs <i>innák</i> : H ↑Cs ↑V ↑S
115. (800)	innék (ő), inna A	1. <i>inn6</i> : H 2. <i>inna</i> : H Cs V S 3. <i>inn=</i> : (Cs)	2. ~: H Cs V S
116. (496)	íny L	1. <i>fokhus</i> : Cs V S 2. <i>fogáGy</i> : S 3. <i>i□</i> : H 4. <i>iny</i> : H Cs 5. <i>fogíny</i> : Cs 6. <i>fogin</i> : (V)	1. ~: Cs S 2. ~: V (S) 4. ~: H Cs 5. ~: Cs V S
117. (717)	ismerős H	1. <i>esmerô^us</i> : V 2. <i>ösmerô^us</i> : H Cs V	2. ~: Cs V 3. ~: S ↓H

		3. <i>ösmerős</i> : H S 4. <i>ismerő^{di}s</i> : Cs V S 5. <i>ismerős</i> : H Cs S 6. 9smercs : (H)	4. ~: H Cs V 5. ~: H Cs
118. (795)	iszom (alanyi) A	<i>iszok</i> : H Cs V S	<i>iszok</i> : H Cs V S iszom : ↑H ↑Cs ↑V
119. (797)	ivott A	1. <i>itt</i> : Cs V S 2. ijutt : S 3. <i>ivo³³</i> : V 4. <i>iv6tt</i> : Cs 5. <i>ivott</i> : H Cs V ↑S 6. <i>ivo□</i> : (H)	1. ~: ½V 5. ~: H Cs V S
120. (1017)	jászlak A	1. jászlok : S 2. <i>jászl6k</i> : H 3. <i>jászlak</i> : H Cs V	3. ~: H Cs V S jászajok : (H)
121. (1016)	jászol H	1. <i>jász^uol</i> : V 2. <i>j<szol</i> : H 3. <i>jászol</i> : H Cs V S	3. ~: H Cs V S <i>jászól</i> : H Cs V jászój : H
122. (1143)	java A	1. <i>jova</i> : Cs V S 2. <i>java</i> : H Cs 3. joŰa : (S) 4. <i>j6va</i> : ↑V	1. ~: Cs S ↓V 2. ~: H Cs V S
123. (361)	jérce L	1. <i>jGrce</i> : H 2. -: Cs V S	1. <i>jGrce</i> : H Cs V S jérce : V
124. (332)	jobb oldali ökör L	1. <i>nyerges</i> : H 2. b²ēső : V 3. bēső : S 4. hejszrevaló : S 5. -: Cs	5. ~: H Cs V S
125. (780)	jövök A	~: H Cs V S	~: H Cs V S
126. (342)	juh L	1. <i>bárány</i> : S 2. <i>ju</i> : H Cs V	1. ~: H Cs V S 2. ~: H Cs V ↑S bari : (S)
127. (372)	kacsa L	~: H Cs V S	~: H Cs V S
128. (198)	kakasülő L	1. <i>kokasülő^{di}</i> : V S 2. <i>kakasülő^{di}</i> : H Cs	1. ~: V S 2. ~: H Cs
129. (940)	kamra H	1. <i>kamora</i> : H Cs V S 2. <i>kamara</i> : Cs V S 3. <i>kam6ra</i> : Cs	1. ~: H Cs V S 2. ~: H Cs V S kamra : H V S
130. (537)	kancsal L	1. <i>kancsli</i> : H 2. <i>kancsi</i> : Cs V S	1. ~: H 2. ~: Cs V S bandzsali : (Cs) kancsal : ↑H ↑V kancsali : ↑V
131. (169)	kantár L	~: H Cs V S	~: H Cs V S
132. (69)	káposzta L	~: H Cs V S	~: H Cs V S

133. (285)	kaszakő L	1. <i>fenő^őkű</i> : Cs 2. <i>fenőkű</i> : Cs V S 3. <i>kaszakű</i> : S 4. <i>kaszakő^ő</i> : H 5. <i>kaszakő</i> : H	2. ~: Cs V 3. ~: Cs V S 4. ~: H 5. ~: H <i>fenőkő</i> : ↑H <i>fenőkő^ő</i> : ↑V
134. (603)	kavics L	1. <i>köviccs</i> : V 2. <i>kövi</i> □: V 3. <i>kavics</i> : H Cs V 4. –: S	1. ~: (S) 3. ~: H Cs S (V) <i>kavics</i> : V (S)
135. (956)	kelés H	1. <i>k9lís</i> : Cs 2. <i>kelís</i> : Cs S ↓H 3. <i>ke^lés</i> : V 4. <i>k9lé^s</i> : V 5. <i>ke^l?s</i> : H ↑S 6. <i>kelés</i> : H 7. <i>ke^l?s</i> : ↑S	2. ~: H Cs S 3. ~: V 6. ~: H V S ↑Cs <i>ke^lés</i> : (V)
136. (1029)	kenyér H	1. <i>kényír</i> : S 2. <i>kHnyÁr</i> : S 3. <i>k9nyír</i> : Cs 4. <i>keny^l?r</i> : V 5. <i>keny^éér</i> : V 6. <i>keny^lér</i> : V 7. <i>keny^l<r</i> : V 8. <i>kenyér</i> : H ↑S	3. ~: ↓Cs 6. ~: V 8. ~: S <i>keny?r</i> : H Cs <i>k9nyér</i> : (S) <i>kényér</i> : (S)
137. (1110)	kertben A	1. <i>kÇrbe</i> : V 2. <i>k^Hërbe</i> : V 3. <i>kërbe</i> : Cs S 4. <i>kèrbe</i> : H Cs V 5. <i>ke^rDbe</i> : H	1. ~: ↓V 3. ~: H Cs S 4. ~: V <i>kèrdb</i> : H V ↑Cs ↑S <i>kèrdben</i> : ↑H
138. (1109)	kertből A	1. <i>k^Hèrbű</i> : V 2. <i>k;rbű</i> : S 3. <i>kèrbű</i> : Cs S 4. <i>kèrbül</i> : Cs 5. <i>kèrbül</i> : H V 6. <i>ke^rDbül</i> : H 7. <i>kerdbül</i> : (Cs)	1. ~: ↓V 3. ~: S 4. ~: H Cs 5. ~: V (Cs) <i>kèrdbű</i> : S <i>kèrdbül</i> : H (Cs) <i>kèrbül</i> : (Cs) <i>kerbül</i> : (Cs) <i>kèrbül</i> : (V) <i>kèrdből</i> : H V ↑Cs ↑S <i>kèrből</i> : Cs ↑S <i>kèrből</i> : ↑V <i>kèrbő</i> : ↑S <i>kèrdbő</i> : ↑S
139. (1114)	kertjük A	1. <i>kèrtyök</i> : H 2. <i>kèrtyék</i> : S 3. <i>kèrtyHk</i> : S 4. <i>k^éertyek</i> : V 5. <i>k<rtyek</i> : V 6. <i>kèrtyek</i> : Cs	1. ~: ↓H 3. ~: ↓S 6. ~: Cs (V) 7. ~: H ↑Cs ↑V <i>kèrtye</i> : V S <i>kèrtye</i> : (S)

		7. <i>kèrtyük</i> : H	<i>k^èertye</i> : ↓V
140. (1044)	kézzel A	1. <i>kézzvè</i> : S 2. <i>kézz^lG</i> : V 3. <i>ké^lzzè^lI</i> : V 4. <i>ké^lzzèl</i> : V 5. <i>ké^lzzel</i> : H Cs 6. <i>kézz9l</i> : Cs 7. <i>kézzel</i> : H	1. ~: S 7. ~: H Cs V S <i>k^èézzel</i> : (V) <i>kézzè</i> : S (V)
141. (875)	kiált H	1. <i>kiját</i> : H Cs V S 2. <i>kijált</i> : H	1. ~: H Cs V S 2. ~: H V ↑Cs ↑S
142. (610)	kiderül L	1. <i>kitisztúl</i> : S 2. <i>kividul</i> : H Cs 3. <i>kividül</i> : V 4. <i>kividül</i> : S 5. <i>kiderül</i> : H	1. ~: S 2. ~: H 3. ~: V 4. ~: S 5. ~: H Cs V S <i>kitisztúl</i> : H (V)
143. (895)	kifizetik A	1. <i>kifizetik</i> : H V S 2. <i>kifiz9tik</i> : Cs V	1. ~: H Cs V S
144. (303)	kifutó L	<i>karám</i> : H Cs V S	<i>karám</i> : H Cs V S
145. (639)	kígyó L	1. <i>csusz66</i> : H Cs 2. <i>csusz=</i> : V 3. <i>csúsžè</i> : (S) 4. <i>csuszC^u</i> : S 5. <i>csúszó^u</i> : H Cs V S 6. <i>csuszó</i> : Cs 7. <i>kígyó^u</i> : H 8. <i>kígyC^u</i> : ↑H 9. <i>kígyó</i> : ↑Cs	5. ~: H Cs V S 7. ~: H (Cs) ↑V <i>csuszá</i> : Cs V <i>csuszè</i> : V <i>kígyó^u</i> : H (Cs)
146. (205)	kilincs L	1. <i>kēlincs</i> : H 2. <i>kelincs</i> : Cs 3. <i>kilincs</i> : Cs V S	2. ~: H Cs 3. ~: H Cs V S
147. (513)	kisujj L	1. <i>kisuj</i> : H S 2. <i>kisùj</i> : Cs 3. <i>kisúj</i> : H Cs V	1. ~: H Cs S 3. ~: V S
148. (311)	kiszedjük (a krumplit) L	1. <i>kivájjuk</i> : H Cs V S 2. <i>kisz9ggyük</i> : V	1. ~: H Cs V S 2. ~: (V) <i>kivájjuk</i> : (H) <i>kiszedük</i> : (Cs)
149. (411)	kockatészta L	1. <i>aprótisza</i> : S 2. <i>kockatisza</i> : S 3. <i>kockat^èésza</i> : V 4. <i>kockatészta</i> : S 5. <i>kocka</i> : H Cs	2. ~: ↓S 3. ~: ↓V 4. ~: H Cs V S 5. ~: H <i>kockat^èésza</i> : H (Cs V S)
150. (435)	kocsonya L	1. <i>kocsonnya</i> : H Cs V S 2. <i>kocsonya</i> : H	1. ~: Cs V S 2. ~: H
151. (430)	kolbász L	1. <i>k^uölbász</i> : V 2. <i>kölbász</i> : Cs V S 3. <i>kolb<sz</i> : (Cs) 4. <i>kolbász</i> : H Cs V S	2. ~: H Cs V S 4. ~: H S

152. (436)	kóstoló L	1. <i>l9si</i> : H 2. <i>lesi</i> : Cs S 3. <i>kó^ustoló^u</i> : V S 4. <i>kóstoló^u</i> : H	2. ~: H Cs S 3. ~: Cs V S 4. ~: H
153. (968)	kő H	1. <i>kű</i> : Cs V S ↓H 2. <i>kő^u</i> : H	1. ~: Cs V S ↓H 2. ~: H Cs V ↑S
154. (743)	kölcsön H	1. <i>k□□ccsön</i> : S 2. <i>k~csön</i> : Cs V 3. <i>kő^ucsön</i> : H S 4. <i>kő^u□ön</i> : S 5. <i>kőcsön</i> : H	3. ~: (V) <i>kő^uccsön</i> : H Cs S <i>kőccsön</i> : V <i>kölcsön</i> : H Cs V S
155. (379)	kölykezik (a kutya) L	1. <i>fjaddzik</i> : H Cs V S 2. <i>fjal</i> : Cs	1. ~: V S (H Cs) 2. ~: H Cs V S <i>kőjkeddzik</i> : ↑H ↑Cs <i>kőjkezik</i> : ↑H
156. (929)	kőműves H	1. <i>kűmives</i> : Cs V 2. <i>kűmives</i> : Cs 3. <i>kő^umives</i> : Cs V 4. <i>kőmives</i> : H 5. <i>kőmives</i> : H Cs 6. <i>kűmĖves</i> : Cs 7. <i>kűmives</i> : V 8. <i>kűműveŸ</i> : S 9. <i>kő^umives</i> : V 10. <i>kőmives</i> : H Cs ↑S 11. <i>kőműves</i> : H	6. ~: ↓H 7. ~: Cs S ↓V 8. ~: S 10. ~: H Cs V S 11. ~: H
157. (492)	könny L	1. <i>könnyü</i> : H 2. <i>könnyü</i> : V S 3. <i>kő□</i> : Cs 4. <i>könny</i> : H Cs V ~: H Cs V S	1. ~: ↓H ↓Cs 2. ~: ↓V ↓S 4. ~: H Cs V S
158. (505)	könyök L	~: H Cs V S	~: H Cs V S <i>könyék</i> : (H)
159. (444)	kötény A	1. <i>köt~</i> : Cs 2. <i>köt□^u</i> : Cs 3. <i>kötő^u</i> : H V 4. <i>kötő</i> : H S	3. ~: H Cs V S 4. ~: S <i>surc</i> : H V S <i>kötény</i> : H V S <i>surckötő^u</i> : (Cs S) <i>köttny</i> : (H)
160. (29)	krumpli, burgonya L	1. <i>kolompír</i> : Cs S 2. <i>kolompⁱér</i> : V 3. <i>kolompé⁹r</i> : V 4. <i>komp⁹r</i> : H 5. <i>kompér</i> : H 6. <i>kumpér</i> : H 7. <i>krumpli</i> : H Cs ↑V ↑S 8. <i>kolompér</i> : ↑S	1. ~: Cs 5. ~: ↓H 7. ~: H Cs V S 8. ~: ↓V <i>kompír</i> : ↓H
161. (412)	krumplinúdli L	1. <i>angyalbügyörő^u</i> : H 2. <i>angyalbügyörő^u</i> : S 3. <i>poc</i> : Cs 4. <i>pochaluska</i> : Cs	1. ~: H 2. ~: S 4. ~: Cs 5. ~: V

		5. <i>pucuka</i> : V 6. <i>pucutészta</i> : V 7. <i>nugli</i> : H 8. <i>nudli</i> : H	6. ~: (S) 8. ~: H ↑S <i>angyalbügyörő</i> : H <i>angyalbügyörő</i> : H (Cs) <i>pucuhaluska</i> : (H Cs)
162. (31)	kukorica L	1. <i>t9ng9ri</i> : H Cs 2. <i>teng9ri</i> : H Cs (V) 3. <i>tengeri</i> : Cs (V) 4. <i>málé'</i> : V 5. <i>málé</i> : S	1. ~: H 3. ~: H (V) 4. ~: V 5. ~: V S <i>t9ngeri</i> : H Cs (V) <i>tHngeri</i> : (Cs)
163. (1128)	kulcsot A	1. <i>k66csot</i> : S 2. <i>ka6csot</i> : Cs 3. <i>k=«csot</i> : H 4. <i>kēcsot</i> : Cs V 5. <i>kó^ucsot</i> : Cs S 6. <i>kulcsot</i> : ↑Cs	4. ~: V 5. ~: (S) 6. ~: H Cs V S <i>kācsot</i> : Cs V S (H)
164. (702)	külső H	1. <i>kíső^u</i> : S 2. <i>külső</i> : Cs (H) 3. <i>külső^u</i> : Cs 4. <i>kűső^u</i> : V S 5. <i>kűső</i> : S 6. <i>külsc</i> : H 7. <i>kĒlső</i> : V 8. <i>külső^u</i> : V ↑Cs 9. <i>külső</i> : H 10. <i>kis~</i> : (V)	1. ~: ↓S 2. ~: (H) 3. ~: V S 4. ~: V 5. ~: (Cs) ↓S 8. ~: V (Cs) 9. ~: H Cs S <i>kűlső^u</i> : (S)
165. (1120)	lába A	1. <i>lába</i> : H Cs V S 2. <i>láb6</i> : H	1. ~: H Cs V S
166. (1117)	lábbal A	1. <i>lábvā</i> : S 2. <i>lábbāl</i> : H V 3. <i>lábbal</i> : Cs	1. ~: S 2. ~: V 3. ~: H Cs V S <i>lábbā</i> : S
167. (1020)	lélek H	1. <i>līlHk</i> : Cs S 2. <i>līlek</i> : S 3. <i>lllek</i> : V 4. <i>l'él9k</i> : V 5. <i>l'ēlek</i> : V 6. <i>lél9k</i> : H 7. <i>lĀl9k</i> : (H)	1. ~: S 2. ~: ↓Cs 5. ~: ↓V <i>lélek</i> : H Cs V S <i>lélHk</i> : (S) <i>lél'lek</i> : (V)
168. (1021)	lelkem A	1. <i>lèlkēm</i> : S 2. <i>l'ēlkem</i> : V 3. <i>l<lk9m</i> : V 4. <i>lèlk9m</i> : Cs 5. <i>lèlkem</i> : H V 6. <i>lelkem</i> : Cs S	1. ~: S 5. ~: H Cs V S 6. ~: S
169. (647)	lepke, pillangó L	1. <i>lepk9</i> : Cs S 2. <i>lepke</i> : H V S	1. ~: (Cs S) 2. ~: H Cs V S <i>pillangé</i> : (H Cs)
170.	létra L	1. <i>láp^utó</i> : H Cs	1. ~: H Cs S

(294)		2. <i>láp</i> tó: H 3. <i>rí</i> tója: S 4. <i>r'</i> étoja: V	4. ~: V <i>rét</i> ója: S <i>lé</i> tra: H Cs V ↑S
171. (529)	libabőrös L	1. <i>libabűr</i> öss: Cs S 2. <i>libabűr</i> ös: H Cs V S 3. <i>libabűr</i> □s: S	2. ~: ↓H ↓Cs ↓V <i>libabőr</i> ös: H Cs V <i>libabőr</i> öss: S
172. (380)	liheg L	1. <i>pá</i> hoG: H 2. <i>pi</i> heG: H 3. <i>lí</i> hoG: Cs 4. <i>fé</i> hoG: V 5. <i>li</i> hoG: S	1. ~: S (Cs V) 3. ~: ↓Cs 4. ~: ↓V 5. ~: S (V) <i>li</i> heg: H Cs V ↑S
173. (961)	ló H	1. <i>lú</i> : Cs V S ↓H 2. <i>lő</i> ^u : H 3. <i>ló</i> : ↑Cs 4. <i>lú</i> : (V)	1. ~: Cs V S ↓H 2. ~: H Cs V S
174. (965)	lovaink A	1. <i>lov</i> unk: S (Cs) 2. <i>lovaj</i> ink: H Cs V 3. <i>lo</i> □ajink: (V)	1. ~: Cs S 2. ~: H Cs V S
175. (818)	lő A	1. <i>lű</i> : Cs V S ↓H 2. <i>lő</i> ^u : H ↑Cs ↑V 3. <i>lő</i> : H	1. ~: H Cs V S 2. ~: H Cs V S 3. ~: H
176. (820)	lőnél A	1. <i>lűn</i> Á: V 2. <i>lűn</i> é ⁱ : V 3. <i>lűn</i> ?: V 4. <i>lűn</i> é: S 5. <i>lűn</i> ?: Cs 6. <i>lűn</i> él: Cs 7. <i>lő</i> ⁿ kol: H 8. <i>lőn</i> él: H 9. <i>lűn</i> é ⁱ l: (H)	2. ~: V (Cs) 4. ~: S 6. ~: Cs 8. ~: H ↑Cs <i>lő</i> ⁿ él: H ↑V <i>lő</i> ⁿ é: ↑V <i>lőn</i> é: ↑S
177. (819)	lőttem A	1. <i>lűt</i> tem: V S (H) 2. <i>lűt</i> 9m: Cs S 3. <i>lő</i> ^u em: H 4. <i>lőt</i> tem: H 5. <i>lő</i> ³³ em: (H) 6. <i>l</i> □ ^u tem: ↑V	1. ~: H Cs V S 4. ~: H Cs S <i>lő</i> ^u tem: V
178. (485)	lubickol L	1. <i>poc</i> kál: H 2. <i>loc</i> soló ^u dik: H 3. <i>lod</i> zsbál: S 4. <i>lod</i> zsbáköl: S 5. <i>lod</i> zsbákol: Cs 6. <i>loc</i> sol: Cs 7. <i>lob</i> ácsöl: V 8. <i>lub</i> icksol: V 9. <i>lub</i> icköl: V	1. ~: H 6. ~: Cs 9. ~: V ↑Cs <i>lub</i> ickol: H <i>pan</i> csol: H Cs <i>lub</i> ickál: S <i>loc</i> spol: (Cs) <i>loc</i> spocsol: (Cs) <i>poc</i> sol: (Cs)
179. (543)	lúdtalpú L	1. <i>tel</i> italpu: H 2. <i>tel</i> italpü: Cs 3. <i>kac</i> satalpu: Cs 4. <i>kac</i> sa ^o ápu: V 5. <i>kac</i> sa ^o a ⁱ pü: V	1. ~: H 6. ~: S 7. ~: H Cs V <i>kac</i> sa ^o pü: V <i>lutt</i> alpas: H Cs

		6. <i>kacsatāpu</i> : S 7. <i>luttalpu</i> : H Cs	<i>luttalpú</i>: V
180. (939)	lyuk H	<i>juk</i> : H Cs V S	<i>juk</i> : H Cs V S
181. (1031)	madár H	1. <i>madar</i> : S 2. <i>madâr</i> : S 3. <i>mădâr</i> : H 4. <i>madâr</i> : H Cs V ↑S	2. ~: ↓S 4. ~: H Cs V S
182. (1032)	madarat A	1. <i>madárt</i> : H Cs V 2. <i>madarat</i> : H S ↑Cs	1. ~: V ↓Cs 2. ~: H Cs V S
183. (709)	magas H	1. <i>magoss</i> : V 2. <i>magos</i> : Cs S 3. <i>magass</i> : V 4. <i>magaŸ</i> : H Cs S 5. <i>magas</i> : H Cs	1. ~: S ↓V 2. ~: S 3. ~: Cs V 4. ~: S 5. ~: H Cs ↑V <i>mogas</i>: (H)
184. (109)	málna L	1. <i>manna</i> : Cs V S 2. <i>máln6</i> : H 3. <i>málna</i> : H Cs	1. ~: V S ↓Cs 3. ~: H Cs V ↑S
185. (194)	malter L	1. <i>cémēnt</i> : S 2. <i>cém9nt</i> : S 3. <i>cément</i> : V 4. <i>hab^oâres</i> : V 5. <i>habarcs</i> : H 6. <i>majr9r</i> : Cs 7. <i>m^oâltkor</i> : V 8. <i>malt<r</i> : H 9. <i>malt9r</i> : Cs 10. <i>malter</i> : H Cs	5. ~: ↓Cs 8. ~: Cs 10. ~: H <i>mâlter</i> : H S <i>mâltHr</i> : V <i>mâlt9r</i> : V S
186. (223)	mángorol L	1. <i>mongoru</i> ☐: S 2. <i>mongorol</i> : S 3. <i>mangur^oól</i> : V 4. <i>mangurol</i> : S 5. <i>mangorol</i> : H Cs V	2. ~: H 3. ~: V 4. ~: Cs S 5. ~: H Cs
187. (894)	megesküsznek A	1. <i>m9g9sküdnHk</i> : H 2. <i>m9g9sküdnēk</i> : H 3. <i>megesküdnēk</i> : Cs 4. <i>megesküsznek</i> : V S (H) 5. <i>megesküszn9k</i> : V	3. ~: H Cs (V) 4. ~: H Cs V S <i>esküt tesznek</i>: H (Cs V)
188. (897)	meghalt A	1. <i>mekh66tt</i> : V 2. <i>mekh</i> =«tt: Cs 3. <i>mekhēt</i> : V 4. <i>mekhō^ott</i> : S 5. <i>m9khō^ot</i> : Cs 6. <i>mekhât</i> : S 7. <i>mèkhâlt</i> : H 8. <i>mekhâlt</i> : Cs ↑V 9. <i>m9khalt</i> : H 10. <i>m9khâlt</i> : Cs	3. ~: ↓H ↓Cs 4. ~: ↓S 6. ~: ↓S 8. ~: H Cs V S

189. (822)	meghív A	1. <i>mekhij</i> : H Cs V 2. <i>mekhij</i> : H V S 3. <i>mekhij</i> : Cs 4. <i>m9khíU</i> : H 5. <i>m9khij</i> : V	1. ~: Cs V ↓H 2. ~: Cs V S mekhív : ↑H ↑Cs mekhív : ↑H ↑Cs ↑V
190. (871)	megnő A	1. <i>megnő^{ul}</i> : V S 2. <i>megny□^{ul}</i> : H 3. <i>megnyó</i> : H 4. <i>megnő^{ad}</i> : Cs V (S)	1. ~: V S 3. ~ ↓H 4. ~: H Cs V (S) <i>megnől</i> : V S fēlnő : H
191. (1095)	megpenészedik A	1. <i>mekpenyíszHdik</i> : S 2. <i>mekpenyíszedik</i> : Cs S ↓H 3. <i>mekpeny'ész9dik</i> : V 4. <i>mekpeny'észedik</i> : V 5. <i>mekpenyészedik</i> : H ↑Cs	1. ~: S 2. ~: S ↓H ↓Cs 4. ~: V 5. H Cs S (V) mekpenészedik : H V S ↑Cs mekpen'észedik : (V)
192. (771)	megy A	1. <i>mēgyēn</i> : S 2. <i>mHgylHn</i> : S 3. <i>m9gy9n</i> : H 4. <i>megyen</i> : Cs V 5. <i>mHgyl</i> : H 6. <i>m9gy</i> : Cs ↑S	3. ~: ↓H 4. ~: Cs V 6. ~: H Cs <i>megy</i> : V mēgy : S
193. (770)	mégy, mész A	1. <i>mígy</i> : Cs S 2. <i>mē'sz</i> : H 3. <i>mensz</i> : Cs V 4. <i>mégy</i> : H 5. <i>mē'gy</i> : ↑S	1. ~: Cs S (H) 2. ~: H S ↑Cs ↑V 3. ~: V (H Cs) 4. ~: H Cs ↑V menc : S (V) mécc : S ↑H
194. (769)	megyek A	1. <i>mēgyék</i> : S 2. <i>mHgylHk</i> : S 3. <i>m9gy9k</i> : H 4. <i>megy9k</i> : Cs 5. <i>megyek</i> : Cs V	1. ~: S 2. ~: S 3. ~: H Cs S 5. ~: V S m9j9k : (H)
195. (772)	megyünk A	1. <i>mēgyünk</i> : S 2. <i>mHgylünk</i> : S 3. <i>m9gyünk</i> : H Cs 4. <i>megyünk</i> : Cs V	1. ~: S 3. ~: H 4. ~: Cs V m9jünk : (H)
196. (384)	méh, méhecske L	1. <i>mí</i> : Cs S 2. <i>míh9csk9</i> : Cs 3. <i>mé'</i> : V ↑Cs 4. <i>mG'</i> : V 5. <i>mé</i> : H ↑Cs ↑S 6. <i>méhecske</i> : H 7. mēhe : H 8. <i>méh</i> : H 9. <i>mē^h</i> : H	1. ~: ↓Cs ↓S 2. ~: Cs 3. ~: (V) 5. ~: (H Cs S) 6. ~: H Cs V S 8. ~: (H)
197. (1116)	méhei A	1. <i>míheji</i> : Cs S 2. <i>mG'heji</i> : V 3. <i>méh9ji</i> : H ↑Cs 4. <i>méheji</i> : H V	1. ~: Cs ↓S 3. ~: H Cs 4. ~: H V S míhecskéji : (H)

			<i>méhecskéji</i> : (H Cs) <i>méhe</i> : (V S)
198. (1115)	méhek A	1. <i>míhek</i> : Cs S 2. <i>méhHk</i> : H 3. <i>mé^hhek</i> : V ↑Cs 4. <i>méhek</i> : H V	1. ~: Cs ↓S 4. ~: H Cs V S <i>mihecskék</i> : (H) <i>méhecskék</i> : H (Cs V)
199. (457)	mellény L	1. <i>lajbi</i> : Cs V S 2. <i>lájbi</i> : H 3. <i>mell?ny</i> : H 4. <i>mellény</i> : H	1. ~: Cs V S 2. ~: H 4. ~: H Cs V ↑S <i>mélény</i> : (H)
200. (774)	mennek A	1. <i>mēnnek</i> : S 2. <i>mHnnek</i> : S 3. <i>m9nn9k</i> : H ↑S, 4. <i>m9nnek</i> : Cs 5. <i>mennek</i> : Cs V	1. ~: S 3. ~: H 5. ~: H Cs V <i>megynek</i> : Cs <i>m9gyn9k</i> : (H)
201. (773)	mentek (ti) A	1. <i>míty9k</i> : Cs 2. <i>mítyek</i> : Cs 3. <i>méty9k</i> : H 4. <i>mēnték</i> : S 5. <i>mHntHk</i> : S 6. <i>mentek</i> : V 7. <i>mész9k</i> : (H) 8. <i>m9ntHk</i> : ↑S	2. ~: ↓H ↓Cs 3. ~: H 4. ~: S 6. ~: Cs V ↑S 7. ~: (H) <i>métyek</i> : Cs ↑V <i>mész9k</i> : (H) <i>m9nt9k</i> : ↑H
202. (620)	menyét L	1. <i>m9n9tk9</i> : Cs 2. <i>m9netke</i> : H 3. <i>menetke</i> : H 4. <i>mēnyet</i> : S 5. <i>mHnyet</i> : S 6. <i>menyet</i> : V	1. ~: H Cs 3. ~: H 4. ~: S 5. ~: S 6. ~: V ↑S <i>mēny</i> : (S) <i>m9n9t</i> : (S) <i>menyét</i> : ↑H ↑V <i>mēnyét</i> : ↑S <i>mHnyét</i> : ↑S
203. (608)	mennydörög L	1. <i>zēnG</i> : H 2. <i>z9nG</i> : Cs 3. <i>döröG</i> : H V S	2. ~: H Cs 3. ~: H Cs V S <i>zeng</i> : H <i>mohog</i> : (Cs)
204. (100)	mézza L	1. <i>kêduscipa</i> : Cs 2. <i>kó^uduscipa</i> : V S 3. <i>kC^uduscipa</i> : S 4. <i>facsipa</i> : Cs 5. <i>macskaméz</i> : H 6. <i>csiriz</i> : H 7. <i>gyanta</i> : H 8. <i>szurok</i> : Cs 9. <i>mé^zge</i> : Cs 10. <i>mézge</i> : Cs 11. <i>kêdiscipa</i> : (V) 12. <i>kC^udiscipa</i> : (V)	1. ~: Cs V 2. ~: V S 6. ~: H 7. ~: H 8. ~: (Cs) <i>kó^uduscipa</i> : S <i>csipa</i> : Cs V S (H) <i>csiriz</i> : (H) <i>fagyöngy</i> : (H)
205.	mieink A	1. <i>mijénk</i> : H Cs S	1. ~: H Cs V S

(729)		2. <i>mijé^lnk</i> : V 3. <i>mijejink</i> : (V)	2. ~: V 3. ~: (V) ↑H ↑S mijénkek : H mij⁹nkek : (H)
206. (852)	mondasz A	1. <i>mondó</i> : S 2. <i>mondól</i> : Cs V 3. <i>mondol</i> : H Cs V 4. <i>mond<</i> : (V) 5. <i>monc</i> : (S)	1. ~: S (V) 2. ~: H Cs V ↑S 3. ~: H Cs V 5. ~: (S) ↑Cs mondasz : H ↑Cs ↑V mondó : (Cs)
207. (49)	morzsol (kukoricát) L	1. <i>mor</i> : H 2. <i>f_{cs}jt</i> : V 3. <i>f_{cs}jt</i> : Cs 4. <i>f₉jt</i> : V 5. <i>fej</i> : Cs S 6. <i>morzsol</i> : H (S)	1. ~: H 2. ~: V 4. ~: (V) 5. ~: S (Cs) 6. ~: H ↑Cs ↑V <i>mòr</i> : H <i>f<jt</i> : Cs <i>f%ojt</i> : (V) <i>f□jt</i> : S fHjt : S
208. (550)	mosolyog L	<i>mosojoG</i> : H Cs V S	<i>mosojog</i> : H Cs V S
209. (765)	mögé A	1. m⁹g⁹ : Cs 2. <i>megé</i> : Cs (V) 3. <i>megé</i> : H Cs 4. <i>mögé</i> : S	2. ~: Cs V 3. ~: Cs ↓H 4. ~: V S <i>mögé</i> : H Cs
210. (26)	napraforgó L	1. <i>napraförgê</i> : Cs 2. <i>napraförgó^u</i> : V 3. <i>napraforgC^u</i> : H 4. <i>napraförgó^u</i> : S 5. <i>förgó^u</i> : S	1. ~: Cs 2. ~: V 4. ~: H S 5. ~: V S
211. (382)	nyávog L	1. <i>ny>mvoG</i> : S 2. <i>ny2voG</i> : V 3. <i>nyávoG</i> : H Cs S	1. ~: ↓S 3. ~: H Cs V S v^eérnyikál : (V)
212. (1147)	nyelve A	1. <i>ny;^elve</i> : V 2. <i>nyēlv⁹</i> : H Cs 3. <i>nyēlve</i> : Cs 4. <i>ny<lv⁹</i> : H 5. <i>nyēlve</i> : V S	5. ~: H Cs V S <i>ny<lve</i> : (V)
213. (707)	okosan A	1. <i>okosül</i> : Cs V 2. <i>okosoæ</i> : S 3. <i>okos=n</i> : H 4. <i>okoson</i> : H V 5. <i>okosaæ</i> : Cs S 6. <i>okosan</i> : H Cs V	1. ~: ↓Cs ↓V 4. ~: (Cs) ↓H ↓V ↓S 5. ~: (S) 6. ~: H Cs V S
214. (196)	ollófa L	1. <i>szaruf⁶</i> : H 2. <i>szarufa</i> : Cs V S	1. ~: H 2. ~: Cs V S
215. (735)	olyan A	1. <i>ojjan</i> : Cs V 2. <i>oUan</i> : V 3. <i>ojan</i> : H S	1. ~: ↓Cs ↓V 3. ~: H Cs V S

216. (728)	öket A	1. <i>űköt</i> : H Cs V S 2. <i>ő^{gi}ket</i> : ↑Cs 3. <i>'k9t</i> : ↑Cs 4. <i>ők9t</i> : ↑H ↑Cs	1. ~: Cs V S ↓H <i>öket</i> : H Cs V S <i>őköt</i> : Cs
217. (1004)	ökreik A	1. <i>ökrök</i> : S 2. <i>ökr9ji</i> : Cs 3. <i>ökreji</i> : H V S 4. <i>ökrejik</i> : H V	3. ~: S 4. ~: H Cs V S <i>ökrük</i> : (V)
218. (839)	örizte A	1. <i>□^uriszt9</i> : H 2. <i>ő^uriszt9</i> : V 3. <i>ő^uriszte</i> : Cs S 4. <i>öriszt9</i> : H 5. <i>öriszte</i> : Cs V S	3. ~: V S 5. ~: H Cs V S
219. (211)	pad, lóca L	1. <i>lC^ukka</i> : Cs 2. <i>lC^uka</i> : Cs 3. <i>lő^uka</i> : H 4. <i>lác</i> : V 5. <i>lC^uc</i> : S 6. <i>lő^uc</i> : S 7. <i>lC^uca</i> : Cs V (H) 8. <i>lő^uca</i> : S 9. <i>hosszúsze^uk</i> : (H) 10. <i>kucik</i> : ↓S	3. ~: H Cs 4. ~: V 6. ~: S 8. ~: H V S
220. (216)	párna L	~: H Cs V S	~: H Cs V S <i>vánkos</i> : (H)
221. (618)	patkány L	1. <i>pocok</i> : Cs V S 2. <i>patkány</i> : H	1. ~: Cs V S (H) 2. ~: H ↑Cs ↑V ↑S <i>patkán</i> : ↑S
222. (368)	pehely (a tyúké, kacsáé) L	1. <i>pihő^uk</i> : S 2. <i>pihők</i> : S 3. <i>pi</i> : V 4. <i>pihe</i> : Cs 5. <i>pihe^u</i> : H	1. ~: S 2. ~: S 3. ~: V (S) 4. ~: H Cs V S <i>pihøj</i> : (H) <i>pehej</i> : ↑H <i>pehøj</i> : ↑Cs
223. (443)	pendely H	1. <i>pëndøj</i> : Cs S 2. <i>pënd^eøj</i> : V 3. <i>p9ndøj</i> : H S 4. <i>pënd^ej</i> : V 5. <i>pëndøj</i> : H	1. ~: S 2. ~: V 3. ~: Cs S 4. ~: V 5. ~: H
224. (657)	péntek L	1. <i>pintők</i> : S 2. <i>pintHk</i> : Cs S 3. <i>pintek</i> : Cs ↓H 4. <i>pi9ntek</i> : V 5. <i>pⁱéntek</i> : V 6. <i>pént9k</i> : H 7. <i>péntek</i> : H ↑Cs ↑S 8. <i>pint9k</i> : ↑S	3. ~: Cs ↓H 5. ~: ↓V 6. ~: S 7. ~: H Cs V S 8. ~: S <i>pšntek</i> : H Cs
225. (1129)	pénzért A	1. <i>pinzír</i> : Cs S 2. <i>pinzÁr</i> : S	1. ~: Cs 5. ~: V S (H Cs)

		3. <i>p_zHnz_zHr:</i> V 4. <i>p'énzér:</i> V 5. <i>pénzér:</i> H ↑Cs	<i>péndzér:</i> V (H) <i>pénzért:</i> H ↑Cs <i>pindzér:</i> (H) <i>péndzír:</i> (Cs)
226. (638)	pióca L	1. <i>nadáj:</i> V S 2. <i>lúnadáj:</i> S 3. <i>píjáka:</i> Cs 4. <i>píjó^aka:</i> H	1. ~: V S 3. ~: Cs 4. ~: H Cs <i>píjó^aca:</i> H ↑Cs ↑V
227. (190)	polyva L	1. <i>pějva:</i> V S 2. <i>p^Gjva:</i> V 3. <i>p<jva:</i> Cs V 4. <i>pějva:</i> H Cs S 5. <i>pejva:</i> Cs 6. <i>apró^apějva:</i> V 7. <i>apró^atőrek:</i> (H) 8. <i>kistőrek:</i> (Cs)	1. ~: S (V) 3. ~: (V) 4. ~: H Cs V S <i>p%ojva:</i> (V) <i>pőjva:</i> ↑S
228. (542)	púpos L	1. <i>puklis:</i> H Cs 2. <i>puposs:</i> Cs S 3. <i>pupo^Y:</i> V 4. <i>pupos:</i> H Cs V	1. ~: ↓H ↓Cs 2. ~: S 4. ~: H Cs V S
229. (1107)	pünkösdkor A	1. <i>pünkösbe:</i> V 2. <i>pünkösdb⁹:</i> S 3. <i>pünkösdb^e:</i> Cs S 4. <i>pünköskor:</i> S 5. <i>pünköstkör:</i> H	1. ~: V S (Cs) 3. ~: Cs V 4. ~: S 5. ~: H V ↑Cs
230. (1064)	reggel H	1. <i>reggē:</i> S 2. <i>regg^G:</i> V 3. <i>reggē:</i> V 4. <i>reggél:</i> H Cs V 5. <i>reggel:</i> H	1. ~: S 3. ~: V 4. ~: H Cs (V) 5. ~: H Cs V S
231. (389)	reggeli L	1. <i>früstök:</i> Cs V S ↓H 2. <i>rēggeli:</i> H S 3. <i>reggeli:</i> H V S	1. ~: V S ↓Cs 3. ~: H Cs V S <i>r⁹ggeli:</i> H
232. (487)	ringatja (a bölcsöt) L	1. <i>rēngeti:</i> S 2. <i>rengeti:</i> Cs V 3. <i>ringassa:</i> V S 4. <i>ringattya:</i> H Cs	1. ~: S 2. ~: ↓Cs ↓V 3. ~: V S 4. ~: H Cs ↑V
233. (577)	rokka L	1. <i>kerekezs^guzsaj:</i> H 2. <i>kerekezs^guzsaj⁶:</i> H 3. <i>kerek⁹zs^guzsaj:</i> S 4. <i>kerekezs^guzsaj:</i> Cs S 5. <i>guzs^oaj:</i> V 6. <i>guzsaj:</i> V	1. ~: (H) 2. ~: H 4. ~: Cs S 6. ~: V S <i>kerekezs^guzs^oaj:</i> V <i>kerekezs^guzsaj:</i> Cs V S <i>guzsaj:</i> S
234. (760)	róluk A	1. <i>rullok:</i> Cs V S 2. <i>rüllok:</i> V 3. <i>rú[□]ok:</i> V S 4. <i>rúlok:</i> H 5. <i>r<luk:</i> H 6. <i>róluk:</i> H	1. ~: Cs V S (H) 6. ~: V ↑Cs ↑S <i>rólluk:</i> H Cs V <i>rulluk:</i> (H Cs) <i>róllók:</i> ↑Cs ↑S

235. (712)	rühes H	1. <i>rih</i> ⁹ ss: V 2. <i>rih</i> Hs: Cs 3. <i>rih</i> ⁹ s: H V S 4. <i>rihes</i> : Cs 5. <i>rüh</i> ⁹ s: ↑V	1. ~: V 3. ~: Cs V S 5. ~: H V ↑Cs <i>rühes</i> : H
236. (1124)	Sándorékhoz A	1. <i>Sándoré</i> k: Cs 2. <i>Sándorék</i> : Cs 3. <i>Sándorékná</i> : V S 4. <i>Sándoréknál</i> : H V	2. ~: Cs 3. ~: ↓S 4. ~: H V S ↑Cs <i>Sándorékhoz</i>: H ↑Cs ↑V ↑S
237. (1122)	Sándoréknál A	1. <i>Sándoré</i> k: Cs 2. <i>Sándorékná</i> : V 3. <i>Sándorékná</i> : S 4. <i>Sándoréknál</i> : V 5. <i>Sándoréknál</i> : H	1. ~: Cs 3. ~: ↓S 4. ~: V 5. ~: H S ↑Cs <i>Sándorékhoz</i>: (H)
238. (85)	sarjú L	1. <i>sarju</i> : H Cs 2. <i>sàrju</i> : V S 3. <i>sàrjü</i> : Cs (S) 4. <i>sarjú</i> : Cs 5. <i>sarjü</i> : (H)	1. ~: H Cs 2. ~: H Cs V S 3. ~: (S) <i>sàrjú</i> : H Cs V
239. (695)	savanyú H	1. <i>savanyá</i> : S 2. <i>savanyó</i> ^u : V S 3. <i>savanyu</i> : H V (Cs) 4. <i>savanyú</i> : Cs V	1. ~: S 2. ~: V S 3. ~: H Cs V S 4. ~: Cs V (H)
240. (244)	seprű H	1. <i>s</i> ⁹ pr□ ² : H 2. <i>seprő</i> : H 3. <i>séprü</i> : S 4. <i>séprű</i> : S 5. <i>seprű</i> : Cs V ↑S 6. <i>seprő</i> ^u : (V) 7. <i>seprü</i> : (V)	2. ~: H (S) 3. ~: ↓S 4. ~: ↓S 5. ~: Cs V S ↑H 6. ~: (V) 7. ~: (Cs V S) ↑H <i>s</i> ⁹ prü: S
241. (433)	sonka L	1. <i>só</i> ^u <i>dór</i> : S 2. <i>só</i> ^u <i>dòr</i> : V 3. <i>só</i> ^u <i>dor</i> : S 4. <i>só</i> ^u <i>dàr</i> : H 5. <i>só</i> ^u <i>dar</i> : Cs 6. <i>sódar</i> : H 7. <i>sonka</i> : V	2. ~: V 3. ~: V S 4. ~: ↓H 5. ~: Cs V 7. ~: H Cs V S
242. (698)	sótalan, sőtlan H	1. <i>sàj</i> talán: H Cs V 2. <i>sajt</i> alan: H Cs S 3. <i>s=</i> <i>atalan</i> : ↑Cs	1. ~: H Cs V S 2. ~: S <i>sétlan</i> : H ↑Cs ↑V <i>só</i> ^u <i>tlan</i> : H ↑Cs <i>sótlan</i> : ↑S
243. (622)	sündisznó L	1. <i>szuró</i> ^u <i>skutya</i> : Cs V S 2. <i>szuróskutya</i> : H 3. <i>szuró</i> ^u <i>zsdisznó</i> ^u : V S 4. <i>szuró</i> ^u <i>zsdisznó</i> : Cs 5. <i>szurózsdisznó</i> ^u : H 6. <i>sündisznó</i> ^u : H S	1. ~: Cs V S 2. ~: ↓H 3. ~: V S 4. ~: Cs 5. ~: Cs V ↓H 6. ~: H Cs V S <i>sündisznó</i> : H Cs S <i>tüskésdisznó</i>^u : (H)

			<i>süinkutya:</i> (V)
244. (691)	sűrű H	1. <i>sűrű^u</i> : H 2. <i>sűrű</i> : Cs V S ↑H 3. <i>sűrű^é</i> : V ↑H 4. <i>sűrű</i> : Cs V S	2. ~: H Cs V S 3. ~: (H) 4. ~: Cs V S ↑H <i>sűrű</i> : ↑H ↑Cs
245. (64)	sütőtök L	1. <i>bGcsütök</i> : H 2. <i>bécsütök</i> : H 3. <i>süt-tök</i> : V 4. <i>süt^utök</i> : Cs 5. <i>süt□^ttök</i> : S 6. <i>sütő^utök</i> : H S 7. <i>sütőtök</i> : Cs	2. ~: H 3. ~: V 6. ~: Cs S 7. ~: H Cs V <i>bécsütök</i> : H
246. (188)	szalma H	1. <i>szāma</i> : S (V) 2. <i>sz9lma</i> : V 3. <i>szālma</i> : H Cs V S 4. <i>szalma</i> : H Cs	1. ~: H Cs V S 3. ~: H Cs
247. (213)	szalmazsák L	1. <i>sz^oāmazsák</i> : V 2. <i>szāmazsák</i> : S 3. <i>szalmazsák</i> : H Cs V	2. ~: S 3. ~: H Cs V <i>szāalmazsák</i> : H Cs V S <i>truzsák</i> : (H) <i>surgyé</i> : (V)
248. (32)	szár (a kukoricáé, zölden) L	1. <i>gő^uréⁱ</i> : Cs 2. <i>góré</i> : Cs 3. <i>káréⁱ</i> : V 4. <i>kóréⁱ</i> : V 5. <i>kóré</i> : V S 6. <i>kóró</i> : S 7. <i>szár</i> : H (V)	1. ~: H Cs 4. ~: V S 5. ~: V S 6. ~: V (H S) 7. ~: H Cs V S <i>gő^uré</i> : H <i>kő^uréⁱ</i> : V S <i>góró</i> : (H)
249. (34)	szár (a kukoricáé, ha a tehén már lerágta) L	1. <i>ízik</i> : H 2. <i>izék</i> : V 3. <i>izék</i> : V 4. <i>kocsány</i> : H 5. <i>csokány</i> : S 6. <i>csuta</i> : S 7. <i>góré</i> : H Cs 8. <i>górécsutka</i> : Cs 9. <i>gő^urészár</i> : Cs 10. <i>kő^uré</i> : S 11. <i>kóré</i> : S 12. <i>kórécsutka</i> : V 13. <i>csutka</i> : Cs	1. ~: (S) 3. ~: V (S) 4. ~: (H) 10. ~: S 11. ~: S <i>gő^uréⁱ</i> : H Cs <i>kő^uréⁱ</i> : V S <i>izék</i> : (H) <i>izígy</i> : (Cs) <i>ízik</i> : (S) <i>góró</i> : (H) <i>kóró</i> : (H V) <i>csutak</i> : (Cs)
250. (952)	szecska H	1. <i>szacsk6</i> : Cs 2. <i>szacska</i> : Cs V S 3. <i>szHcsk6</i> : H 4. <i>sz9csk6</i> : H	2. ~: Cs V S <i>szecska</i> : H ↑Cs ↑V
251. (416)	szege (a kenyérnek) L	1. <i>fara</i> : V 2. <i>farakenyér</i> : V 3. <i>sarok</i> : S 4. <i>pilis</i> : (H)	1. ~: Cs V 3. ~: S <i>vége</i> : H <i>végi</i> : (H)

		5. –: Cs	<i>szeg</i> : (H) <i>sarka</i> : (H) <i>pilis</i> : (Cs) <i>kenyér</i> fara: (V) <i>farok</i> : (S)
252. (718)	szegény H	1. <i>sz⁹giny</i> : Cs 2. <i>szeginy</i> : Cs 3. <i>sz⁹Hginy</i> : Cs 4. <i>sz⁹Hginy</i> : Cs 5. <i>szeginy</i> : S 6. <i>szeginy</i> : Cs S 7. <i>szegiHny</i> : V 8. <i>szegény</i> : H 9. <i>szeg@ny</i> : (H) 10. <i>sz⁹gény</i> : ↑V ↑S	2. ~: H Cs S 7. ~: V 8. ~: H Cs V S 9. ~: H 10. ~: (S)
253. (1104)	székhez A	1. <i>szé⁹khHz</i> : Cs S 2. <i>szé⁹kh⁹z</i> : Cs V 3. <i>szé⁹khhez</i> : H Cs V S 4. <i>székh⁹z</i> : H	3. ~: Cs V <i>székhez</i> : H V S <i>szákhhez</i> : (Cs)
254. (8)	szem (a búzáé) H	1. <i>szém</i> : S 2. <i>sz⁹m</i> : H Cs V 3. <i>szem</i> : H Cs V ↑S	1. ~: S (H) 2. ~: Cs V S (H) 3. ~: V <i>szHm</i> : H Cs <i>élet</i> : (H)
255. (494)	szemüveg L	1. <i>pápaszém</i> : S 2. <i>pápasz⁹m</i> : Cs V S 3. <i>pápaszem</i> : H S 4. <i>ó^ukuláré</i> : S 5. <i>sz⁹müveG</i> : V 6. <i>szemüveG</i> : H V	2. ~: ↓Cs ↓V 3. ~: S 4. ~: ↓S 5. ~: V 6. ~: H Cs V S <i>ókuláré</i> : ↓Cs ↓V
256. (682)	szép H	1. <i>szíp</i> : Cs S ↓H 2. <i>sz⁹ép</i> : V 3. <i>sz⁹G⁹p</i> : H 4. <i>szé⁹p</i> : ↑S 5. <i>szép</i> : H ↑V	1. ~: Cs S 2. ~: V 4. ~: Cs 5. ~: H Cs V S
257. (306)	szérű H	1. <i>szírő</i> : Cs 2. <i>szérő^u</i> : Cs 3. <i>sz⁹érü</i> : V 4. <i>szérü</i> : H Cs 5. –: S	2. ~: ↓Cs 3. ~: V 4. ~: H Cs V (S) <i>szérü</i> : ↑Cs
258. (370)	sziszeg L	1. <i>sziszéG</i> : Cs S 2. <i>sziszHG</i> : V 3. <i>szisz⁹G</i> : Cs S 4. <i>sziszeG</i> : H	1. ~: S 2. ~: (V) 3. ~: S 4. ~: H Cs V <i>sisog</i> : (H) <i>sipog</i> : (Cs) <i>sipít</i> : (V)
259. (1139)	szívük A	1. <i>sziv⁹</i> : S 2. <i>szive</i> : V S 3. <i>szivök</i> : H	2. ~: Cs V S 3. ~: H 5. ~: Cs (V S)

		4. szív <i>Hk</i> : Cs 5. szívek: V 6. szíviük: S	6. ~: H V S ↑Cs szüve : (S)
260. (446)	szoknya L	~: H Cs V S	~: H Cs V S
261. (486)	szoptatja A	1. szoptati : Cs 2. szoptassa : V S 3. szoptattya : H Cs	2. ~: V S 3. ~: H Cs ↑V ↑S mekszoptattya : H Cs mekszoptati : ↓Cs mekszoptassa : ↑Cs
262. (645)	szöcske L	~: H Cs V S	~: H Cs V S kabó"ca : H
263. (581)	szövőszék L	1. szátva : H 2. szátyiva : Cs 3. észtováta : S 4. 9sztováta : S 5. esztováta : V	1. szátva : H 2. szátyiva : Cs 4. 9sztováta : S 5. esztováta : V S
264. (975)	szuvas L	1. szu9tt9 : H 2. szuette : H V 3. szurágott : Cs 4. szurágásos : Cs 5. szuhos : V S	1. ~: H 2. ~: H Cs V 4. ~: Cs 5. ~: V S szurákta : H (Cs) szuvas : H (Cs) szuhoŸ : S szuevíses : (Cs) jukacsos : (Cs V)
265. (625)	szürkevarjú L	1. v^oärjü : V 2. varju : H Cs 3. värju : S 4. värjü : S 5. värjú : S	2. ~: Cs (H) 3. ~: V S 4. ~: S 5. ~: Cs V (H) varjú : (V) szürkevarjú : Cs (H) csó"ka : S szürkecsáka : (V) szürkehátu cséka : (V) cséka : (H) vetési värjú : (H)
266. (293)	talicska L	1. furik : H S 2. furikk : Cs V	1. ~: H Cs S (V) 2. ~: V (Cs) talicska : Cs S ↑V tàrgonca : S tàrgoja : S tajicska : (V) taliga : ↑V
267. (1085)	talpat A	1. tāpot : S 2. t8pat : V 3. tāpat : V 4. talpot : Cs 5. tālpot : Cs V 6. talpat : Cs	1. ~: V S 3. ~: S 4. ~: Cs 5. ~: H Cs 7. ~: V (H)

		7. <i>tàlpot</i> : (H)	
268. (861)	tanítja A	1. <i>tanítü</i> : Cs 2. <i>taníti</i> : Cs 3. <i>tanlécsa</i> : V 4. <i>taniccsa</i> : V S 5. <i>taníccsa</i> : S 6. <i>tani□a</i> : Cs 7. <i>tan'ettya</i> : V 8. <i>tanitya</i> : H 9. <i>taníttya</i> : Cs 10. <i>taníttya</i> : Cs	2. ~: Cs 4. ~: V S 5. ~: S 8. ~: H Cs V ↑S 10. ~: (Cs) <i>tanitya</i> : H <i>taníttya</i> : (Cs)
269. (1145)	taréja, taraja A	1. <i>taréjja</i> : S 2. <i>taréjja</i> : Cs V S 3. <i>taréja</i> : H Cs 4. <i>taraja</i> : H	2. ~: H Cs V S 4. ~: H ↑Cs ↑V ↑S
270. (23)	tarló H	1. <i>tall66</i> : Cs V 2. <i>tallC^u</i> : H 3. <i>talló^u</i> : H Cs V S 4. <i>talló</i> : S 5. <i>tarló</i> : ↑H	3. ~: H Cs S ↓V <i>tárló^u</i> : H Cs V <i>tarló^u</i> : S
271. (1038)	tehen H	1. <i>t9h9n</i> : H Cs 2. <i>t9hen</i> : V 3. <i>tehen</i> : H Cs V S 4. <i>tehen</i> : ↑H	3. ~: Cs V S 4. ~: H ↑Cs ↑V ↑S
272. (1081)	tejből A	1. <i>t^éëjbü</i> : V 2. <i>t<jbü</i> : V 3. <i>tèjbü</i> : S 4. <i>tejbü</i> : S 5. <i>t<jbü^l</i> : V 6. <i>tejbül</i> : H Cs 7. <i>tejbál</i> : H 8. <i>tejbÊl</i> : Cs 9. <i>tejbcl</i> : (H)	3. ~: S 6. ~: Cs (V) ↓H 9. ~: H ↑Cs ↑V <i>tèjbül</i> : Cs V
273. (613)	tejút L	1. <i>hadak uttya</i> : Cs 2. <i>tejut</i> : H S 3. <i>tejút</i> : V	1. ~: ↓Cs 2. ~: H Cs V S 3. ~: V
274. (263)	teknő H	1. <i>teken~</i> : V 2. <i>tekenő^u</i> : Cs V S 3. <i>tekenő</i> : H	1. ~: V 2. ~: H Cs V S 3. ~: H Cs S <i>teknő</i> : Cs S ↑H ↑V <i>teknő^u</i> : ↑V
275. (979)	tetűk, tetvek A	1. <i>t9tüik</i> : Cs 2. <i>tetűik</i> : H V 3. <i>tetÊk</i> : V 4. <i>tetűik</i> : S	2. ~: ↓H ↓Cs ↓V 4. ~: S ↓Cs <i>tetvek</i> : H Cs V S
276. (727)	titeket A	1. <i>tiktHk</i> : Cs 2. <i>tiktëkët</i> : S 3. <i>tikt9k9t</i> : H Cs V 4. <i>tikteket</i> : V S 5. <i>titeket</i> : ↑Cs ↑S	3. ~: S 4. ~: H Cs V S 5. ~: H Cs (S) ↑V <i>tikteket</i> : (Cs V S) <i>tiktëk</i> : (S)

277. (599)	tócsa, pocsolya L	1. <i>pocsoja</i> : H Cs V 2. <i>tácsa</i> : V 3. <i>tó^ucsa</i> : H Cs 4. –: S	1. ~: H Cs V ↑S 2. ~: V 3. ~: Cs S (H)
278. (1096)	toll (a tyúké, kacsáé) H	<i>talú</i> : H Cs V S	<i>talú</i> : H Cs V S toll : ↑H ↑Cs ↑V ↑S
279. (761)	tőle A	1. <i>tüll</i> ⁹ : Cs V 2. <i>tülle</i> : Cs V S 3. <i>tü^ue</i> : H S 4. <i>t^ulle</i> : V 5. <i>tőle</i> : H	2. ~: H Cs V S 5. ~: H S ↑Cs tőlle : Cs V S (H)
280. (402)	töltött káposzta L	1. <i>t-töt káposzta</i> : Cs 2. <i>t^utöt káposzta</i> : H 3. <i>tó^utöt káposzta</i> : V S 4. <i>tótöt káposzta</i> : V S	1. ~: Cs 3. ~: H V S 4. ~: H V S tőtöt káposzta : H Cs V S
281. (432)	töporlyú L	1. <i>tep^u<rtó^u</i> : V 2. <i>tep%ortó^u</i> : V 3. <i>tep<rt~</i> : V 4. <i>tepert~</i> : Cs 5. <i>tep<rtó^u</i> : S 6. <i>tepertó^u</i> : H 7. <i>tepertó^u</i> : S 8. zsikora : (V)	2. ~: V 3. ~: V 5. ~: S 6. ~: H Cs V S 7. ~: <i>tepertó^u</i> : S (V) <i>tepertó</i> : H Cs sikora : (S)
282. (907)	törje A	1. <i>tcrj</i> ⁹ : H 2. <i>tcrje</i> : H Cs V S 3. <i>törje</i> : Cs V S	2. ~: H Cs V S 3. ~: Cs V S
283. (1133)	tövestül, tövestől A	1. <i>töv^ustül</i> : V 2. <i>tövestül</i> : Cs S 3. tövestül : V 4. <i>tövestül</i> : H Cs	1. ~: ↓V 2. ~: S 4. ~: H Cs V S tövestől : H ↑Cs
284. (38)	tuskó (a kukoricáé) L	1. <i>csutkó^u</i> : H Cs S 2. <i>csutkó</i> : H S 3. <i>csutka</i> : Cs V 4. <i>csabak</i> : Cs 5. <i>ducskó^u</i> : Cs 6. csutkagCré : (Cs) 7. <i>tövi</i> : (Cs)	1. ~: H S 3. ~: V 4. ~: Cs 5. ~: Cs S <i>csutké</i> : H <i>ducské</i> : Cs csöbik : (H) csobak : (V)
285. (552)	tüsszög L	1. <i>prüszköl</i> : Cs S 2. <i>pr^upszköl</i> : H 3. prück^uöl : V 4. <i>tüeck^uöl</i> : V 5. <i>tüecköl</i> : S 6. <i>tüszköl</i> : S	1. ~: H Cs V S 5. ~: V 6. ~: S trüszköl : S tüsszög : ↑S tüsszent : ↑Cs ↑S
286. (1137)	üvegje, üvege A	1. <i>üvegje</i> : Cs 2. üvegje : Cs 3. <i>üvegje</i> : Cs V S 4. <i>üv^ugj⁹</i> : H 5. <i>üvegje</i> : V 6. <i>üvege</i> : V	3. ~: S 5. ~: H Cs V S 6. ~: H Cs V S üvege : (Cs)

		7. ⁱ éve je: (V)	
287. (423)	vág, szel (kenyeret) L	1. sz ² él: V 2. sz ⁹ l: V 3. sz G l: V 4. szel: H Cs S 5. vá G : H S	4. ~: H Cs S 5. ~: H Cs V S szél: H Cs V S sz D l: (V)
288. (615)	vakondok, vakond L	1. gözzű: V 2. gözz É : Cs 3. gözü: V 4. göz É : Cs 5. gözü: V 6. vakkondok: S 7. vakondok: H Cs	1. ~: ↓Cs ↓V 3. ~: V 5. ~: Cs V 6. ~: ↓S 7. ~: H Cs V S vakond : V S (H Cs) vakondok : (H S)
289. (636)	varangyos béka L	1. göröngyibika: S 2. göröngyibéka: S 3. varangyAgbÁ ka: Cs 4. varangyikozsbika: Cs 5. varancs osbika: S 6. varanty ozsbika: S 7. varangyozsbéka: V 8. varangyozsbéka: S 9. bG ka: H 10. bé ka: H	1. ~: ↓S 2. ~: S 4. ~: Cs 7. ~: V 8. ~: H Cs V S varangyozsbéka: S varangyék ozsbéka: Cs (H) göröncs ösbéka: (S) varanyék ozsbéka: (V) varany ozsbéka: (V) varangyék ozsbika: (V) varangyék ozsbika: (H) varangy ozsbika: (S)
290. (1005)	veder, vödör H	1. vid ^Š r: V 2. vid ^r : V 3. vid ^è r: V 4. vid ^Š r: S 5. vid èr: S 6. vidHr : S 7. vid èr: Cs V ↑S 8. vid er: ↑S 9. ved er: Cs 10. ved èr: H Cs 11. v9d èr: H 12. ved ér: H	5. ~: S 7. ~: V 8. ~: ↓Cs 9. ~: Cs (H) ↑S 10. ~: (Cs) 12. ~: H ↑Cs ↑V
291. (634)	veréb L	ver eB: H Cs V S	ver eb: Cs V S veréb : H Cs V S
292. (582)	vetélő L	1. vet ^ü : H 2. vetill □ü: Cs 3. vetill ~: Cs 4. vetill ^ü : H S 5. vetíll ^ü : H 6. vet ⁱ éll ^ü : V 7. vetüll ^ü : S	1. ~: ↓V ↓S 4. ~: H Cs S ↓V 7. ~: ↓S vetéll ^ü : V
293. (811)	visz A	1. viszHn : S 2. visz9n : Cs ↑S 3. viszen : Cs V	1. ~: ↓S 3. ~: ↓S 4. ~: H Cs V S

		4. <i>visz</i> : H Cs	
294. (810)	viszel A	1. <i>viszG</i> : S 2. <i>visz□</i> : V 3. <i>visz;</i> : S 4. <i>viszē</i> : S 5. <i>viszē²l</i> : V 6. <i>visz□l</i> : V 7. <i>viszēl</i> : H Cs 8. <i>visz9l</i> : Cs V ↑S	3. ~: ↓S 4. ~: ↓Cs 6. ~: V 7. ~: H Cs V S 8. ~: S <i>visz<l</i> : V
295. (377)	vonít L	1. <i>ördít</i> : S 2. <i>ördít</i> : S 3. <i>von¹ét</i> : V 4. <i>von?t</i> : H Cs 5. <i>vonyít</i> : H 6. <i>vonÁt</i> : H 7. <i>vonít</i> : Cs S	2. ~: ↓S 5. ~: H (Cs S) 6. ~: H Cs 7. ~: V S <i>vonít</i> : V S
296. (1146)	vője, veje A	1. <i>veji</i> : Cs V S 2. <i>v9j9</i> : H 3. <i>veje</i> : H Cs S	1. ~: Cs V S 2. ~: H 3. ~: H Cs V S
297. (170)	zabla L	<i>zabola</i> : H Cs V S	<i>zabola</i> : H Cs V S <i>zabla</i> : ↑H ↑Cs ↑V
298. (715)	zöld H	1. <i>z9□d</i> : Cs 2. <i>z^aőd</i> : H 3. <i>z□^pd</i> : V 4. <i>zō^ud</i> : Cs V S 5. <i>zōd</i> : H 6. <i>zcld</i> : ↑V 7. <i>zöld</i> : ↑H	4. ~: Cs V S 5. ~: ↓H 6. ~: ↑Cs 7. ~: H ↑Cs ↑V ↑S
299. (530)	zömök L	1. <i>köpcös</i> : H Cs V S 2. <i>vaskos</i> : Cs 3. <i>zömök</i> : V S 4. <i>törmétt</i> : (Cs)	1. ~: H Cs S (V) 2. ~: H (Cs) 3. ~: H Cs V S <i>tömszi</i> : H (Cs)
300. (209)	zsámoly, sámlí L	1. <i>sámelli</i> : S 2. <i>sám9li</i> : S 3. <i>sámédli</i> : H 4. <i>sám9dli</i> : H Cs 5. <i>sámedli</i> : V	1. ~: S 2. ~: S 4. ~: H Cs 5. ~: V <i>kisszék</i> : H Cs S (V) <i>sájmédli</i> : (S) <i>sámlí</i> : (H Cs V)